

EGĀN

1-6

1964

SUMARIO

	Págs.
<i>E. Erquiaga</i> : R. M. de Azkue-z ene oroi penak,	3
<i>J. M. Satrustegi-A. Irigaray</i> : Luzaideko Otoitz Tipiak,	19
<i>Gomiga</i> : Ikatetxeak batasunaren alde,	36
<i>Aurre-Apr aiz</i> : Batasuna dela-ta, ..	48
<i>G. Aresti, Otsalar, Ager, A Irigoyen, T. Etxebarria</i> , Olerkiak	51
<i>J. M. Satrustegi</i> : Nafarroko bert sularia Donostian soldado,	77
<i>J. San Martin</i> : Eibartar zelebriak III - IV,	85
<i>Bitáño</i> : Suzko txoria,	94
<i>Oskillaso</i> : Nylonezko euritakoa, ..	95
" Zerura joan eta atzera ethorri,	102
<i>Aurraitz</i> , Baserritarrak gaikoiak, .	107
<i>Markue</i> : Oar laburrak,	111
<i>A. Irigaray</i> : Loyola'n Euskaltza- indiarene biltzarrean egin itzaldia,	113
<i>Pío Baroja-Ametzaga</i> : Elizabide arlotea,	116
<i>Ionesco-Laboyen</i> , Neskatiilla ez- kongai,	123
<i>Musika'tar Kindin</i> : Baserriko neskek	129
<i>Etxeberria'tar P.</i> : Teondo,	131
<i>N. Atzola</i> : Zincunegi sendagillea,	132
<i>Aita J. Yurrekoa</i> : Dima'ko Soloeta Aba, Kaputxinoa,	134
<i>Andima</i> : Textu zaharrak,	141
<i>Apat-Etxebarne</i> : Naas maas,	144
<i>A. A.</i> : Jan-edanak,	149
Adabakiak,	153
Liburuak,	161
<i>Descartes-Ametzaga</i> : Ikasbideari buruzko itzaldia, IV - VI,	182
<i>Gabriel Aresti</i> : eta gure heri- otzeko orduan,	207

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrue, A. Irigaray y L. Michelena

EGAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Gulpúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XXIII

Enero-Diciembre, 1964

RESURRECCION MARIA AZKUE-Z

ene oroipenak, eta entzunak eta irakurriak

Jaun-andreak,

Ez dut nire bizian Gipuzkoa eder hontan jende-aurrean itzegin. Bizkaierazkoa da ene mintzura, ta barkatuko ahal didazue, giputzez idatzi uste izandako hau, bear bezelako doiñuz ta sendogarriz baldin eman ez ba neza.

Dena dela, ezetzari baietzez erantzuteko mesedez eskatu ziguten ezkerro, orregatik agertu gera. Itzaldi honen gaia, atsegingarri da guztiontzat. Toki hau eta are entzuleok, orobat niretzat.

Eta besterik gabe, jo dezagun arira.

Osasunaz nahiz ondasunaz, adiskide miñez edota gurasoetaz gabetzen geranean gertatu ohi zaiguna, horixe gertatu izan zitzaigun Azkue-z ere.

Gure aldameneko, auzoko, ikusterrean ta entzuterrean genduenean, ez genion jaramon andiegirik egiten. Agian, hura zaharra zan; gu, gazteak. Orraitio, geroago ikusten ditugu haren lanak, liburuak; geroago aztamukatu haren nekeak; gerogarrenean neurtzen ta estimatzen haren garra ta jorana, haren mingots-aldiak, haren izerdia. Bizi luzeko eskeintza izan bait zan, harek Euskerea-z egin maite-eztai urraturik gabea.

Azkue jakintsua, biltzaillea; araugille ta antolatzailea izan zan; irakaslea betiere. Azkue-z erran ditekeana, halaere, ez da oso ta betea izango, harek sortu musikaz eta haren elederraz ta poesiaz ere itzegin ezik.

Ta batez ere, elerti-puxka zoragarri diran haren gaztetango lanak, "Bein ta betiko", "Txirristadak" eta abar dastatu ta gozartu ezik. Eder-letra kontuan moko fiñak diranek, haren lenbiziko lanetan izango dute, geienbat, elerti-ukitu hori. Halako bizitasun eta etorria; halako izatetiko jator-usain eta keru atsegiña.

Jakintza-gaietan jardutea nekagarri ohi da, maizenik; hortan ere, alegia aldika-aldika atsegin ta poz sakon, bedegar ta ernagarriak nabari izan arren.

Guk geuk, Azkue bi bereziko ditugu beti. Batetik, jakin-gaietan eta maisukuntzan ari dan gizona. Eta bestetik, artista-anima izanik, idazten edota musika sortzen jardun izan duen euskaldun jatorra. Lendabizikoa, buru-neurriz, gogoko zaigu. Bigarrena, ordea, eder-jarioz, goxo-erasopean, iturri gozagarri izango zaigu, aomenaren ezti.

Leketitio-ko Udalak, lau Diputazioen laguntasunez, dei egin nai luke laister, jakintsuek Azkue-ren neurria, luze-zabal-sakona ikas dezaten eta beurek mamitu gutun horiek guretzat orain, eta ondorengoen-tzat gero izan ditzagun. Lau aldetarik gutxienez, aztertu beharko Azkue gurearen lanegiña: euskal-itzen biltzaille, literaturagille, musikari ta erri-jakintzazale bezala.

Izan ere, oraingo ereti auxe ez gendukeala alperrik galdu behar, erran genion gure alkate jaunari, Zera, Azkue-ri buruz, argiro ta andiro egin gogo ikaste-jardun mardula ernaraztea, ezin zitekeala berandua-gorako utzi.

Gorago esan dugunagatik, jakintzako itzaldia baiño oroipenez ornitua zitekean jarduna nai izan dugu ari-albañuz josi, ta zuta-zearrak bilbe ariñean zertu. Haren zertxo bereziak, bidealdiko nekeak eta joera kutunak eta tirriak jarrierazi gura ditugu berriketa hontan. Gai astunak beude jakitunentzat.

Ez zan edonor gure gizona. Bere sorterrian eta auzoetan ere hain bestekoa zala uste izan ez zuten arren. Sarri gertatzen dan kontua.

Haren aita, ama ta anai-arrebak ezagut ditzagun, ordea, lendabizitik, Aita, Eusebio Maria de los Dolores, euskal-olerkari ona izan zan. Olerkari itz hau, begiko zitzaion gure apaizari. Haren ama ere, euskalduna ta euskaltzalea zan, noski, maizegi gertatzen ez dan kontua. Eusebio itsas-gizon eta nautika-irakaslea izan zan; baiña latin ta filologia ere ikasi zituen. Lenengo karlistadan Carlos V-garrenaren gudu-mutil izan zan; ez, ordea, boluntario. Mitologi-usairik andiena duen euskal-olerkaria, nunbait. Hor dugu haren bertsu-sortaz semeak tajutu liburua: "Parnasorako bidea".

Emazte bi izan zituen Eusebio-k. Ez, alegia, biak batean, bata bestearen urrena baizik. Lendabizikoaz, Laureana Ozerin bera, lau seme-alaba izan zituen, Txorierrin, Bermeon eta Mundakan bizi izan zanean. Azken uri hontan alargundu zan, ta berriro ezkondu —idiaren eta arriaren kontu horri jaramonik egiteke—, Mari Karmen Aberasturi alargun gaztearekin. Anartean, Eusebio-k 44 urte zituen; eta andre gazteak 22, ta seme-alabarik baterez.

Gero, 1861 gn. urtean, Paris-en bankeru andi zan Uribarren zaldun aberats eta eskuzabalak Nautika-eskoletxea diruz poliki ornitu zuen Lekeitio-n. Eusebio eta Angel Maria Ventadez izendatu zituzten irakasletzarako. Urrerengō urtean bere jaioterriratu zan, Eusebio gurea.

Lendabiziko ezkontzako seme-alabak: Alfonso Maria (184...), Carolina (1849), Conrado Maria (1853) itsastarra izan zan ta Habanan il zan; eta Sol, alaba (1856).

Bigarren ezkontzakoak: Julia (1858-59), Aurora Maria (1860) eta Jesus Maria (1862). Baiña Lekeitioñ jaiok hauek dira: Resurreccion de Jesus Maria de las Nieves (1864-VIII-5), Maria Luz (1867), Diana Maria (1868), Julia (1870) —bigarrena izen berdiefiez, lenengoa il bait zan—, eta Heliodoro Maria Antonio (187...).

Doña Sol maistra, andre txiki samarra ta beltza, entzutetsua izan zan gure errian. Makilla luze luzea erabili oi zuen. Eskolatokia ere txikia bait zan, eserita zegoen lekutik luzatzen zuen makilla hura —barakuillu antena iduri—, mutiko ala nexkatoak buruan, kaxkoan jotzeko.

Eusebio, lekeitiarra izan arren, bere denporan kanpoan ibillia zalako, mintzuraz ez zan jatorra bere errikideen ikusian. Gizon buru jantzia, mazala ta atsegiña, Anton Trueba-ren itzetatik. Zozo bat ala perruketa omen zeukan, izketan zekiana: “Azkue-n zozua naiz ni... Urra pepito! Tuuurrit!”

Hura ere umore onekoa zan, semea izango zan bezela. Olerkari hartaz ba du Aita Lino-k zerbait esateko. Alegia, poemaren bat dala hor nunbaiten argitaratzeke, euskal-mitologiari buruzkoa ta “Euskadia” duela izena. Anartean, Arana-Goiri sortzeko edota mutil soster bat izango zan, noski.

Resurrección de Jesus-en bizitzako kozkarik zerenak, ba dakizkizue. Lekeitioñ jaio zela eta itsasketa-gaiak ikasten asi. Gero, baxiller egin zela Bilbon. Urrena, Gasteiz aldera apaizgei, eta azken estudioak Salamankan egin ondorean, Teologiako maisu edo doktor. Hortaz landa, musika-gaiak ikasi zituen biziki, Bilboko, Bruselasko ta Koloniako kontserbatorioetan. Apaiz ordenatu baiño lehen, Bizkaiko Diputazioak sortu zuen euskal-katedrako maisu izendatu zuten 1888'gn. urtean. Egungo egunean ez dakigu irakas-alki ori non dagoen.

Haren lanak ez ditugu aipatuko, ezagunak baitira geienak. Izkun-

tzari soillik dagozkionak: iztegi andi ta txiki, gramatikak, itzaldiak, bai mintzairari buruz bai musikari; musika sorta mardulak, erriakintza gutunak, elizako gaiak eta kantak, eresi gozo ta elelderreko lan politak; teatru lan arriñak eta baita operak ere. Eunurteburuaren gomutagarri, Argentinako Buenos Aires-en jo nai dituzte “Urlo” operaren zati autatu batzuek, eta ango orkesta on batentzat eskatu izan dute, orain bizpairu illabete, lan andi horren partitura.

Albistari alai ta azkorra ere izan zan, berriak eta albistak berak asmatuak izan arren. Elelder-atal bitxiak dira haietarik anitz, umore onez egiñak, gatz eta piperrez maneatuak, irudimen eltzea irakiten zuela idatziak. Erriko izkerak ederki dastatu eta atsegingarri ematen dizkio irakurleari. “Euskalzale” eta “Ibaizabal” astekarietan egin zuen hori. Lendabiziko paper horri beñola milla pezetako zigorra ezarri zioten. Ez zan, ordea, kalte txikia 1.000 pezeta edo makur 1897 urte inguruan. Erreal bateko laguntzailleak-eta izan zituen orduko diru mordoska ori gizentzeko. Gizon kementsua zan, egitan!

Adiskide kontuan, gorabehera andiak izan zituen Azkue-k.

Adiskide zintzorik bai noski; bere erritarrak esaten dutenez, lagun-giña ez zan baiña, Maiz erran oi den bezala, ez zan igarle izan bere sorterrian. Erri txikiak, izan ere, andietaz bereziak dira. Baiña hoiiek ere ba dute sarri askotan mukerkeria ta esker txarra. Bilboko idazle batek ango egunkari batean ots egin zuen joandako egunetan Bilbo-k Azkue-ren alde ta oroipenez ezertxo ere egin ez duela-ta. Eta bertako seme izan zan Julio Urkixo-z, zer egin ote du Bilbo-k? Guk dakigunez, itsuarena ta gorrarena.

Azkue gurea izaeraz, aiurritz bakana zan, meatza. Guztiok ez ote gera bakanak? Ba dakigu odol-gorria zena, berberak idatzia baita. Suminkorra edo zan, ta bapateko asarrealdian beheko ezpainia dardarez, ikaraka asten zitzaion, Orraitio, biotz onekoa zan gizajoa, samurbera, alaia ta esku-zabala. Apaiz zahar batengandik entzunberria dugu: “Ume aundia zan, Edonori laguntzeko gertu egon ohi zana. Baiña ez zan lagungiña. Besteak baiño gorago ibilli behar izaten eban. Bere iritziak ziran betiere, besteen gaiñetikoak. Arrentzat B. Zapirain ta Aita Otaño ere, ez ziran ifior oharpenik egiteko. Orregaitik edo, “Altos hornos” esaten eutsen aldi batean.”

Gaiñera, gaztetandik errira alako garriko zabalaz apaindurik, apaiz baiño ere geiago zelakoan, jesuita edo, agertzen zalako, bere denporakoek artoa erizten zioten, buru-iritzia.

Nazario Oleaga zenaren esatez, setatsua omen zan, baiña ez setatia. Eta izan ere, behin baiño sarriagotan idatzi izan zuen Azkue-k besteren oharrak jasoteko gertu egongo zela, jakituria-bideetan guztiok lagunkide giñala-ta.

Gizon ederra zan, luze bai zabal. Azal zurizta, begi argia. Biziki

lerdena ta andia gaztezarotan eta garerdikoan; eta lehen tantai ta luze bezin makur ta kaketua zahartzarotan. Arpegi borobilla, masailla txuri-gorriak; ederra gizona.

Bakarlanen zalea zela, latza geienbat, agintari-jitezkoa edo, irakasle-aitez joa. Esanak esan, ordea, ezagutzen zuen bere burua. Txomin Aguirre-ren eriotz-ondoko itzaldian, 1920-IV-5, hauxe irakur diteke, Azkue-k berak idatzia: "Odol-gorri izateak ba ditu odol-zurbillak eztauzkan alde bat edo bestetxo; alderantziak geiago. Odol-gorri geranok, lanean asteko zainetan darabilgu baikortasuna; odol-zurbillak geienak izan oi dira ezkor. Odol-gorri geranok, iraunkorrago izan oi gera geron asmoetan, lanetan sendoago; *baiña gizartean bizi izateko, olde andia daukate* aurpegi-txuri, aiurri bigundun gizonok."

Abuztuaren 5'gna. egun andia izan ohi zan Azkue gurearentzat, Gonzaga sailduarentzat bere bataiokoa bezala. Meza eman ondorean, eta ohi zuen otoi luzea amaitzean, azken urteetan beste etxe batean bizi izan bait zan, bere jaiotetxera abiätzen zan, etxeari ta angoei agerraldi samurra egin ta bere sortetxe kutunean egotaldi gozoa egiteko. Oroipen atsegiñez beteriko bataio-eguneko goiz udatarra!

Biotz samurrekoa zan. An, Lekeition, 1936 garagarrillaren 28, San Pedro bezperan VII'gn. Eusko-Olerti eguna ospatu genduen, Azkue-tarren omenez. Aita, anartean, illik zegoen; bizirik semea, Arratsalde eguzkitsuan, Eusebio-ren jaiotetxean itzaldi labor baten ondorean arlandu txuria agertu genduenean, Monzon-Olasok bere jardun bero ta biguñean, aren ama Mari Karmen aipatu eta ama-semeen maite-urrumaren doiñua ta euskal-txertua agertu zigunean, antxen aurrean zutik zegoela, don Resurreccion begietatik malko-jario, zotinka ta dardar, gorputz osoa ikara ikusi genduen, arnas barerik irabiatu eziniñ.

Emailea zan, txit esku-zabala. Ez ote zigun berak esan iztegi andienaren aitzin-solasean, diru-kontua beretzat *egoe* zala, ta ez *ipar*? Eta ain zuzen, euskal-lanetan jardutearren bere katanarrua beti zimel ibilli ohi zala, betiro *zero* maila inguru, termometrua neguan bezala?

Gogo onekoa zan, gaitzik gabea. Euskera erabiltzen izan dugunik trebeenak, "Orixe" azkarrak, eman zigun lekukotasuna hortaz, esaldi mamitsu hontan: "Naiago dut atzipetua izan, nik neuk iñori ziririk sartu baiño." Amaika alprojak jo ohi zuten harengana diru-eske, batzuk egitan premiñadunak, beste batzuk alperrak eta zuri egiazkoak. Iñoiuz diru-mordoskaren bat garbitu omen zioten, bere burua katolikua egiten zuen frantses batek eta geiagok ere.

Urtero eldu ohi zan bere jaioterrira, bizpairu illabete han ematekotan. Agertu ez zanetan, arako Alemanian ibilli zanean batez ere, miñeri izugarri izan zuen ta orduan egin zuen "Errimina" deritzon olerkia, bere erriz ta bereziki bere amaz gogoraturik. Biotz-ondoaren isuria agertu zuen orduan ere.

Gertua ta laguntzaillea zan. Egun latzetan harek egin zion mesede andia, lanbidea ez galtzea, jakifierazi dit egun hauetan ene errikide ta adisbide zaharrago batek. "Orixe" zenak berdin adierazi zigun mesedegille izateari buruz, berberak ere bizibide ta ogibidea iritxi izan bait zituen Azkue-ren bitartekotasunez.

Apaiz bizitzarako ere billatzen zituen tarte-bitarteak. Goizean meza santua eman ondorean, otoi luzean jarduteko oitura zuela, agertu dugu lehen. Jaiera andiko apaiza omen zan, ta eguerdi illuntzetan ere egiten omen zituen bere errezuak, astiro ta sakon. Gaztetan, Santiago elizan, sei urte inguruz, goizeko mezatan egiten zuen bere itzaldia. Geroago, igandeetan, San Nikolas eleizan amaika ta erdietako mezatan euskeraz. Aldi batean, Andre Rafaela Ibarra, saindu otsean il zenaren kappellau izan omen zan, urte batzuetan. Bilboko eliza bateko parroku izatea ere eskeiñi zioten, eta diotenez, kalonje jaun izateko aukera ere bai. Garizumetan Arabako erri txiki batzuetara joaten zan, sermoiak egin eta kantatu eta soiñua jo ere bai, ortarako tramankulurik an baldin ba zan. Beste bein, Frantzi aldean zeuden erraldatuei misiñoiak ematera joan zan. Lan berdiñerako askok edo zenbaitek eman zuten beuren izena, eta ain zuzen, beste lekeitiar bat eta bera izendatu zituzten alkarrekin ibiltzeko, ta Bordalet aldean ta inguruetan jardun omen zuten; itzaldi, kantu eta soiñu-jotzuetan han ere, gure apaiz eskultzale ta musikaria.

Ibiltauna bezin jatuna zan. Azken-urteetan ere, haren neskamea beti ibilli ohi zan arduratan; ezin ba beti jarri, errez ere ez zan ta, apaiz zaharrari komeni ere ez zitzaion-eta, ezin ba beti jarri babarrunak hark nahi zituen erara: beuren anaiekin batean, urdai, lukainka, aragi, saieski ta abar. Horrelakoetan asarre xamar izan ohi zan. Janari ariñegiak janta, ez lanik egin, ta ez bizi ere, ezin zitekeala-ta...

Ez dirudi mediku-zalea zanik ere. Ba zuen bere seigarren sena. Iñoiz esku-muturra ala saietsa autsi-urraturik izanik, bere kabuz ta kontura jarri omen zuen. Nunbait, errijakintzako osaketaren batzuk egiñaz, arako Arnobatekoen gisa, Gertaliski ugari ta bakanak izango zituen noski, berberari gertatuak, bere ibiltaldi luzeetako gertari parragarri ala negargarriak. Baiña tamalez, ez dirudi bere egunkari edo antzekorik zertu zuenik. Umore onekoa ta urduria bait zan, gutun irrigarri geiago utzi zitzaiekan gure pozgarrirako.

Bere lendabiziko izkinde aura, euskera utsezkoa —aldamenean gaztelania lagungarri— bere "gaztetako obena" zela esan ohi zuen, "esperanto vasco" zelakoa. Baiña, noski, liburu mardul hura ez zan izan alperrik egiña. Pianu-jotzeko aulkia apalegia izatea gerta ba ledi, eserlekua arrotzeko, loditzeko hala-halakoa zela... Egia esan, izkinde ospatsu hartan, algotz artean ba da ale borobil ederrik ere.

Bere denboran "rape" autsaren zale izan zan, baiñan azken urteetan

tabakua erretzen ere ikasi zuen. Nonbait, kanta zaharraren oiartzun makala zebilkion durundu emez belarri-zilloetan:

“Ai, Mari Manu,
Ai, Mari Manu:
pipia artuko nuke
tabakua ba nu”...

Bere iztegi andienaren frantses-azalpenak apaiz eskualdun-frantses batek egīñak omen dira. Horixe erran dit gure erriko apaiz batek, bertze hari entzun ziola-ta. Izenik ematerik ez dut iritxi. Ba liteke, baiña arrigarria da, Azkue bere laguntzaileen izenak aipatzen oso kontzientzi andikoa izan bait zan. Bere lanetan agertzen du jokaera zintzo hori noiznahi, ta barkakizun litzakio, hala ba litz.

Itz jatorrak eta neologismuak ere atsegin zitzaizkion arren, pertsonen izen berrien zale ez zan beñere agertu. Alde hortarik anima zaharra zuen noski, eta oldar berriaren uberan jartzea, gogor sama: egiten zitzaion. Euskal-izen haien kaltez ari omen zan beñiola ere, bere errikide ta apaiz lagunekin:

—Koldobika, Igone, Iñaki, Edurne... nungo edo nolako santuak ote dira hoiek?

Baiñan nork erantzuna mundu hontan faltatzen ez-ta, apaiz gazteago batek jardetsi omen zion:

—Ba, jauna, Aurora, eta Sol eta Diana ere eztakigu nongo eta nolako santuak ziran.

Anartean, Azkue-k bizirik zituen iru arreben izenak bait ziran.

“Txirristadak” gutuneko orrialdeetan umore ta zorroztasuna agertzen dizkigu, ta baita sikologi-ukiturik ere. Arako Elantxobeko ama-alabak, Okelatxuneko Mariñasi eta Krispiña, haren neba ta honen osaba indianu elduberriangana zioaztela, beste iñork baiño lehen amak bere alabarentzat arrapatu nai zuen-ta, alaba gaztea apain jantzirik zioalako, ezagun andre batek agiraka egiten dio Maiñasiri:

—Markesen alabak lez, ez jantzi horretarako.

—Ezetz diño. A koitadua! Ez ipifi amuari karnatarik. Ze atrapateko? Karramarrue?...

Arbasoen erriaz oraingo batzuek duten iritzi berrien zera ere aintziña ohartu zuen Azkuek. Alegia bigarren aberria, semeen aberria dela. Ikusi *Ardi galdua*-ren itzaurrean ematen duen azalpen laburra.

Euskerak zituen etsairik agerikoenengatik maiz idatzi zituen egia biribillak; irakasleak eta, apaizak eta... Baiña monjatxoak ere beuren erdal-mintzoz haren euskaldun biotza, miñez jartzen zuten. Euskal-errian egon eta bizi, eta beti erderaz jardun bearra! Lekeition bertan,

beñola, duela berroegi urte ta geiago, sarri bezala apaizgei gazteekin zegoelarik, monjekin artu-eman andia zuen apaizgei ausart bat ere antxe zegoen. Azkue gureak honela zion:

—Hoiek, Karidadeko alaba hoiek ere, iñoiz ere ez euskeraz... Zerbait esatea merezi lukete. Esango al diezu zeuk?

—Bai, jauna.

—Galdetu esaiezu ea karabiñeru-alaba diranentz.

Entzun ta egin. Urrengo goizean bertan gazte harek laister arin adierazi zien, meza-eraso ondorean:

—Zera, Azkue abadeak auxe esan du zuei esateko: ea karabiñeru alaba zeraten?

—Ene! Ori esan al du don Resurreccion-ek? Eta zergatik?

—Zergatik? Beti ta beti gaztelaniaz ari zeratelako...

Ardi galdua-n ere ain zuzen, aipatzen du mojatxo zorionekoen erdal-izpiritua eta mingaiña:

“Komentuak agitz euskeraren obiak dira, esatea lotsagarria bada ere.” (81 orr.)

Antonio Tovar-ek horrelako zerbait azaldu zigun haren illetako itzaldian Bilbon, 1952.

Austria-ko Emperatriz Zita delakoa Leketion bizi izan zan urteetan, 1922-1929 bitartean, haren aitortzaille izan zan Azkue.

Iñoizka gertatu ohi dan bezala, beñola legorte andia izan zan, eta Lekeitio ta inguruko baserritarrak ango antxiñako irudia, Antiguako Ama kaleratzea eskatu zuten, ohi ziralako antolamenak egin ondorean. Azkenengo egunean atera zuten Andra Mariaren irudi miraritsua, eta plazan bertan erri osoa ta inguruko bost baserrietakoak ere bai, bazterrak betean zegoztela, Azkue-k berak egin zuen sermoe bero ta gartsua, etorri andikoa agertu bait zan egun hartan. Diotenez, illuntze ostean egundoko euri zaparrada mamiñak egin omen zituen. Baiña, sermoe aldian bertan, gure iztuna sutsuen ari zela, gezur-ortzagiñak ¡klask! erori egin zitzaizkion beuren tokitik erauziak, baiña bai Azkue-k berpertan besagain artu ere.

Orduan, aurre aurrean zeudenak ao batez esan zuten:

—Pelotari ona!!...

Kanta ta esaerak eta ipuiñak paperean jartzen oso azkarra omen zan. Batez ere melodiak bertatik zertzen zituen, eta bapatean paperean idatzi, lapitzez geienbat. Batzuetan gauza oso ezaguna baldin ba zan, beste ipuiñen bat esateko edota beste kantaren bat kantatzeko agindu ohi zion laguntzailleari.

Anima kontuak aparte, ba dakigu bere iritzi eta asmoak zituena, guretariko edozeiñek bezala. Lendabiziko gerrate europearra zela-ta, frantsesak pasaportea ukatu zioten, “germanofilo” agertzen zelako.

Ta egia esan, ez zan batere frantses-maitea. Haien santa andia, Arkuko Jone, ez zitzaion nonbait atsegin; galtzadun bat aldarean, ezpata zintzillik, eta emakumea gaiñera... Azkue-k berriro ere Eskual-herrian lehen bezain lasa ta zabal ibilli beharra zuen, ango zerak ikasteko ta biltzeko, lehendik zeuzkan paperak biltzeko ta ugaltzeko. Ezagun baten bitartez asi zan. Lekeitioko Carlos Solano zalduna izan zitzaion lagun, urtezati batean Lapurdiko Altsu-n bizi izaten bait zan. Eta hangoetarik, Aita Lhande, S. J. ta Abbé Blazy izan ziran bitarteko. Eta iritxi zuten herriren berri, bide-giltza, pasaportea, Eskual-Herri-ratzeko. Eta gaiñera, esku-erakutsi bezala, Eskualzaleen Biltzarrekoek zillar makila bialdu zioten Azkue-ri, anaitasun ta adiskidantzaren ezaugarri ta sendagarritzat.

Urlo operaren adelu-gaua Bilbon, doakabea izan zan, ordea. Musika makala duelako ez noski. Teatruan agertzeko gertaerak eta atzera-aurrerak, gorabehera ta azi-orraziak bere eskuetan soilik erabilli zituelako baizik. Ez ahal zuen aški, lana eta musika ere, ta orkesta kontua, bereak izatea? Tenor eskas samarra ekarri zuen, katalana bera. Baritonua, euskaldun omen zan. Orkesta ere Bartzelonatik eratorri, entseurik eskas, paperak berak lapitzez zertuak eta azken-egunetan ariñak-arin lekeitiar apaizgeiak orkestakoentzako tintaz jarzzen... Ez dakigu egilleak paper guztiak aztertzeko ta zuzentzeko astirik eta betarik izan ote zuenentz. Dena dela, ordua eldu eta agertu zuten opera. Damurik. Molokot itzela, ezbear madarikatua; bein bakarrik erakutsia, errenka ta guztia bearrean, errenka ta arnaska eldu zan azkenera. Azkue manduak ilda geratu zan, lurra jota, zorrez beterik. Orduan izan zuen gizarajoak estutasuna ta arterik artu eziña. Mundua utzi, eta bazter izkutu batera joatea erabaki uste zuen. Eta baita egingo ere. Irten zan Bilbotik, Gipuzkoan zear, Loyolarantz... Baiña bidean, atsedendia egin behar, eta adiskiderik andienari agur egin behar. Eta Zumaiara eldu zan. Han zegoen beste apaiz bat, zeukana eman beharrez gosez gaisotu zan apaiz maitagarria, Seminarioko laguna eta arrezkeroko betidanikoa: Txomin Agirre ondarrutarra. On utsa, gozoa ta odol-zurbilla zan harek, ordea, gogor eraso zion Azkue laguntzarrari honen aitorpena entzun ondorean.

—Nola? Zelan? Zorrak sortu, eta garbitu gabe mundutik igesi, ta etxe santu batera? Ez, enetxoa, ez! Zorrak ordaindu behar dituzu lenbizi. Eta nola? Ba dituzu adiskide eukitsuak. Hoiiek lagunduko dizue. Apurka apurka zurutuko dituzu gero zeure zorrok.

Eta Azkue andia, odol-gorria, bere adiskide min odol-zurbillaren esana egiteko prest egon zan beingoan, eta berriro Bilbora, ta Lekeitiara, ta Euskalerra osora bere lan andiari jarraipena ta azken urrezkoa eman arte.

APIZTU (B, arc) Hona hemen itz bat, aspaldikoa delako, Azkuek berak ere, arkaikutzat joa. Apiztu=hurtar.

Itz egokia Iztegi andienari berari gertatu zitzaiona adierazteko. Ebasgo biguin, lapurreta malmutz edota apiztutze hori zela-ta, Azkue mindurik, minbera egon ohi zan. Harekin lendabizi itzegin nuenean jakin nuen hori lenengoz. Iztegi nagusiaz baliatu ziranak ez zioten horlakorik adierazi, ez baimenik eskatu, jakina; ta ezta dirurik eman ez eskeini ere. Moztua, laburtua, edo nahi den bezela; geitua agian, argitaratu zuten liburu txikiagoan Azkue-ren Iztegi andia. Ausaz, diru-saria urrengo argitalpenen batean edo emanen zioten.

Ez zan zuzen ta bidezkoa izan jokaera hori, apika. Orregatik, ge-roago, argi ta garbi azaldu zuen berak "Euskalerrriaren Yakintza"-ren itzaurrean, lendabiziko liburuan, 22 orrialdean, VIII: "Toursen argi-taratu nuen Iztegi az gertatu zitzaidana liburu laukoitz onezaz jazo eztakidan, lan hura berendu zutenak bekite: *lan berri onen egille nerau izanarren, yabe beste bat dala*; eta nik orduko aren yabetasuna baiño beste onek oraingo onena, obeki zaindu ta gordeko duela."

Tovar-ek erara dion bezala, zuzentzaille ta araugille genduan Azkue apaiza. Ta ez liburuetan eta kantuetan soillik. Lagunartean ere, itzetik ortzera zuzentzen zekian harek berriketalarien itz ez egoki edo itzurren okerra. Etxean ala kalean berdin zan. Aita gure zenari entzuna dut beiñola emen Donostian gertatua. Estropada eguna zela, eta an bapatean edo, irudi bat agertu zela millaka ikusleen aurrera, pizti narrastariaren irudia. Orduan, norbaitek oi u egin zuen:

—Lagartua, lagartua!...

Eta Azkue andiak bertatik zuzendu ere:

—Muskerra, gizona; muskerra esaten da euskeraz.

Beste bein, gure errian bertan, kalean zear zioan mutiko batek diadar egin zuen:

—Txo, karrua!...

Gure apaiza mutil sostorraren atzetik segika joan zan, eta ostiko punteaz ipurdian jotzeko imintzio egin ere bai, baiña ez zuen arrapatu. Bitartean, agiraka egin zion kakanarruari:

—Txotxo, karrua diñok, kirten horrek, karrua? Ez al dakik bur-diya esaten, madari madariena!

Mutikoak ez entzun ez erantzun, ez atzera begiratu, anka! egin zuen. Ziur asko lenengo aurkitu izango zuen beste mutikoren bati azaldu izango zion gertatua:

—"Axe ra abare gaixtua! Karrua esan doralako, ostikuaz iya uzkiya apurtu! Yoik ama!"

Apaizgeiak udan, harekin sarri bai sarri arkitu beharra zutelako, erdi bildurrez egon ohi ziran, euskera lorrinduan arrapatuko ote zituen

Azkue-k. Horrela, mintegitik kanpo ere, ba zuten euskalitzun izan behar zutenek, maisu jakintsu ta argia. Orain, tamalez agian, ez dugu euskal-zuzentzaillerik asko. Oraingoan, hor dabiltz askaturik barbarismo, solezismo, itzurren oker eta abarrak. Abstraktu egin ote gerran ez dakigu, euskal-idazkeran ere.

Tartaroak. Arana-k indartu zuen atzizki hori ez zitzaion begiko aldi batean. Deituren jarrai, batez ere suskrizioetan eta, ainbeste tar... tar... tar... irakur zitekealako, tartaro berriak genituela gure errian agertu omen zuen Azkuek. Baiña... bera ere hortan auzolankide izan zela azaldu behar dugu orain. Eta irrigarri ta isekapean berbera ere, bere burua ere, sartu zuela iñoiz.

Aldakuntzak ere egin zituen-ta!
Euskal-izkindea, Azkueko R. M.-k egin zuen.

Bein da betiko, Azkueko R. M.-k egin zuen.

Baiña "Txirristadak" liburuan, beste liburu batzuen iragarpena egitean onela datza: R. M. Azkue-tarrak egiña, bai lenengo horri ta bai bigarren horri buruz. Liburu-azalpean, hortan, beste hoiek ere iragarten ditu:

"Parnasorako bidea", Eusebio M. D. Azkue-tarrak...

"Esku-liburua", Fr. P. A. Añibarro-tarrak...

Baiña...

"Añemendiko lorea", Agirre-ko Domingo abadeak iratsia.

"Kristau Doktriñ" Ubillos-ek gipuzkotarrez (sic).

"Konfesiño ona", Mogel-ek iratsia...

Bakarti samarra izan zala esanarren, lagunartekoa ere ba zena ondotxo dakigu. Amaika lagun adiskidetasuna eta amaikaz egon-beharra izan zuen ainbeste ta ainbeste itz, ipuin eta kanta, erriko izkera bizi-biziaz jabetzeko.

Bere azken-urteetan, apaiz lagun baten etxera joan ohi zan jai arratsaldeetan, berriketan jardun eta musean jokatzerara. Agirre kalera agertzen zan maiz, eta ba zituen an beste adiskide batzuek ere. Bidealdi luzeska izan arren, oñez ibiltzen zan geienbat Bilbon zear ere, antziñetako ibiltaldi luzeen arabera.

Erri-maite itsua zela adierazi dugu. Euskaltzaindiaren etxe zahar hartako ormetan zintzilik, iru edergarri zituen berezi, lagun kutun bezela. Bere sorterriko lekuko maiteak. Iru argazki apain ta andiak, batez ere bi. Hoietarik bata, luzanga zan, lau zatiez bakar bat ornitzen duena: portu osoa, alderen alde erakusten digu, eliza atzetik asi eta ipar-moilla muturrerainokoa. Hantxe ageri da, azken urteetan bizitexe izan zuena, nasa gainean, Txatxu kontramaisuaren moillako 32'gn. etxe gora ta lerdena. Andik urbil lertu zen bonba bat azken gerratean, eta lagun batzuk il ta zuritu, eta Azkue-ren langelan ere,

kalteak egin omen zituen. Zorionez, ez zegoen hura orduan han. Jai
zan etxea ez da an ageri, Apaltoa 20'gna.

Bigarren argazkiak, plaza, elizaurrea ta kaia erakusten dizkigu.
Ta irugarrena, Lekeitio-ko Basilika erakusmenekoak duen aldare na-
gusi ta oholta aberatsa, gotiku loretsu ospe andikoa, gaur pipiak
eta zedenak joa, galtzeko arriskuan dagoena. Kuadru hori Azkue-k
Euskaltzaindian zeukan bere pianuaren gaiñaldean orman zintzilik
isekita euki ohi zuen, aurrez aur, nabari, ikusterrean.

Ibiltuna esanik dugu; ez ordea, arlotea, gizon apain ta galanta
baizik. Aren begi argi ta ederrak, itsas-zale ziran, arean. Lekeitio
zegoanetan, etxetik elizara ta elizatik etxera bideak, moilla ertzean
zear egin ohi zituen. Bilbon ere, nasa ertza zitzaion atsegiñen. Eta ura,
beti ura, kaiekoa, itsasokoa ala ibai andikoa; eta ontziak, itsasgizonak,
antxetak eta kaiok begien edergarri ta kontsolagarri. Eriotzarako
zidorra ere ibaiko ur zikiñetan aurkitu zuen. Gau batean erori zan
Arriaga atzean ibaiera, ta andik lasterrera izan genduen haren gorpu-
lorra. Gizon batek atera zuen ibaitik, baiña gizon honi ango istilluetan,
kartera ostu zioten. Berriz ere lapurrak Azkue-ren ondorik...

Gogaro onekoa zan ta jolaserako bizarra noiznahi. Izan ohi zuen
gogoa ta beta, lanetan ere, atsedenaldi gisa, izkirimiri edo ateraldi
politen bat ezarteko. Dodgson eta beste askoren esamesak bizkarrera
jaurtigitzen zituen, eta beharrik! Bestela eltze txiki gizona izan ba
litz, amaitu giñan gu, ez genduen aren jarauntsi mamin ta ederrik
iritxi izango. Aren itzulpen batzuek, ezin gogo jolastiagoz egiñak izan.
Esaterako: Buru zorrotzetarik irtendako ipuiñak=cuentos procedentes
de alegre chaveta. Senar-ordea=vicemarido. Asto-polit au=este lindo
borrico. Alaba bat, langille utsa=mera trabajadora. Antziñako joan-
etorriak=idas y venidas de la antigüedad. Neure baztertxoak=mis
posesioncitas. Kaleko aundikiren bat=algún magnate de la calle, eta
abar. Beste nunbaiten Mundaka, ta Lesaka ta Andraaka dala ta, Biz-
kaiko lenengotzako Jaun Zuria, Eskoziatik Laida alderaiño nola eldu
ote zan ez dakigula dio, ketxemarinen batean edota Jonas bezala, bale
baten sabelean...

Euskal-pizkundeko garbimin aroan bizi izan zan bere gazteza-
roan; eta zer arrigarria! Iru etsaiak izan ziran garbizaleak, edota gar-
bimiñak joak. Azkue ta Arana, zer esanik ez. Eta Unamuno ere, ez
zan batere mordoillozalea. Ta ez dezagun ahantz, Azkuek berak idatzi
zuen zer hau: Broussain ta Arana-Goiri zirela izberri sortzaillerik
azkarrenak.

Izan zituen adiskide zintzoen artean ba dugu bat, txit ospatsua.
Hona hemen Azkueren itzaldi baten puxketak, Aramaion, 1916 urri-
llaren 22'an egindakoa:

“Orain ogeta lau urte, egun auetan bezela sailpean nintzalarik, arlo onetxen antzekoa eman bear nion buruari. Meza berri bat genz duen nere sorterrian; meza ori eman bear zuena Aramayoko seme eldu bat zan, etxe onetantxe jayoa, Vicente Goikoetxea. Apaiz egin berri hura, adiskide min-mina nuen eta, beraren deya gogo onez adituta, itzalditxo bat egiteko asmoz utzi nuen nere egoturia: Bilbo. Adiskide bizi ari jarraitu nion onek, ez ote nion adiskide illari jarraitu bear, beronen izana eriotzea baino iraunkorrago izatea guztion artean eskuratzeko? Belarrietan durundika degun Te Deum eder ori aski dala uste det nolako musikalaria zan jakiteko. Il zan arte askok uste izan zuten Lekeitioko seme zala, noski, an bera ta, batez ere, beraren aiderik urkoenak luzaro bizi izan diralako.

“Itsasaldeko uritxo maitagarri artan bizi zala (hau nik diot: Goikoetxea lenbiziko aldian bizi izan zan etxean bertan jaioa naiz ni) udako opor-egunetan beintzat, illuntzero alkarrekin izaten ginan: Eli-zan lenengo, itsasgainean gero; eta egurats (aize) lodiz birikak sendatzen genituen bitartean, alkar, igarri gabe bezela, egunean baiño egunean obekixego ezagutu ta samurrago maitatzen bizi giñan.

“Nere lendabiziko apaiz-urtean, lau-bost adiskidek Bilbon albistaritxo bat sortu genduen, *La Abeja* izentzat zuena. Silverio Etxebarria, apaiz gartsua, Durangoko zaldun Antonio Arginzoniz, Abandoko seme Arana-Goiritar Sabin (sic), besteren bat eta nerau giñan Erle igarokor arri loretxo bat edo beste eskintzekoak. Albistari arretxen egapean erakutsi zituen lenbiziko aldiz Arana-Goirik Bizkaiko gertaera zar batzuek: Gordexola, Mungia, Padura ta Otzandioko esetsiak. Nik irakurgaitxo alai bat, Peru Matraka ta Pedranton izentzat zuena, asi nuen. Nere buruko ume ayek ementxe, zuen artean, Aramayon bizi izan ziran. Lantxo hura nere adiskide Vicentek irakurri zuenean, sudurpeko bizarra ezkerrez leguntzen zuen artean, itz auek esan zizkidan; “baina, mutil, au eztek Aramayo”.

“Urte batzuek geroago, bera apaiz zalarik, arako euskal-jaietan, d'Abbadie jakintsuaren izenean nik, nere erria alde bat utzita, onera ekarrarazi nituen jai eder ayetan...

“Gure artu-emanetan, nere biotzean berarena sartzea aski izan ezta, zuenganako maitetasuna barruneragino sartu zidan. Arabako Bazarrak, *Legé-zarrekoak*, Aramayon bildu ziran atzenaldiz...”

* * *

“Ain zuzen ere, nik neronek lenengo meza eman nuen egunean, 1888'garren urteko San Migelez atera zan bera Lekeitiotik Valladolidako. Ogeita amalau urte zituen, apaiz-ikasteak asi zituenean. Atse-

ginez alde batetik (beraren onerako baitzan), bestetik atsekabez ikusi zuen Leketitioko uriak Goikoetxearen joakera. Bertako semea izan ba litz, etzuten maiteago izango.”

* * *

“Bere irudiko bat, aurtan, berarekin bateratsu il da Euskalerrian, nere ikaskide ta adiskide andia hura ere, ...Bilboko Francisco Iturri-barria. Biak izan dira euskaldun onak, biak erakusmeneko apaizak, biak antzelari (artista) andiak: batau musikara bezela, beste hura eresira (poesiara) kuturtu zan.”

Labur: Goikoetxea 1883'gn. urtean —29 urte zituela— eldu izan zan Lekeitiora. Adiskide biotzekoa iritxi zuen itsasportu hartan: Azkue gurea, artean apaizgei zelarik. Ez zuen Goikoetxeak orduan batere entzuterik. Esan bezala, gurea apaiz egin bezin laister, Vicente apaizgei biurtu zan. Andik iru urtera, 1891 irailak 19, egin zan apaiz, Valladolid-en. Baiña Lekeition kantatu zuen lenbiziko meza berria, eta Azkue-k egin zuen sermoia euskeraz, jakiña. Goikoetxea 1915 urtean ere egon zan itsasaldean, baiña ordurako txit gaiso. 1916 jorrraillaren 9'gn. il zan Valladolid-en, Artxapezpiku jauregiaren atzealdean zegoen etxe zaldun dotorean, Goikoetxea euskal-musiku andia.

* * *

Azkue-ren musika-etorria eta kera, ta aren estilistika, oraindio bear bezala ikasteko ditugu. Haren musikagintza osoa, haren literatura soilla, nobela, antzerti eta ipuñiak barne. Maisu baiño ere artista ez ote zen idaroki nahi dugu. Erabat esan, gaztetan idatzi zituen lanak elelderrekoago edo dira, halako jasa ta gatza baitute. Gero malkaldu ta eratau egingo zan etorri ta eragin bizia, izkiralegepean eta itzen aberastasuna agertu beharrez, agian. Iztegiaren aurretiaz egin zituen alderdi ta errialde koxkor bakoitzeko izkera berezietan lantxo batzuek, bizi-dardarez beteak, batez ere Bizkai aldeko jendea mintzaraziaz. Horra hor dialektu lanen asikin bezala.

Gogoragarri dira baita haren zalantzak ere, izkira marrak eta abar erabiltzeko arauak eman nahirik. Goiko arrasta hori, asnas artzekoa, berberak asmatu zuen; orobat erlatibuaren lerrotxa edo ziria, aditz-jokoari deutsala; azentu zirkunflexu delakoa, eta dieresis ere ä, ë, ö letren gaiñean, alemanerazko zeregiñez antzo. Azken aldian ere ez zegoen konforme x letra onartu zelako, galaitar-katalandarra, dio berak.

Dena dela, harako umore ona beharreko zitzaion. Mingosturik ere, sarri askotan egon ohi baitzan. Euskaldun anaiengandiko erdeñu,

ziztada ta garrazkeriak entzunik; ta batez ere irakurririk. Baztertuta zegoen gizon batek nola eman zizkion bere erriari hainbat eta hainbat liburu andi? Asmo-kontua eta eskola-joera zela-ta, ahantzirik eta zokoraturik zegoela ikusi ohi genduen gure gazte denporan, iñortxo ez bait litzan. Anartean, haren lanik ez zuten anitzek ezagutzen —ezta gaur ere, Euskalerrri zabalean bertan—. Are gitxiago aztatu ta dendu-nean jarri. Hain azarmindurik bait zebiltzen euskaltzaleak izkera-gaietazko sena ta ekurua atzendurik, garbimifaren edo asmakuntza-leizaren ondarretaraino murgildurik.

Gerra isilla ta zitala egin zitzaion Azkue-ri. Euskeraren izenean agian? Baiña azpitik, haren lanaz poliki baliatutzea ez zan obena, lehenago agertu dugunez.

Ta halaere Azkue isillik sarri askotan, jasankor eta mintzul, beazuna ausnartzen, samin-ondarrak dastatzen.

Orratio, noizpait itzegin zuen, inguru-minguruketa gabe. Bilbon, 1918 urtean egin musika-itzaldi batean, euskeraz jarri dugun hauxe zion:

“Aspaldi hontan, urteak direla, eraso makurrak jasoten ditut, iñoiz zakarrak, aberekoiak ere bai; erdeiñu ta atzera-uzteak ere bai, nik reuk aintzat artu gabeak. Nire jokaera aintziñetik ere, politikan ez ibiltzea izan dut; ez berenez jardukizun naskagarria delako, nire egokitasunari ta nire jantziari ta bizi-moduari obeki dagozkien beste zeregin batzuek ditudalako baizik...” “Ni neu —dio geroago— ingelesa edota beste edozein laterritakoa ba nintz ere, izkuntzaganako ta sorterrriaganako zuen maitetasun hori egiazkoa baldin ba litz, neri lagundu ezarren ere, ez nindukezue beintzat zirikatu behar ez aizturtu...” eta beste lau errazoi geiago jartzen ditu. Eta bere arerio ta etsai ziran ikasleen irakaslea, argi ta garbi goretsi zuen, itzaldi horren azken orrialdean.

Euskerak duen mintzuraz, azentuz, ardura ta arreta andiz jokatu zuen beti. Hor ditugu haren agertzeko moduak, letrak beherago jarrita, azentu-idatzi bitartez eta abar, tonu ta atonu kontu jakingarri hoiek, gaurko euskaldun berri askok jakin ere ez dakizkitenak.

“Parnasorako bidean” bere aita zanaren goralpenak egin ondorean haren oroipenik iñoiz erriren batek edo izango ote zuen galdetzen zuen. Bai, Azkue jauna, zuen aitaren eta zuen jaioterriko jaiotetxeetan baikoitzak dituzue zeuen arlandu txuriak, zeuen izen ederrak idatzirik dituztela. Ez dira guztiak esker txarreko izan zuekin.

Eta horren sendagarritzat, aspaldi noiz entzungo genituen itzak, entzun berri ditugula esan beharko. Ta hain zuzen, garbimingiro meatz hortaz kutsagabetu nahirik edo, bigarren mordoillo-aroak bere uriolpean, ugoaldeaz ondatu gaitzan baiño lehen.

“Zeruko Argia”-ren 76'gn. (1964) Luis Mitxelenak, “Azkue ta Euskal-iztegia” artikuluan esana berraldatuko dugu:

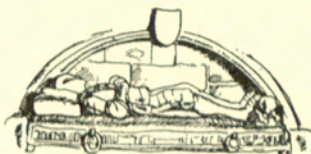
“Ongi egin dan lanak, ordea, askotarako balio du, egilleak berak uste duen baiño geiagotarako. Orrexegatik edozein kastatako jendeak Azkue-gana jo bear du egungo egunean ere, bere egarria berdintzeko. Orrera doaz euskal-idazleak itzez ornitzera, orrera izkuntzalariak euskal-itzen jatorria eta historia aztertzeraz. Or jakin dugu anitzek antzifiaiko aberastasun gutxietsien berri, OR DITUGU GUZTIOK GURE IZKUNTZAREN BATASUNERAKO OIÑARRIAK...”

Esan dut.

EUSEBIO ERKIAGA.

Donostia'n, 1964 Iraillak 7,

Ayuntamiento zaharrean.

Luzaideko Otoitz Ttipiak

Jose M. Satrustegi Jaunak Euskalzaindian
sartzeko, Luzaiden egin itzaldia
(15 - IX - 1963)

Euskaltzain-kide agurgarriak,
'Principe de Viana' batasuneko euskaltzale,
Luzaideko buruzagi,
Jaun eta Andereak.

Duela zombait ilabete aditzen nion apez lagun bati, *Jaungoiko*'itz ori kendu, edo aldatu beharra legokela euskal iztegiari. Erran nahi zuen, Jainko-maitetasuna gureganat eldua izan ez balitz bezala, beldurtasunezko Jainko bat ginuela oraindik nagusi. Jendez-jende bere erria ezagutu nahiz ibili ondoan atera zuen bederatzi ehun arimetarik, bederatzi ehun *jainkozale* zituela; bana *Kristozale* guti: berrogei bat baizik ez erri guzian.

Artetxe jaunak idatzia zuen ordukotz, *Jaun-Goikoak*, Jainko Seme Gizon egina itzaltzen duela eskualdunen gogo barnean (1).

Ez da ene egungo asmoa eskualdunen jainkozaletasun osoa azterkatzea. Bakarrik, erri bat zer den ongi ezagutzeko, zer izana den jakin behar litzake lehenik; edo nolakatua dugun denborarekin.

Erraite baterako: eskualdunak dakina, adituz ikasia du liburutan bano gehio; eta eliz konduan zer aditzen zuen ondar mendeko predikutan? Camousarry, Donibane Garaziko jaun bikarioaren bertsuak

(1) José de Arceche. "Saint Cyran" (Zarauz, 1958), p. 35.

ekar ginezazke, anitz apez eta erri-misionest beldurtzalek erabiltzen zuten zigor beltza nolakoa zen erakusteko. Huna zonbeit bertsu:

O Jauna, mendekio! Jauna, anatema!
Pitz-azu zure sua, har zure zigorra!
ahantzia da Sodoma,
garbiago zen Gomorra!

Zerua, idekatzik hire urtegiak!
Hauts-itzak, itsasoa, hire mugarriak!
Uhaldea lehen baino
orai baita beharrago!

Horrenbertze krimentzat ez zerate aski!
Zabal hire erraiak, zabal, ifernua!
In-ahala larga hadi:
Iretsak, irets mundua! (2)

Aisa dio, bai, gure arteko idazle aundi batek, bere gazte denboran Testament zaharra gutio aipatu behar bat bezala sendi zela, Testament Berriari lekua uzteko (3).

Eta ori, atzoko solasa. Aintzina galdegin bagineza nundik edo nola zuen emeretzigarren mendeak idor karats aire ori, erran beharko ginuke izan zela itxura ederreko suge pozointsu bat, Jansenismo izenarekin, Elizari oztasunik aundiena sartu ziona; eta preseski Eskuale-riko baratzean sortuz, gure artean errorik azkarrenak bota zituen. Bayona ginuen Saint Cyran apezaren bidez nahaskeri orien iturburua. Andik ateraia da XVII garren mendean mundu guzia kutsutuko zuen azi gaistoa.

Azkenekotz, gorago jo nahi baginu, gauz bat ageri da: eskualdunak atxikimenduz egin oi duela egiten duen guzia. (tradición) Errakozue zertako ezartzen dituen elorri ta kurutzeak San Juan goizean eta, "gure etxean beti hala egin delakotz", erantzunen dizue.

Eskualerria, oraindik ezagutzara heldu ezten haur baten antzekoa dela, irakurtia dut nunbait. Den gutiena egia balitz, haurren oroitmen arrigarria zer den jakinik, gure aintzinekoen xinta-minta guzien zilatzerentza entsea ginaizke egunoroko gauzetan. Zerbait halako da folklore lanetan egiten dena.

(2) "HERRIA", 1-VIII-1963; "Mendekioa".

(3) José de Arteche. o.cit.; pág. 29.

Bana badira beste lantegi batzuk folklozez landa, Iragan denboretako otoitz zaharrak bildu ditut, eta or ageri da bereziki orduko eskualdunen jainkozaletasuna. Ez naiz bakarra lan ontan: Aita Donostiak argitaratu zituen pollitak (4). Beste leku batzutan ere, an-emenka bildu bakar zombait ikusi izan ditut. Ni Luzaidekotz mintzatuko naiz bakarrik, eta ez dut oraindik bildutakoaren laurden bat baliatzen ahalko emen.

Eskerrak biurtzen dazkiet lagundu nautan guziet, ez baidezazket bederazka aipa. Bana jakin dezatela beren laguntza baliosa gabe ez nuela inoiz egiteko au betetzen ahalko. Berdin du garbi erranik, luzaidarren lana izan dela enia bano gehio.

Eta gehiegi luzatzeko beldur ez banintz, *Euskaltzaindiko*, edo akademiako, jaun ospetsuak eskertuko nituzke, ene bidera atera ta mahai ontaraño ekarri nautelakotz. Ez naiz erakusle bezala jarriko ez bainuke erakusteko aundirik. Jakintsun aundien artean jartzeko-bidea ukau duen ikasle bezala artuko dut ene jarralkia.

Eskerrik beroenak, gero, Luzaideko buruzagi, Bolant maite eta erri guziari, ain bero artu nauzuelakotz. Barkatuko duzue zuek ikusita etxekotz oroitzen baniz. Aralar-mendi biotz-biotzekoen itzalean xurgatu nuen nik lehenbizikorik eskuararenganako amodioa, eta zor dut erraitea.

Aditzekoa izaiten zen gure aitaxo etxean erdaraz ari ginela hautemaiten zuelarik! “Erdara zikin!”, erraiten zaugun. 1948’an itzali zen, eta beti oroituiko naiz orduan lau bost urte baizik etzuiten nere arreba ttipienaren ateraldiaz. Eskuara azkarki galtzen asia zen errian, eta haur txarra erdaraz ari zen geldi geldia: etzak in itz bat eskuaraz. Egun artan mahaia benedikatzean egiten du: “Aitaxoren animaren alde; Aita gurea” —eta oso-oso eskuaraz—. Arrituak bai ginen, erraiten daugu:

—Aitaxok erdararik etzuen aitu nahi ta... euskeraz egin diot.

Azkenekotz, haste-astetik erran beharrak nituen itzak: ohore aundiko jarralki au “Orixe” zenaren itzalgunean artuko dutala adierazia didate. Errespeturik aundienarekin aipatu nahi nuke “Orixe’reu” izen aundia. Urbiletik ezagutu nuen bere ondar urtetan, eta ain eskukaldi aberatsen bila joan ere bai behin bano gehiotan.

Mikolas Ormaetxea zenaren nortasun osoko gizakiak ez ditu egun guziz argitzen erritan Jainkoak! Bere biotz aundiaren berri, etxeko bezala solastatu etzuenak eztaki. Adimenduz argia, kristau oso eta eskualdun lehen mallakoa, baginuke denok ere arenganik zer ikasia.

(4) José A. de San Sebastián. “Euskalerriko Otoitzak”. EGAN, 1956, c. 2; pág. 34.

Joan zaugu gure artetik beteko ezten itzal aundi bat utziz zen lekuan; bana uroski, bere erakusgai sakonen iturri ugariak eztira ifioiz agortuko Eskualerriko oberenen artean.

Orixe!! Etzitugu ahatziko!

LUZAIDEN OTOITZ TTIPIAK

“Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulachra multa prout ducebamini euntes.”

“Badakizue sinestegabetasunean zineztelarik itsu-itsuak jainko-baxtart mututara lerratzen zinezte.” (I Cor., 12, 2.)

Jondoni Paulok Korintoko eliztarrer errandako itzak dira. Badi-tugu guk ere kutsu zaharreko oiturak; *Atsuen gauzak*, deitzen omen zituen D. Martin zenak. Iuanes Xurgina xaharrak ere *atsuen otoitzak* erraiten zien. Beste batzundako *atsokeriak* dira. Egia erraiteko, nik Luzaiden bildu dutan izenik pollitena, eta egokiena halako oriendako, aude: *Otoitz ttipiak*. Bazuzten beren jainko ttipiak; lerro berean dira, delako otoitz ttipi oriek.

Iruzkiarenak

Betidanik eskualdunak izar gauzetarako joera aundia izan du. Ar-tzaingo eta nekazaritzatik bizi zelakotz, gelditu zaion joera duela uste dutenak badira gure artean (5).

Eta izar guzitan iruzkiarekin du ikustekorik aundiena. Boneta kendurik egiten zakoten *Azoletan* otoitz au:

“O Iruzki Saindia,
Eman zahuzu biziko ta hileko argia”

Orai ere Sakramendu Sainduaren Agerketa Nagusiko ibiltzen den ‘custodia’, *Iruzki Saindia* deitzen da gure artean. Behin, emazte batek bidean ikusi zuen argiaren dirdira adierazteko, erraiten zidan:

Iruzki Saindia irudi zin zipirtaka

Izaitez ere eskualdun batendako gauzik hunkigarriena da iruzkia-
ren ateratzea. Lauetan ogei urtez goitiko emazte bat oroit zen, haur
denboran eta San Antonioko bidean amatxi xahar bati aituz:

(5) El vasco ante todo fue pastor nómada, luego agricultor de modos primarios. El fondo primitivo late siempre en él. Tiene una conciencia planetaria.” José de Arteche, “Saint Cyran” (1958), pág. 35.

“Ikusirik baizik eztaike sinets, iruzkiaren ateratzia zoin eder den.”

Ene iduriko, Baygorriko xantriak hunkitu du obekienik argi-sendiak biotzari sartzen dion kilika joria:

“Artizarra helkitzean jeiki zaite ohetik
Zeren egunak ez baitu oren ederragorik;
Orduan du baso ollarrak kantatzen ohianetik
Bai eta buria altxatzen xoriak egalpetik.”
Ihizia ernatzean eman zaite lanian
Lana errexago baita goizik hasten denjan;
Bozkariatuko zira iruzkia agertzian
Pentze-lilien usaina zureganat heltzian. (6)

Bana etziren goizean bakarrik mintzatzen iruzkiarekin gure aintzi-
nakoak. *Borderreko* seme-alabek oroituko zauzkitzue gaur balitz bezala,
beren amatxi zenak atsaldetan sukaldeko lehiorat ekarriz, miletan egi-
nazi zienaz:

“Haurrak erran enekin:
—Adio Joanes!
Haugi biar muga onez!”

Beste etxe batzutan berriz:

“Adio Jauna, biar artio!” (*Aitzurre*)
“Adio Iruzki gaixoa, xaugi biar é gaur bezala” (*Xuhialde*)
“Adio gaxua, biar artio” (*Zestau*)
“Mahuma baha, eta haugi biar omor onez” (*Maistria*)
“Adio Iruzki Saindia, biar artio” (*Thalo*)

Ikusten duzen bezala Luzaideko kartier guzitako otoitzak berexi
ditugu. Alaiکہ, izenak berak ez du nehola-re erakusten ahal erriko
jendiak izar-nagusiari zion atxikimendua; arien sinestia! Aditu orai au:

(6) Piarres Dibarrart. “Aitaso ta ilobaso”.

Bertsu auk Peyo Mariño'ingoak erakutsiak ditut. Aita Onaindiak beste modu
batera ekartzen ditu:

Artizarra agertzean, eman zaite lanean
Lana baita errexago, goizik hasten denean:
Bozkariatuko zare iguzki agertzean
Pentze-lilien usaina zure ganat heltzean.

“Artzain batek beti iruzkiaren otoiitz au egiten zuen goiz-atsetan. Egun batez lehiotik sartzen den 'Terrexaño' bat (iruzki izpia) ikusi zuen errhautsean. Mantua bota zakon... *eta harek atxiki airian!*

Aldi batez kofetsatzera joan zelarik apezak galdegin zakon ze otoiitz egiten zuen. Erran zakon dena zen bezala, eta nola iruzkiak atxiki zakon mantua.

—Zazi, zazi! —egin zakon apezak—; hala atxiki dizularik ez duzu kofesio beharrik.” (Mary Lapeire, *Madarich*.)

Duela egun guti kondatzen zidan Iraburu'ineko Jose Marik, Dou Froilan zenari aitua zakon gertakizun au:

“Eldu zelarik goiz aldera eri baten ikustetik, gorde zitzazkon emazte batzu. Bazter-etxea bide-juntan zen, bertze aldetik arrisu bat zuela.

Joan zen apezaz zer ote zuten ikustera eta nun arrapatzen dituen taloak arrisu gainian! (iruzkiari eskaintzen ari).

Erran zien zertako egiten zuten hura, eta erantzun zakoten beren amatxik beti hala egiten zuelakotz.”

Orai berean *Gaindolan* beste ongietorri bat ere bada:

“Iruzkia ateratzian zeinatu eta esku-zabalari musu emanez potta igortzen dakogu.”

Eta ilargiari ere gauza bera, erran zidaten. Ilargiarekin elakatzeko ori lehenago bazen emen. Zonbeit amatxik sekulako komertsamendiak ukaiten omen zituzten ilunabarretan. Nik bildu dutana erran bat edo bertze da bakarrik. Behin aditu nuen:

“Gaixo ilargiari otoiitz in behar zakiok. Erraiten die badela an gizon bat penatia. Elorri zamât ezin eremanez zualaik in omen zakokan ilargiari:

—Ni bano aiso kurritzen aiz, ba! —eta ilargiak bereganat ereman zuela—

Geroztik an duk.” (Marttiño Gaindola)

Kondu ori bera, Iraburuk beste alde batera bildua zuen. *Irakoitzarekin* lanera joan zen gizon triste bat dela an ikusten dena: 'Ote' biltzera omen zuan ilargiak artu ta ereman zuelarik. Beste batzuk ere beldur izan dezaten erakusten du orai.

Erromako zubia

“Agur Maria Xuria” da Luzaideko otoitz zaharretan nahasmen-
durik gehiena duena. Asko aldetara egiten da. Nik emen, azken itzak
bakarrik artuko ditut: ‘Erromako zubi punta’ aipatzen dutenak.

“Or dago Jesukristo gure Jauna
Erromako zubi puntan jarririk
Urrez urrestaturik
Zilarrez zilarrestaturik
Argizaia xuriz pintaturik
Elorri xuriz brodaturik”
(Inés Camino. *Martinenea*.)

Beste batzutan au bera Ama Birginari buruz egiten dute:

“...haugi batea nezak.
Etzeok eni; Anderdena Mariai dioik
Erromako zubi puntan urrez urrestaturik... etc.”
(Peyo Minondo, “Bernatenia” Ondarrola.)

Ondarrekotz, badira Ama Semeak biak sartzen dituztenak:

“...erromako zubi puntan
bere Seme Jauna belaunetan
urrez urrestaturik
zilarrez zilarstaturik.”
(Anastasia Barcelona. Bidart.)

Erdarazko gauzetan ere bada sineste zahar bat zubi bati buruz. Errana da Arimak hil ondoan Jondoni Jakes-en zubia pasatu behar zuela, bere gorputzarekin juntatu bano lehen. Berrogei ta zortzi ore-
nen denbora zuen egiteko eta bertzela galdua zen betiko. Bakarrik, zubia meharra zen eta gaixtoa ibiltzeko. Bertzalde, debrua azpian erne egoiten omen zen, eta lerratzen zena etzuen gehio laxatzen. Izaiten ziren arimen argitzeko tortxa bereziak ere (7).

Bana Eskualerritik atera beharrik ez dugu ‘Erromako zubiaren’
erran zaharrak ukaiteko. Ondarrolan errana didate, *Kukia-re Erro-
mako zubi puntan hasten dela kantuz lehenik*. Eta zestausa xaharrak
zionez, puskatian kurritzen da, ba! ori hala balin bada!

(7) Vázquez de Parga. “Peregrinaciones a Santiago”, t. I; p. 532.

Anitz lekutan 'erromako zubia' ortzadarrari, edo Arco Iris dela-koari erraiten diote. Barandiarán jaunak dio izan laikela gauza bera Luzaideko otoitzetan ateratzen dena. Azkuek 'Jaungoikoaren zubia' deitzen du nunbait (8).

Ollarra

'Ollar on batek betetzen du etxea!', aditu izan dugu frangotan. Edo bertze au: "zoin murriz den ollarrik gabe, ollategia!" Aurten bildua dut etxekandere baten agotik beste erran au:

"Ollarrak beren orenak xuxen emaiten dituzte; jakin behar da nola!

Erloi xuxena zuten bai, ori lengo jendiak!

Nik, asteko, ollarrik gabe enuke nahi etxean."

Eta ollarra sartu zuten gure arteko otoitzetan; atsekotan beintzat:

"Ni ofe huntarik jeiki gabe

"ene erioa jiten bada

"San Gabriel Aingerua igorrazu bidea.

"Jinkuak badu korua

"*eta ollarrak bere ordena.*

"Jinkua eta Anderdena Maria

"arzazue ene arima zuen gomendioan." (Elena Iroz)

Nabarlatzeko Agnes'ek berriz bertze alde batera zakin:

Izkilek johute mundian,

ollarrek beren ordian

Jinkua eta Anderdena Maria maitia

ene arima zien gomendian

eta zien loria saindian."

Ollarra iruzkiaren jeikiatzaile. Olerkarien asmaketak eta eskualdunen sinestea elgarretaratuak! Frantziko olerki eder batzuk, Noe zenaren kutxako aberetan, ollarraren agoan otoitza au emaiten dute:

"Ez ahantzi, jauna

Ni naizela goizetan iruzkia aterazten duena." (9)

(8) R. M.ª de Azkue. "Euskalerrriaren Yakintza", t. III; p. 248.

(9) Carmen Bernos de Gasztold. "Prieres dans l'Arche" (1955) (Selecciones Reader's Digest. Junio, 1963. p. 58.)

Bana oriek guziak pollit dielarik, Luzaiden bazuen bertze egitekorik ollarrak. Itzez-itz irakurriko dut *Gaindolan* aditu nuena:

“Gau erdi aintzinian iru aldiz kukurruku iten bazin ollarrak xorginak baziela etxe ingurian erraiten zahuten.

Eta zoin itsusi egiten din ollarrak tenore artan kantuz!

Irugarren aldiz aitu bano lehen, iru gatz pikor suiari emaitera jeiki behar izaiten ginin. Orduan xorginek ez omen zuten indarrrik. Ze beldurra ez ginin pâsatzen! (Xuhialde)

Iruzkakoak

Aditu duzue iru gatz pikor suiari emaita xorginen kontrako erre-medioa zutela. Siniskeriak eta sorginkeriak lepo beretik dute burua. Iruz-iru edo iruzka gauzen egite ori bazen Eskualerrian. Ar-gorriaren hiltzeko iru erritako ur-benedikatiak, iru ardi joaletan artu ta artolorraren iru kanttonetan ezartzen zituzten. Luzaide, Arnegi eta Lasa'ko ur benedikatiak, gehienetan. (*Azoleta*)

Gaindolan San Juan bezperan suiari iru inguru emaiten dazkote. Gandelairuz tortxa benedikatuarekin iru xorta botatzen dira besa-gainian. Atsetan iru kurutze plantxaren gainian eginez, “Jinkua barnea, debrua kanpora”, erraiten da.

“Agur Maria Xuria” ere iruzkakoa da:

“Ori gauian edo egunian iruetan erraiten duenak ez duke ariman bekaturik.

Suyan denian suyak erre ez dio

urian denian urak hito ez dio

bidean doanian gaitzak arretio (arrapa eztio)

azken juizioko egunian ere salba nio.” (Bidondo)

Beste molde bateko “Agur Maria Xuri” bat bada, eta an erraiten da:

“Au asteko ortziraletan iruetan erraiten duenak

Purgatoriotik arima bat ateratzen du,

beria salbatzen du.

Eta aitu ta ikasten eztuenak

Azken orenian kastigu izain du.” (*Ardandegia*)

Aments gaistorik ez egiteko, berriz, atsik artu gabe otoiitz au iru aldiz egiten dute:

“San Andres, barda —in dut aments
zurez eta neurez;
otoi lagun nezazu gogo hunez.” (Bidondo)

Pekotxetan bildutako beste otoitz baten astapena da:

“San Santa Kurutze, iru zilar kuutze...”

Nafarroko elizetan bada oraindik apezek ibiltzen duten liburua, halako bat edo bertze ekartzen duena. Bahazizkor eta arri-erauntsitan agintzen du lurretik iru bahazizkor artu ta suiari emaita Irutasun Sainduaren izenean. Ez bada Jainkoaren izena aipatzen (superstitiosum cenesretur), siniskeria laikela aitortzen du (10).

Azkenekotz, zango bateko usia —infección— kentzeko, duela denbora guti ibilia dute Luzaiden orai erranen duten erremedio au:

“Iru bide-kurutzetako arriak bildu lehenik.
Iru erramu ostoa eta iru gatz pikorrekin pertzean irakinazi.
Ur-irakin artan lurrezko dupin bat (heltzea) aozpez sartu.
Aren gainian ezepeleko kullera eta furtxeta kurutzatuz
ezarri; aitzurrak ere bai. (guraizak)

Orien guzien gainian zango eria finkatu eta manta batekin huntza kukutu.

Eta nahi duenak nahi dina erran, geroztik zangoa huntza du.”

Frango luze iduritu zitzaitan, bana ez kario. Orai badakizue.

Mendekio

Mendekioa (edo venganza), itzekoa delarik, norbaiti makur aundi baten desiatzia bezala, *buho'in itea* erraiten dakote. Emazte batek, bere etxean gertatutako onen berri eman zidan:

“Ene aizpa mutiko batekin ateratzen asi zen. Etxalde oneko semea zela ta, nik dakita zenbat espantuikin engantua zeukan; eraztuna-re emana

(10) A. Gascón, “Fasciculus Exorcismorum” (Pamplona, 1750).
“lapilli enim tres ex grandine in igne, sub invocatione Smae. Trinitatis subjiciantur, et oratio dominica cum salutatione angelica bis aut ter adjungitur.” (p. 13)
...hoc ipsum enim, quod lapilli in ignem projiciuntur si absque invocatione Divini Nominis fieret, superstitiosum censeretur.” (p. 14.)

Ezkontzera abiatu bano lén etxeokak joan ziren funtsen ikustera, eta itzultzean iten dako aitak neskatoari:

—Haurra! gure bazterrak lurra beden badine! An ezturn peña baizik arrapatuko.

Utzi ziin mutikoa eta nahi izan zakon eraztuna turnatu.

Mutikoak berriz erran zakon aski zila Donihanekeo zubitik botatzea; eta arek desiatiak gertatzen bazitzazkon gaizki ibili beharra zela, (buho in zakon)

Izitu baizen gaixo neskatoa, Huarteko elizara joan zen tortxa eskian, berari desiatiak mutikoari gerta zazkion. Eta sekula ez duela xantzarik ukan gizon arek, diote.

Iraburu'ineko Jose Marik ekartzen duena mezarekin da. Behin batez Luzaideko apez bati gizon frantses bat etorri omen zitzakon eskominioko meza manatzera. Etzakon adierazten ahal apezari zer nahi zuen, eta azkenian egiten dako:

“Pierre Arzak izeneko etsai bat badut, eta errana zâten bazirela Españan eskominioko mezak...

Errez da: nik manatzen dut Meza... zuk emaiten duzu, eta ene etsaiak leher egiten du.” (II)

Pues-pues egitea

Mendekio eta sorginkerien kontra 'pues-pues' egiten zuten.

“Buhamiak joan ziren behin batez etxe batera. Eman zêten beti emaiten zietena, bana etziren kontent gelditu. Ordian igorri zituen etxekanderiak, eta ariek zernahi erranka, buho (burro) eginez lekutu zitzazkon.

Orduan, beldurrez beterik egiten die emazteak:

—“Pues pues, aparta Satán!
Nun buho an zilo!

(Erran nahi du: mendekio guziak zihaundako ukan ditela.)

Aizeak nahasian dabiltzalarik eta, belarra inguruka goititzen baidute —berdin errhautsa, edo iratziak— gure aintzinekoek utse izan zuten etzela arte-oneko gauza. “Sorgin-aize” deitzen dute ene sorterrian. Luzaiden, berriz, 'pues pues' egiten diote:

(11) J. M.ª de Luzaide. “Boiras”, pág. 77.

“Pues pues, aparta Satán
Berroitamar iztapetan.” (Argina)

Edo beste norbaiti aditu nion bezala :

“Pues pues, aparta Satán
Berroitamar mila urratsez!”

Jose Migel Barandiaran ospetsuari galdegin nion itz auen berri. Berehala nunbaitik atera zidan ezur xuri meheño bat eta erran: *au da pues pues egitekoa*. Ez nakon galdegin ze aitzpe edo kobetan bildua zuken. Esku etsiaren lau eri koropiloen artetik beatza ateratzen zuen gauz bat iduri zuen. Orduan oroitu nintzan Luzaiden orai berean, sorgin edo lamin famako etxe baten aintzinean pasatzekoan eskui-neko eri-beatzarekin gurutze bat eginez joaiten zirenak badirela.

Ikusten duzuen bezala ez dira elgarrenganako maitetasun aundi baten markak. San Juan bezperako erran ura bezala :

“Xarnafera
ona barnera
gaistua kanpora!
Arto ta ogia Española
Ta ezkabia Frantziara!

Ondarrolan berriz, arto ta ogia berendako gelditu ta ezkabia mugaz alde ontakoendako emaiten dute.

Eta izan behar zuen Ibañetako kaskoan artzain bat beste otoitz au egin zuena arri erauntsi itsusi bat asi zuelarik :

“Abarrika la Frantzia
Balkarlos tambien
Guarda mi etxola
Y pentze aundia tambien.”

Orrek iduri du Irurozki'ko jaun erretora zela ta, Iribarren'ek ekartzten duena. Berez Aoiz'ko semea izaiten omen zen, eta lano gaisto bat hautemaitean, koniuratzera ateratzen omen, otoitz berkoï au eginez :

“Arrasa la Francia
y a Italia también.
A Aoiz y a Irurozqui
déjalos con bien.”

Eta erdi irriz, erdi serio, huntan finituko dugu solasa. Erran dena, lau puntu dira, axalez bada ere, egun hunkituak: 'iruzkiaren otoitzak', 'Erromako zubi edo ortzadarrarenak', 'ollar' eta 'iruzkakoak'. Gehio ta gehio balaieke, nahi izanez; bainan etziuztet eneatuko.

Kontent naiz egungo besta zuen aintzinean egiteaz; nik erranak, zuen agotik ateraiak bezala dira eta edozoinek ikusi dezake nihauk asmatutakorik izan balitz ez nuela zuen beharritaratuko.

Bana auek guziak beste denbora batzutako gauzak ditugu: oriek aspaldi ziren. Eta orduan 'jainko-baxtart mutuak segitzen bazinuzten ere', Jondoni Pauloren beste itz batzuekin erran ginezake, "*orai Jesu-kristoreñ bidez Jainkoa-baitan ezarria dugula atsedean eta konfiantza guzia*, ez baigira entregu guhaunez asmaketa baten ere egiteko." (2 Cor. 3) ALABIZ.

* * *

Aingeru Irigaray euskalzain jaunaren iardespena

Jaun andereak: Ene iardespena asi baino leen, oroitzapen bizi bat nai dut gure lankide aundia, eta ene adiskide ona izan zen Altube'tar Seber jaunari eskeiñi. Egun euskaltzain berri bat sartzen den aldi berean, beste euskaltzain baten galtzea deitoratzen dugu, biotz min aundi batekin, ezen Gernika'ko alkate oiak utzi daukun tokia, ezta errex bete-ko; langile aundia izan zen, eta euskarari buruz zentzuko eta jakinduri aundiko lanak argitaratu zituen; euskara garbi eta bide batez erri-koianen aldezlari jarraikia, azken hunen aitzi euskalari asko zeuden denboran.

Ni enaiz sartuko bere bizitzaren zehetasunak aipatzen: beste batek beharko du, egiteko hori merezi duen bezala bete. Bakarrik nai nuke aipatu etzela batere setatsu edo alderdikaria bere ideietan, uste izan den bezala: Urkijo jaun euskaltzain zenari entzun izan dazkot bein baiño geiagotan, gure gipuzkoar jakitunarendako laudorioik aundienak: erbesteko linguista jakintsunen irakaspenak, urbildik segitzen zituena baizen. Euskaltzaindian Altube jauna denbora oketan zaarrena ginuen, eta dudarik gabe merezimendu geienekoa. Jainkoak bere ba-kean dezala.

GOAZEN ORAI ENE IARDESPENAKIN

Halako ospekizunetan oi den bezala, ongi etorri amultsuena egin gabe ez nagoke gure lankide eta adiskide J. M. Satrustegi jaunari, Euskaltzaindiaren izenean.

Segur naiz gure akademian ere jarraikiko zaizkola, orai artio aritu den bezala, euskerarekiko laneri. Euskal lan horien karietarat (kobla eta izkiribu zahar billaketan bereziki) onartua izan zara Euskaltzaindian: datxikola, hemengo erretore ospetsu J. M. Azpiroz jaunak gidaturik, argitara ateratzen duzuen 1956 garren urtetik hunarat, LUZAI-DE deitu Parrokiako orri eta urtekari baliosegatik. Orri hori eskuaraz egina da, baiño herriko eskuaraz, naturaltasun atsegin eta gozo batean zopatua, ezpaita gutti egungo egunean.

Luzaidetik urrun barreiatuak daudezin herritarrendako asmatua, pitta bat aanztua duketen oroitzapena bizkortu naiez. Eta lokarria autsi ez dela, horra lekuko Californiatik eta bestetatik artzainek igortzen-tuzten gutun miresgarriak, batere kantitu gabe izkiriatuak eskuaraz, eskualdun utsak mintzo diren gisa berean, ezpaita ere, auntzaren gaberdiko ametsa.

Apez burutsuen lana bezala, prediku aire guti Luzaide-aldizkariak. Zirtoak eta bertsu ederrak, xoko-ko berri maitatiak, tartetan kristau arima bateri dohazkonak ere bai, doi batean.

Hortaz landa bi apez eredu horiek, euskal eskolategi bat ere muntatua zuten herriko mutiko-neskatikoak eskuaran zerbait trebatzeko eta zaletzeko: halako lan ederra egin baledi beste herriska batzuetan, eskuara pitz zaiteken ondoratua dagon osinetik. Hortarako komeni litakela nago, orri hori parrokia geiagoetara edatzea; Luzaideko eskuara liraiña aise ulert ditake, itzak osorik emanezgeroz.

Satrustegi jauna Sakana-ko Arbazun jaio zen 1930 garren urteko azaroan, eta Iruñeko Apezgaitegian ikasi ondotik, bere errian eman zuen meza berria, 1955 garren urtean.

Madotzen egon ondoan iru hilabetez, Luzaidera izendatu zuten eta orduezkeroztik hemen daukagu lan ta lan, euskalari bezala, bai eta apez kartsua bezala. Enaiz ni sartuko berak autatu mintzaldi gaiean; bakarrik erranen dut lan premiatsua dela *otoitz ttipiak* delako biltze hori, Barandiaranek eta A. Donostia-zenak asitako laneri emendio bat emateko.

Ixtorio, erranera, sineskeri eta otoitz-ttipi jakingarriez betetako lan eder hori, emen aipatzeko baino, erreposki irakurtzeko ohea da; agian laister.

LUZAIDE hiri maite eta maitagarri huntan gaudenez geroz, ez gaitzeko eskuara kontuan, hemengo seme eta euskal izkiriant erne bat aipatu gabe; *Zubiri-Manezaundi* zena. Herri eta erresuma prestuek omen, bere seme ospetsuen oroitzapena begiratzan!

Beraz luzaidar egiazko hura, itsuki bere herria maite izan zenez geroztik, Enrique Zubiri, bai eta bere lana aipatu beharko ditugu, gaingiroki bada ere. Luma errexka zeukan eta zorrotza, euskaraz bezala berdin erdaraz ere, eta guk antolatu liburuxka batean, PROSISTAS NAVARROS delakoan, eman ditugu, gure aita *Larreko* zenaren lan batzuekilara, haren kontu eta ixtorio xarmagarri batzu.

Begi autaren jabe (artista margolaria zen), gauzeen eta gertakarien eskualde ederrak atxemateko, saiets irringarriak bezala; umorean eta zearmintzoan, nagusi. Donadoa zen bezala, bozkarioak bezenbat samñialdiak ere pairatu bide zituen, jite bizixkoa zuelakotz eta izpiritu minbera, jakinduriz ornitu buru argi batekilara.

Nik erran ditzakedan denak baiño geiago argituko ditzuete bere lerro hauek.

XIXTAPUR ETA LAXKOR

“Zer?, edo nor dira hok? errain dute ene irakurleek. Zaharrek, ”behi-lako gauz-etaik laket dugu mintzatzea.

”Biak soinu-lari aipatiak ziren, orain dela... berrogoi ta amar urte. [Beraz hau izkiri-atu zenetik iragan baitira beste hogoita amar urte gutienik, demagun Luzaideko ixtorio horrek laurogoi urte balituzkela.] *Xixtapur*, arrabitaria (violinista) eta *Laxkor*, tanbur yoilea, ”aitzineko eskualdun yantzetan nausi zirenak. *Xixtapur* ikustekoa zen ”yantza yauzian!

”Bere bonet handiarekin, eta zetazko xamarra laburrarekin (or-”duko gisan), arrabita kokotz-pean, soinuarekin batean emaiten zitien ”yantzako manuak. “Ezker, eskuin, erdika, oska, pika, zote, ebats, ”lau urrats... eta haren oiuen arau, denak ibiltzen.”

”Bestea, *Laxkor*, tanburlari gaitza zen. Zer dardarikak, zer bu-”rrunbak, apalak edo ozenak, makil miresgarri hekin, zer harrigarri-”ko trebetasuna eskuetan, Kontra-yantzan, *Atso ta tupin* edo *Xilo-”xiloan!* Beti bere aitzinean bazen yende multxo bat.

”Napoleon-ekin egona zen tanburlari aipatua. Etzen nor nai gero! ”Nik segurik sekula eztut holakorik entzun.”

BAKOTXAK BERE ESKUARA

“Bein Donibane-Garaziko merkatan arno saltzen ari zen oi-ka-”lapitan mendiz hunaindiko arnoketari eskualdun bat. “Milla demo-”nio, erosi ezazute ardo fuertea merienda bat egiteko. Erosi, erosi,

"ardo onek barrua berotu egiten du, eta lerr egiten ba dezute, bildu-
"rrik gabe sartuko zerate kanposantuan."

"Eta Izpura-tar batek erraiten zakon ondoko lagun bati; bana
"errak, zer debru dio kalakari horrek? Arno azkarra eros dezagun,
"atsalaskari baten-iteko. Arno horrek barnea berotzen diela, eta
"leherr-iten baldin ba dugu, beldurrik gabe sartiko girela hilerrian.
"To, banindiokan ba, hori etzela Ezterenzubikoa..."

* * *

Eta bukatzeko, barkatuko dauzie, ene aita eta ama aipatzeko emen
ausardia artzen badut, nik eskuarari diotan atxikimendua eta jakitate
apurra ene gurasoeri zor baitiotet, eta Luzaideko auzo-herri egiten
den Auriz-ko semeak, baiziren biak.

Gure aita Larrekok sortzetik, euskara guti beizik ezpazakien, gero
sendakina egin zelarik, sakonetik ikasi zuen, ezpaizitzaion ifiondik
ere nabari euskaldun-berria zenik.

Amak berriz bere eskuara erdi-luzaidarra, sortzetik zeukan; haren
ama Gazinta Apat-ek (Orbaixtako sortzez) Iruñen asko urtez erdal-
dunen artean bizituagatik, ezpaizuen bein ere erdara askorik ikasi.

Gaizo amatxi Gazinta! beste asko bezala zu ere, ezin ontsa edituz
bizi zinen zure ilobasoekin, haiek euskaraz ezpaizakiten:

Gure amarekin beraz, ikasi ginituen Baztanen, ainbeste erranera
eta ele zuhur, berak uste gabean gorde zituenak aurtzarotik; ederrak
zitezkenik ohartu ere gabe.

Aitarekin aldiz, euskara landua ikasi ginuen eta eskuararen-gana-
ko atxikimendua. Larreko zena, bere lanpidez kanpoko tartetan, es-
kuarekin aritzen zen; eta orduko aldizkarietan, *Eskualduna*-n, *Argia*-n
eta *Herrian*, zenbat lan ezditu argitaratu? Berak utzi paperen artean
badira oraindik asko esakerak, eta oroitzapenak deitu gindezken izki-
ribu franko, noizpait argitaratzeko aroa eta sasoina elduko zaiotena.

Euskara ontsa ikasi zuen egunetik, abantxu bein ere etzen gure
etxean beste elerik erabiltzen, eta kanpoko euskaldunak, erdizka ba
ziren ere, etziren ausartzen bere aitzinean erdara sartzera.

Bere anai erdaldunduak euskaldun bilaka arazi zituen: eta anai
horiek familiatu zirenean seme-alaba euskaldunak altxatu zituzten;
eta hoken seme-alabak ere halaber.

Ibar horietako errixka askotan, halako iruzpalau etxeko nagusi
kementsu izan balira, eta apez erdalzale batzuek damurik, elizatik
eskuara gaixoa uxatu ez palute, erran genezake oraindik eskualdun
iraungo zutela Auritze eta Orreaga; eta *Aiezkoa*, *Zaraitzu* eta *Erro-
kari*-tik asi ta *Arsibar*, *Esteribar* eta *Anúe*-n barna *Arakil*-eraiñoko
ainbeste errietan, ez ginuen orai, herstura biotzean, gure izkuntzaren
ondamendia deitoratuko.

Aditu dugu hala ere, euskara sartzekotan daudela, eta zuzenezkoa da, Eugi, Linzoain, Mezkiriz, Usetxi, Iragi, Abaurrea, Iriberry, Aria, Espartza, eta beste halako oraindik euskaldun dirauten herrietako Elizetan.

Larreko eta Manezaundi idazlariak erriko euskara garbian izkiri-riatzea maite zuten, eta heienak maisurik oberenak euskaldun utsak eta nekazariak izan ziren beti, autore zaarrez landa. Esakera eta itzuli garbien aldekoak ziren biak; baina itz berritsiak ez zituzten onesten, guti baizik.

Hunekin finitzen dut ene prediku motela, eta badut ustea etzaretan geiegi aspertu. Hala balitz milesker deneri, ene ganako ukan duzien egoarri eta eroapenarendako.

Herriko alkate eta erretore jauneri eta gaineratiko agintarier, gure esker bereziak, Satrustegi jaunari gure goresmenak, eta luzaidar presu-terri eta entzule guztieri agur eta goraintzi.

BESTA BAT EGIN DA LUZAIDE ERRIAN

Praga'tik Luzaide'ra datorren agurrik
biziena SATRUSTEGI'tar Joseba'ren
EUSKALTZAINDIAN sartzea ospa-
tzen den egunean.

Luzaide, Nabarrako erri ederrean
Egun biltzen dirade Erriko-etxean
Euskaltzain jaun argiak eta urgazliak,
Euskera zaarraren maitale guziak.

Besta bat egiten da Luzaide errian:
Idazle baten sartzea Euskaltzaindian.
SATRUSTEGI JOSEBA da bere izena,
Euskalerrri osoan ezaguna dena.

Luzaide'n dagozen euskaldunen erdian
Nerau gogoan nago gaurko egunian.
Ar itzazue nere goraintzi biziak,
Aiskide maite ta euskaltzale guziak.

Goretsi bear degu euskera maitia,
Aitor'en izkuntza zaar eta ezta.
Ta otoitz egin zaiogun Goiko Jaunari,
Bakea emateko orko erriari.

NORBERT TAUER.

Praga'tik, 1963'gko Buruillaren 8'an.

IKASTETXEAK BATASUNAREN ALDE

LIBURUBILLA

A Bibliography on Higher Education (Prepared for Fourteenth Nation Conference of Associations for Higher Education, Washington, 1959).

- ACUNA, A.—Origen y evolución de las instituciones educativas. Buenos Aires, 1940.
AGRAMONTE Y PICHARDO, R.—Esencia de la Universidad. La Habana, 1938.
AMADIO, T.—La función social de la Universidad. Buenos Aires, 1929.
AMERICAN COUNCIL OF EDUCATION
 A Desing for General Education. 1944.
 Cooperation in General Education. 1947.
AMORIM, D. P. de.—Da cultura geral do universitario. Coimbra, 1955.
ANDERSON, R. S.—Three Epochs of Modern Education. Washington, 1959.
ANTEILER, A.—Studium Universale, Notwendigkeit und Grenzen. 1953.
AUER, A.—Die Universität und des Menschen Recht auf Wissen. 1959.
BAILLIE, J.—The Mind of the Modern University. London, 1946.
BALL, J. and H. LAWRENCE, J.—What is a College for? Washington, 1959.
BARZUN, J.—The House of Intellect. New York, 1959.
DAUMGARTEN, E.—Universität und Demokratie, in Dt. Univ. Ztg. (5/1961).
BENGTSON, H.—Ueber die Zukunft unserer Universität. 1959.
BERGSTRAESSER, A.—Die Universität und die gesellschaftliche Wandlung der Gegenwart, in: Die Sammlung Jg. 8 (7-8/1953).
 —Die Aufgabe der Universität in Gesellschaft und Staat, in: Politik in Wissenschaft und Bildung. 1961.
CALVET, J.—Pourquoi les Instituts catholiques? Paris, 1946.
CLAPP, M.—The Modern University. New York, 1950.
CONANT, J. B.—Modern Science and Modern Man. New York, 1952.
DOBINSON, C. H.—Education in a Changing World. London, 1951.
EDDING, F.—Internationale Tendenzen in der Entwicklung der Ausgaben für Schulen und Hochschulen, Kieler Studien 47 (1958).
ELBERS, G. W. and DUNCAN, P.—The Scientific Revolution. Washington, 1959.
ELVIN, H. L.—Nationalism and Internationalism in Education. London, 1959.
FERNANDEZ, J. M.—La reestructuración de la Universidad. Santa Fe, 1957.
FOERSTER, N.—The Humanities and the Common Man, Chapel Hill, 1946.
FRASER, M. G.—The College of the Future. New York, 1937.
HARVARD REPORT.—General Education in a Free Society. 1946.
HASKINS, Ch. H.—The Rise of Universities. New York, 1957.
HIRSCH, E. E.—Vom Geist und Recht der Universität. 1955.
HOULE, C. O. and NELSON, C. A.—The University, the Citizen and World Affairs. Washington, 1956.
IAUPL.—The Function of a University in a Modern Community, Conference. London, 1943.
JASPERS, K.—Die Idee der Universität. 1946.
JOHNSON, C. S.—Education and the Cultural Crisis. New York, 1951.

- KILLY, W.—Studium generale und studentisches Gemeinschaftsleben. 1952.
 KUWALI, T.—Ideal of the University. Tokyo, 1954.
 KYORITSU LECTURES.—Higher Education in the World. 1958.
 LAIN ENTRALGO, P.—La universidad en la vida española. Madrid, 1951/52.
 LEAVIS, F. R.—Education and the University. 1948.
 LIPSON, L.—The University and the Community. Wellington, 1946.
 LUYTEN, N. A.—Universität und Weltanschauung. 1958.
 MICHIGAN STATE UNIVERSITY.—The International Programmes of American Universities. East Lansing, 1958.
 MILLER, A.—Struktur und soziale Funktion der Universität. Basel, 1955.
 MOLITOR, A.—Une Université Européenne? Bulletin du Centre Europ. de la Culture. Ginebra, 1958.
 NASH, A. S.—The University and the Modern World. London, 1945.
 NATIONS UNIES.—Etude internationale des programmes d'action sociale. New York, 1955.
 NEF, J. U.—The Universities Look for Unity. New York, 1943.
 NIKURADSE, A.—Europäische Universität. 1960.
 NOSTRAND, H. L.—Needed. Contributions Toward a World Community of Values. New York, 1954.
 —The University's Emerging Role: A Synthesis of Common Understanding. 1961.
 PATON, D. M.—Religion in the University. London, 1946.
 REATZ, A.—Völkergemeinschaft und Universität. 1947.
 RODIEK, D.—Der Gestaltwandel der Universität. 1958.
 TUSTIN, A.—A University for the Modern Man. The Wiley Bull. Birmingham, 1954.
 UNESCO.—Humanism and Education in East and West. 1953.
 —Education dans le monde; organisation et statistiques. 1953.

WORLD UNIVERSITY SERVICE:

- Conferences, Symposia and Reports, University Expansion in the Service of International Understanding and National Progress. Geneva, 1950.
- The Role of the University in Social Development. Geneva, 1950.
- The University and Human Society. Geneva, 1953.
- The University Today. Its Role and Place in Society. Geneva, 1960.

OARRA: Gure lanerako batez ere *Universität und Moderne Welt. Ein internationales Symposium* liburua erabili dugu. Artikuluak eta edizioa RICHARD SCHWARZ'ek alkartu ta argitaratu ditu. Lana osatzeko Nancy'tik eta Brüssel'tik (Bruselas) bidali dizkiguten idazkiak bearrezkoak izan zaizkit. Zeatzasun geiago nai duenak gero aitatuko ditudan Instituto Europeotarreri artez idatzi dezaiela.

Europa'ko batasunaz luzaro mintzatu gaitzke. Problema onen alderdi guzieren begiratzeara eziñezkoa dut; obeto esan, eziñezkoa da. Izan ere, gaur egunean gizonak realizatzen dituan aktibidadeak aleun dira. Ba, ia aktibidade importante guzientzat Organizzazio Internazional bat asmatua da. Organizzazio oiek, bere neurrian eta eran, Europa eta Munduko batasuna sendotzen dute.

Idea bat euki dezagun, oietako batzuk aitatuko ditut, jarlekua nun duten esanaz.

Nik lan ontan, Europa'ko —batez ere— batasunaren alde Unibersidadeak eta Ikastetxeak zer egin dezaketen azaldu nai nuke. Orregaitik, asteko, asmo ontan ari diranen izen batzuk:

INSTITUTO INTERNAZIONALAK

- Akademie für Internationales Recht: Den Haag.
Europa-Kolleg: Brügge.
1960'tik Mundu - Universidade'ko Kursoak: Pourtales - Gaztelu,
Strassburg'en Centre Européen Universitaire de Nancy.
Europäisches Forschungsinstitut der Universität des Saarlandes.
Internationale Universität für Vergleichende Wissenschaften: Lu-
xemburg.
Universitäts-Institut für Europäische Studien: Turin.
Vereinigung der Institute für Internationale und Europäische Stu-
dien: Ginebra.
Internationale Geophysikalische Kooperation: (Jarlekua uri askotan)
Conseil International pour l'Exploration de la Mer: Charlotten-
lund, Dinamarka.
International Council of Scientific Unions: Kopenhagen.

ORGANIZAZIO INTERNAZIONALAK

OARRA: 1960'ko Annuaire des Organisations Internationales-ek dio-
nez, Estaduak jarritako Organizazio Internazionalak 154 omen
dira; eta 1235 Org. Int. privaduen eskuetan diranak, Urtero, 70
Org. berri jaiotzen dira. Gai oni buruz zeatzago jakin nai duenak
"Fischer Almanach 1963" 237-257 oo. aztertu bitza.

- ACI: Alliance coopérative internationale, London-Paris.
Union mondiale des femmes rurales, London.
Association européenne des enseignants, Brüssel.
Centre d'Action européenne fédéraliste, Bonn.
Assoc. eur. pour l'étude de problèmes des réfugiés, Vaduz.
Assoc. int. contre le bruit, Zürich.
Assoc. inter. du cinéma scientifique, Paris.
Assoc. inter. de droit penal, Paris.
Assoc. des instituts d'études européennes, Ginebra.
Assoc. int. d'experts scientifiques du tourisme, Berna.
Assoc. int. de la presse déportive, Basel.
Assoc. inter. des sciences économiques, Paris.
Assoc. inter. des sciences politiques.
Alliance int. du tourisme, Ginebra.
Assoc. inter. du théâtre d'amateurs, Brüssel.
Assoc. inter. des universités, Paris.

Alliance Israélite Universelle, Paris.
 Assoc. littér. et artis. inter., Paris.
 Ligue anti-communiste des peuples d'Asie, Saigon, Süd-Vietnam.
 Assemblée des nations captives d'Europe, New York.
 Bureau int. d'éducation.
 Boy Scouts Inter, Bureau, Ottawa, Canada.
 Commission of the Churches on Inter. Affairs, New York.
 Christian Democratic Union of Central Europe, Paris.
 CE: Council of Europe, Strassburg.
 CDUCE: Christian Dem. Union of Central Europe, Paris.
 CEA: European Confederation of Agriculture, Brügg, Schweiz.
 CEC: Centre européen de la culture, Ginebra.
 CECA: Communauté européenne du charbon et de l'acier, Luxemburg.
 CEEP: Centre européen d'études de population, Paris.
 CEPES: Comité européen pour le progrès économique et social, Milano.
 CERN: Conseil européen pour la recherche nucléaire, Ginebra.
 Centre europ. des relations publiques, Brüssel.
 CIARPG: Conféd. int. des anciens prisonniers de guerre, Paris.
 CIAS: Comité pour infor. et action social, Luxemburg.
 CIDSS: Comité int. pour la document. des sciences sociales, Paris.
 CIE: Centre inter. de l'enfance, Paris.
 CIEC: Commis. int. de l'état civil, Den Haag.
 CIFJ: Centre int. du film pour la jeunesse, Brüssel.
 CIJ: Court int. de Justice, Den Haag.
 CIME: Comité intergouver. pour les migrations europ., Ginebra.
 CIOMS: Council for Inter. Organ. of Medical Sciences, Paris.
 CIOS: Comité int. de l'organ. scientif., Ginebra.
 CIPL: Comité intern. perman. de linguistes, Nijmegen.
 CISH: Comité int. des sciences historiques, Paris.
 CISS: Conseil int. des sciences sociales, Paris.
 CITI: Confédér. inter. des travailleurs intellectuels, Den Haag.
 COMECON: Council for Mutual Economic Aid, Moskau.
 COSEC: Coordinating Secretariat of National Unions of Students, Leiden, Holan.
 CPME: Conseil parlementaire du mouvement europ., Brüssel.
 CSW: Christlicher Studenten-Weltbund, Ginebra.
 CWC: Commonwealth of World Citizens, London.
 EFTA: European Free Trade Association, Ginebra.
 EP: Europäisches Parlament, Strassburg.
 EPG: European Press Group, London.
 ESRS: European Society for Rural Sociology, Bonn.
 EURATOM: Europäische Atomgemeinschaft, Brüssel.

- FEC: Fondation européenne de la culture, Amsterdam.
- FIAI: Fédération internationale des associations d'instituteurs, Lausanne.
- FICE: Fedér. inter. des Communautés d'enfants, Paris.
- FICJF: Fedér. inter. des conseils juridiques et fiscaux, Oberursel.
- FID: Inter. Feder. for Dokumentation, Den Haag.
- FIDIC: Fedér. Int. des assoc. d'études classiques, Paris.
- FIMOC: Fedér. Inter. des mouvements ouvriers chrétiens, Brussel.
- FISP: Fedér. Inter. des sociétés de philosophie, Brussel.
- FIT: Fedér. Int. des Traducteurs, Paris.
- FM: Fraternité mondiale, Ginebra.
- UFCE: Union fédéraliste des communautés ethniques européennes, Rungstedt Kyst, Dinamarca.
- IAUPL: Intern. Association of University Professors and Lecturers, London.
- IBCG: Internationaler Bund der Christlichen Gewerkschaften, Brussel.
- ICE: International Cultural Exchange, London.
- IDI: Institut de droit international, Ginebra.
- IFCJ: International Federation of Catholic Journalists, Paris.
- IFLA: Intern. Fedér. of Library Associations, München.
- IFLFF: Internationale Frauenliga für Frieden und Freiheit, Ginebra.
- IFR: Internationaler Frauenrat, Paris.
- IHC: International Help for Children, London.
- IIP: Institut inter. de la presse, Den Haag.
- IMR: Internationaler Missionsrat, New York.
- ISB: Internationaler Studentenbund, Prag.
- IUKP: Inter. Union der Katholischen Presse, Paris.
- JU: Jeunesse Universelle, Brüssel.
- ME: Mouvement europ., Brüssel.
- MUFM: Mouvement univer. pour une fédération mondiale, Den Haag.
- NATO: North Atlantic Treaty Organization.
- OIC: Organisations Intern. catholiques, Brüssel.
- OIE: Organisation inter. des employeurs, Brüssel.
- OIEC: Office intern. de l'enseignement catholique, Den Haag.
- Pax Christi: Mouvement cathol. inter. pour la paix, Paris.
- Pax Romana: Mouv. inter. des intellectuels catholiques, Freiburg, Suiza.
- UEF: Union europ. des fédéralistes, Paris.
- UFER: Inter. Movem. for Fraternal Union among Races and Peoples, Amsterdam.
- ULI: Union pour la langue intern., Brüssel.

UMOFC: Union mondiale des organisations féminines catholiques, Paris.

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris.

UNICEF: United Nations Children's Fund, New York.

UNO-CARAPEN: Inter. Union for Cultural Cooperation, Zürich.

WAY: Assemblée mondiale de la Jeunesse. World Assembly of Youth, Brussel.

WCC: World Council of Churches, Ginebra.

FSM: Fédération syndicale mondiale, Prag.

WHO: World Health Organization, Ginebra.

WMA: World Medical Association, New York.

WPA: World Parliament Association, London.

WUF: World Union of Free Thinkers.

WUS: World University Service, Ginebra.

YMCA: World Alliance of Young Men's Christian Association, Ginebra.

Physice konsideratuta, inoiz ez dira egon Europa'ko nazioak gaur bezin alkarturik. Teknikari esker, ordu gutxitan eldu gaitezke gure Kontinenteko lurralde urrutienetaraño. Telebisioak eta Irratiak alderdi guzietako berriak begi-belarrietara egunero ekartzen dizkigute. Nazioak turismoari ateak iriki dizkiote: oporretan millaka doaz atzerrira. Nazio arteko komertzioa, gero ta neurri aundiagoetan, errien bitiztaraiko kondizio baezrekoa biurtu da.

Baña animen eta biotzen batasunaz ezin dugu ori bera esan. Azken urte auetan Europa-idea arrigarriz zimeldu ta kaskartu da. 1914 eta 1939'ko krisiak Europa'ko anima zatituta utzi zuten. Urte askotan gorrotoa eta pesimismoa nagusi izan dira. Eta bigarren mundu-gerratearen ondotik Europa'ko destinoa Amerikanoen eskuetan ikusi dugu.

Beste aldetik, mundu guzian orain arte Europa'ren magalpean bizi ziran erriak, eldu egin dira eta bere esku izanik, bide berrietatik doaz. Europa'ren gidaritzaz entzun ere ez dute nai.

Nola berpiztu Europa'ren destinoa? Izan ere, Europa'ren destinoa au izan da: kultura superior bat lortu eta kultura orren bidez mundu osoan influidu.

Ezin dugu ahaztu: Gizaldietan barrena Europa osoa kultura berdiñetan errotu zan: Athenas'tik giza-askatasuna, buru-ulermenaren nagusitasuna eta individuoaren balioa mamitu zitun. Erroma'tik Ordo publikoa, zuzentasuna (*Ius*), estaduaren konzienzia eta ziudadania. Jerusalendik ostera, monoteismoa, kristianismoaren idea.

Mende askotan Europa'ren konzienzia kultura ta politika bakar batekin eratua izan da.

Kulturaren batasuna garbi ageri da Erdiaroan, Renaissancean, Razonalismo-garaian eta Demokrazi-sistema modernoetan...

Politikan, berriz, Imperium Romanum, Karolus Aundiaren Erresuma eta Germanicum Imperium Sacrum Romanum: Gurutze bat eta Ezpata bat.

Baña gizaldi aietako batasuna igaro zan. Eta Mundu Berriak arkitu ziranean Europa'ri gidari izateko tokatu zitzaion zoria galdua da.

Ori dala-ta, Europa-konzienzia berrizteko intelektual eta persona publikoen artean mobimentu indartsu bat edatu zan, Europa-konzienzia sendotzeko, berriz, Ikastetxe ta Unibersidadeak baño bide egokiagorik ezin arkitu. Ikastetxe ta Unibersidadeko Irakasle-ikasleak baitira nazioetan kultura-jokabidearen oñarri sakonenak tajutzen dituztenak.

Egia ori gogoan arturik, aiek europeatzen alegindu dira; bitartean berri batzuk sortu ere: Brügge'ko (Brujas) "Collège de l'Europe", Nancy'ko "Centre Européen Universitaire", e.a. Ordudanik periodikoetan, diskusio, exposizioetan... Europa'ren Idea zearo zabaltzen ari da. Eta idea onen aurrean, politikak, kulturak, ekonomiak —eta Alexander Nikuradse'k dion bezela— Elizak ere bere posizioak artu bear dituzte (1).

Baña Europa idea onek ez ditu gizonak erakartzen ortikan ekonomia edo politikarako protxua ateratzen dutelako. Idea ori sakonago sartzan da: iñor ezta konformatzen gaurko edo geroko europatarra izatearekin. Guziok nai dugu bi milla urteko historia, gure historia, gure gain sentitu. Ortarako bearrezkoa dugu Nazio bakoitzeko Ius, Ekonomia, Literatura, Edertia, Archeologia eta Historia aztertu eta koordinatzea.

Beste aldetik, ekonomia zala-ta, Organizazio Internazional aunitz argitara zetozen: EURATOM, Merkatu Komuna, Europa'ko Parlamentua, e.a. Baña Organizazio auen azken muga etzan ekonomia utsa; ekonomiaren ondoren politika ta kultura datoz; egia au Organizazioen Zuzendariak sarritan aitortu dute eta ezin dugu ahaztu. Ain zuzen ere, gaurko egunetan politika, ekonomia, jakintza ta kultura zearo loturik daude.

Baña orain arte jaio diran nazio bakoitzetako Institutoak ez dira aski: "Europa-Unibersidadea" bearrezkoa da. Europa'ko nazio guzien laguntzarekin eraikitako Unibersidadeak askoz errexago iritxi baitezake elburua: Europa-Idea investigatu eta zabaldu; Europa estudiantu "field of study" bakarra bezela. Europa-Unibersidade orren jarlekua Florenzia izango da.

Unibersidade ori zeatzeko, 1952'n laterri askotako jakintsuak Bre-

(1) NIKURADSE, Alexander: Zur Idee Europäischen Universität 577 o.

vière Gazteluan (Compiègne) alkartu ziran, 1954'n AIEE'n konferen-
ziak zirala-ta Mainz eta Torino'n; 1955'n Mesinako Konferenzian
Estatutoak ezarri.

“Europa-Universidade”-ak Europa'ri dagozkion problema impor-
tantienak diskutiduko ditu, gero Europa osora zabaltzeko. Oietako
batzuek auek izango dira: Europa'ko kulturaren existentzia ta bata-
suna; europatarrak bizimoduari buruz izan bear duten mentalidadea;
gizonaren askatasuna; nazionalismoaren izakera ta legitimazioa; eko-
nomia, politika ta militarismoaren alde onak eta arriskuak; Europa'ren
zer-ikusiak Asia ta Afrika'rekin, e.a.

Esan dugunez ikaste ta aztarte auen azken jomuga au da: Euro-
pa-idea garbi azaldu ta gero idea ori europatar guzien buru-biotzetan
sartu, idea ortara edukatu, idea orren araura joka dezaten.

XIX'garren gizaldia nazionalidadeen formazioarena izan da; XX'ga-
rrena, berriz, superestaduarena. Baña superestaduak bere barnean proble-
ma bizi bat dakar. Nola alkartu superestaduaren izaera nazio ba-
koitzaren personalidadearekin? Superestadu efektibo batek ez al ditu
nazio partikularren Ius, Literatura, Edertia, e.a. itzaliko?

Problema au zorrotza da: izan ere, nazioak ez lukete Europa Al-
kartuaren alde lan egingo, Superestadu orrek geroago bere nortasuna
ondatuko duela balekite. Frantzia, batez ere, nazionalismoaren sentipe-
nean moldatua dago.

Europa-Universidadearen Estruktura

Europa-Universidadean ezin ditezke Fakultade guziak jarri. Uni-
versidade ontan sartuko diranak, bere nazioetan karrera bat egiña
izango dute.

Jakiña, Europa'ren konzienzia europatarren jokaeran sartzea ezta
E-U'ren lan bakarra. Organismo guziak alkar saiatu bear dute, baita
gaur diran Universidade ta Ikastetxeak ere. Baño esan dugunez, E-U'k
neurri aundietan eta nazio guzien laguntzarekin, nazio bakoitzak ba-
karrik iritxi ezin duena iritxi dezake: Profesore obe eta geiago —nazio
geiagotakoak— izango baitira; metodoak onenak; instalazio egokiak;
ikasleetan aukera ugariago; Programa berriak, e.a. Beti izango da egia
esatera ura: “Alkartasunak indarra dakar”. Europa'ko nazio guzien
Universidadea urrutiraño eldu diteke.

Beste egia ura ere ezin ukatu: Nazio bakoitzeko universidadeak,
naiz ta Europa'ko problemeri so egin, askotan —konturatuta edo gabe—
bere probetxuaren senaz soluzionatzen dituztela, alegia.

Admisioa: Admisioa ia beti gratis, duan, izango da; ikasleak, be-
rriz, kriterio zorrotzekin aukeratuak. Kriterio oiek buru azkartasunari
baño, estudianteen karakterrari geiago begiratu bear die; karakterrak

MUNDU - UNIVERSIDADEA

Gure arazoaren zurubian malla bat gorago igo gaitezen.

Mundua txiki biurtu da. Arestian Europa'z esan duguna, emen berresan dezakegu, Kontinente-arteko artu emanak gero ta aundiagoak eta maizagoak dira.

Gaur Sortalde-nazio baten krisisa mundu osoaren krisis biurtzen da. China edo India'ren gora-berak, Amerika edo Afrikaren gertaerak aldameneko erriarenak bezela sentitzen ditugu.

Baña kontaktu oiek azaletikoak dira, anima bat falta zaie. Munduan Inhumanitas ankerra jabe da, Zein dira inhumanitas orren sus-traiak?

Lenena batasun-sentimentuarik eza, inhumanitas humanitas-eza bai-ta. Askorentzat humanitas —bere lenbiziko sentiduan— gizadia eus-keraz, bere nazio edo arraza da. Idea au primitivoen artean zearo tin-katuta aurkitzen dugu. Eztago esan bearrrik orrek egia au salatzen duela: ots, gizona giza-idea problema dezisivo ontan oso atzeratuta gelditu dala.

Inhumanitas ortatik beste bi konsekuenzia segitzen dira: gizon ba-karraren balioa gutxiesten dala eta nork geure lagun urkoarekiko di-tugun bete bearrrik ahaztu egiten ditugula.

Gizon xoilla sarritan Estaduaren edo Gizartearen esklabo biurtu oi dala eztugu egiztatu bearrrik.

Eta gizonen elkarganako etika eza noiz nai ikusi dezakegu. Nazio mugetatik kanpora bizi dana "atzerritarra", edo "etsaia" deitu oi dugu. Konzeptu biak batzutan alkarturik datoz: latinez, esate batera-ko, *hostis* itzak "atzerritarra" edo "etsaia" adierazten du. Idea onen ondorioak bigarren Mundu-Gerratean nabari ditugu: arraza ta nazioen diferenziak azken konsekuenzietara emanak baitira.

Orain dirala bi aste, Dachau-n, Munich auzoan dagon Konzentra-tionslager'ean (Campo de concentración) izan nintzan. Negargarria da an ikusten dana... Etxe zikin aietan 200.000 preso baño geiago bizi izan ziran; bizirik irten 15.000 bakarrik...

Gizonetatik jakintzara pasatzen ba gera, onen antzeko gertaerakin topo egiten dugu. Naiz ta Jakintza guzien gaia "Gizona" edo "Mun-dua" izan, espezialidadeak bata bestetik zearo urrundu dira. Espezia-lidade batekoak bestekoeri atzerritarreri bezela begiratzen die; oien artean eztago izkuntza berdiñik.

Gaur munduan ageri dan krisisa "Gizadi-batasuna"-ren sentimen-tu ezetik dator. *Guziok* "Gizadi" bat osatzen dugula: ara *gizon guzien* erraietan sarrerazi bear dugun idea.

Idea au ezta berria. Erlijio aundietan nabari da. Jainkoak egin baitu mundua; eta munduan gizona nagusi jarri, Bere antzekoa. Gizonari etorri zaion Erredenzioa ere gizon guzientzat izan da, "Gizadiarentzat", alegia, arraza edo nazio bereizkuntzarik gabe: gizonak Jainko seme biurtu dira.

Filosofian ikasi dugunaz pizka bat oroitu: "Stoa"-n ere idea berdiña jasotzen dugu: LOGOS gizadi ta gizon bakarrarentzat *Indar batzalle ta barnekoia* da, guziera emana. Logos au da *Philantropia* ta *Humanitas*-en asiera. Orregaitik zion Seneca'k: "Gizona gizonarentzat gauza santu bat da."

Munduaren batasunarekin nazio guziak irabazian aterako dirala garbi ageri da. Lendabizi, pakearen frutuak aleun dira. Bigarrenez, kontinente ta nazio bakoitzak mundu osoarekiko misio partikularra bete bear baitu.

Sartaldean Izpiritua ta Naia nagusi dira. Sortaldean, berriz, anima ta izatea. Gure laterrietatik Jakintza ta Teknika sortu dira; Orientetik Erlijio Aundiak. Au bear dugu: batasuna ta variatasuna. Gure alderdi onak gordez, beste kontinentetatik artu ditzakegun emari onak gureganatu.

Elburu ontara eltzeko Mundu-Universidadea eraikitzekotan ari dira. "M-U"-ren bete bearra, bideak eta metodoak "E-U"-ren antzekoak dira: Nazioak klase guztietako laguntzaz sostengatuko dute M-U. Mundu osoaren irakasle ta ikasle aukeratuak izango dira. Universidade partikularretan aztertu ezin ditezken problemeri ekingo die. Ortarako irakasle opsatsuenak deitu eta estudiante egokienak formatu.

Universidade au besteentzat eredu izango da, nazioak bere jokatibideetan argi-gidari bat arkitu dezaten. Ikasleak bere nazioetan espezialidade bat osatu ondoren, M-U-ra etorriko dira, Munduaren batasunaren alde lan egiteko. M-U-n nazio askotako jendeak alkartuko dira, karakter eta erlijio diferenteak, idea eta siniskera kontrarikoak. M-U-n *gizadiaren* batasun-idean praxis biziko dira.

Eta bere errietara itzulirik, ikasle auek nazioaren goraberak zuzentzerakoan mundial-begiekin jokatuko dute. Onela *inhumanitas* itzailiko da eta onen ordezt *humanitas*'en magalpekoak izango: gizatasuna ta gizontasuna bat biurtuaz.

GOMIGA.

BATASUNA DALA - TA

Euskerearen batasuna dala ta eztala, ezta gitxi idatzi aspaldiko urteotan. Azken-aldi onetan agertu ekiguzan itzulpen eta ostantzeko lan batzuri begiratu ezkeru, barriz, gure eleder-batasunak leelengo urratsak egina zituale uste zatekean. Baiña, bai zera! Batak au bear gendukela ta besteak beste a bear litzakela aldarri asko dantzuguz oindiño be alde guztietatik. Norberena itxi bearrak min damosku guztiori emon be, ta gura ete dogu, gero, bene-benetan, iñok batasunik!? Norberaren euskelkia guztiz itxi bearra ete dogu, ba, zorioneko batasun ori jadesteko? Nire uste kaxkarrez, ez. Asko idatzi izan da bai bizkaieraz, bai kipuzkeraz eta bai lapurteraz; eta bata ez bestea ezin geinkez zapuztuta jaurti, ez bertanbera itxi leentxuago-gerotxuago bearra izango dogun arlo eskerga onetan, batasun-arloan, ezegaitik bere. Ta lapurtar jatorra naiz kipuzkera osotua artu, enpaiduak tamalgarriro gaitsetsi ta zeatz bazterzea ezin daiegegu ezegaitik bere laketu ez onartu. Bizkaiera barik ezin izan daiteke, ba, egiazko euskel-batasunik.

Ba-dira kipuzkera osotuan, edo dana dalakoan, ederto asko idatzi dabienak, eta neuk bere aldi baten ondo neritxon eta arlo orretan ekin neutsan neure idazlan makarrak lorrintzen, geurea (bizkaierera) baztertuta. Neure adiskide on eta idazle zintzo Exaide Iharte'neko Jon'ek puztu nenduan, eta leelengoan mukertxu asi nintzan-arren, aldi atan eneban uste kipuzkera osotua baiño beste batasunik zatekenik be. Lorrinketa askoaz idatziko neban, aurki. Orixe zanak berak bere Bizkaiko euskeraz idatzi eroianean bizkaieranean eztirean lorrinketarik egin oi eban, ba. Gaitza da, antza, gurea, enpaiduentzat. Ba-doguz kiputzak eurak baizen ondo, edo obeto, kipuzkerea idatzi daroen bizkaitarrak, baiña beste izkelgietakorik bat bere ez dazaut gurea taiuz idatzi dagikenik. Kiputz-artean daitekean bizkaitarrak beingoan artu daroa arein izkerea. Baiña bizkaitarren artean daitekean kiputzak gogor eutsiko dautso bereari. Ain gaitza ete, ba, gure

berbetea beste euskelkietakoentzat? Bizkaitarrai atsegin dakioe kiputz itz egitea. Bada gure ardandegietako bertsulariak be bertsuak kipuzkeraz lorrintzen ekin daroatse, geienak; geurea baiño a bertsetarako bigunago ta egokiagoa dala sartuta daukie, ba, buruan, askok, Kiputz-bertsolarjeri geureeri baiño sarriago entzun izan dautsielako ez ete?

Aldi atan, jo ta kee ekin bere ekin neutsan ba ari, bide ari, beste guztiak bere araxe joko ebelakoan. (Etxaide'k berak here auxe uste eban orduan...) Ezkengozan txarrak. Dana dala, kipuzkoarren aditzak ikasi nituan eta eztof damu a, orduko bidekatze a. Aittetu dodan neure adiskide zintzoa ta besteren bat edo beste ezik, kiputzak euren zorioneko *det*-i deustela jarriela ikusten nituan, tamalez, nebeari anaia, atzamarrerri beatzak, bekokiari kopeta ta abar gogaikarriro idatziaz; eta, "guk geuk geurea osorik itxita besteak ezin eurenetik apurtxurik bere baztertu, batasunaren onarren, egokiagoak artzeko?" esan neban neure kolkorako. Orrexegaitik eta beste zio batzukaitik mingostuta, itxi egin neban, ba, kipuzkera osotua. Eta ganera, erbesteratu nintzanean, sendiko berotasunean ikasi ta beti neure bizi guztian, burutapenetan eta agomiiñean bizitzako ar-emon guztietan erabilli izan dodan, eta un-unetaraino sartuta daukadan izkereaganako neure gogo-barruan nabari neban amodio eraginkorarren, bizkaiereri eldu neutsan barrien-barri, gogokotasun itzelez, leen baiño be sutsuago.

Guztion oneretxi ta baiezkoz izango ba-da, eleder-euskereak eztau izan bearko, ba, ez kipuzkera osotua ez lapurtar utsa, euskelki guztiakaz atondua baiño. Onetarako, euskeltzalerik jakintsuenak (bene-benetako euskelari jakintsuak, gero) euskelki guztietako aditzik egokienak artu bearko leukiez eta, *aurkitu* ala *arkitu*, *guzti* ala *guzi*, *autortu* ala *aitortu*, *edur* ala *elur*, *artzain* ala *artzai* ta aldaketa txarriarik dabien beste itz asko zelan idatzi bere erabagia artu, ezetariko itsutasun ez burukeri barik, Esakera, esakune ta itzak alde guztietakoak erabilli bearko litzakez euskerearen sendotasunerako ta elertiarren onerako. Eta erabagi au guztiok onartu ezkeru (auxe gaitza!), idazleek eta aldiak egin dagikie beste enpaidua. *H*-ak eta barriz, guztiz baztertzea oba. (Nai izan ezkeru erabilli geinkez *bokal* biren erdian: ba-da, *zaharra*, *ahapaldia*, *mihña* ta antzekoetan.) Euskelki batzuetan otsa dabela izki onek? Bizkaitarrik erdiak be *i*-ren urrengo heste *bokalik* datorrenean *j* ezarten dautsegu bitartean: Ba-da, *ogiya* (au, *j* au, lateraz lez irakurri), *arriya* ta abar esanik. Kiputz askok gut baiño biguntxuago: *ogiya*, *arriya*. *u*-ren urrengo *a* datorrenean, bitartean *b* bere bai toki batzuetan: *buruba*, *ulduba* ta abar. Baiña idazkeran baztertu egin daroaguz, idazlerik geienok beintzat, errezt-

sunarren eta batasunaren onerako, oneik eta arau bardiñaz agertzen direan *t, d, z, n* ta *l, tt, dd, x, ñ* ta *ll* (1) biurtu barik oguzten dan izke-
reari guk geuk laban eta emeei deritxagun-arren. *H* ezain ori oguz-
ten dabiñak be baztertu dagikie, ba, besteok be geureak egin oi do-
guzan ezkeru. Eta ganera, zer dala-ta alperreko izkiokaz idazkerea
gaiztu?

Euskeldun barrientzat eztot uste biotz-miñik izan daitekenik iz-
kelgi bataz zein besteaz idatzi, guk lez eztaukie, ba, izakereaz bat
eginda euskelki berezirik; baiña guri geuri geurea kentzea gogoaren
zati aundirik tamalgirriro eraustea leiteke. Batasun-arazuan eraba-
giak artu bear dabiezanak zain izan beitez, ba, guztiekazkoa eukirik,
artu dagikien erabagia euskerearen iraupen eta onerako daiteken.

Baiña, esanak esan, euskerearen batasuna baiño bearrago ez ete
doguz, gero, oraingoz, umeentzako euskel-eskolak, bakoitzak bere
euskelkietan, euskerea dagoanez birrindartu ta iraun arazoteko!?

Onetantxe alegiñak egin bearra bai ba-dogu, oraingoz, euskeldun
guztiok, benetako euskeltzaleak baldin ba-gara beintzat, eta koldar-
keririk lotsagarrienean amilduak izan gura ezpa-dogu. Gure izkun-
tzearen oraingo zoritxarreko egoera negargarri onetan "txakur-ame-
sa" dirudi, ba, euskerearen batasunari buruz eragotea.

AURRE-APRAIZ

(1) Itz bikoitz oneik bakar, txapeldunak, idatziko neukez, izan bear dabienez,
irarkolako eragozpenagaitik ezpa-litz.

GABRIEL ARESTI

MAILU BATEKIN

Poesía-bilduma laburretik

HITZAURREAK

Mikel Arrutza jaunarena:

HORRI ETA URRI (Poema ttipia).

Gabriel Aresti eta Juan San Martin, ene adiskide
minei.

Ilundu zait — eguzkia; — gaba dut — lagunkide; — dezadan
nunbait estal — nire ames eroa.

Altos Hornos'ko — argia — zeruan — dut ikusten; — argi ma-
darikatua! — zeinbat gizarajo — dituzu — ondutzen.

Gizonak al dira? — esklaboak ote?, — edo ta, — arima bako —
animaliak?

Altos Hornos — argi dut; — giza-esklaboak, — obreru gai-
zoak, — badijoaz umil — lantegietaruntz.

Eskuan otzarak, — aietan gosea; — begira — zerura... — be-
gira — lurrera... — Seme-alabak — etxean, — gosakide, ausaz; —
emazteak, berdin, — zer janik — balute — jango luketela.

Illundu zait berriz — eguzkia. — Errekaldeberrin — nago
orai, — zer ikusten dut — emen, — alegia? — Gizon ta emaku-
me — neska eta mutil, — atzerri jendia; au al da — au, gure
erria?

Automobillak — ugari, — autobusak eta trolebusak; — aparka-
tzeko — tokirik ez. — Problema tremendoa, — gure gaurko —
problema au! — Nun aparkatuko — ote gera — laister — eus-
kaldunak?

Errekaldeberrin — ezta guretzat — tokirik gaur; — beste **Errekaldeberriren** bat — topatu bearko. — Nun baiña? — Euskalerrian ez. — Gure erria — galdua baita — euskaldunentzat. — Lurrez aldatu — bearra dugu, — Euskalerriko — semeak.

Au da egungo — poesi berria; — leenagoko — poetak — ez dira — gauza. — Tentelkeri — utsak — baizik — etzituzten — esaten — leenagoko — poeta — zaharrak.

Ut, ortikan, — kantari ergelak! — bide berrietan — sartuak — gera — gaur, gizonok.

Orai bai, — orai — egiten ditugu — benetako poesiak, actualidades (sic) — bestiturikoak.

Baskuentze — klaroan — ari gera — gaur, — olatu berriko — **Beatles** — gazte — ulesapa — luzeak.

Kitarra — elektrikoarekin — ekingo diogu — kanta berriak — kantatuz — eta — gorputzarekin — mobimentu — modernuak — egiten.

Au ikusten — dutenean, — leengo erako — poeta — kaxkarrak, — lotsatuta — geldituko dira.

Bazan — bear izana, — gure baskuentze — hermosoa — salbatu — nahi — badugu, — bide ortara — jo bearko — dugu.

Bijoaz — zorionean, — atzoko — txotxolokeriak, — betoz — ordu onean, — actualidades (sic) — adornauriko — ideia — berriak.

Populuak — artuko ditu — bai, — kontentuz — beterik, — gure modernismoak — eta — utziko — betiko — oskurantismoa.

Munduan — eztago — baskuentze — modernu — au baiño — idioma oberikan.

Preparatuak gaude — gaurko — gazte — beatleszaleak, — Baskoniako — idioma guzia — erderazko bokabloz — betetzeko. Ori izango — dugu — benetako — baskuentzea.

Klarki — konprenituko — digute — geroko jenerazioak, — eta — orrela — salbatuko dugu — bai, — gure idioma — maitea.

Eztugu — bear — leengo — Euskaltzaindirik, — Akademia — Baskongadea — zabalduko dugu — orai, — eta — berau — izanen da — guzian — gidari — bakarra.

Aupa baskongaduak! — saldatu dezagun — ezkerraldetik — datorren — argi berri — au!

* * *

Jurgi Oteitza jaunarena:

Gabriel, Atzoko arratsaldean (haren zai nengoen), zure liburu heldu zitzaidan, zu irakurtzeko nire arima atera nuen maginatik, ohearen gainean jaurtiki nuen nire gorputza, eskua-
ren ondoan jarri nuen (hain da oraindik beharrezkoa). Horre-
gatik ikusten dut (gure Sorterria), etzanik dagoen gure Gor-
putz haundi hori, itsas ondoan hilik edo lokarturik, orain iha-
rrausten hasten dena. Zurekin ikusten dut mendi batetik be-
zala (itsasotik), nola piztutzen den gure behinolako odol beroa.
Gure bihotzera apuntatu zuten, baina gaurko egunkariak dioen
Nichols andre horrek, oraindik dirau bere gorputzaren barre-
nean bizirik, bihotza eskumaldean zedukalako. (Igarrita eduki
uste dut azalduera hau alde z aurretik).

Elorrio ezagutzen duzu? Zure liburuarekin sentitu dut (gure
Gorputz haundi, honetan), nire bizitzako zorionik haundiena,
aurreneko boza, haltuena, zurean. Goiz batean Agiñan lurra-
ren gainean makurturik kromlek txiki eta huts baten ondoan
nengoelarik entzuten iruditu zitzaidan bozaren parekoa da.
Boz haren desesperantza haundia konprenitu nuen, eta zergatik
hiltzen zen. Aspaldi honetan entzun dut berriz ere Elorrión (Jon-
done Mikeleko hermitan, bederatzigarren zekurukoan). Katabut
megalitiko batean gizon askorentzako hezur-ibai bat dago, eta
bat bakarra zen, desesperantzaturik deiadar egiten zuena (ga-
rraisia horretan bizi naiz ordutik, boz horretan), bere ezpata-
ren bila astintzen zirudiena. Eta zurezko estalki arin hura, ikus
genezan haur batek jaso zuena... Beste gizon bat zen, eta ber-
bera, oraindik hiltzear dagoena. Garraislaka jarraikiko dut
(boz harekin berarekin, haren barrenean bizi naiz). Ezpata hori
bilatzen dut, nire besoak ezluke jasoko. Laguntza eskatu nuen,
zurea. Orain nirea bezalako beste boz bat entzuten dut, nirea
baino goragoa, baina bakarrik dagoelalarik nirea bezain ahula.
Beste boz batzuk ere entzuten ditut (Elorrión egon zara?).
Elkarrekin egoten garenean, eguna urratuko berriz ere. Laster
bilduko gara.

I

I N T X I N A

(Sei boz nahastautan kantatzeko koro-poema).

Andoni Arregi jaunaren musikarekin.

Gorbeian galdurik
Ibilli gara
Barruan sarturik
Daukat ikara.

Ai! Ai gure!

Iretargiak emoten deusku
Pena garratza ugari
Mendi onetan ikusten doguz
Atxarteak edonundik
Arbolarikan bakartadean
Ez da ezelan agiri.

Ai! Ai gure!

Sentimentu barik
Daukat biotza
Lañoak bakarrik
Au da mingotsa.

Ai! Ai gure!

Galdu garean arrizko lurrak
Izena dauka Intxiña
Tristura ori etzeunke izango
Emen galdu ezpaziña
Orain daukaguz lañoan eta
Illunpean milla griña.

Ai! Ai gure!

Besarkada baten
Lokartu gara
Igon gura dogu
Zuruetara.

Ai! Ai! Ai! Ai Gure! Gure!

II

Eta zu, Treberis,
benedikatua izanen zara,
munduko
hiri guztien
artean,
zure sabeletik jaioko
baita...

IV

Kantabriako
itsasora zoazten
urak,
Altube, Okendo, Nerbion,
Aialako lurra,
behin euskalduna,
orain lur erdalduna,
Urkabuztaizetik Laudiora,
garbi ezazue,
Orduña ere,
Gernikari lotua,
garbi ezazue
Bizkaia Gaztelatik gordetzen
duen
lurra,
Lezama, Amurrio, Baranbio, Tertanga,
Sojo, Sojoguti, guti ezagutua,
Respalditza, Luiando, Artziniega, Retes biak,
Dubiris, Areta, Aginaga,
ezer
ezten
lurra,
gizon gaiztoa,
hemen ezta entzuten
zozoen kantarik,
hemen entzuten da
gizonen
biroa,
arnegua,
hemen,
konterri honetan,
Aialako lurean,
Arrastaria, Izarra, Gordeliz, Llanteno,
Lujo, Beotegi,
Larrinbe, Delika,
gizonak hiltzen eta lapurtzen du,
mesedez,
ur lasterrak,
lehen garbiak,
orain zikinak,
eraman zazue itsasora

lur honetan gizon urrikariak
egiten duen
hainbeste
gaiztakeria...

V

Konterri honetan
gizonak
asko sufritzen du,
lanean hari da
gogorrik,
apenas etzaten da
andrearekin,
erregular irabazten du
dirua
fabrikan eta gero
soloan makurturik,
prestuki bizi da
hogeit urtean,
eta azkenean
aire gaizto batek jotzen dio burua
eta
aita zaharra edo alaba gaztea hiltzen du
merke,
hain luzaro
kario
kopetako izerdiarekin mantendu
ondoren,
Hauk dira hitzak
lurrari esaten dizkiodanak,
lurrean bizi baita gizona,
eta ur lasterrek ezpainaute obeditzen
Altube, Okendo,
Nerbion,
gizonaren gaizki egina
etzuzue erredimitzen,
erremediatzen.
Aialako lurra,
etzara zu Bizkaia,
etzara zu Gaztela,
lepoan Orozko,
sabelean Losa,

zure buruaren gainean
dago
Bilbo,
Bizkaiko itsasoa hurbil dago,
sei legoara,
Bizkaiko itsaso bildurtua,
Aialako lurra,
lur odoldua,
Luiando,
Laudio,
Lezama,
Amurrio,
Untza,
jeografia txikia,
historia luzea,
askotan
ikusi dut
hemen,
elizatik etxera,
fabrikatik solora,
tafernatik kalera,
Aialako
gizon gaiztoa,
azkenean Jainkoak
barkatuko
duena...

VII

Zuri, Dallas,
emanen dizut arrazoa,
gaurko Gomorra,
Palmira berriztatua,
Samarkanda tristea,
Eldorado zikina,
zuri,
legerik gabeko hiria,
saloonetan unaiak,
hemen emagalduek dira oso
andre prestuak,
lapurrak Jainkoaren izena darama
ahoan,
sazerdoteak

(kristau, judu, mahometano)
merkataritzatik ateratzen ditu
korritu onak,
gizon prestuak kondentzen dira
judiziorik gabeko heriotze batera,
ikusgarria da hemen
bidegabea,
hitz bitan,
lur honetatik
munduko beste edozeinera
eztago
alde haundirik,

IX

Kristo-zalea naiz.
Bera gerra ekartzera
etorri baitzen,
eta bakeak
euskerari
kalte egiten
baitio.

X

Lur hau usteldurik dago;
arrosaren lau puntuetatik
doakio usaina.
Lamiak eta zikoiniak,
Italiako uzinetako ziminiak,
Uzbekistaneko kolkozak eta zeukozak,
Sinan arroza lantzen duten andreak,
Tasmaniako inguruko balea zuriak,
Lima ondoko kristau gaztelauak
eta indio deskristauak,
eguzkia eta ilargia,
artizarrera doazin misilak,
Antiokian bizi den sefardi buru motz bat
eta Mikel Anjeloren Moises erraldoia,
aguro joaten dira
edonora,
lorategietara edo zimaurretietara,
baratzetara edo komunetara,

amodioetara edo arbuiotara,
kirats zakar hori
ez sentitzeagatik.
Kontaera bat,
ipui ximple eta llabur bat
esanen dizuet
zueri,
Erromako apezpikuari,
Kanterburiko dekanu jaunari,
Indiako jauregi baten bizi den Tibeteko lama urrikariari,
lehengo egunean Matxinbentan ikusi nuen sarjentari,
Sorterriaren ongilearen gorputz usteldu gabeari,
herriaren hautaeratik
Berlinera
iganikako
kantzeloarearen
bibote motzari,
herriaren hautaeratik
Etxe zurira
jatsirikako
presidentaren
kalbo zabalari,
orori, bai, orori,
ipui triste bat,
langileen izerdiarekin,
andre pobreen erditzetako odolarekin,
askoren gosearekin,
gehiagoren egarriarekin,
moldaturikako
ipui
ximple
eta
triste
bat,
honela konpreni zenezaten
nola
nire
herria
bizi den
prestuki
lur honen
usteltasunaren
eta

kiratsaren
eta
usainaren

eta
tristeziaren
gainean.

XI

1

Nire lagunen erdiak
Alferrak eta hordiak
Nagi hutsean janikan daude
Zorriak eta ardiak.

2

Lehenbizia Josepe
Biagarrena Jakobe
Paulo Petiri Martiri eta
Azkenengoa Eztebe.

3

Zeruan zabal baledi
Jainkoa urrikal bedi
Komendanteak manda dezala
Ta soldadoek obedi.

4

Ararkiaren zehea
Hil genduen erregea
Egun eztago deklaraturik
Inbutuaren legea.

5

Konpainian adiskidean
Ederki nator idean
Zazpi soldado harturik gaude
Heriotzera bidean.

6

Gerra da gauza zakarra
Eta benetan zaharra
Begietara dakar ugari
Dolorea ta negarra.

7

Baita juduen artean
Eta negro jentartean
Beti iraunen du mundu honek
Iraun dezan bitartean.

8

Gerraren higuigarria
Bakearen ongarrria
Egun batean eginen dugu
Nafarroan mandarria.

9

Adreluaren mutua
Zimentuak bentzutua
Oraindik eztu bizian eman
Espero zuten frutua.

10

Uda honetan ze bero
Eztugu hotzik espero
Meza santua entzuten nuen
Gartzelan larunbatero.

11

Maitatu nuen laguna
 Arnotegin ezaguna
 Hau da fortuna penagarria
 Pobreok dadukaguna.

12

Santa Agēda eguna
 Oso egun ezaguna
 Fusil batekin kantatzen dakust
 Errondan nere laguna.

13

Pobreziaren astuna
 Gogorra gure fortuna
 Jainko haltua eztago horren
 Zeruetan jakituna.

14

Azken akabo batean
 Sekulen errematean
 Han heldu gabe ezta biziko
 Gizona libertatean.

15

Behera doazi latsak
 Nora emanen urratsak
 Eztituzue aditu pobre
 Baten kopla aberatsak.

16

Gauza zikina komuna
 Nintzen naiz amankomuna
 Komunarekin kondenatuak
 Defenditzeko tribuna.

17

Zerua dago goibela
 Aizea berriz epela
 Maitetxuori Zeruko Jaunak
 Zorion eman diela.

18

Eguna dator hegazi
 Itzaletatik ihesi
 Zuen izenik ez akordatzen
 Eztut oraindik ikasi.

19

Eder basoan haritza
 Hibai ondoan garitza
 Ederragoa modu askotan
 Dontzella baten bititza.

20

Eguzkiaren beroa
 Legorrik dago garoa
 Ezta gertatzen legorragoa
 Andreen gaztezaroa.

21

Argiro dator eguna
 Lats artearen biguna
 Egun batean nik ere hartu
 Behar dudala gizona...

22

Eznaiz inoren zorduna
 Eztare hartzekoduna
 Eztut hartuko gizonik baldin
 Ezpadadi euskalduna.

23

Arrosak dira gorriak
Edo bestela zuriak
Gure katuak ditu ahoan
Agin atera berriak.

24

Errusinolak kantari
Agur begio Jaunari
Loreak ditu ile artean
Urrezko brintzak ugari.

25

Harian dago enada
Urkatuaren soka da
Epetak eta txantxangorriak
Harrapatzeko segada.

26

Pago artean usoak
Berdetzen dira basoak
Gaur jan ditugu bazkal ostean
Mertxika oso gozoak.

XII

1

Zeruetan Jainkoa
Lurrean gizona
Biñ artean dago
Laguntasun ona.

2

Hemen daude gizonak
Ikaragarriak
Nire ilobak berriz
Liluragarriak.

3

Sei aingeru dotore
Sei martiri polit
Haien urte bigunak
Alaitzen badakit.

4

Zezena da mutiko
Benetan bizkorra
Zaldiak dauka berriz
Burua gogorra.

5

Katuak aldiz dauka
Txikia sudurra
Jaio berria dago
Sehaskan Zakurra.

6

Gero daude bi neska
Lorea ta Izarra
Bata polita bada
Bestea ederra.

7

Anartean eztaukat
Nire ilobakandik
Inoiz alde egiteko
Batere gogorik.

8

Batzutan goizaldean
Kantuz datorkigu
Gizon itsua esanik
Eun bertso segitu.

Ta bospasei geratzen
Bazaizkit buruan
Jantzan egiten dute
Bion inguruan.

Madame de la Fontaine
Madame de Clémenceau
Errege bere gelan
Esperoan dago.

Monsieur de la Fontaine
Monsieur de Clémenceau
Erregeren dirurik
Ez gal au casino.

Madame de la Fontaine
Madame de Clémenceau
Dakusagun nork duen
Bularra gorago.

Ilobarik lehena
Da begi nabarra
Horregatikan deitu
Genion Izarra.

Eman zidaten atzo
Erregalo ona
Hola zelebratzeko
Nire urteguna.

Neska-mutilok naute
Egiaz maitatzen
Haien oneriztea
Dakit estimatzen.

XIII.—EUSKAL LIEDER

Lehen Euskal *lied*

Sinfoni-Drama barregarri batentzakoa:

NORAREN BEGI NABARRAK

Dolore eta Nora dirade
Ahizpa onak bezala
Antigoako Andre Mariak
Biok anpara gaitzala
Emagalduek har beza andre
Prestuaren diosala.

Loreak dira udaberrian
Kolare eta azala
Krabelin horrek arbigararik
Desprezia eztezala
Emagalduek har beza andre
Prestuaren diosala.

Noraren begi nabarrak beti
Dagode negarrez hala
Diruditentzat hibai zabala
Edo itsaso gezala
Emagalduek har beza andre
Prestuaren diosala.

Bigarren Euskal *lied*

Sinfoni-Drama barregarri batentzakoa :

NORAREN BISAIA ZIMELA

Otso herrira faten
Dirade artzaiak
Honelaxen galtzeko
Euskaldun eztaiak
Alferrik itxadoten
Du arima-zaiak
Zimeltzen hasi dira
Noraren bisaiak,

Otso herrira faten
Dirade artzaiak
Bertan usteltzen ditu
Deabru etsaiak

Euskaldun mutxurdirak
Egin dituz aiak
Zimeltzen hasi dira
Noraren bisaiak.

Otso herrira faten
Dirade artzaiak
Eta hartzen dituzte
Erdaldun usaiak
Penak dituelako
Sufritzen Bizkaiak
Zimeltzen hasi dira
Noraren bisaiak.

Hirugarren Euskal *lied*

Sinfoni-Drama barregarri batentzakoa :

NORAREN BIHOTZ APALA

Orain zuri doakitzu
Nire pentsamentua
Deseo dizut mentura
Eta bake santua
Noraren bihotz apalak
Badu sentimentua
Ezpain artean har zazu
Berriz ere kantua
Euskal zuhaitz zaharrari
Xertatzeko mentua.

Eztizut emanen zuri
Arrapostu prontua
Suabe jarri duzu nire
Zaurian ungentua
Ongi legortu zenduen
Nire negar-tantua
Ezpain artean har zazu
Berriz ere kantua
Euskal zuhaitz zaharrari
Xertatzeko mentua.

XIV.—NORA?

(Sei boz nahastutan kantatzeko koro - poema)
Rafael Castro eta Peña jaunaren musikarekin.

Koroa:

Artzai batentzat, artzai batentzat, anaia.
Artzai batentzat, artzai batentzat, anaia.
Kanta zagun orain artean
Nekez isildu deguna
Nolakoa den eguna
Kontaera bat
Zelaia eta
Oso leguna.

Esalea:

Hau da kontaera bat, zelaia eta leguna;
Ezpeza inork hemen ezer bila,
Egia baizik;
Egia triste bat egunero lur honetan ikusten dena.
Kanta zagun orai artean
Nekez isildu deguna
Nolakoa den eguna
Kontaera bat
Zelaia eta
Oso leguna,
Gure lur honetan, nora?
Gure lur honetan, nora?

Esalea:

Neska-mutil batzuk ziren. Biak oso gazteak edo
Oso zaharrak, berdin du. Bion artean
Etzegoen sobera maitasunik, baina
Ezkontzeko hitza emanda zeuden. Lur honetan
Hain maiz gertatzen da, mutilak,
Elizara bidea hartu gabe, hartu du
Atzerrira bidea. Eta neska geratzen da
Bakarrik.

Koroa:

Gure lur honetan, nora, nora?
Euskeraz nundik nora, nundik eta nora?

Kanta eta kanta negarrez
Herri honek diost eraz
Nola goazen osterantz
Nora goazen euskeraz.
Kanta eta kanta herriak
Eztu bizi nai euskeraz.
Gure lur honetan, nora, nora?

Sopranoaren soloa:

Atzerrietan harek ezpaitu
Gordeko nire izenik
Nire maitea gabe eztakit
Kontsolatuko naizenik
Aberritik inora ere
Eztoa bide zuzenik.

Tenorearen soloa:

Nire maitea ederra da ta
Benetan maitagarria
Gure arteko maitasuna
Beti izan da garbia
Baina hemengo gerizpe batek
Itzaldu zigun argia.

Koroa:

Kanta zagon orai artean
Nekez isildu deguna
Nola goazen osterantz
Nora goazen euskeraz.
Gure lur honetan, nora, nora?
Gure lur honetan, nora, nora?
Hemen ezta argirik.

Esalea:

Gertaera bat kontatu nahi genduen,
Baina
Orok dakizue
Nolakoa den
Gaurko eta hemengo aire hotza;
Orok dakizue, ta gu
Isiltzen gara.

Koroa:

Artzai batentzat, artzai batentzat, artzai batentzat.

Artzai batentzat, artzai batentzat, artzai batentzat.

Anaia.

Aia.

A.

XIX.—ERREFRAUAK

Zuberoa,
Lapurdi hotza eta zu beroa.

Aiala,
Zeruak gorde aiala.

Ondarroa,
Harri ator eta ondar hoa.

Laudio,
Bat da eta lau dio.

Andikona,
Bide luzea andik ona.

Zornotza,
Amore bi eta zorne hotza.

Deustu,
Aurrerabideak galdu deusku.

DANA JOKATU NAIRIK

Blas de Otero-ri.

Irekin kideko nauk izanan auzian,
irekin biziaren jardun mingotsian,
t'aingeru mundutarren ega-nai miñian,
ala, munduko oñaze itxuen zaurian.

Min batek lotzen gaituk alkarren bidian,
geralako indarrez Bera bearrian.
Ondamendira gaituk zalantza batian
etorkizuna dala lezaren beltzian.

Gora arituz kantuz mundu ixillian,
urratzca opariz mutu dan ortzian.
Naiz uko itxaropena erantzun larrian.

Dana jokatu nairik, gogozko argian,
edo itoko gaitun suzko osiñian,
edo ohea eztan ezer-ez utsian.

OTSALAR.

NORA NOA, NAAS-MAAS?

(Zeruetako mandatua izanik...

Kanta zaarretik.)

*(Oroi zaitetz, nere bizia utsa dala, ta nere
begiak zorionik ez dutela ikusiko.*

Job VII, 7.)

Nora noa, naas-maas ni nere bidetik?

Zalantzaz betetako txara aldetik?

Naiz okerretik joan edo zuzenetik,
nabil irten eziñik gaitzaren unetik;

urrats nekezetik,

bide mukerretik,

bizitz mingotsetik,

buztiñan menpetik;

izanak ez badijoaz gozamenetik.

Mundu ontako maldak zertako salatu?

Nolatan nai zenuke gukin baliatu,

zedorrek utzi ez badu zer nun aukeratu

illuna argi ordez maiz dugu urratu;

bizitzaren tratu

mundua merkatu...

Zu zera juradu?

Guregan pekatu?

Legez, auzi onetan, nori barkatu?

Ez naiz sekulan izan iñun naaslari,

ta ainbat gutxiago gogo aurkezlari.

Zergaitikan, ordea, zoriz merkatari,

buztin autsez egiñak gizon ordezkari?

Nekez gera ari

beti ameslari,

jarraiz argiari

gabiltz bidez kari.

Landu zenun buztina orain pekatari?
Bazeralatan geuden utsetik etortzez,
ta zerala etzaude gure oroitzez.
Zure misterio au, agiri da zotzez.
Deitu aal banizuke aldarrika otsez.

ulermena motzez
lurretikan sortzez,
azaldurik lotsez,
diotsut biotzez:

Buztinez ein al gihan inguru otzez?

Zureganuntz opariz lotura bigunez
nai ta naiezko zaigu legeen bidez,
adierazi nairik errazoian menez,
baña zentzua dugu gure maltzurkidez,

arnasa samenez,
nortasun likenez
T'ala diot zinez,
etsitu ezinez:

Nor da gozatzen duna illaz aienez?

Emen nabil tristuraz, bai egun eta gau.
Bestek ez badamate nik dedan bide au,
beronek zugeanuntza urreratzen banau,
naas-maas joanarren azertuaz berau,

naiz aldats edo lau,
asez edo barau,
inork bere arau
bestenean ez dau.

Berak nau, ta narama, ala ere gau nau!

Bada edo ez bada, au zurrunbilloa.
Itsuki, jo-mugara... lotuz oraingoa?
Barneko kezka-minak, dio: Zentzu, Oa!
Nora-ezean berak bultzaka naroa.

Kixkalduz gogoa,
bildurretan, noa.
An dala geroa.
Edo dana loa?

Gorpuzki au arrentzat; to, il-zuloa!

OTSALAR.

BAKARTASUNA

Edoi matasa zuri-zuria
astiro dator Ipar-aldeetik,
eguzpi izpi maitagarria,
oro epeltzen zero garbitik.

Itxaso zabal oso urdiña,
legunki, bare, noraiño ete?
Urrun-gomuten kezka samia...
Biotza goibel, maitasun-bete.

Eun apar zuriz, itxas-tontorrak,
apaintzen ditu aize-laztanak.
Abesti goxo, entzumen-èzti...
Zoragarriri inguru guzti.

Barrua kaden, gogoia zimel;
jaiotterriko giroak ames.
Mendien musker, sutondo epel...
Basoko latsen eresñorik be-ez.

Arraiñak bizkor, saltoka datoz,
ontzi muturraz jolastu guraz;
ume jokoen irudiz, jasaz...
Arintzen dabe gogoia, lausoz.

Oroitz gardenak dingiliz dabiz,
ara-onaka bizkor egoak.
Eguneroko bear izanak
makaltzen ditu, esi ezarriz.

Azpi lanean aurrera muker,
gogoak landuz, eroapenez.
Mingotsaz ezti, edari anker...
Aldi orotan, barru, ioranez.

Oiezki dager beingoan illun,
ekaitza urbil zirimol gizen.
Euzki-distira, laiño baltz itun...
Zabal urdiñez, aurrera zuzen.

Itxasoan, 9-5-64

A G E R

A. IRIGOYEN

ITZA

Billosikan
zeunden
ta
maitasuna
sortu zitzaidan
zugana.
Erropaz
nai zinitudan jantzi
ta jantzi ere
egin zinitudan.
Ta zu
billosikan zeunden
maitasunikan gabe.
Zure bidea
zeneraman.
Txingarra
itzali da,
autsaren gusto
erre bat
utzi du
zaiñetan.
Billosikan
nai zaitut
zeran modukoa,
nere mingaiñaren modukoa.
Zure bidea
da nerea,
zizpuruak
eioko dituen atea.

ARNAS ESTUA

Tximistak aundia garra,
ikatz egin du lizarra.
Euskalerrriak aspalditikan
isuria du negarra.
Isuria du negarra eta
badauka gure bearra.
Txuka dezagun bere malkoa
txertaturikan indarra.

DIO

Gernikan dago aritza,
mundura dijoan itza.
Laneko jaunak eztu merezi
bizimodua likitsa.

KONTUZ

Agoan ederra itza,
gero azio murrirtza.
Arlote pobre bat dago sarri
desanparatuen gisa.

DIRUAREN ABIADA

Eskuman kanpantorrea,
Taller erdian larrea.
Lanean sendo saiatarren
soldata dago errea.

MUNDUAREN SOZIO

Banoa, banator, banago.
Itzarrrik beti.
Nora?
Edonora,
Ezin egon geldi,
biziaren biotzean sartua,
mantenuaren bearrak artua.
Indar guztiak
nola zeruan
ala munduan
bustiak
baleude!
Ai orduan!
Poetak
ezkenduke
naigabearen parean
deadarrik
egingo
ta
gizonak,
iñurri langilleok,
eztitan
geundeke:
gutizi gabe
arbol edo landare.
Gizonak, ordea,
gizon izan nai du,
garratz bada garratz,
obera bidean,
esteak apurtzen
eztizkatenean.

URBIAPEKO ARRI LANDU ORI

Arantzazu!
Non zaude zu?
Mendi malkar batean,
zeruko atean,
izarrai begira.
Bustiñezko aragi au
bein joan nintzaizun
bertara.
Zertara?
Zer dakit nik?
Baiña joan nintzaizun.
Kordoi bat
gerritik
lotua duela
zerorren semea
dago an
eta nola dagoan
bere umiltasunarekin
itz egin nuen,
fraile buru motza,
anaia du Aita San Antonio.
Itz egin nuen
errespetoz.
Gizonak zintzo
erruz betoz.
Bizkaian jaio zan,
Birjiña Amaren
lore bat freskoa,
euskaldun baskoa
ezpaita bastoa,
langille fiña baizikan.
Edozein egun zijoan
urriaren amabian
guretzako Arantzazun.

AURREZ AURRE

Golpe ta golpe ta golpe
alkarren kontra
kontrario,
igurtzi ta txukatu
ondarra
da.
Ari giñan,
ari giñan,
lurraren eskiñan
giñan,
zeruko infernu onetan,
Ala da. Mundua lekuko.
Golpe ta golpe ta golpe
alkarren kontra
kontrario, trario.
Fritu zuzenikan ez.
Fernando, nando, nardo,
laneko erriaren itza,
zelaia ta giltza,
gida zak eroa,
utsaren beroa.

EZTA KOPLETAN IBILTZEKOA

Areitzak berde berria
Odola daukat gorria.
Zuri eznuke jausi nai balaz.
Orrela dago arria.

BI SEME

Fernando, Fernando, Fernando
Amezketakoa,
erriaren boza zera zu,
Arana bestea,
euskal kutsudun kijotea,
Ai zer nolako pare!
Karakola ta bare!

ODOL BATEKOA

Nafarroako zeru ta lurra,
ar zazu nere agurra,
Vituriatik Iruñeraiño
bide luzea korritu nuen
amesetan kantari.
Erri bat utzi bestean sartu,
neska galantak ikusten ziran,
begira zeuden adi.
Ni bakartadeari emana.
Nafarroako zeru ta lurra,
ar zazu nere agurra.

ALFONSO IRIGOYEN.

NERE BERTSO-GINTZA

Bide ertzeko sasi artian,
lora izuki bat bezela,
doyanetik bere bidian
aintzakotzat ez dabela;
estratan leztxe txorixa,
txaluak ardura barik
duako soñu-kantarixa,
zorion, bada zorionik;
alantxe nere bersuak,
naiz da onen onenian
guztia biarrekuak;
dabizela oiñ-utsian,
dittuanandako gura
artu edo laga, duan,
bezela itturrixan ura
t'aizia itxasonduan;
sari naikua dotela,
ordiaz, desten gatz alia,
nere egun askon motela
biztutzeko ontzallia. (1)
Ziur, alperriko lanak
baña ez dira alperrikuak,
bardin, munduko nai danak,
diñu'n letz Testamentuak? (2)

T. ETXEARRIA.

(1) Condimento.

(2) *Vanitas vanitatum et omnia vanitas.* Eccles., I, 2.

GAUZEN EDERRA

Udako bero aundixetan
gauza ederra pagopia,
ta ifar aizian eguetan
itxas laztana sentitzia!

Bardin, negu gogorrian
sukaldeko baztar epelak,
katigu gaituela etxian
edur eta izotz-kandelak.

Ederra oge biguna
nekazari zintzuandako,
goldaketan eñ eguna
ta dala estu lotarako.

Bardin lanteixa, goizian,
dabenantzat asmu bati
zirr'ka jardun gau guztian,
larri ekintzeko asmu ari.

Ederra goizia, bada
zerekin ondrau bardindu;
ta egarrixa bittan, dala
ardau leuna geure kontu.

Baña ederraua gazterik,
eñ-barri uste mundua,
amesgiñ, tellen gañetik
aifidu pentsamentua.

Eta ondiok ederraua,
bardin, bezela gaztetan,
lengo leku'n biotza t'aua,
iraun zartzara be ames'tan.

T. ETXEBARRIA.

NAFARROKO BERTSULARIA

DONOSTIAN SOLDADO

“Bentetako” musulari biak frango arro zabiltzan. Pello-txikik irabazi izan bear zion Pello-aundiri. Orduko sartua zen Nafarroko arno gorria ere jokoan.

Luzaideko zubiak, bi txakurrek murtxikatu ezurak bezala, badute alde bakoitzetik nagusi bat. Gure gizonak Frantzian sortu eta Españan ostatu, zubixka mear txarra pasatu bearra zuten. An ikusiko zinuten Pello-txiki zeruko lorian, zangoak zabalik zubiaren erditsutan, aldizka baten edo bestearen gainean, xingilika:

—Orai Frantzian! Orai Españan...

Galdu zuena etzitaiken beretan, eta burrustan zangotik artuta egi-ten dako, erre kara uzkaliz (barkamenduarekin):

—...eta orai txakurrain ipurdira!

Beti bi aldetara balantzaka dabilena bezala izana da Luzaide. Emen gose bada, ekar andik ogia. An eskas delarik emendik ereman. Bizitzeko bear da, bestenaz lan luke irauteak. Ez da, ez, ori kontra-banda! Frantzian bizi ta Españako aldean edaten den xorta bezala...

Eta gerla konduan... gauza bera. Emengo ardiek udan Ibañeta maite dute, bainan neguko bazkak Frantzian dituzte. Nola nai dugu gainean gerlako sua piztu ta, ez dezaten bazketako bidea ar! Gañera bostgarren manamendua 'nehor ez iltzea'...

Makurrena izaiten da bietarik asten dielarik tiroka... Orduan bai erran laikela Pello-aundiak ziona!: Orai txakurraren...

Mugetako jendea ezin bestean ari izana da tiroka. Ez da eferkeriaz. Batzukin eta bestekin bizi denari denak berdin zazko, eta etzaio elgar iltze ori buruan sartzen.

Gorriak ikusten zituzten aintzindariak emengo jendearekin. Ara zer zion 1793'an Luzaiden zen agintari batek :

“Zerbait agindu ta, gogoan zuten lekura joanen zirela erraiten zidaten; edo frontieraz okupatzeko agindua zutela bakarrik.” (1).

Eta beste batek geiago oraindik :

“Nafarroko jendea ez da menperatzen. Eneatzen dute agintaria. Batean lo arrapatuak dira; bestean ez dute erranik aditzen, edo itzik gabe ateraiak noranai.” (2).

Bordel luzaidarra zen eta bere adinean ereman zuten alare gizon iltzera. Donostian egin zuen aldia :

Mila zortzi eun eta ogoi eta irurian
Zerbitzuan ginauden Donostia irian
Liberalitateko bandera berian;
Artarik desertatu inozent-kerian
Miserable erori etsaien erdian.

Ura zen ekainaren amabigarrena (3)
Gabazko bederatzietan partitzeko orena;
Konda aala bano geiago pena
Sofritzera eldaite ala dabilena
Etsaiaren esklabo munduko abilena.

Manezaundik zion “La Mota” deitu gazteluan sartu zituztela obendun bezala lurpeko gela beltz batian (4). Izan daike. Bertsutan ez du alakorik erakusten. Bakarrik, liberalitateko banderatik desertatu zuela inozent-keriz. Eta bigarren bertsuan, bederatzi orenak zituztela partitzean.

Murraila pian sartu bederatzietan
Kanale bati barna atera errestan.
Bederatzi baginen konpafia artan
Zenbaitek malezia zuten beren baitan:
Deklaratzera nua aski doloretan.

(1) Comunicado de Francisco Nascarites, Comandante de voluntarios. Valcarlos. 23 de mayo de 1793.

(2) Informe de Raón, Sargento Mayor del Regimiento de la Corona.

(3) *Ekaina* = Garagarrilla.

(4) A. Irigaray, *Prosistas Navarros*, pág. 59.

Murrailatik atera ondoko segida
Errepartitu ginen oro bana bida ;
Seinale garbia zen ez ginela fida
Xinta-minta (5) guzier baizauden begira
Konten ginen bizirik eltziaz zubira.

Zubira girenian oro elgarrengana
Presentatzeko lotsa guardiarengana ;
Batek, berak juaiteko artu zuen plana
Gu bida gibeletik beldurrez engana (6)
Arribada onian sartzeko orena.

Arribada baneza ongi manifesta
Lastima ez laitenik konpañian ezta :
Bi aldetarik tiroka gure errekesta
Kosta aize bateki lur-barna tenpesta
An ikusi ginuen terribleko besta.

Bestaren erretoria dolore tristia
Miletan aisago da orai erraitia ;
Ingurina guzia etsaiez betia
Miserable zen gure estremitatia,
Ez ginuyen dudatzen an desegitia.

Donostiatik atera gabe salduak ziren, eta bederatzitako batek salduak. Orai asiko aien gurutze-bidea.

Bertsu auetan agertzen asten da Bordelen jokabide berezia: bertsu baten ondar itzarekin maite du bestearen astea. Gero gogoz egitekoko gauza ona da; ez da ain aisa aantztorratzen.

Parlamenduko biga tristeziarekin
Etzanik konserbatu biziak uroski; (7)
Gero frantsesetara juntatziarekin
Nezesario zela juaitia preziski (8)
Ieneralarengana gure arrazoineki.

(5) *Xinta-minta guzier... begira* = Ttipikeriak artzen.

(6) "Gu bida gibeletik, beldurrez engana... sartzeko orena". (Guetako bi atzetik, enganatuko ginuztelako beldurrez.)

(7) *Uroski* = por suerte, por dicha.

(8) *Preziski* = sin falta.

Prinzipalki nion eskatu grazia:
“Jauna, otoi, barkatu gure ausartzia (9)
Konpañia badugu gibela utzia (10)
Desiratzen ginuke ara laguntzia
Konbeni balitzauzu gutan fidatzia.”

Kontestazionia ieneralak niri,
Oben egin niola bere graduari.
“Jauna urrikal zaite gure manerari
Biziaz nai dugu batek berme jarri (11)
Deus gerta balakio zure armadari.”

Soldaduak ditu manatzen bereala
Konpañiarengana lagun ginintzatela;
Zenbaitek uste zuten il ginintzuztela,
Alegerarik zauden eroa bezela
Otoitzak guretako eginik zaudela.

Gorderik gelditu zirenen bila joan ziren, bana orduko iges egina
zuen salatzaileak. Beste zortziak badute zer konda.

Fite konsolatzeko gaizki abiatu,
Desfortunak alako seinaliak ditu:
Gorde guardiara (12) zortzi arribatu.
Gidari berriekin bidiari lotu
Ieneralari bear zela presentatu.

Ieneralarengana abiatzen gira
Pasaporten artzera Tolosa irira
Bi iandarmen artian atseko Ernanira.
An, 'Sala Polizia' aloiatzen gira,
Miserabliak, odre onaren begira!

Tolosara arribatu biamunian
Ilaren amairugarren egunian;
Zuzenak ginelakotz opinionian
Dekret bat eman zuten umore onian
Esplikatu gabe zer kausaren gainian.

(9) *Ausartzia* = atrevimiento.

(10) *Gibela* = atrás.

(11) *Berme jarri* = quedar en rehén.

(12) *Gorde guardiara* = al guardián del rehén.

Dekretatu zenian Tolosan konpleta
Sententzia emaile bazen fornimenta; (13)
Nigar iturrietan iru madamita
Guri ordenatzi az ainbertze tormenta;
Bainan bestek ereman untsa lotu eta. (14)

Utzi ginuyenian Tolosa gibela
Segur da biotzian pena ginuyela;
Ordenatzen zaguten eriotze krudela
Anitz pikarderia egin ginuyela:
Michelenaren plaza bear ginuyela.

Millafranka errira urbilen pausua!
Begien bistan daukat ango presentzia:
Leenbiziko pena 'zepuan' sartzia,
Bigarrena, esperantza galtzeko bizia
Obe zela Jainkoari biotza altxatzia.

Bertze bi egunetan, gero Mondragora;
Iruigarrena pausan dezagun oora. (15)
Gau erdiko jaikirik bidiari gora,
Guti beti bezala iltzia gogora,
Nunbaitereko ditxa gabeko denbora.

Salinasko mendira gira arribatzen
Unibersal oriek asi arrobatzen: (15 bis)
Ez diru ez arropa etzaigu baratzen.
Eien xaarrak ditugu soinian paratzen
Alako pobrerikan ez da paseatzen.

Bitoria aldera bereala martxe!
Uste ginuyen iltzen ginuztela antxe,
Gure kontra espantuz ango dama beltzek
Presentatu ginela sobera berantxe
Etzela guretako perdonarik oraixe.

Gasteiz etzitzaian ain gaizki atera. Ango agintariak adiskide be-
zala artu zituen eta arindu ere bai beren maigabeak.

(13) *Fornimenta* = abundancia.

(14) *Untsa lotu eta* = bien amarrado.

(15) *Ooratu* = honrar, celebrar.

(15 bis) *Arrobatu* = ebatsi, kendu.

Gobernadoriarengana arribatu,
Gure manerak oro ari deklaratu;
Kristauaren legean ark errezibitu,
Bai eta kordetarik guziak libratu,
Nola bere semeak arek konsolatu.

Konsolatu ginituen kaesa beruan (16)
Eta membro guziak paratu libruan.
Despatxa ginzakzela guziak lerruan
Balitz gure Erreinuko zenbaiten graduan:
Gure tribunalia zela Nafarruan.

Nafarroan sartzea etzen beren mesedetan izan. Emen egin zuen
odol gaiztoena: 'Purgatoriotarik sartu ifernura', berak dion bezala.

Nafarruako seme kreatua mundura
Probentzian penetan ibili ardura;
Arribaturik ere gure Erreinura
Mila barbaridade eta arrangura: (17)
Purgatoriotarik sartu ifernura.

Ifernu bat egin daite Españolezkua;
Ez dute ikusi nai presuna justua.
Nola zerbitza diro jendiak gustua
Beti errespetatzen dute injustua:
Tierra oni derayo gobernu gaixtua.

Goberniaren kontra erreklama naite
Bear den erregela ez dutela maite
Jende miserabilia arrobatzen dute (18)
Pena da irautia erran aal daite:
Afer mantenatzeko sobera tunante.

Tunantekeriako arraza guzia,
Damurik utzi bear munduko bizia!
Odolian dutela beti noblezia
Negoziatzen dute mila malezia:
Larrutu nai dute jende buluzia.

(16) *Kaesa* = caricia. *Kaesa berua* = buena acogida.

(17) *Arrangura* = inquietud, preocupación.

(18) *Arrobatu* = deusere gabe utzi.

Nafarruak baditu Mendi-aldea ta Erribera. Beerekoendako gu montañesak' gira. Bada beti elgarren arteko berexkuntza; eta ez euskerarengatik bakarrik. Odoleko eta ekartzezko berexkuntza da: barnekoa leenik.

Iruzian errea bezala dute larrua, Auetaz mintzo da Bordel bertsu zorrotz minkorretan. Nafarrua Bordelendako Erribera da.

Nafarruako serbil lepondo gorriak
Luzifer lotsa diro aien koloriak.
Montañesak girela oro traidoriak...!
Matier finitzeko eman ez odriak
Arrasatu balitu Enperadoriak!

Universal oriek zer kaballeruak
Gerla bertzek egin eta soldado beruak.
Gizon mañifikuek dituzte graduak
Herodesen pareko salbai borreguak,
Legerik ez dakiten jende barbaruak.

Zer gertatu zitzaion ain gogor mintzatzeko? Ez du euskeran itz aski gizenik ikusten, eta beren agotik artzen ditu 'kaballero mañifiko' aiendako, "Herodesen pareko salbai borregua"; eta 'barbarua'.

Etzen gutiorentako:

Zortzira, eun palo ordenatu zauten
Duda niz alakuek arimarik bauten;
Ez dakit neork ere sinetsiko nauten
zenbat purgatorio erakutsi dauten:
Biotza trankilago bizi gira aurten.

Ikusi dugu zortzi agertu zirela agintariengana, bederatzik iges egin ondoan. Orai baxotxari eun makil-ukaldi emanen dazkiote Nafarroan.

Manezaundik ateratzen duena beste nunbait ere entzuna dut. Itzez itz:

"Eta emen agertu zen nolako biotza zuen gure "Boryel" pertsuariak. Bere anaia ere arekin zen, obendunen artean, baina osagari txarrean eta sukarrarekin izanik, Boryelek ezagutu zuen izigarriko zigorrada aren ondotik etzela bizirik aterako gaixo anaia.

Ordian galdetzen du aintzindariet otoi utz dezaten berak artzera anaia ordainak; eta baimena ardietsirik, bere bizkar buluzian emaiten dazkote berreun makil-ukaldi." (19).

(19) A. Irigiray *Prosistas Navarros*, pág. 59.

Ez da erran bearrik nola gelditu zateken. "Erdi ilara, odolztatua, saraskitua ereman zuten eritegirat, eta eriotzarekin borroka ibil ondoan, mirakuluz sendatu zen", dio Zubirik.

Eta azken bertsuak auek dira :

Gure libertatia ongiatorri dela!
Leen ikusi dugu denbora krudela
Estima daite gure amodio fidela.
Pena duten guziak konsola ditela
Atsegin duenari egin guri bezela.

Bere biziko gertakizun au etzuku bertsulariak berri-berrian kondatu, Emezortzi garren bertsuau au dio: "Nonbaitereko ditxa gabeko denbora!"

Alare, nik, eskutan dutan paper zaarrak ekartzen duena ezin da egia izan. Pedro Lizarragak idatzia den go mendearen ondar urtetan, itz auekin asten du bere lana: "KANTIAK formatiak Luzaiden Juan Ehamendi zenak mila zortzi eun eta lauetan ogoian."

Urte bat lenago, 1879'ko Maiatzaren 30'ean ilara zen egilea. Bear bada berak kopia egin zueneko urtea salatzen du nai gabe. 1881'ko gauzen artean bilduak dira beintzat bertsu auek Karrikaburuko sabaietan.

SATRUSTEGI JOXE MARI.

EIBARTAR ZELEBRIAK

III

PETITARREN EZTENKADAK

Petitarren zelebrekeriak pe eztira txikixak. Petiten familixan, semiak pe aitaren ezpalekuak urten dabe, ala be nausiña. Emen jasozten ditzugun gertaera apurrak muestratxo batzuk besterik eztira. Penagarria da denporaz jaso biar eza. Asko ta asko galdutzat emon geinkez, baña ara emen jaso ditudanak:

1920-garren urte inguruan, Habanako frontoian ziran Nabarrete, Untzueta ta Ramon Gómez “Petit” (aita) eibartar pelotariak. Anakabe ondarrutarra be eurekin euan,

Anakabe, ondoezik txamar ebillelako, jokatzia gutxituta eukan eta ipintzen zetzezen partiduak galdu baño ez zitxuan egiten. Orraitxiok eldu jakon bere txandia, ta Petit lagun ebal, zorionian irabazi eben partidua. Ta, intendentiak esan zetsan:

—*Muy bien, Anakabe, hoy has jugado como quien eres, te felicito. Has estado inspirado.*

Gero; dutxia artzen zeuazela, ixillian, Anakabek Petiti:

—Aitxik, Erramon..., zer dok “mixpillao”?

Petit okertxua izanez, garbi ikusi eban Anakabe gizajuak baekarrela aldrebeskeriren bat. Ta, gaiztuak alakuak:

—“Mixpillao” esan dok? Batedon-batek bota deuk ala?

—Bota desten edo eztesten, iri ezteuk ardura. Esaidak zer dan “mixpillao”.

—Ba..., benetan, Anakabe..., Neri “mixpillao” esango balestakiek, ara... Danba!, nik, betondokua.

—Ondo dagok, Petit. Esan duana naikua juat.

Bixamonian, goizeko amaikak aldian, zuria edatera juateko usarixua euken tokian, an ziran pelotari, korredore, ta abar, lagun mor-

do bat. Euren artian Anakabe, arpegia kolore barik eta amorruez dardaraka. Petit bere aldamenian, zer ikusi biar ete eban, ezer esau barik baña bai Anakabe zaintzen, astakeriren bat eifi ezeixan. Andik pixkatera, or sartzen da intendentia, ta juan zan beragana, Anakabe. Eldu paparretik eta begietatik sua zerixola, esan ei zetsan:

—Aitxizu ia..., “Mixpillao” *será usté... Intendencia y tu tía. Kakatsu!*... Kakatsu!

Petit albuan izan ezpazan, danba! be, or orrenbaten.

* * *

Petiten urterak, obeto esan da Petitarrenak, beti izan dira zelebriak. Aitxa-semiak, beti izan dira gizon argiak, batez be aita, oserbaziñoکو sentidua bikafiñetakua eukana. Cubatik ziar ibilli ezkeru, ezta arritzekua, kaña baten lekuan biñaka eukitzia. Kaña leku aukerakua ei da ta.

Bein, eztakigu zer zala-ta, luzaro geixorik egon biarra izan eban. Ta berak diñuanez, etxe aurrera azaltzen ziran txoriak pe, bakoitza bere izenez ezautzeraño eldu ei zan. Orrez gañera, oserbatzen ei eban, zortzi ezul klase eukazela.

Orregaitik, errekonozimentura juan zan batian, medikuak agindu zetsan:

—Eztula eñeik.

—Zer tonutan?

* * *

Beste bein, eibartar guztiak gogoratuko dira, Eibarrera zelan agertu zan iñoiz ezautu eztan moduko automobil dotore bat. Uste dot, erri guztia aua zabalik laga ebala. Kalez-kale buelta batzuk emon ondoren, Untzagako plazan gelditu zan.

Ain justu be, an euan Petit euzkia artzen. Ta berari dei egin zetsan automobillekuak, zerbait preguntau naian, Petitek berbia emon zetsen, da unatxo baten esplikaziño batzuek emon ondoren, be alde-**rut**z bialdu zituan. Ta Calbeton kaletik ezkutau zan “aiga” dotoria.

An inguruan muturra luzetuta ebizenan autubatzele batzuek urreratu jakozen Petiti, galdetuaz:

—Zer esan deuk?

—Biar billa dabizela ta ia nun falta diran pioiak.

Ez ori boliori iñork sinistu ebalako, baña aretariko batek, autua jakitziak baño eztenkadaren bat entzun nairik, zirrikauaz:

—Da, zar esan detsek?

—Ba, Maltzako Barrabillazeneneko kanterara bialdu jitxuat, antxe falta dirala biargiñak eta.

Petit bazan be, semia ezta gutxiago. Beinke: zer ikusi, a ikasi.

Neguko domeka otz baten, Kalamua inguruan kazan ibilli ta, otzak gogortu biarrrian jo eben, bera ta bere lagun batek, San Romango txabolara. Sartu ta lelengo gauzia sua ixotu, inguruan billautako abar ta egurrekin.

San Romanguak, euren txabolatik keia urtetzen ebala konturatu ziranian, erretzen ete euan estututa aintxixiketean juan ziran.

Basarritarra, estu ta larri allegau zan, arnasia bueltau eziñik. Ikusi ebanian barruan batedon-batzuk euazela, pixkat trankildu zan. Bafia, asarréz esan zetsen.

—Zer mutillak! Zelan bururatu jatzue txabola barruan sua eixia?

—Ez, zera, “mantekaua” eifigo genduan, dagon otzonekiñ.

* * *

Eskupetia bizkarrian, mendira juan zan goizian-goizago. Jo batera ta jo bestera, erreka-zuluak ziar, sasikartietatik mendi-tontorretaraño ibilli ondoren ez eban alerik bota.

“Bueno, ez-biarrak partzeko, bazkari on bat eifñ neixan”, esan ei eban berekautan, ta Egotxia aldetik jo ei eban Elgetako Martin-txorena. Bere tratuak partu zitxuanian, patxaran, pasiauaz, mendiz etxerutz. Azurtza gañetik ziar, Altamiratik bera etorrela topau dau ollo bat bidian. “Ofiezkerok, lumaduna, lumadun”, esan eta tiro bat egaz seko laga eban. Usterik ona egongo zala Mari-Katilluneko kazuelan.

Bixamonian, an da basarritar bat tallarrera bere billa.

—I, esan jestek, i intzala atzo illuntzian gure ollo bat il da eruan ebana.

—A! Zuena al zan ba?

—Bai!...

—Bueno, bueno: ez irautu. Emongo detsut eta.

—Zergaitik il eban?

—Ez, zera eifigo neban..., al nebana. Illunabarrian bidera urten estan da *en defensa propia*, tirua nik. Gero, gizajuak, pena emoestan, ta zelan ez nekian seniderik eukanik, bere on biarrez, neuk jabetasuna arturik ekarri neban.

* * *

Itziar aldian bazkariak merke eitxen zitxuen zaratiak, eibartar bat baño geixago eruan zitxuan alde artara kazara. Bein, euren arteko zan Petit gaztia be.

Bazkari merkiak artzeko okasiñuak zelan ez diran noiz nai izaten, aprobetxatze alde eñ eban kriston "fafua", kafe konpleto ta guzti. Bazkalonduan, guztiak alai ebizen, unamorixuan, ango kantau biarrak ez ei eukan akaburik:

*Ez det esango, bai det esango,
ez naiz ixillik egongo:
Nere erriko neska gaztiak
ez dira monja sartuko.*

Jotakeia, ezerkin konturatzeke. Korua eñiaz kantau arren, ez ziran korurakuak:

*Aiek, oiek; aiek, oiek,
Arraquetako neskoiek...*

Baña, baña; urriñeko intxeurrak beti zarata ona ta ugaria. Eibarrak ostatu aretarako euken joerari probetxua ataritzen asita euazen.

Pagatzeko orduan amaitu ziran aren kantuok. Orduan, Bilboko Carlton-a zirudixan. An ustu biar izan zitxuen boltsillo baztarrok. Ifiork ez eban izan adorerik kantuan jarraitzeko. Ala be, Petiten boza entzun zan:

*...txin-txin, txin-txin!
diruaren otsa...
Ederto ustu jaku,
—Maitia!
gaur, soñeko boltsa.*

Apal altzau ziran jarlekuetatik.

Aldetzerakuan, etxeko-andriak esan ei zetsan Petiti:

—Laureano, gorantziak aitari.

—Bai, emongo detsadaz. Len be orretzek izaten ziran merkenak eta.

IV

MARIÑON PASADISUAK

Mariño, bere denporan pelotari ona izandakua, gerora peskari zalia biurtu zan. Da, peskari moduan, olako pasadizuak izan ei zitxuan:

Maltza inguruan peskan euan lekutik abade bat pasau ei zan, Mariño-n ezaguna. Naiz ta bera elizatarra ez izan.

Galdetu ei zetsan:

—Da, Mariño, zenbat? —esan ei zetsan abadiak, jakin nairik zenbat arraiñ arrapau zitxuan.

—Jangoikuak aña —Mariño-n erantzuna.

—Bat orduan?

—Ez! Batpez!

* * *

Beste bein, inguru aretxetan peskan ebillela, Guardiazebil ezaun bat urreratu ei jakon.

—Mariño, badaukak peskarako lizentzia?

—Peskarako lizentzia?

—Bai, Peskan eitxeko lizentzia biok.

—Lizentzia ez. Peskak biar dana dok, pazientzia.

* * *

Beste bein be, erreka baztarrian peskan ebillela. Arrak, txitxarak, eta gañerako koko klase guztiak probau ondoren, ogixakin asi ei zan, baña iñolaz be ez ei eben pikatzen. Denporia aurrera ta ez loifia ta ez bargu, ez ei eban ezer arrapau. Orduan, asi ei zan inguruan euli arrapatzen. Baña eulixekin be alperrik. Arraiñak ez euken pika-zeko asmurik egun orretan.

Amorratu zan Mariño arraiñ egosgogorrek ezerkin tentau eziñik, ta eskua boltsillora sartu ta errial bat atara ei eban. Ta, diño creakara jaurtiaz:

—Txitxararik ez dozue nai, arrik pe ez, ezta ogirik pe, bai, ta aspertu nok eta, aiba erriala ta erosi zeuek nai dozuena.

* * *

Domeka gabe batian, ayuntamiento ostian ixillikuetan txixa arra-bat eitxen euala. Atzetikara agertu jakon Alfiler aguazilla, ta:

—Mariño, peseta biko multia emen txixa eitxiarren.

Mariñok, batera-batera, txixa-eiñari lagaaz:

—Autsa peseta bat, erdi bakarrik eiñ juat eta.

* * *

Egun baten, beste batekin berbatu zan. Berotu zizan besakadeta-
tara eldu arte. Baña, Mariño pelotari izana ta errebeskada ederra
eukanez, betondoko bategaz bota eban anka-zgora.

Bestiak, jaiki zanian, eskuak betondora eruanaz:

—Au eztok olan gelditxuko!

Ta, Mariñok:

—Ez orixe. Ez jak olan gelditxuko. Aunditxu eifño jak.

* * *

Eibarren bazan neurritz gañerako burua eukan bat. Errixan naitxua berbakizun ipintzen eban Joxio buru-aundixak. Gizajuaren “ganbaria” zala-ta, amaika jardun ta amaika eztabaida izaten ziran. Baitxa, iñoiz berari preguntau be, ia baibenen bat izaten ebanian zelan maniatzen zan jausi barik ekilibrixua zaintzeko. Beste batzuek, ia buruko-mifña eukanian zenbat aspirina artzen zitxuan; eta orrelakuak.

Bein, pelukerixa batian ulia mozten euala, sartu zan beste bezero bat eta barrukaldera begiratuta “Bixar arte” esan da alde eban. Orduan, pelukeruak:

—I, Manu, auxen bakarrik jaukat —esan zetsan atetik.

—Orretxegaitik pa, bixar arterañok badaukak.

Urte mordoxka bat da au pasau zala. Mariño pelotan onenian ebiñela. Aifñ onenian eze, danak espero eben txapeldun izatera elduko zala, ta berak pe bai itxuria. Ba, bein, enpresarixuari esan ei zetsan:

—Zu, Bidarte. Ni iñoizko denporan txapeldun izatera eltzen banaiz, Joxion txapela nai neuke.

—Joxiona?

—Bai. Joxio buru-aundixana edo bestela bere neurriko bat.

—Zer dala-ta baña? —preguntau zetsan Bidarte enpresarixuak.

—Ba, Joxion txapelak barrukaldetik daroian ugalakin gerriko bat eitxia nai neuke.

* * *

Pelotan jokatzera kantxara urten zan batian, eztakigu zelan, baña zabaldu zan aurretiko egunian mozkortuta ibilli zala Mariño. Eta ori jakifñik, zer esanik pe ez; jentia, dirua bere kontra jokatzen asi zan, ugari gañera.

Orraitxiok, lelengo tantuetan, ondo be ondo jokatu eban eta bera zoian aurretik. Baña, jentia, duda barik galdu biar ebala-ta, dirua bere kontra jokatzen jarraitu eban. Ze, baziran esaten ebenak, anken gañian oztoztan ebillela. Mariñok, barriz, jokua, geruago ta sutsuagua ekarren. Eta, jentiaaren ustien kontra, ta jakiña, baita kontradi-xuana be. Danen arrigarrirako, pelota-partiduori errez irabazi eban.

Amaitxu zanian, aiskide bat urreratu jakon esanaz:

—Sinistiak pe kontuak jaukaz, olako partidorik eztok eñ eure bizi guztian. Ori zuan jokatu, Zelan konpondu aiz azkenera arte utsik barik eusteko?

Mariñok igarri zetsan nora zoian. A be, mozkortuta euan uster.

—Zelan eiño najuan ba uts? Neukan mozkorrakin, lantziau lau pelota ikusten najitxuan, eta nai ta nai ez, txortara besakadia botata, lauretarikoren bat azertatzen najuan.

* * *

Denpora aretxetan zan, Ondarrabiko taberna batian bazkaltzen euala, sartu ei ziran frantzez kuadrilla bat. Ta, eurak dauken kunplimentu oitxuraz, pasauala danak: “Bon profit” eta “Bon profit” etetzeka. Gero be, sukaldera ez-pazan, komunera edo danalakora pasatzen ziran bakotxian: “Bon profit”. Eta, ainbeste “Bon profit”-i ordañez eskerrak emoten buruko ulietarañok aspertuta euan gure Mariño. Beti “Bon profit” eta “Bon profit”.

Berriz be, jaiki zan bat norabaitx, baña Mariñok berekautan: “Entzun biar destak entzutekoren bat, bai”.

Frantzeza, ostera be pasau da esanaz:

—Bon profit.

Mariñok:

—Bestetik artik.

Frantzezak, nai baleuke edo aitxu, ta:

—Merci.

* * *

Gerratian, ez ba Mariñok iñori gaitzik eiño zetsalako, ze txarrerakorik ez eukan da. Baña, deteniduta erorien, gizajua. Estaziñuan, trenera sartzerakuan, tren bertatik urten eban ezaun bat gelditxu zan, arritxuta begira. Ta, Mariñok:

—Or ba, zelan diran gauzak. Beñora ezkeriokan pelotarako gauza ez nintzalakuan, baña banajaroiek... Ez jakixat nora; kontraturik ez jestek eñ da.

* * *

Karzelan, Apotxiano, errepublika denporan konzejal izandakua, beti ei ebillen kezka:

—Ni, preso? Nik ez juat barren ezer eiñ... Ni ez nok barren ezertan sartu... Ni ez nok ezer...

Mariñok:

—I, ez aizela ezer? Da, ni zer? Nik zer jaukat ba txarrik? Azido-nitrikua nok ni ala?

* * *

Gizon ixilla ta elizkoia zan Gonzalo Sarasua "kerizpera" sartzen ikusi ebanian, esan ei eban Mariñok:

—Ene! Ointxe etsi jetsat. Oingotik ez juagu emendik errez urtengo.

—Zer ba? —aiskide batek.

—Apostoluak pe barrura sartzen asi ditzuk eta...

* * *

V

FELIX LEGARREN TXISPIA

Felix Legarre Balenziagianian biarran ebillela, kamioi bat etorri ei jakuen aspaldi zain eben materixalakin. Alanbre muelle-gaixa ei zan rolluetan.

Kontra-maixuak agindu zetsen biargin batzueri kamioia deskargatzeko. Euren arteko zan Felix be.

Asi ziran karriuan. Ta, beste guztiak bizkar bakotxian rollo bana txintxilixka eroen artian, Felix Legarrek bat bakarrik. Ta, bera be patxaran, prixa barik.

Ori ikusi-ta, kontra-maixuori iraotu zan, ta esan zetsan:

—Zer, Felix, ik pe bestien pare, aldia bakotxian bana ezin ditzuk artu ala?

—Zer usten dok ba ik, belarritxakuak dirala ala?

* * *

Askotan izaten dan moduan, zozuak beliari, ipur-baltz. Olan ebillen erregaldarian lazkotxe burua eukan bat, Mari-Katilluneko tabernan, Felix Legarri edarra jo nairik.

Baña, asi besterik ez zan eifñ. Felixek, berak ekixan moduan, goxo-goxo berba eifñaz, esan zetsan:

—San Juan bisperan puxigiakin ibiltzen diranetako bat dirudik.

* * *

Beste bein, pase sasoi be bazan, ta ego-aixe eguna gañera, ta ez ebillen beste auturik usuak gora ta usuak bera baño. Felix, sartu zan

Mari-Katillunian, ta Rufinok, zerbaitx esan biar ta berba eitxeko baño nagixago, esan ei zetsan:

—Felix, usuak ei dabixak.

—Bai. Iregaitxik ibilliko ditzuk bai.

* * *

Felix Legarre gutxin moduko zalia zan ollar-jokura. Bein, ba-ei zoian Untzaga-kalian ziar besapian “Kanelo” bere ollar maitxia artuta, zein da ume txiki bat balitza bezela, Isaak Biteri medikua etorren bestaldetik eta zerbaitx esan biarrez:

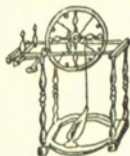
—Ba-oia...

—Ba-najoiak.

—Eure olluorrekín.

—Ollua? —Felixek erantzunez—. Ollua esan dok? Ollua ala ollarra dan igartzen eztakixanak, zera igarriko jok katarrua ala plunixia dan.

JUAN SAN MARTIN.

Suzko txoria

Nere gazte denporan, pintatzeko-ta umorea neukala oraindikan, gure etxe-ganeko Azkonar-zuluetako arboladoian asi nintzan pintatzen lauko txiki bat.

Udagoiena zan, eta arratsalde egokia. Agatxak gorri-gorri eta pagoak ori-ori, neguan edurra jausten dan moduan jausten ziran orriak lurrera.

Mendiganetik datorren errekatxoaren zaratea bakarrik entzuten zan, zarata aundi barik egia esan, ur gitxikoa dalako.

Dana ixillik. Amesetan be ezin eitekean era oberik eskatu pintatzeko, Udagoieneko bakaziñuetan.

Illuntze aldera, Mugarrako atxaren ostera jausteko zegoala eguzkia, ordurarte iñoz be entzun ez naban txori-kantu bat aitu neban.

Ain ederto kantetan eban ze, arrituta gelditu nintzan.

—*Ze txori-klase izan leitekek onelan kantetan daben au?* —esaten naban nerekautan.

Pintatzeari bertanbera itxi, eta agozabalik gelditu nintzan arbola-doira begira.

Eztakit zenbat denporan egongo nintzan entzuten, baiña ordulaurenbat inguru bai gitxienez be, ba ibiltzen abiau nintzaneko, ordurako eguzkia Mugarraren kokotean erdi-ezkutauta zegoan.

Eldu nintzanean agatx-tantairik aundienaren azpira, ixildu egin zan txori ez-ezagunaren kantua.

NYLONEZKO EURITAKOA

Behin, nylonezko euritako bat ekarri zuten denda batera anai askorekin, eta bidean ez lohitzeko zeraman paperezko soinganeko zuria khendu ostean, dendaren leihoan ipini zuten, jendeak ondo ikus zezaken eskegi-toki batean.

Saihetsak metal zurizkoak zituan, urak herdoiltzen eztituenetari-koak, kirtena oria, Java'ko kanaberazkoa, zurixka adabegietan, kiskaldua eta kafearen kolorezkoa adapoetan, eta korapillo batekin lotuta, sedazko zinta beltz bat, ezkur-itxurazko zintzilikailu banarekin puntetan.

Etzan egon luzaro jendearen aurrean, gizon bat bere begira maitasunez gelditu, dendan sartu, eskatu, zabaldu, "oso polita da. Hauxe da neri atsegin zaitana" esan, itxi herriz, eta erosi zuanean.

Pozik athera zan euritakoa dendatik bere jabe berriarekin. Halako begitada samurrak eta halako hitz eztsuek bihotza irabazi zioten.

Gizonak ere pozik edegi zuan gardasola euri zaparrada gogor baten erdian.

"Hauxe da bai handia!" zion berekiko, euri tantak tela tiretuaren kontra tamborra jo, ta jendea blai blai eta arrapaladan atharrietan sartzen zalarik.

Aurreko bidezti gaixo bat, hormaren ondo ondotik zoan euritakorik gabe, eta ohartzeke ithoi baten azpitik igaro zanean, ur hotzezko tantak sartu zitzaizkion lepotik, athorra eta haragi artetik, bizkar epeletik behera. Uste gabeko hotza sentitu zuanean hezurretaraino ikharatu zan.

Berehalaxe igaro zan gero handik bere euritakoarekin eta urak tarrapa-rran-rran-rran! egin zuan bere buruaren gainean, lepo eta bizkarreko haragi epela ezertarako ukutu gabe.

"Hau poza!" erran zuan gizonak.

Gardasolpean leihor leihor, ohartzen zuan beste oinezko bidez-

tien bekaitza, atharteetan sartuta gelditzen ziralarik athertuko zan itxaropenarekin, eta pozaren pozaz ezpain-bazterrak jaso irriño batean eta hunela oldoztu zuan:

“Ai astokillo gaixoak! Ez alzerate konturatzen azkenean berandu eta zaparradarik gogorrenaren erdian athera beharko zeratela, atharterik atharte ibilteko arrapaladan, lehenbiziko bide zathian ia leihorrik, bigarrenean busti xamar, hirugarrenean ondo bustita, lau garrenean blai eta gero uretara erori baziñateke bezela?”

Hunelako oldozmenekin alaitua, kafe batean sartu zan. Utzi euritakoa gardasol-tegian eta adiskideengana joan zan.

Etzan hau euritakoak itxaroten zuana. Bere burua ura zeriola eta beste euritako hotz askoren arte au estu estu sartuta ikusi zuanean: “Hau al da nere jabearen eskerrona euritik hain ongi libratu duanarentzat? Huna zertan gelditu diran hainbeste pozezko oldozmen nere kontura!”

Hau dana entzuten zuan alboko euritako zahar batek eta.

“Agerian dago” erran zion, “oso gaztea zerana, etzerala ohitu oraindik gizonen arte ibiltan! Eztakizu gizonen hitz atsegingarriak, eurentzat beharrezkoak diranentzat bakharrik izaten dirana? Hemen, kafe barnean, eztago euriaren arriskurik, euritako bat hemen ezta ezertarako gauza, etzera harritu behar ba, ezpada orhoitzen zutaz zure jabea kanpora irten arte.”

“Bainan... nere jabeak erran du ni naizela berari atsegin zaiona, eta oraintxe bertan ibili da nerekin, poz handia ematen niola eta hunelako gauzak esaten.”

“Ezta ajola. Orduan euria ari zan eta orain hemen barruan ezta. Zu lehen beharrezkoa zinean, orai eragozpen bat baino etzera bereztzat. Ez galdu hau bistatik gizonak ulertzea nahi baduzu. Ezpadaukazu besterik bere kontra, eztaukazu zer esanik. Itxaron hitz asarreak eta biraoak entzun, edo bere pisu guztia zure gainean jasan, makhiltzat hartua izanik hausteko arriskuarekin, edo zartadak hartu, edo gaizki tirabirakatua izan arte.”

“Hain gaiztoak dira ba gizonak euren serbitzurako bizi diranentzat?”

“Paaa!... gaiztoak, gaiztoak... gizonek komeni zaiena egiten dute bethi. Hitz goxoren bat esaten badizute, zugandik zerbait lortzea nahi dutelako izanen da, eta ezer lortzeko itxaropenik ezpadauke, zertarako egon zure begira? Ze ajola zai e zugaitik?”

“Orduan jabe guztiak dira berdinak guretzat?”

“Ez, hori ez. Batzuk besteak baino hobeto pentsatzen dute zer dan gehien komeni zaiena, eta hala pentsaturik jaberik onenak izaten zaizkigu. Ezkaituzte erabilten aizeak gogor jotzen duanean, zabalitzen gaituzte bustirik gagozanean ondo leihortu arte, garbitzen gai-

tuez ongi, josten edo josiarazten dizkigute zauri tikiak handiegiak bilhakatzeko beta pasatzen utzi gabe, eztira ezarten gure gainean pisu guztiarekin... laburki esateko, onak izaten dira gurekin, gugandik zerbitzu gehiago lortzeko.”

“Eta guk ezin dugu egin ezer, jabe txar baten eskuetan erori gerala ikusten dugunean?”

“Nola ez! Asko egin dezake dudarik gabe euritako batek jabe txar baten eskuetatik ihes egiteko. Gizonek eztute jakiten, guk jakiten dugun bezela, noiz dathorren euria, eta kalera atheratzerakoan dudan egoten dira, egunaldia zelakoa izanen othe zaien igarri nahirik. Jabearekin ondo konpontzen dan euritakoak orduan, euria dathorrela ikusten badu, “har nezazu!” esaten dio, eta bestela “utz nezazu!”, bainan jabea gorrotatzen dutenek okerretara esaten diote hau. Gizonak eztu inoiz susmatzen ezer, eta jakin barik, euritakoak agintzen diona egiten du bethi. Zerrápoarekin ere gauza asko egin ditza ke euritako zoli batek jabe gaizto bategandik laxatu nahi danean. Bainan batez ere jabeak bazter batean edo gardasol-tegi baten uzten duanean dauka euritakoak okasionerik onena beste jabe baten arkitzeko, jabe txarrari “ahantzi zaite nitaz! ahantzi zaite nitaz!” erraiten diolarik.

Jabearenganako zaletasuna hoztu bazitzaion ere, baxhetu zan euritakoa hitz hauk aintzakotzat harturik, jabea bere bilha ethorri arte.

Lagunekin musean ibili ostean gizona kanpora athera zanean oso berandu zan. Kalea leihorrik zegoan eta zeru garbi garbian izarrak ikusten ziran. Etxera ia ia heldu eta euritakoaz orhoitu zan. Atzera kafera.

Athea itxita, bainan argia barruan. Tan tan jo ta euritakoa mesedez emateko. Nagusia zegoan baxharrik, Alkiak mahaien gainean. Eman zionean:

“Euritako ederra” esan zion.

“Paaa!...” erantzun zion berak, “eztago munduan traste higuin-garriagorik. Edonun uzten duzu ahaztuta. Behin zerbitzu aphur bat egiten badizu, ongi ordaindu behar duzu gero, eginarazten dizkitzun urhatsekin.”

Hitz lotsagarri hauk entzun zituanean, burura, edo kirtenera igon zitzaion asarrea euritakoari eta bere jabea bertan behera uztea erabagi zuan.

Jabearen etxeko gardasol-tegian euritako zahar bat eta neska-euritako lirain bat ezagutu zituan. Gerthatu zitzaiona kontatu zienean euritako zaharrak ere kontatu zituan gauza asko jabearen kontra. Gazteago balitz, esan zion, arkituko luke beste batengana joateko okasioren bat, bainan orai zahartzaroan ia etxetik irten gabe bizi zalarik, beranduegi zan alde egiteko, bestela...

Neska-euritakoa pozik zegoan bere ugazabandrearekin eta etzuan nahi alde egiterik, bainan laguntzen zien gizonaren kontrako gorrotoa sentitzen.

Euritakoaren ixtorioak, gardasol-tegirik gardasol-tegi zabaldua, bere anaien belarriak iritxi zituan. Famili ugari bateko seme izanik, asko ziran laguntza eskeindu nahi zioten anaiak.

Egun batzu igaro eta gizona etxean zegoala, euri zaparrada gogor bat erori zan. Jarri zan kalera begira, eta sudurrak kristelean egindako lanhoa eskuaz garbiturik, jendea arrapaladan athartean sartzen ikusi zuan. Orhoitu zan orduan nola ibili zan euritakoarekin erosi zuan egunean. "Gauza ederra da euritako bat" oldoztu zuan irriño pozgarri batekin. Bat batean kopeta ilhundu zitzaion. "Bainan euritako batek" oldozten zuan, "beharrezkoa du euria, zerbait izateko. Euririk eztanean eragozpen izugarri bat baino ezta. Lehenbiziko eguna khendu ezkeru ezta gehiago lortu euria ta euritakoa batera ikustea. Euria ari danean gardasolik gabe arkitzen naiz, atherkia nerekin daramadanean eguzkia da nagusi zeruan".

Beste egun batean goizean, kalera atheratzerakoan, begiratu zerura eta hodei asko ikusi zituan iphar-alderuntz mugitzen zirala ari arin, euria izanen dalako seinale ziurra. Hartu euritakoa eta lanera joan zan pozik, berriz ikusiko zitualakoan gardasolpetik jendeak peorietan sartzen.

Irten lanetik euritakoarekin, eta eguzki eder bat baizik etzegoan zeru urdin urdinean. Jenderik gehiena baino goizago jeiki zan eta bera izan ezik ia inork ere etzitan ikusi euri-hodei ilhunak zeruan. Batzuk far egiten zuten, halako egunaldi ederrarekin euritako bat zeramalako. Bera lotsatuta ibili zan etxera heldu arte.

Biharamunean zerura begiratu eta arraiua!... ezin jakin! Bali-teke euria izatea, bainan bezperan baino itxura hobea zuan. Utzi euritakoa etxean eta lantegira.

Irten lantegitik eta euri zaparrada izugarri bat. Lehenbiziko athartera arrapaladan. Han egon, athertuko zan itxaropenarekin.

Gizon bat igaro zan euritako baten azpian harro harro eta bur-lazko irriño batekin begiratu zituan athartean sartutako gardasolbako gaixoak, Harri bat euki baleu burura jaurtiko ziokeen.

Azkenean berandu eta zaparradarik gogorrenaren erdian athera zan, atharterik atharte ibilteko arrapaladan, lehenbiziko bide zathian ia leihorrik, bigarrenean busti xamar, hirugarrenean ondo bustita, laugarrenean blai blai, eta gero uretara erori balitz bezela.

Hurrengo goizean zerua ilhun ilhun. Hartu euritakoa eta lantegira. Irteterakoan sekulako eguzkirik distiratsuen. Hodeien arrastorik ez. Nor da halako eguzki batekin euritakoaz orhoitzen dana?

Biharamun goizean itxura ikharagarri dauka zero ilhunak. Ezin hartu euritakoa, lantegian utzi zuan-da. Hasieran ur tanta batzu baxharrik. Lantegira heldu orduko blai blai. Lana bukatzen danean janzkiak bustita oraindik, Etxerakoan berriz eguzkia eta berriz euri-takoarekin egunaldi onagaz.

Hogei egun ibili zan euritakoarekin egunaldia ona zanean eta euritakorik gabe euria zanean.

Bainan hau bukatu egin behar zan. Emazteak azkenean euritako zaharra josi zion.

Orduan bai bazekian zer egin behar zuan. Euritako bat lantegian eta beste bat etxean eduki. Euria zanean euritakoa athera, etzanean utzi ta kito. Bi eduki ezkeru, bata bethi etxean eta bestea bethi lantegian, etzegoan gehiago huts egiterik.

Biharamunean euri-itxuraz hasi zan eguna. Hartu euritako zaharra eta lantegira. Bainan alperrik eraman zuan, ezpaitzan erori ur tanta bat ere etxetik lantegirako bidean. Bukatu lana, ta berriz egunaldi ona. Berriz etxera euritakorik gabe, biak lantegian ahantzirik.

Biharamun goizean ibaika erorten zan euria lanerako orduan. Gizona etsita zegoan. Bi euritako eduki ta biak lantegian! Hartu emaztearena ta kalera. Zabaltzea erreza zalakoan, irten prisekin eta euriaren erdi erdian zerrapoarekin ahaleginetan ibili zan zabaldu ezinik. Zabaldu zuan azkenean, bainan urhats batzu eta berez itxi zitzaion. Ahaleginetan berriz zaparradaren erdian patxadea galtzeko gutti faltatzen zitzaiolarik. Zabaldu zunean etzuan khendu eskua zerrapotik itxiko othe zitzaion bildurrarekin, eta hunela zebilelarik kale bazter batera heldu ta aizeak buelta eman zion.

Lantegian sartu zanean itsasotik athera zala zirudian. Gardasoltegiira joan eta beste bi euritako leihorren ondoan utzi zuan emaztearena edo... bere ondakinak.

Hiru gardasolak lantegian batuta zaudela etzan erreza bakhoitza bere tokian ipintea. Emaztearena etxera ekarteko, emazteak berak lagundu behar zuan. Gaizki dabil kaletik gizon bat egunaldi onarekin gizonezko euritako bat eskuan, osorik dagola be. Egunaldi onarekin euritako hautsi bat kalerik kale eramateko, beharrezkoa da emakume izatea. Euri zaparrada gogor baten erdian euritako bat zabaldua eramatea, nahiz gizonezko, nahiz emakumezkoa dala, edozein gizon harrotzeko gauza da. Euriaren aitzakia khendu ezkeru, bakharrik jendeagaitik ajolik etzaien gizonek eraman dezakete emakumezko euritako bat. Baldin euritakoa emakumezkoa ezeze hautsia bada, hau ezta nahikoa, arpegia be bai behar da orduan, eta arpegi gogorra gainera.

Hamabost egun egon ziran bi euritakoak ia denbora guztian elkarren ondoan, batzuetan biak etxean, beste batzuetan biak lante-

gian, eta gizona ospetsu bilhakatu zan. Euririk etzanean gardasolekin eta euria zanean gardasolik gabe zebilen gizona deitzen zuten.

Euritako zaharra galdu zuanean etzuan sentitu gehiegi, edo ez behintzat luzaroeqi. Hasieran bai.

Igandeko goiz bat zan eta etzeukan beste ideiarik buruan, gardasola etzuala galdu behar baizik. Bestetan etxean edo lantegian ahaztuta uzten zuanean etzan egoten galtzeko arriskurik. Ardantegiren batean edo ahaztu ezkeru, batek daki: igual eramaten du edozeinek. Oratu tink tinka eta "galdu barik! galdu barik!" zion berekiko.

Bar batean sartu zan adiskideen bilha. Gardasola oraturik, ez galtzeko ideia buruan josi edo nahi zuan.

"Zu!" galdetu zion morroiari, "ikusi al dituzu nere adiskideak?" (galdu barik! galdu barik!...)

"Bai, bost minutu dira joan dirala."

"Eskerrik asko. Hurrengo arte" (galdu barik gal...)

Bazekian berak zein ardantegitara joaten ziran handik eta hara joan zan, bethi gardasola azkarki oraturik.

(...galdu barik! galdu barik!) "Kaxo Bixente!" (galdu barik! galdu barik...)

Ez ta, han ere etzauden bere adiskideak, bainan Bixente arkitu zuan. *Chiquito* bana hartu ta berriketan hasi ziran, Bixente oso xelebrea zan. Berekin derrigor egon behar zera barrezka denbora guztian.

Elkarrekin athera kanpora ta astiro astiro ibili ziran minutu batzuetan hizketan. Gero, hurrengo ardantegian, beste lagunak arkitu zituan. Igande goizetako edanaldia lagunekin oso pozgarria izaten zitzaion bethi, eta astebethe guztian baino berriketa ta irri-barre ugarigoak egiten zituan.

Etixerako orduan euri tanto lodi batek busti zion eskua. Berehala orhoitu zan euritakoaz. Arraiua! Bazekian non utzi zuan! Bixentegaz hizketan zegola, barran utzi zuan *chiquito* bat edateko.

Joan arin arin bar hartara... eta euritakoren arrastorik ez!

Ñooo!!! amorruaren bizia!... Ukabilak tink zeuzkan.

Paaa!... Hobeto! esan zuan gero berekiko. Bi euritakoekin hasi zanetik txartoago ibili zan. Hoba bat bakharririk eduki. Gainera etzuan galdu berria zorionez.

Beste euritakoa Donostian galdu zuan gutti barru, Euritako bategaz ibili danak badaki zelako arriskua dan autobusa gardasola galterik nahi eztuanarentzat. Eta dendak? Dendetan ibili ta galtzen eztuenak, ia ia esan diteke etzuala inoiz galduko. Bainan...

Donostira heldu, jetxi autobusetik gardasolagaz eta dendarik dendan ibili zan euritakoa galdu gabe. Aphur bategaitik etzan ethorri atzera gardasolagaz harro harro. Bainan telephonoaz hitz egin behar

zuan eta *Telefónica*'ra abiatu zan.

Ficha bat eta liburua eskuetan, horman kontrako mahaitto batera joan eta numerua bilhatu zuan, euritakoa bistan utzirik telephonu-ondoko bazter batean.

Urrut-hizketaldia bukatu zanean prisekin athera zan *Telefónica*'tik. *Avenida*'tik arin arin ibili ostean eskumara jo zuan Garibay kaletik.

Bat-batean euritakoaz orhoitu zan! Atzera *Telefónica*'ra arrapaladan.

Kristelezko atheak igaro baino lehen, saiatu zan jendeen sorbaldeen gainetik begiratzen. Lehengo bazterrera heldu ta etzegoan han. Galdetu etxe hartako neska bati eta inork ere etziola esan euritako bat arkitu zuanik, bainan athezainari galdetzeko. Ahezainak ere ezetz.

Sinhestu bere eliteke!...

Bat-batean, kolumna baten ondoan hirü jaun hizketan ikusten ditu. Hetariko batek dauka bere gardasola!

Joan beregana eta.

"Parkatu!" esaten dio kopet ilhun ilhunekin eta rias! khentzen dio euritakoa.

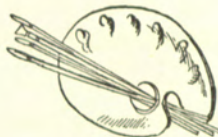
Hirurak aho bethe haginekaz gelditu dira bere begira ahoa ta begiak zabal zabalik... bai ta bera be, bere euritakoa izan beharrean "ia berdina" baino ezuala ohartzen duanean.

Ahalgez gorri gorri,

"Parkatu" esaten dio berriz lehen baino ixilago eta apha! apha!, euritakoa atzera emanik.

Nylonezko euritako bat zan, gure iphuinean ezagutu dugunaren anaia (1).

OSKILLASO.

(1) Ipuin hunek eraman zuen lehen saria 1963-ko Donostiako Euskal-bestetara.

Zerura joan eta atzera ethorri

Denbora asko ezjala, Barranka'ko herri ttiki batean, Nafarroan, neskatil bat ibiltzen zan bethi bere amonarekin, batzuetan altzoan, atso maitearen ezpainetatik zintzilik iphuinak entzuten, eta beste batzuetan bere alboan jolasean, amona beste haurtto bat bailitzan.

Amonarengandik urrutirutzen zan aldietan etzan ibiltzen oso ongi, Amak batzuetan iphurdia berotzen zion, nahiz auzoko haur ttiki ttikiei berriendea jaten zielako, nahiz ezta giltzapean gorde gabe arkitu ta plaust! kristalezko untzia zathitu eta eskua, arpegia eta soinekoa eztiz oparo zikindu ta ostantzeko ezti guztia lurrean alperrik galdu zualako, alki batera igon ostean, nahiz pasta dentifikazko tuboa jaten arkitu zualako.

Ahal zuanean neskatiltoak ihes egiten zion amari, amonarengana arin joanik. Amonak besarkada batean estutu eta.

“Eztakio jo biher haurreei!” (haurrari) esaten zion amari, Amak orduan bakean uzten zuan.

Ihes egiteko betarik gabe amak arrapatu ezkeru,

“Amiñiek (amonak) esan du eztakiola jo biher haurreei” erraiten zion amari, putxurruntzi handi batekin. Bainen alperrik izaten zan.

Hunelako gaiztakeriak egiteko ezpazan, etzan urrutirutzen inoiz amonarengandik, ez ta bere beharren egiteko ere.

Izen asko zituan, Amonak *Ne'e Kuttune* deitzen zuan bethi, Amak batzuetan *Ne'e Politte*, beste batzuetan *Trini*, eta beste batzuetan *Neskato Gaixtoa*. Gehienek Trini deitzen zuten, eta hala deituko dugu guk ere.

Bainen amona, edo han esaten dan bezela amiñe, geixotu egin zan eta ilabethe batzutan bularretik gaizki eta eztulka egon ostean, hil ta zerurat joan zan, Trini gaixoa mundu huntan utzirik.

Nahiz amonak lo egin behar zuala, nahiz sendagilea edo praktikankea indizioak ipintera edo aphaiza elexekoakaz ethorri behar ziralra, nahiz beste aitzaki batekin, azkeneko bi ilabethetan guttitan uzten

zuten neskatiila amonaren gelan sartzen. Amonarekin egun guztia igaroten ohitua egonik, hau itzela izan zan beretzat. Hil zan egunean bertan, ozta oztan joan zan aphaiza eta ama negarrez zegoan amonaren gelako athea zabalik utzirik, Trini piz-untziarekin sartu zanean, eta hantxe amonaren gorputzaren ondoan, buruaren parean, egin zituan bere beharrak.

Amak kuadru hau ikusi zuanean, indarrez ekin zion negarrari. Gero iphurdia garbitu eta izebanera bidaldu zuan neba-arreba guztiekin, gorputza hil-herrirat eramaterakoan haurrak aintzinean egon etzitezten.

Izebanetik ethorri zanean etzegoan inor amonaren gelan. Zerura joan zan Trini'ri ezer esan gabe. Etxean egon balitz bai, berekin joanen zitzaken noski, "Zuuki nehi dut amifie!" esaten hasi ezkerok jakina, amonak berekin eramanen zuken, ezpaitzion sekula ezetz esaten gausa bat eskatzen zionean.

Iphuin huntan kontatzen dana gerthatu zaneke astean Trini oso ona izan zan eta amak etzian berotu iphurdia bestetan bezela. Etzian jaten berierende muttiko koskorrei, kollarakada bat ere utzi gabe jaten zuan purru-salda guztia, etzan ibilten iphurdia agerian gona-azpikorik gabe, eta etzuan pizik egiten, ez gona-azpikoan, ez ohean. Oso pozik egonen zan noski amona berekin, hau dana zerutik ikusten baitzuan.

Hain ttikia izanarren, bera bakharrik joaten zan batzuetan idiak eta behiak belharretara eroan eta berriz ikuilura joan arazten.

Egun hartan Trini'k gona zuria ta jersey gorria zeramazkin, eta abarketa zuriak lohi xamarrak, eta artillezko galtzerdi urdinak. Bidetik zebilen orduan idiak etxera eroaten. Neskatilttoa argala ta luzea zan bere adinerako. Doi doi bethe zuan bost urtheke adina ilabethe ta erdi aurretik. Ile trentza bi zeuzkan, gariaren kolorezkoak, eta begi urdin ederrak, eta puntaz gorako sudur ttikia. Akulu bat zeraman eskuan, bera baino luzeagoa.

Etziran ordu asko athertu zala eta bidea zathika leihor eta zathika busti eta basaz betherik zegoan, bainan Trini'k etzuan behar begi-begira egoterik espartzinak ez lohitzeko, esku-barnea bezain ongi ezagutzen baitzuan zapaltzen zuan lurra.

Txuri, behirik politena, atzeratuta gelditu da, belhar goxo goxoak bazter batean arkitu eta. Trini'k akuluaz egiten dio iphurdian eta behia besteen atzetik hasten da arin arin, belharrak utzi eta.

Bidearen azkeneko zathia arineketan igaroten dute abelgorriek. Ukuiluko athea erdi zabalik dago eta rast rast rast... sartzen dira danak.

Burdi bat dago hutsik etxe aurrean eta Trini'ren aizpak eta beste neskati eta muttiko batzuk zabu bezela dindilin dandala darabilte jolasean.

Ollo batzu dabiz inguruetan lurra aztertzen atzaparrekin aphurren bilha.

Euskal Herri'ko burdi zaharren itxurazkoa izanarren, gurpil be-theak eta dana, burdi hunen burtardatza ezta zurezkoa, burdinezkoa baizik. Badiirudi bentaja handiak dituztela burdinezko burtardatzekin egiten diran burdiek, ezpaitute negarrik egiten besteak bezela, ajola gutti norainoko zama astunak eraman behar dituzten.

Trini burdira abiatzen da, beste neskatilttoekin jolas egiteko asmoz, bainan arineketan doala, txori ttiki bat altxatzen da bere ondoan eta egakada laburtto bat egin ostean, belhar gainean gelditzen da. Gaixoak eztaki oraino egaz egiten. Trini'k aphurrak botaten dizkio, ogi zathi bat sakeletik athera ostean, bainan txorittoa bildurregi da jaten hasteko eta eztu nahi ezer.

Neskatilla errukituta dago. Muttikoek arkitu ezkeru gaizki ibiliko da txori gaixoa. Hartu poliki poliki eta gora jaurtitzen du sasi batzuen gainetik.

Zathi eder bat egiten du txorittoak aidetik egaz, eta sasiz bestaldean gelditzen da. Han eztago arriskuan, muttikoak sasiaren huanindian gelditzen baitira bethi. Bestaldean mendia hasten da zut zut aldapaz gora.

Artean joan dira neskatilttoak, bainan Trini burdira doa.

Ollo batek, bere bilha doalakoan, ihes egiten dio, txita guztiak atzetik eroanik txio txioka.

Erdiko burterraitetan exerita oso ongi ikusten da txorrittoa, bai ta burdi gainean etzanik ere, eta azkenean lo gelditu da egaztittoaren ikara urduriak zaintzen burdi gainean etzanda.

Orduan txorittoa handitu ta handitu, andre eder bat bilhakutzen da. Beregana ethorri eta,

“Trini” erraiten dio andre hunek, “ni naun o'aixen lasatu hunen txooye. Nehi niñen jakittie ona 'o geixtue hintzen. Banekiñenen purru-salda guzie jaten hubela eta ez hubela pixik eetten, ez kuleruen ez ta guatzien e'e. Eta oso ona izendu yeizelakoz, zeru'e e'eman biyout. Nehi dun zeru'e ethorri ne'eki?”

Trini harrituta dago. Andrea bere herriko jendea bezela mintzatzten da, ez berak ezagutu dituan andre kanpotarren antzera, nahiz Lekunberri, nahiz Goizueta, nahiz Gipuzko aldekoak zirala.

“Zeru'e? Amiñengana?” galdetzen dio.

“Bai, amiñengana.”

“Bai, bai!!! Guazen guazen amiñengana!!!”

“Ekartzan eskube”

Trini'k pozik ematen dio eskua eta aidean igoten dira biak, gora ta gora, hodeietatik zehar eta izartto ttikien ondotik.

“Andrie! hartuko'ot bat?” galdetzen dio andreari.

“Bai, hartzan, hartzan” ihardesten dio.

Trini'k izarrrik politena hartu ta sakelean gordetan du. Oso ttikia ta distiratsua da.

Izarrak bukatzen diranean zelai eder bat agertzen da. Han dago zerua, eta han, enparantz erdian, etxe zuri polit bat ikusten da.

“Hemen bizi hun amiñe. Joaan (joanen) gaittun be'arregana?” galdetzen dio andreak.

“Bai, bai, guazen amiñengana!”

Etxearen ederra! Athetik sartzen diralarik Trini'k sukerezkoa dala ikusten du.

Orain ixil ixilik doaz etxe barnetik. Baliteke lo egotea amona. Andreak athea zabaltzen dualarik amonaren eztula entzuten da.

Trini athean gelditzen dala, andrea ixil ixilik sartzen da gela il-hun hartan. Leioha zabaldurik argia sartzen uzteko, ethorteko keiñua egiten dio Trini'ri eskuaz.

Barrura sartu ta han ikusten du amona ohean, azkeneko denbotetan etxean egoten zan bezela.

“Amiñe, amiñe!” esanik, arin arin doa beregana besoak zabalik.

“Ne'e kuttune!” erraiten dio amonak besoekin laztandu ta musu asko emanik.

“Zeru'e ethorri nintzenien ez hindduten ikusi itxien eta ezi ekarri hindduten ne'eki” esan zion.

“Zuk lo eefi bi'ziñubela eta amak biyeldu ninduben izebaangana soñu asko atha'atzen nubelakoz.”

“Horra zerengatik ez hindduten bilhetu, geixue, ne'e kuttune!... Beiño eztu importa. Amiñeki biziko yeiz bethi, ez ne'e kuttune?”

“Bai amiñe, bethi zuuki!” eta berriz hasi ziran besarkadak eta musuak.

“Amiñe!”

“Zer, ne'e kuttune?”

“Egiye da zuk zeruti ikusten gaittuzule nehi duzunian, e'ozin tokiten gaudela?”

“Bai ne'e kuttune bai, e'ozin tokiten zaaiela.”

“Nola izen dettike hori amiñe?”

“Nehi dun ikusi ama?”

“Bai bai bai! ie ikusi!”

“O'aixe ikus'ko'oñea'u” eta ohe ondoko tele-vistako tresna eder bat biztu ta “Hara!” erraiten dio amonak. Arraiak ikusten diranean botoiari bira eman eta hara non agertzen dan ama sukaldean “Tri-niini!!!... Triini!!!” neskatiñta deitu ta deitu.

“Nehi dun o'ai Ma'alén ikusi?”

“Bai, bai!”

Amonak orduan bira erditto bat botoiari eman eta han agertu zan Madalen, erreka batetik zeihar xalto egiten ligak erakutsirik.

"O! Ma'alen bai gaixtue dela! galtza-sokak iaakusten! Pekatu mortala!" dio amonak.

Gero sendagilea ethorri zan, eta gero praktikantea indizioak ipintera, eta gero aphaiza eleizakoekin.

Orduan amonak lo egin behar zuala ta andreak Trini kanpora athera ta leihoa eta athea itxi zituan.

"Athor ne'eki" erran zion gero, "lehenbiz'ko komuniyue eefi biauñ-de" (eginen dun eta).

"Lehenbiz'ko komuniyue?"

"Bai zeruben egune'o eetten den lenbiz'ko komuniyue" eta andreak eskutik oratu eta beste etxe batera eramaten du.

"Athor! Soñekue eman biiñet".

Eta soineko zuri ta polita, eta zapata zuri berriak eta enparauak ematen dizkio.

"Ethorri yei ta ikus'ko'on zeñen poleki hagon" eta ispillu handi baten aurrera joan eta bere irudia ikusten dualarik.

"O! zein poleki na'o!" erraiten du, "Guazene amañeengana".

"Ez amañeengana ez, amañek lo eefi biin".

"Noiz joan ga'a (joanen gera) amañeengana?"

"Ge'o, esenatzen denien".

Eta Trini, ispilluari begira dagolarik, hasten da piz egiten soineko ederraren gainean.

Hau ikusirik, hasten da andrea asarre asarre:

"Neskato zikiñe! Pixe eefi din soñeko berriyen geñien? ekartxan soñeku hoi ta zapat'hoik. No soñeko ta espartañ zahar hok!"

"Ez ez!... amañe, amañe!!!"

"Ze amañe ta ze istillu! Orden zeruti! (orden = hoa kanpora neska!) Eztun ikusiko amañe, neskato geixtue! Orden ei (ei = hire) toki'e mundu'e!"

Eta andreak esan zion bezela, Trini burdiaren gainean esnatu zan bere arropa ta espartzin zaharrekin, negarrez eta oraindik piz egiten.

"Amañe amañe! Eztut gehiyo pixik eefien!" zion Trini'k negarrez. Bainan alperrik. Andreak etzion jaramonik ere egiten eta amonak etzion entzuten, orainan lo baitzegoan.

"Trini!!!... Triini!!!... egin zuan amak sukaldetik.

Berehala igerrri zion amak sukaldean sartzen ikusi zuanean piz egin zuala gona-azpikoan, gonak busti bustirik zeuzkan-da.

"Amañee!!! amañeeeee!!!" esaten eta negarrez zethorren Trini, eta amak, iphurdia berotu beharrean bestetan bezela, hartu besoetan, musu batzu eman, eta umea eskumakin heltzen zualarik, negar-malko handi bana khendu zituan ezkerrez begietatik.

OSKILLASO.

BASERRITARRAK GAIKOIAK

Norberak iraizean noz edo bein izandako autu ariñen batzuetan norbaitzueri alako edo bestelako antza artu dautsaguela-ta arein eriko (1) guztiek izakera bardiñeko etsitea, ta ez dabezan oben eta akatsak ezarte bidebakokeri itzal eta ausarkeri aundi deritzat. Norbere erikoen akatsak ezagututea baiño errezago da izan be, gero, empaiduak epaitutea, ta epaikari zorrotzak izan bere izan oi gara, geienetan, geidegazko ta asi gaitezanean iñun direan obenak ezarten dautsaguz, ezarri be, pentsau-pentsau barik.

Gizonaren barrua ezagututeko ezta naikoa bidean topez egin daigunean aregaz azalez izan daroaguzan iru-lau itzeri jaramon egin eta une atantxe ari buruz norberekautan izan daroaguzan burutasunak aintzakotzat arturik bero-beroa geure epai zorrotza ezarte.

Bestea zelako eretxi ta xedean jabe dan jakiteko biotzean ikutu bear, edonoz barik, atarako era egokia daitenean, eta alan da be, guztien ezkutuak eztira azaleratuten. Azpisakatu baldin ba-da barriz, nekez edo iñoz bere ez. Onelakoak (azpisakatuak) bai izan doaz gai-koiak, geienak. Gaiaz ganetiko ames eta xedeak dabezenak errezago azaldu daroetz, ba, euren biotzeko kezka ta gogaiak, biotz-ateak zabal-zabal egin daroetsez gogoko dakioen lagun kutunari ba-ta; baiña nekez erdi adiskideeri, ta iñoz bere ez, aurki kale-zilloa itxita basoko arnasa garbia artuten (oi, geure basoetako aize ozkoa!) "aizea buruan eta ibilli munduan" igande goizen batean baso-zidor edo erre-kondoan sekula erasoko eztautsien txakurrak uxetetako makilla aundia eskuan, mendira bizkor igon ahal izateko oski astunegiak oifetan eta aseri (2) aundiegia bizkarrean, praka baldarregiak aldean, atz be-

(1) *Eriko* = izakera edo mueta bardiñeko. Baserritarrak neure eriko dira, ni neu euretarra nazelako.

(2) *Aseri* = Mendira igotekota bizkarrean erabilgarri dan zorroa, Geure zaharrerri ikasia dot au, itz au.

te lodierako betaurreko nabarmenak bekokipean eta nik dakit, ba, zelako arkontarea, erdi tatarrez, soñean, eta mendian ordu atsegin-garri batzu egitez gogoaz azazketako bearreko ezterean beste beredin tresna ezain dingilizka dabezela ta, baserritar *etxakiñen* inguruan *complejo de superioridad* agertu guraz barregarriro aurkeztu daroazen kuzu (txori-jabole) antzeko gizaseme bitxi baizen iñundikoeri.

Kale-kume askok uste dabe, baserritarrak etxakin, kirten, baldias, gaikoi, saskel, diru-zale (ez daitenak jaso begi atza) ta zikiñak garea, arean bere. Olakoixeak baizen urrun gitxi egiaren inguru garbitik. Baserritarrak be ez ete gara, ba, biotz-minberaa ta, ez ete dakigu, nozipein, geure gogo-begi ta entzumenak gora jasorik gaiaz andiko zelai gardenetan geure oldozkizun eta pentsamentuak egurastent? Landoletako ingi gogaikarrien artean edo oletako tramankulu ta lanabes-zarata gogaikarrien artean konorteak (3) gogortuta dabezenak ala baso-basoan kodaiñeaz azpigarri-ebaten naiz soloan atxurraz artajorran edo abere otzanakaz goldaketan diarduan bitartean ipar ozkirriak bekokia argitu ta arnasa garbiz gogoaz sendatu-ala Izadiaren altzo zabalean gogamen apal eta goitarrak buru-biotzean dabezala bizi danak ete, ba, ar-emon geiago galkeriaz?

Baserritarren artean bere, uritarretan lez, guztietarikoak doguz izan eta batek edo bestek ondo etxatoñtsuen kirtenkeririk esan dautsuela-ta ezin epaitu daikezuez, ba, guztiak. Baserritarra, txoriak lagun dabezala, aste guztian erdi-bakarrik basoen ixiltasunean gogaituta, jaieguna eldu daitenean kale-aldera osteratxurik egiteko gogoz izaten da, ta bera aste guztian neikotuta dagoan basoen bakartadera elduten iñundiko kaletar bitxirik ikusi ba-dadi ikusi, ari gogoko ezta-kion zeozertxu esan barik ezin itxi, ba, sarritan. Adarjotzailleek bere ba-dira baserrietan be, ta ba-daiteke “zenbat pagatzen dizute” olan ibiltarren eta olako kirtenkeriak itaundutea be, txotxolo antzean oroztopo eta an larrapast (asketsi beizte benetako mendi-zaleak, neuk bere maite-maite dodaz geure mendiak ba-ta) *muxturak* apurtuteko zorian basorik-sasi aurkitu daroen kale-kume bakanen bati. Baiña ez uste, gero, anaia mendizale orrek, kirtenkeri orreik bene-benetan eta alan uste dabeelako esan daroetsuezanik. Baserritarrak eztira kaletar askok uste dozuen baizen tentel eta totoak, eta ba-dakie (kirtentzarren bat ezpa-da, beintzat) zuen mendiratutearen zioa. Bai orixe!

Baserritarrak ezkara, ba, “ziaro materialista” ez “pesetakin neur-tzen” da guretzat guztia. Berrari gogor ekinda urtean asi daroezan

(3) *Konortea* = Soin-atalen sentipena. Konortea galduta daukat au, esku au. Guretan aurrez erabilten dogu itz zahar au.

txal bat edo bigaz eta izerdi, lor eta nekez jadetsitako beste salgaien bazuekaz nekez eskuratu daroezen diru apurrak norako ez zetako direan eztakiela, ta, zetan eztaukiela, etxe-ingurura agertu dakioezan jantxakurreri emon bearrak bai ezarri daroatse amurru eta zer pen-tsau. Lau atzeko bekokiaren jabe dan iñok eztot uste esan daiketik *materialista* izatea danik au.

Bere etxaldea ardura jaboten dabelako kaletar askok gaikoitzat, diruzale ta burukoitzat etsiten dabeen baserritarra, goiz, eberdi ta illuntze, biotza ortzira jasorik, egiten dautsozan mesedeakarren Egille Gurenari eskerrak emonez zintzo-zintzo bizi dan basoko gizona ala, a, uri zikiñetako kale loien bateko denda-zilloan betaurreko ugertsuen ganekaldetik erosleeri susmo txarrez begiratuez egun santu guztian sal-gaiekin batëra zekenkiro atzamarrak aztatu-alean diarduan gizon ziz-zin eta burugiña ete doguz gaikoi eta diru-zaleago?

Etxe-bazterrak ondatuz eta, ugazaba baldin ba-da, maizterrai bizimodua erkinduz naiz galazoz labore edo arnari ederrak eta bedar mar-dulak izan daitekezan solo ta landetan ler (piñu) goibelak sartuten dau-zana bai ba-da *materialista* ezeze burukoi gogorra ta gizartetik bazter-garri be. Baiña ez, mendi-zale maiteok, a, bidertzean arinkeriz zeozert-xu esan izan dautsuen agure zintzoa, ez a beste mutil kirten-samar baizen mazala.

Egin daroaguzan kirol eta olgetak bere "diruari intzigituta" egiten ei-doguz. Egundo olakorik! Baserritar *gai-rook* lurrax burruka egiten baiño bestetan eztakigu, antza! Baserritarrak baizen ugari izan oi di-ra, ba, kaletarrak be gure pelotatoki, enparantzetako kirol naiz idi-temetako agure zatar jokalarien artean.

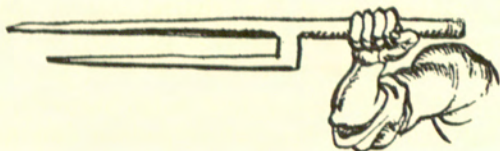
Neu bere euren arteko nazenez, iñok baiño obeto dazaudaz baserri-tarrak, baiña bai kaletarrak bere, alkar ondoen ezagututeko lekurik egokienak direan tokietan gau ta egun eurekaz luzaro egon izana no-zue, zoritxarrez, ba-ta (*Bizi izan* barik, *egon izan* difiot, a etzan ba, bizi izatea). Baiña geu basotar baldrasok baiño gogailariago danik gi-txi ezagutu izan dodaz, eta asko, oster, gure aldean kirten, etxakin, tentel, txoriburu, aragikoi (au bere esan egin bear), lizun eta *mate-rialistak*.

Kaletarrak eztaben *zera* dabe baserritarrak: ba-da, gogokotasuna. Zuon kaletarron *mentalidadea* ta gurea eztozak, ba, bardin-bardiñak, Joannes Samartin'go, neure adiskide begiko ori. Eta kizindar-aroa naiz igetargiratze-aroa izan baserrian ezeze urietan bere beti izango yoaguz, zoritxarrez, burugogor eta gaikoiak.

Arnasa garbiz bularra ase, ta Izadiaren zabaltasunak damoskuzan biotz-ikara ta gogo-zartadetan geure barrua azazkau gura ba-dogu,

mendi-aldera gaitzanean kale bazterretako auts eta zikin gaikoi-
lausotutako begiz barik, begi argi, aratz, zabal, baikoi, mazal eta oler-
koiekaz begiratu dagiguzan basetxe-inguruak eta "loraz beterik"
ikusiko doguz geure landa eze ta baso orlegiak, batez bere, udabarria
baldin ba-dogu. "Lora gitxi ta zima-ur ta kirats asko" bakarrik ingu-
ruetan goibelkiro ta ukakor ikusi daroezen mendizale gaikoirik geu-
re baso-inguruetan ikustea etxaku, ba, gogo-gogoko gogailari (*idea-
lista*) ta bakartade garbiaren zale garean baserritarroi. Olakoeri bein-
goan igerten dautsegu, guk, basotarrok.

AURRAITZ

OAR LABURRAK

I

LEIOTIK BEGIRA

Ixilik potzu mutua, urraren kerizpetan.

Zidar eta berde kolore illuna, dizdizka.

Gai egokia, laukoa pintatzen asteko.

Urraren ganetik, negu-sartuan dagon makatz zar arrotu batek erakusten ditu adar igertuak. Makatz aundi-aundia da. Bai, makatz-erraldoia. Inun be eztoz ikusi onelako makatz-tantairik. Agatx lodi baten neurriko mukurra euingo dau, bai. "Madari makatza" esaten deutsagu guk. "Pozuen ondoko madari-makatza". "Pozuen ondoko madari makatz aundia". Onelan deitu bear, txikia be ezta ta.

Gari-soloak. Landa berdeak. Makaztoi bat, Kerizak, Ikuek.

Eriontza bat gari-solo ertzean. Or gordetan dira inguruko zozoak.

Menditxo zabal bat, piñudo eta agatztoi basoez beterik.

Atx-tontor aundi batek erakusten dau bere gangar urtena menditxo orren ganetik. Sorgiñen atx-tontorra oñeztarri ta tromoia dabil-tzan egun illunetan. Zidarrezko tontor-gangarra eguzki egunetan.

Zeru urdiña, lafo errastu barik.

Sai zar aundi bi dabiltzaz jirabiraka, ixilik, zeru baketsuko aidea ebagiten.

Pintore gazte bat dago potzu ondoan pintetan.

Erropa-garbitzen andra bat, potzuan.

Lora-batzen umetxo bat eta katakumatxo baltz bat arrapatu gurarik, ariñeketan.

Pozik txoriak txiu-txiuka urraren adarretan.

Kardantxillo-kumakin abiatxo bat, madari-makatz aundian.

Burdien txirrijuak datoz mendiko basoetatik. Baserritarren aidakadak be bai.

Eguberdia.

Amabietako kanpaiak elizako kanpantorrean.

II

LEIORA BEGIRA, ARRATSALDE EURITSUA

Domekia gaur, eta goizean goizetik asi-ta auri faltarik eztaukagu egun guztian.

Itxasoko ondartzan iñor be ez, baña bete-beteta zine-gelak.

Otzitu egin dau denporia.

Gaztetu egin dira gaur kanpuek. Garien euri-oritasun koloreak indartsu erakusten dabe euren eldutasuna. Urregorri antzeko ixarea dala emoten dau basoen berde-kolore berdintsuak, inguruko gordezaille egiten deutoela.

Aizeak indarragaz bultzetan dauz baso-ertzeko platanu-arbolak.

Itxasotik datorren aizeboladak makurtzen ditu noiz beinka Uda-goieneko lelengo olerkari onek.

Arimarik be ez auzoko kaleetan.

Aizea bakarrik, txistuka, Auritentakak eta auritentakak leioaren aurrean, gelditu barik, eta atertzeko etxuraik be ez.

An, bere gelan dago Nils, Werkare irakurtzen.

Bide ederra, dinamarkaar artisteak erakusten deutson bizitzea.

"Larritasunetik Jaungoikoagana", Baso-baltzeko Beneditarren komentuko fraide-gela paketsuan egiñiko liburua, benetan da irakur-garria.

A!... Baña Nils'ek ogei ta bat urte bakarrik daukoz, eta gudari da.

Beste bost udabarri daukoz oraindiño ondo pentsetako.

III

ZERURA BEGIRA, IZAR BARRI BAT AGERTU

Illusentia, Udabarriko illuntzi ixilla.

Loratetik landara jaiobarriei egarria kentzeko urez bustitzen nabil.

Izarrez bete da zerua, astiro astiro.

Alakon batean eta bat-batean, izar barri bat agertu da. Izar barri bat? Taupada bat emon deuste biotzak.

Tirriñ... tirriñ... Telefonua deika.

—Zuretzako da, Erritik deitzen deutsue.

—¿...?

—Aita il da.

—¿...?

—Ordulauren bat dala.

Irun'en, 1964-Udaran.

MARKUE.

LOYOLA-an aurtengo Agorran Euskalzaindiak eratutako Biltzarretan, A. IRIGARAY euskalzain jaunak egin itzaldia

Jaun-andereak; Batzarre hotarako markatuak daudezin gaietatik, bi aipatuko ditut nik hemen; euskera idatzia, eta euskera mintzatua, etxean eta eskolan. Bi horietarik premiatsuena, bigarrena da, denek lihotz minakin ikusten dugun bezala. Lehen gaia ez aibeste, euskalduna beti danik, eta berdin euskalzalea, irakurle txarra izan delakotz; euskal liburu berri baten edizioa nekez ailegatzen da 800 edo 1.000 ale-etsenplariotara, eta gogoeta egin dezagun, irakurle-adinean egonen direla guttienik 40 milla euskalzale (izeneko euskalzale) gure lau probinzietan.

Beraz, asi gaitezen bigarreneko saillarekin. Euskal jendeak, oraiko kenka latzgarri hontan, zergatik uzten du bazter euskera, ain ez-azol, batere bihotzminik senditu gabe?

Gure zabarkeriengatik hiri aundietan; eta ttipietan berriz, erderaren itzalaren eta balioaren-gatik. Utz ditzagun oraikotz, gure eskuetan ez dauden beste eragozpen, traba eta zergatiak; hala nola kanpotar jendeen uholde geiegizko hau, gure mendi-zokoetaraino heldu zaiguna.

Bestalde, egia osoa esan behar da; Donostian (bereziki gure hiri-buru maitean), azken urte hoketan nabaitzen da, euskeraren-ganako jende ikasien leia bat, eta aurreri irakasteko zaletasun berezi bat; baina bide batez herrixka eta baserrietan (non zaude *Kardaberatz?*), gazteen artean gero eta geiago sartzen ari zaigu erdara, eskualde horietan oraindik euskarak ezpaitu, behar luken ospea irabazi. Aitzitik, leku horietan, erdararen balioa eta itzala, gero eta haundiago dira.

Zer egin beraz, euskaldun utsen artean, euskeraren alderako atxikimendua bizkortzeko?

Nik dakitan giputz-errixka batean, maistra-irakasle argi batek, klase partikularak baserritarren artean edatzeko, zer egin zuen badakizueia? Erdera ikasteko klaseak idekitzen zituela, deiak egin; bera euskalzalea baizen, euskeraren bidez multzo handi bateri, bi eleak erakatsi. Halako buru argirik ezta usatzen gure artean!!

Bi-eleketa edo bilinguismoa behar dugu gure aldetik onartu beraz, itsusiak egin gabe; hala ez dute gutietsiko euskera, orai mendialde horietan egiten asiak diren bezala. Eta maisuek eta irakaslek adiaraziz bazter guzietan, abantaila-bentaja dela euskera jakitea, erdara ongi ikasteko, pedagogoeak oraintsu deskubritu duten bezala. GOETHE handiak orai bi mende argi asko esan zuen egia; gure artean gutiegi baliatzun duguna. Hain da; izkuntza bat sakon ikasteko biderik obereña, beste bat ikastea zela.

Esan dezagun garbiki euskera saillean, erne ez diran gidariak ezdirala egokiak; buru-bero duteneri begiak lañotzen zaizkie, eta ezin dituzte argi ikus, legetik baztertu gabe orain egin ditazken urratsak.

Konturatu gaitezen, catalanek bizi-bizia erabiltzen dutela bere mintzaira, bere-gain egon ez arren, naiz eta guk bezalaxe legeak ez alde ukan; irlandesek berriz, bost aldiz esan den bezala, beregain egotea lortu eta erdietsi zuten, mende luze baten borroka odoltsuen ondotik; karia hortara orduan baztertu gaeliko-izkuntza zaarra, ezin dutelarik orain piztu, diruketa gaitzak xahutu arren gobernuak. Beregain-tasunaren prezio ikaragarri hori geiegizkoa zaigula euskalduneri, iduri zaigu.

Aur-euskaldunen eskoletarako zorionez, oraiño liburu askorik ez dugu behar, oker uste den bezala. Eta beharrik, kanta, ipuin, kontu eta izate arronteen ikasgai-liburu batekin aski dugula denbora-aldi batentzat (lore, abere, landare, mamutxa eta halakoena); bitartean, izkuntza bizi eta bateratu bat abiatzeko epea dukegulako, euskaldun geienek aise ulertzeko gisan idatzia. Bururik autsi gabe; ez oraiko zenbait izkiribu eta itzulpenekin gertatzen zaigun bezala. Oraiok aldi hontan, aurren euskal-irakaslearen lana da, eta ez liburuarena.

Euskera-eztabaia hontan, elea mintzo ez dutenek ez dute aunitz ikusteko; bainan esan beharra dago, bere euskalkia txoilik irakurtzen duten euskalzaleek ere, obe dutela ixilik egotea; euskeraren aberastasuna ezin dutelako neurtu, ez dazkitelakotz beste euskalkien edertasun eta gaitasunak. Euskal-eskola eta euskera-batasun egiteko hoketan bideak erakusteko, gutti dira egokiak; bainan premia handiko gauza da, idazlari eta irakasle ikasien artean (bi edo hiru euskalkitan aunitz tratuak direnetan) elkargo edo junta bat osatzea, berandu gabe, Euskalzaindiaren babesean, naiezkerok.

Jakin edo duzue gaurgoti, hala esan digute beintzat, catalanek erdietsi eta lortu dutela eskoletan bere izkuntza sartzea. Gu ere oraidanik hortarako prestatu behar gindeke, esan dugun bezala; eta lehen aipatu eskola-liburu horrendako behar liraken itz berriak asmaketan ibili gabe, leenagotik usatzen direnez beste euskalkian ikus; ezen iparraldekoa, gutti edatua baldin ba da, aunitz landua dago.

Señale eta ezaugarri askongatik ezagun da beraz, gure begien

aurrean bide berri bat agertzen ari zaigula. Eta erokeria litzake, aroa alde iduri duelarik, gure izkuntza eskolan sartzeko, agintari gorenekin artuemanetan abiatzen ez saiatzea. Prestatu gaitzezen bada zuhurziakin, egun batez menturaz irringarri gertatu ez gaitezin.

* * *

Irradio eman-aldiak dira, mintzaira bizia pizteko beste bide on bat. Baina beharrezkoak ditugu prestaturik iduki leenagotik, irakurgai edo *guión* delakoak. Ezin baitira, iñolaz ere, mementoan asmatu, gauz atsegiñak, ariñak, jakingarriak eta lerdenki moldatuak entzun nai baditugu. Lan gaitza da hori, eta hillabete osorako behar ginduzke metatuak ukan, 15 minuto-tarako irakurraldi biziak.

Euskal Irradioa entzuten duten euskaldunak millaka dira, eun milla baiño geiago zenbeiten ustez; eta esana dakagu, elaberri-nobela baten edizioea ez dela 800 edo milla iyekitarra eltzen.

Elaberri-tarako bezanbat sari eta txapelgo behar ginuzke beraz, *guión* horiendako. Urte oketako txapelketan ere, ipuin ederrak presentatu dira, sariztatuz gañera, eta argitaratu gabe zokoratuak daudenak. Horiek ere baliatzen aal ziren ederki Irradio-ko emanaldietan.

Mintzaira biziarendako, Teatroa ere ezinago gauza on bat da; eta jokolari-sailen elkargo bezalako bat beharrezkoa dela, esana dago orain denbora gutti. Asmo eta egitate hok denak indar aundia dukete, baiñan ordenamendu faltan, ahul bezala gelditzen dire eta ezdute on-dorio haundirik. Batasun aldera bearrean, bakotxa bere alde gabiltza, fanatiko-itsu batzu bezala.

Etxean gurasoak aurreri euskeraz mintzatzen, maiz ikusten ditugu; bide batez beren artean, erdara galanki erabiliz. Gutti eginez ere, egun oroz, euskera pizten da, eta ez nigarrez; kalte haundia egiten diote beraz, utsak beti ateratzen dabiltzanek, euskera doi-doi egiten duenari.

Beste bide eder bat euskera zabaltzeko, kantak ditugu; bainan ez orfeoi edo Koral gisara, abots batez edo bi abotsez kantatzeko baizik. Kontent nindaike denbora aldi batendako, Eskolan euskal kantak txoilik uzten baligute; kantak letra du berekin, eta letra itzulikatzen ari-tuz, mintzaira ikasten aal da, uste den baiño obeki.

Euskera idatzi saillean berriz, geiegi esana dago. Geiegi idazten dela ere nago, eta barka ausardia, izkiriätzen denaren erdia ezin dutala irakurri, esana badut leenago. Euskal liburu lodiak egin ordez, edo gure autore zaarren argitara-aldi osoak, obe nik uste sail berezi batzu; edo Omaetxebarria edo Lafitte-ren Antologia ttipien gisako liburuxkak. Autore zaarretan, txarren artean onak ere badira, euskera zaar-mamitsua deskubrituko dugun liburu maiteak. Eta honekin bukatzen dut ene prediku motela, eskerrak erranez entzuleeri.

PIO BAROJA

ELIZABIDE ARLOTEA

Zer zala uste zenuen
enamoratzia?
Sillan ishiri eta
gitarra yotzia?

(Erri-kantua.)

Askotan, egaberan utzitako baratz artan lanean ari zalarik, Elizabide Arloteak esaten zion bere buruari, elizatik zetorren Maintoni igarotzen ikustean:

—Zertara dago bere gogoa? Pozik bizi al da?

Maintoni'ren bizia ain bere gisako iruditzen zitzaion! Gauzak berak zekarrena baitzan, berak bezela, beti uts-edo-bete munduan barna amilka ibillia zanak, baserriaren bakea ta isiltasuna zoragarritzat yotzea; baiña bazter artatik bein ere irtena ez zan Maintoni'k, teatru, yai ta yolasetara yoateko, beste biziera yoriago, egikorrigo bat izateko gogorik ez ote zun? Eta Elizabide Arloteak bere galdeari erantzunik ez baitzion ematen, lurra bere aitzurraz iraultzeari segitzen zion, pillo-sopu antzo.

“Emakumea sendoa da —pertsaketa zegon geroago—; aren gogoa ain garbi ta argia da ta arduratan yarri dezake edonor. Yakintza ardura bat, yakintzazkoa soillik, ori yakiña.”

Eta Elizabide Arloteak, berak bere barrenean ardura ari leku egi-ten ez ziolako segurantzaz naikotuta, ekiten zion lanari, bere etxeko bertan berako baratzean.

Lagun ezaugarria zenuten Elizabide Arlotea. Itxasaldeko euskaldunaren tasun eta keriak oro zitun: oldarkoi, eztenkari, nagi eta irrigillea zan. Bere izakeraren erroak arinkeria ta oroieza ziran; ez zun

ezer aintzakotzat artzen, guziaz aztutzen zan. Bere ogasun urria ia osorik ondatu zun bere ibillaldietan Ameriketara barna, periodista iri batean, merkatari beste batean, emen abere-saltzaille, an ardo-sale-rosle. Askotan egon zan aberats izateko ari-arian, baiña bere ezaxol- tasuna zala ta ez zun burutu. Bein ere aiei gogor egin gabe, gertaka- riai darraizkien gizon orietakoa zan. Ibaian bera doazan eta iñork yaso ez ba'ditza, itxasoan galtzen diran zubil orietako baten ibiltzarekin berdintzen zun berak bere bizitza.

Bere lazokeria ta nagikeria eskuenak baiño geiago gogamenarenak ziran; bere gogoak sarri egiten zun iges beragandik;-aski zun urlas- terrari so egitea, odei bat naiz izar bat begizatzea bere bizitzako egi- kizun bear-bearrenetakoa aztutzeko, ta onegatik aztutzen ez zunean, beste edozein gauzagatik uzten zun, zer zala ta yakin gabe askotan.

Azkenik, Uruguay'eko "estancia" batean egona zan, eta Elizabide yardunbidez atseginkor eta itxuraz ez gaitzegarri zan ezkerero, ogei ta emezortzi urte ba zitun ere, estancia'ko yaunak bere alaba mulato batekin maiteketan zebillan neska itsusi samar baten eskua eskeiñi zion. Estancia'ko biziera basa txartzat ez zeukan Elizabide'k ari baietz eta ezkondu urren ba-zegola, erriko miñak, ango mendietako albitz usaintsuaren eta eusko lurraren ikuspegi laifotsuaren miñak artu zuten. Azalpen latzak ematearen adiskidea ez zan ezkerero, goiz batez eguna- barrean, Montevideo'ra ezkontza oparia erostera zioala esan zien bere emaztegiaren gurasoai; zaldi gaiñera igo, trenean gero, iriburura iri- txi, itsasontzi batean sartu ta Ameriketa'ko lur arrotziarrari laztanki agur eginda gero, Euskal Errira itzuli zan.

Bere errira jo zun, Gipuzkoa'ko erriska batera. Bertan botikari zegon Iñaki bere anaia besarkatu, iñudea ikusi ta iges geiagorik egin- go ez zula oni itz emanda, bere etxean gelditu zan egotez. Ameriketara dirua ez irabazi bakarrik ez, galdu ere egin zulako berria zabaldu zanean errian, guziak oroitu ziran baserritik irten baiño len, ergel, zoro ta arlote otsa ba-zunaz.

Gauza auek ez zioten axolarik ematen; bere baratzean aitzurrean ari zan eta, arteka-marteka, ibaiean ibiltzeko kanoa bat egiten ziñar- dun, au zala bide erri osoa sumintzen zularik.

Elizabide Arloteak uste zuen Iñaki bere anaiak eta onen emazteak eta seme-alabaek gutxiesten zutela ta ori zala ta ez zioakien ikustera, noizean bein baizik; laster ikusi zun, ordea, anaiak eta kofiatik aintzat artzen zutela ta aiek ikustera ez zioalako aurpegira ematen ziotela. Elizabide asi zan bere anaiarenera sarriago yoaten.

Botikariaren etxea erriko aterabidean zegon, bakar-bakarrik. Bide ondoan ormaz inguratutako baratz bat zeukan, eta orma orren gaiñe- tik, aitzifia ipar aizetik zerbait babesten zuten ereñotz adar berdekarak irtetzen ziran. Baratza pasata botika zegon.

Etxeak ez zeukan sapailorik, leioak bakarrik baizik, eta auek orman irikiak neurkerarik gabe, aietako batzu itsututa baitzeuden.

Euskal Errian zear burdinbidez naiz zaldigurdiz pasatzean, ez al dituzute ikusi, zer zala ta yakin gabe, bekaitz ematen zizueten baxter etxeak? An barnean ongi bizi bide da, bizitza goxo ta baketsu bat asmatzen da. Leioek beren errezelakin, praille-gela antzeko etxe-barneak, intxaur-zurezko kutxaetz eta arasaez ornitutako bizitegi aundiak, zurezko oge neurrigabeak; bere orduak astiro pasa ta gabean tak-tak durunditsua egiten dun kutxa luzeko erloju zarrak neurturiko biziera bat ekartzen dizkigute irudimenera.

Onetarikoa zenuten botikariaren etxea: loretegian zangorriak, suarrostoak, arkakaratsak eta beko oiñeko leioetaraiño goratzen ziran ortentsi eskergak ikusten ziran. Loretegiako ormaren gaiñetik arrosa zurizko uriol bat erortzen zan, ur yauzi antzo; ariñak dirala ta azkartxo zimeldu ta erori egiten diralako "txoruak" esaten dietenetakoak ziran.

Elizabide Arlotea bere anaiaren etxera ustantza geiagoz yoan zanean botikariak eta emazteak, txiki guziak atzean zeuzkatelarik, etxea erakutsi zioten, garbi, argi ta usain onekoa zana. Gero baratza ikustera yoan ziran eta bertan Elizabide Arloteak Maintoni lenengoz ikusi zun, burua lastozko kapelaz kerizatuua, altzoan illarrak biltzen ari zala. Elizabide'k eta neskak agur egin zioten alkarri otzik.

—Ibairantz gatxiaztin —esan zion bere aizpari botikariaren emazteak—. Esaien neskatzai txokolatea ara eramateko.

Maintoni etxerantz yoan zan eta gaiñerakoak, abaniku zardaien antzera adarrak edaturik zeuzkaten madarikondoek eratu tunel edo alatsuko baten barna, ibai ondoan eta zugatz artean zegon zeitxo batera yetxi ziran; mai zakar bat eta arrizko jar-leku bat zeuden an. Eguzkiak ostai artean barruratzean ibaiaren ondoa argitzen zun eta uberakako arri biribillak eta dirdirka, zillarrezkoak bailliran, geldiro pasatzen ziran arraiñak agiri ziran. Eguraldia arrigarrizko baretsua zan; zerua urdin, argi ta garbia.

Arrats apaldu gabe, botikariareneko bi neskameak etorri ziran, azpillak eskuetan, txokolate ta kotxoak ekartzen zitutela. Gaztetxoak oldartu ziran kotxoan gaiñera, basabereak iduri. Elizabide Arlotea bere yoan-etorriez mintzatu zan, zenbait gertakaiz konta ta guziak bere ezpailñetetatik zintzilika euki zitun. Ura bakarrik, Maintoni, ez bide zan askorik zoratu kondaira aiekin.

—Biar etorriko zera, Paul osaba, ez da egia? —txikiek esaten zioten.

—Bai, etorriko nauk.

Eta Elizabide Arloteak, etxera yoanda, Maintoni'z pentsa ta amets egin zun. Zan bezelaxe zekusan bere irudimemean: txikitxo, lirain,

begi beltz-dirdiratsu, besarka ta musuka egiten zuten lobaek inguratu.

Botikariaren seme zarrena batxiller ikasketako irugarren urtean ari baitzan, Elizabide asi zan prantzesez ari irakasten eta Maintoni ezarri zitzaizen ikaskide.

Elizabide, bere kofiataren aizpa ain artetsu, ain aldakaitz ura zaita ta kezka izaten asi zan. Ezin ulertu zitekean aren gogo naikunde ta leiari gabeke neskato gogo bat ala aren subazterrean bizi ziran lagunekin alkartzerik ez zun guziaganako emakume ezaxola bat zan. Arlo-teak arriturik begiratu oi zun.

—Zer darabil gogoan? —galde egiten zion bere buruari. Bein baitan, ausardia artu ta :

—Eta zuk ez al duzu ezkontzeko asmorik, Maintoni?

—Ni... ezkondu!

—Zergatik ez?

—Nork zainduko ditu txikiak ni ezkontzen ba'naiz? Gaiñera, ni neskazarra naiz dagoneko —erantzun zun parrez.

—Ogei ta zazpi urtetan neskazarra! Ortara ezkeru, ogei ta emertzotzi ditudan au zarkotasunaren azkenengo maillan edo nago.

Maintoni'k ez zion orri ezer esan; irrikatu besterik ez zun egin.

Gau artan Elizabide arritu zan Maintoni'k ematen zion ardura ikusita.

—Nolako emakumea da au? —esaten zion bere buruari—. Aundinai kutsurik ez du, ameslari antzik ere ez, ta ala ere...

Ibai ertzean, aitzarte mear baten ondoan, iturri bat sortzen zan urleze sakon-sakon bat zeukana; an urak kristalezko zirudin; ain zan zirkingabea. “Alakoxea zan, agian, Maintoni'ren gogo —esaten zion Elizabide'k bere buruari— ta alaere...” Ala ere, bere azalketak gorabera, gogoanbearra ez zan aienatzen; aitzitik, geroago ta aunditzezan.

Uda eldu zan; botikariaren loretegian etxeakoak, Maintoni ta Elizabide Arlotea biltzen ziran. Au ez zan, sekula bizian, ordun bezain orduko izan, iñoiz ere ez ain zorioneko ta zorigaiztoko batera. Illuntzean, zerua izarrez bete ta Jupiter'en argi zurbilla ortzian distiatzen zanean, barrenekoago, etxeokoago egiten ziran izketak, txantxikuen klin-klon-arekin lagunduta. Maintoni zabalago, berritsuago agertzen zan.

Gabeko bederatziatan, aurre-aldean argi-ontzi aundi bat zeukala, errian zear igarotzen zan diligentziako kaskabelen ota entzuten zanean, batzarra bukatzen zan eta Elizabide ba-zion bere etxera, urrengo egunerako asmoak gogotan erabiltzen zitula; asmo orien ardatza Maintoni zan beti.

Batzutan, biotz-gabetua, bere buruari galde egiten zion: “Ergel-

keria ez al da gero, bazterretik bazterrera mundua ibilli, errixka batera yotzeko ta baserri-andreño batez maitemintzeko?" Ta nork izan bekoki ezer esateko emakume ain naretsu, ain sorgor ari!

Uda ba-zioan, pestaen aroa iritxi zan eta botikaria ta bere sepdia Arnazabal'eko erromeria ospatzeko gertu ziran, urtero bezela.

—I ere etorriko aiz gurekin? —itaundu zion botikariak anaiari.

—Ni ez.

—Zergatik ez?

—Ez dut gogorik.

—Ongi zegok, baiña bakarrik geldituko aizela atematen diat, neskametaraiñooko guziak etorriko baitituk gurekin.

—Ta zu ere bai? —esan zion Elizabide'k Maintoni'ri.

—Bai, bai ortan! Erromeri zale aundia nauzu ni.

—Ez egiok yaramanik, orregatik ez duk eta —botikariak yardetsi zun—. Arnazabal'eko osagillea ikustera dioa, igaz maitelege egin zion mutil gazte bat.

—Ta zergatik ez? —egin zun Maintoni'k irriparez.

Elizabide Arlotea zurbildu ta gorritu egin zan; baiña ez zun ezer esan.

Erromeriaren aurregunean, botikariak galde egin zion berriro bere anaiari:

—Ta, ba-ator ala ez?

—Bai, ba, yoango nauk —arloteak marmaratu zun.

Biamunean, goizetik yeiki, erritik irten, gurdibidea artu, ta gero bidexkai yarraituz, belar garaiz ta apo-osto gorritz estalitako zelaietan barna, mendian sartu ziran. Goiza eze, epel samar zegon; landa, intzak bustia; zerua, urdin oso zurbilla, koska meetan zarpiltzen ziran odeño zuri batzugin. Goizeko amarretan Arnazabal'era ziran, erri bat tontor batean, bere eliza, pelota-lekua enparantzan eta arrizko etxeek egiño bizpairu kale zeuzkana.

Botikariaren emaztearena zan basetxean sartu ta eskaratzera ziran eta atsoaren laztanak eta arrera andiak asi ziran ordun. Adakiak sutara bota ta aurtxo baten seaska kulunkatzeko bere lana utzirik, eserita zegon subazter apaletik yeiki ta guziei agur egin zien, Maintoni'ri, onen aizpari ta mutiko-neskatoai musu emanaz. Atso gerren eta igarra zan, buruan zapi beltz bat zeukana, sudurra luze ta kakotua, agoa ortzik gabe, aurpegia tximurrez betea ta illea zuria.

—Ta berori al da Indietan zegona? —itaundu zion atsoak Elizabide'ri, oni aurpegia emanda.

—Bai, ni nauzu antxe egona.

Amarrak ba-ziran eta ordu ontan meza nagusia asten zan ezker, iñor ez zan etxean atsoa baizik.

Bazkal aurrean, botikariak bere koñatak eta txikiek lagunduta,

makiña bat ziziriko bota zun basetxeko leio batetik, eta gero guziak yantokira ziran.

Ogei lagun baiño geiago yarri ziran maitara, aien artean erriko osagillea. Onek Maintoni'ren aldean eseri ta aleun adiguri ta ardura izan zun arentzat eta aren aizparentzat.

Elizabide Arloteak ordun alako goibeltasun aundia artu ta base-rria utzi ta Ameriketa'ra itzultzea pentsatu ere zun, Bazkalten, Main-toni'k asko begiratzen zion Elizabide'ri.

“Neri iseka egiteko da —pentsatzen zun onek—. Maite dudalako susmoa du ta besteari eder izaten ari da. Mexiko'ko Golkora yo bear-ko dut, berriz ere.”

Bazkaria amaitzean laurak pasata ziran; dantza asia zan. Osagi-lleak Maintoni'gandik alde egin gabe, ura limurtzen ari zan beti, ta Maintoni'k Elizabide'ri so, berriz.

Illunbarrean, yaia onenean ari zanean, aureskua asi zan. Mut-il gazteak, eskuetatik elduta, emparantza inguruan zioazan, txistu-lariak aurrean zituztelarik; mutilletako bik, taldetik atera ta alkarr-i itz egin zioten; zalantzatu iduri zuten; bereala, txapelak erantzi ta aiek eskuan zitutela, dei egin zioten Maintoni'ri lenbiziko, dantza-ren erregiña izateko. Bera, ezmezean bezela, irriparreka ari zan ko-ñatuari, irriparreka ere ari zan aizpari ta illuntsu zegon Elizabide'ri so egin zien.

—Ots, ez adi zozoa izan —esan zion aizpak.

Ta asi zan dantza bere gur eta agur guziakin, antziñako giza-goien aldi baten oroipenak. Aureskua azkendurik, botikariak bere emaztea atera zun orripekora dantzatzera ta osagille gazteak Maintoni.

Illundu zan; enparantzan asi ziran sutzarrak irazekitzen eta yen-dea asi zan itzultzeaz gogoratzen. Basetxean txokolatea artu ta gero, botikariaren sendiak eta Elizabide'k etxerako bidea artu zuten.

Urrun, mendi artean, erromeritik itzultzen ziranen irrintziak en-tzuten ziran. Sapparretan ipurtargiak ditz egiten zuten izar urdinskak iduri ta kunkunek beren kristal otsa egiten zuten gau garbiaren isi-lllean.

Noizean bein, aldaparen batetik berakoan, botikariari gogoak ema-ten zion guziak eskutik alkarr-i elduta aldapa bera yoan zitezen kan-tari:

“Aita San Antoniyo Urkiolakua,
Askoren biyotzeko santo debotua.”

Elizabide'k Maintoni'gandik urrundu nai ba'zun ere, arekin aserre zegolako, alabear eta bere ondoan zeukan. Katea eratzean, ark eskua ematen zion, esku txiki, leun, epel bat. Batbatez, aurrenengo zioan botikariari otutzen zitzaion tinkatu ta gibelerantz bultz egitea, ta or-

dun alkar yotzen zuten eta batzutan Elizabide'k bere besoetan artzen zun Maintoni. Onek ezkonebari agiraka egiten zion, alaiki, eta Arlote beti illuntsuari so egiten zion.

—Eta zu, zer dala ta orren illun?— galde egin zion Maintoni'k mintzura maltzurrez, eta bere begi beltzek dizt egin zuten gabean.

—Ni! ez dakit. Besteen pozak, beraren olde gabe, goibeltzen dun gizonaren gaiztakeri au.

—Baiña zu ez zera gaiztoa— esan zun Maintoni'k eta ain barrenkor so egin zion bere begi beltzekin eta Elizabide Arlotea izarrek berek bere naasdura atemango zutela uste izateraiño naastu zan.

—Ez, ez naiz gaiztoa —marmaratu zun Elizabide'k—; baiña zoro bat naiz, gizon gauzaez bat, erri osoak dionez.

—Eta orrek gauzka arduratan, ezagutzen ez zaitutenek diotenak?

—Bai, egia ote dan beldurrez nago, ta berriro Ameriketa'ra bear-ko dun gizonarentzat beldur larria da ori.

—Yoan! Yoan egingo zera? —marmaratu zun Maintoni'k mintzura itunez.

—Bai.

—Baiña zergatik?

—Oi! Zuri ezin esan dezaizuket.

—Eta nik asma ba'neza?

—Naigabe andia artuko nuke ordun, nitzaz irri egingo zenukelako, zarra nauzu ta...

—Oi, ez!

—Txiro nauzu ta...

—Ez da axolik.

—Ene, Maintoni! Egitan? Ez al zenidake ezetza emango?

—Ez, bestera.

—Ortara ezker... maite izango naun nik audan bezelaxe? —marmaratu zun Elizabide'k.

—Beti, beti...

Eta Maintoni'k burua makurtu zun Elizabide'ren bular gaiñean eta onek mun egin zion adats beltzaranean.

—Maintoni! Onera! —esan zion aizpak, eta no togandik aldendu zan; baiñan ura begiratzeko bein eta askotan itzultzen zala.

Eta guziak errirantz yarraitu ziran hide soilletan barna.

Inguruan gaua dardaritzen zan, ezkutuz beterik; zeruan izarrak pilpiraka ari ziran.

Elizabide Arloteak, esan eziñezko biotz-eragiñez betea, zoriontasunak itoa, begiak zabal-zabalik, izar urruti, oso urruti bateri begira, itz egiten zion ixilka...

AMETZAGA'TAR BINGEN'EK EUSKERATUA.

Neskatilla Ezkongai

(Le jeune fille à marier)

Mundu zabaleko teatro-saillean agertzen diran berrikeriak gure irakurleek ezagun ditzaten, EGAN-en azaltzen joango gatzazkizue, banakaren batzuek beinik-bein.

Auen artean, Eujenio Ionesco prantzes idazlearen teatro-lanak nabarmenenetakoak ditugu. Eztabaida bizia sortu dute bai Paris'en eta bai mundu guzian. Ionesco'k zenbait liburu argitaratu ditu, bere asmoak adierazi naiez: azkenengoz New York'en (*Notes and Counter Notes*, 1964). Liburu ortan kritikari ta maxiatzalleai erantzun gura die, aren ustez ez baitituzte bear bezela ulertzen. Ez nik ere, egia aitortzeko. Ionesco'ren teatroa "surrealista" dugu, realismoaren gaitietik dagoana, egiaaren itxurarik gabekoa. Amets estu baten idurikoa. Aren egia ez da gure egia; aren mundua ez da gure mundua. Izkera ere ez da guk darabilguna. Nola bat etorri?... Ez da arritzekoa, beraz, teatro mota orrek gure gogoa ez ase-betetzea.

Ez du ezer erakutsi nai, testigutza baizik; ez da lekuko bat berterik. Ibsen'en eskolak ideia-teatroa sortu ba zuan, Ionesco'rena da "absurdozko" teatroa, ta onela deritzaie. Gerora, bear bada, iritiz aldatuko gera, baiña oraingoz, Ionesco'ren komeriak irakurri ta ikusi ondoren, ortan gaude. Alaz ta guziz, aren lan labur bat, *La jeune fille à marier* deritzana, euskeratzeko errez ta egokia ote zan-ta, *Neskatilla ezkongai* izenaz bataiatu dugu. Eta, bertatik bertara aztertuta, ez da ain "aldrebesa". Pentsa! Quintero anaien *Mañana de sol* komeritxoaren antza ematen diote eta! Onoko au Ionesco'rena baño borobillagoa noski, naiz gaur egunean Quintero'tarren aurka gaizki esatea modan egon. Aitatu dezagun bidenabar *Mañana de sol* ori gure J. Olaizola agurgarriak aspaldixko euskeratu zuala.

Askok uste izan arren izugarrizko sumaketak egin dituztela iñork ez dakien lekuan, besteren aztarrenak agertu oi dira.

Gu baño lenago ere gizonak izan baitziran eta aiei loturik nolabait eta giza-batasunaren mendean gaude eguzkiaren azpian bizi geran guztiok.

ANTONIO M.ª LABAYEN.

JOKO LAGUNAK

ZALDUNA

ANDREA

GIZASEME - NESKATILLA

(ANDREA ginbail ta guzi, orratz aundi bat eta lorez apaindura. Eskuan zorro pampiña ta more-kolore soñeko luzez jantzia.

ZALDUNA ere oso dotore: lebita, lepoko zuri-gogor, bizar zuri, korbata beltz eta ator-eskumutur zuriak agerian. Iri'ko egurastoki-alki batean eserita daude.)

ANDREA.—Nere alabak ikaskizunak oso ederki bururatu dituala esan dezaizuket.

ZALDUNA.—Ez nekien ezer, baiñan ez nuen gutxiago espero. Neskatxa oso artze onekoa zala aditzera ba-nuen-ta.

ANDREA.—Ez daukat kejtzerik beste zerbaít gurasok bezela. Beti, eskubete atsegin eman oi izan digu.

ZALDUNA.—Zureztat omengarri da. Ondo ezitzen jakin duzun siñale. Onelako seme-alabak ikusteá gauza bakana da gaurko egunean.

ANDREA.—Alaxen da, bai.

ZALDUNA.—Nere gazte denboran, aurrak esaneakoak ziran, gurasoai obeditzen zekitenak, Aita-amen kezka, buru-auste ta estuasunak, arretaz artzen zituzten... Bear bada ez jakitea obe dute.

ANDREA.—Esango nuke! Orduko seme-alabak, ez dakit bada... asko zaz...

ZALDUNA.—Bai, askozaz ugariagoak ziran.

ANDREA.—Orain aur gutxiago jaiotzen ote dan..., diotenez.

ZALDUNA.—Ortan gora-berak dituzu. Orain berriz gora aldera goazela dirudi. Lengo utsuneak hetetzea ez da ordea errez izango.

ANDREA.—Arrazoi duzu. Ori bera esaten nion nere buruari. Pentsa!

ZALDUNA.—Zer nai duzu?... Seme-alabak azitzea oraingo aldi ontan gaitza da.

ANDREA.—Zeñi esaten diozu! Bizimodua gero ta garestiago dago. Zer ez dute bear seme-alabok! Nola ase aien eskea?

ZALDUNA.—Nora goaz?... Zoritxarrez oraingo bizi-mañan gezurra bakarrik dago merke.

ANDREA.—Orixen da egia! Ala derizkiot. Arrazoi aundia duzu!

ZALDUNA.—Lurrikarak dirala, automobilletan gerta oi diran ezbearrak, abioietan iltzen dan jendea, oraingo min-bizi, eritasun, eriotz ta atomiko bomba...

ANDREA.—Ori esan, orrek guzia azpikoz gora jarriko du. Bazterrak ondatuko ditu. Zer nolako aldaketa! Ez balitz ori besterik! Ikaragarria da! Zer entzun dedala uste duzu?

ZALDUNA.—Ainbeste gauza entzuten dira...! Jendeak esaten dituen guziak sinistu bear ba'genitu...

ANDREA.—Egi-egia diozu. Ez genuke beñere bukatuko. Gero, egunkari ta gañerako berri paperak ain dira gezurti...! Bai gezurzulo utsak!, gezurti alenak ez bestenak!

ZALDUNA.—Nere andre on orrek, nik bezela egin: ez deus sinetsi, ez iñori fida, ez zere burua aizez betetzen utzi...! Ez periodikorik erosi!

ANDREA.—Zurekin bat nator... Bai orixe! Aolkari ona zaitut, bai noski!

ZALDUNA.—Ez da orrenbesteraño. Zentzu pixka bat ba dudala, ori da guzia.

ANDREA.—Ortan dago koska, bada! Ez dezakete askok esan beste orrenbeste. Ez alajaña!

ZALDUNA.—Begira, andre agurgarri orrek! Gaurko eguneko jolas, atseginaldi, festa, ikusgarri, emozio zirrada, zineko mintza latzak, dirala; kontribuzio-petxak ordaintzea dala, telefonoa, radioa, televista, pick-up..., ots...

ANDREA.—Zer? Zer? "Pikoa"?

ZALDUNA.—Pikopean al zaude edo...? Esaten ari nintzaitzun, mikrofonoa, gramofonoa, magnetofonoa, radio, televista ta gañerako di-bertsio...

ANDREA.—Geiegizkoak dira..., zurekin konporme nago.

ZALDUNA.—Orrek guziek mundua erabat aldatu duala.

ANDREA.—Kaltegarri da, bai. Ni ere burutik nastutzen asia nazu.

ZALDUNA.—Bizimodu berri orrek guziok aldatu gaitu eta ez dugu elkar ezagutzen.

ANDREA.—Gauza negargarria benetan.

ZALDUNA.—Ezin uka diteke, ordea, munduak aurrerapen aundia egin duala.

ANDREA.—Nik ez dut ukatuko! Ez orixe!

ZALDUNA.—...teknika, mekanika, jakituria ta artea...

ANDREA.—Jende artetsua ba-dala, ez da esan bearrik: agirian dago.

ZALDUNA.—Zibilizazioa beti aurrera doala esan diteke. Beti aurrera errialde guzien laguntzari eskerrak.

ANDREA.—Begiratzea besterik ez dago...

ZALDUNA.—Aurrerapenaren bidea... Lenago, antziñan gizonezkoak leiza-zuloetan bizi oi ziran ardi larruz jantziak eta elkar jaten zuten... goseak, otzez...

ANDREA.—Ez zan orduan kalefazio konturik... Ez al da ala jauna?
ez zan “butano”-rik...

ZALDUNA.—Gogo emazu, andretxoa, ni mutil koxkorra nintzalarik...

ANDREA.—Zer nolako sasoi polita izan oi dan...

ZALDUNA.—Erri txiki batean bizi nintzan. Otz zanean eguzkitan berrotu bear izaten genuen, neguan; argia berriz petroleozkoa, egia da orain baño merkexegoa zala, ta askotan kendelak piztuta ere bai.

ANDREA.—Orain ere piztu bear izaten ditugu elektrizidadeak utsegiten digunen.

ZALDUNA.—Makina ta tresnak ez dira akatsik gabekoak. Gizonak sumatuak diran ezkerok beren okerrak izan oi dituzte.

ANDREA.—Ez neri gizonetzkoen okerrez mintza! Ondotxo ezagutzen ditut. Emakumezkoen okerrak aña balio dute. Antzekoak dira, ez dago aukerarik.

ZALDUNA.—Ala dala, eman zagan! Baiñan zergatik eskatu gizonari makinak berak egin ez ditzaken gauzak?

ANDREA.—Ez dakit, bada. Ez zait gogoratu nola ditekenik. Agian bidezkoa da, zergatik ez?

ZALDUNA.—Gizataldearen etorkizuna gerora datorke... landare ta aberreena berriz, aitzitik, kontrakoa... Ez uste, ordea, makiña “deus ex machina” danik, Jainkoa ta aurrerapenaren orde, jarriko dana gure alegiñik gabe. Guziz bestaldera da, andre.

ANDREA.—Ez dizut ezetz esaten.

ZALDUNA.—Nik diotsut, ordea, makinarik onena gizonetzkoa bera da la. Makina, gizonak zuzentzen baitu, onek ematen baitio espiritua.

ANDREA.—Baita olio ere.

ZALDUNA.—Eta makina, noski, makina da kontuak egiteko makina ez ezik, onek kontuak berez ateratzen ditulako.

ANDREA.—Orixe da egia! Makinak kontuak atera ta guk ordaindu.

ZALDUNA.—Ez da beti ala gertatzen, baiñan berdin da. Arestian ari nintzaizun esaten petróleo ta kandelaren denborako gauzak. Orduan sos batekin arraultza zenduen. Ez geiago ta ez gutxiago.

ANDREA.—Ez zan orrenbesteraño izango.

ZALDUNA.—Nik ez dut gezurrik esaten. Sines zaidazu, nai baldin ba duzu.

ANDREA.—Zure itzak ez ditut duda-mudan jartzen...

ZALDUNA.—Garai artan otordu on bat lau errealean egiten zenduen. Jatena ez zan ea ezer kostatzen.

ANDREA.—Ez du gaurko antzik.

ZALDUNA.—Ogerleko (duro) batean larruzko oñetakorik ederrenak. Oraingo gazteak ez dakite ura zer zan.

- ANDREA.—Gazteak ez dakite zoriona nun dagon ezagutzen. Oso eskergabeak dituzu.
- ZALDUNA.—Gaurko egunean guzia askozaz garestiago dago. Eta onela izanik, makinan asmakizuna onuragarri izan dala esan al diteke?... Eta aurrerapena gauza ona dala?
- ANDREA.—Ez alajañetan!
- ZALDUNA.—Bear bada, esango zenuke aurrerapen ona eta aurrerapen txarra dirala. Lapur ona ta lapur txarra, pelikula onak eta zine-pelikula txarrak diran bezela.
- ANDREA.—Ni ez naiz ortan sartzen.
- ZALDUNA.—Zergatik ez! Eskubidea ba duzu.
- ANDREA.—Ori bai, baiñan...
- ZALDUNA.—Nik iritzi guziak errespetatzen ditut. Ni idea kontuan zabala, ta berrizalea nazu. Ez zan alperrik gertatu Prantzia'ko Erreboluzio aundia. Eta antziñako matxinadak. Gero berriz Napoleon, Hitler, Mussolini eta ainbeste odol-isurtze. Orain nai dugun guzia esateko eskubidea ondotxo kostatzen zaigu ta ez dugu galtzen utzi bear.
- ANDREA.—Ez noski! Gere etxean gaude! Ikusiko litzake!
- ZALDUNA.—Ez dago bizirik San Inazio gure patroia aundia! Zer esango ote luke?...
- ANDREA.—Or dituzu aren seme jesuitak erantzuteko.
- ZALDUNA.—Pizti onak! Ez dira gauza berriaz ikaratzten.
- ANDREA.—Ez beintzat Jainkoaren aldekoak baldin ba'dira.
- ZALDUNA.—Itz aundia aitatu duzu. Burutsua zera! Bejondeizula!
- ANDREA.—Ni ez nazu emakume argal bat besterik.
- ZALDUNA.—Andretxo bat egiak esaten dakizuna.
- ANDREA.—(Jekitzen da.) Losintxatu egin nai al nazu?
- ZALDUNA.—(Berriz eseri-araziaz.) Ezta pentsatu ere! Begiz jo duzu gizarteko gaitz nagusienetako bat. Orren etsai aundia naiz. Gizonetakoak gauza utsa gaituzu... nardagarri...
- ANDREA.—Ez duzu zere burua orrela zapaldu bear...
- ZALDUNA.—Besteengatik diotsut... Ikusi bestela zer gertatzen ari dan. Jendea, erruz, erri txikietatik erri aundietara dator nekazari lana utzita...
- ANDREA.—Zuk esan! Familia osoak gañera! Ez dakit nun lan egin bear duten emen.
- ZALDUNA.—Lanik egiten ez dutela nola azi bear dituzte seme-alabak?
- ANDREA.—Arrazoi duzu. Aur gaixoak!...
- ZALDUNA.—Eta aurrik gabe, gerora... jakiña, mundua bukatuko litzake.
- ANDREA.—Ez nintzan kontuan erori! Gogorra litzake!
- ZALDUNA.—Ez dakit norá goazen. Ez bait de itzik errespetatzen.

ANDREA.—Izugarría da ori!

ZALDUNA.—Ondorengoak okerrago oraindik.

ANDREA.—Zurekin bat nator. Orrengatik nere alaba alik eta zuzenena ezi dut; ixturio mota guziak ikasarazi dizkiot gerora bizimodua errez irabazi dezan; lagun urkoa errespetatuaz, baiñan lenengo bere burua.

ZALDUNA.—Ederki egiña! Zertan da trebena?

ANDREA.—Gauza askotan. Mekanografi-daktilografia nuen nik oso gogokoa, eta ortan leiatu da geienik. Diploma agiri bat eman diote ta lana ere laister sortuko zaio.

ZALDUNA.—Pozik egon diteke.

ANDREA.—Pozik? Dantzan ari da goiz eta arratsalde. Nai litzake ainbeste lan egin ta gero. Koitadua!

ZALDUNA.—Lanaren ordaña da ori.

ANDREA.—Orain ez zaio falta senar on bat arkitzea besterik.

ZALDUNA.—Onelako neskaxa on batek...

ANDREA.—(Barren aldera begiraturik.) Ain zuzen emen dator nere alaba. Oraintxe ezagutu araziko dizut.

(Alaba sar bedi. Ogeitamar bat urteko gizasemea da, morrosko sendo, bigote beltz luzeduna ta sofieko illunez jantzia.)

ALABA-GIZASEMEA.—Egun on, amatxo! (Abots lodia du, gizonezkoa. Ama besarkatzen du.)

ZALDUNA.—Zure antza du, Andre.

ANDREA.—(Gizaseme-Alabari.) Agurtu zazu zaldun auxe.

ALABA-GIZASEME.—(Burua makurtuaz.) Egun on, jauna!

ZALDUNA.—Egun on andereño...! (ANDREA'ri.) Oso ondo ezia dago, benetan. Zenbat urte ditu.

ANDREA.—Larogeita amairu urte!

ZALDUNA.—Zaartxoa da orduan?...

ANDREA.—Ez bada, larogei urte zor baitizkigu. Beraz ez zaizkio gelditzen amairu besterik.

ZALDUNA.—Besteak bezin aguro joango zaizkio. (Alaba-gizasemeari.) Ume bat zera!

ALABA-GIZASEMEA.—(Abots indartsuaz.) Bai, ume bat, baiñan ez aztu: "Ume bati, umeterdi...!" Edo bestela: "Mari Andresen kokotza, lau libra ta bost ontza."

(ZALDUNA ta ANDREA izaturik jeikitzen dira, alkarri begiratuaz.)

O I A L A

Baserriko Neskak

Aragiz bat egitekoa. Gai ontaz euskeraz noizbait zerbait idatzi izan baldin ba da, ez degu ezagutzen.

Abraham Stono sendagillearen idazki bat irakurri dut, gai ontan sartzeko berak esnatu nau.

Idazti Deunak esaten digu: "Gizonak emazteagatik, bere gurasoak utziko ditu. Biak aragiz bat egingo dira". Jainkoa'ren itza da. Ez zapuztuta muturka asarre bizitzeko, baizik pozak eta naigabeak, aldi atsegin eta atsekabezkoak alkar maitatuz ondo eramateko. Ez lotsaz gorritzeko, baizik eragozpenik gabe, arpegia biotzeko pozak alaitzen dula, seme jatorrak sortzeko.

Aragiz bat egiteko ontan, 20 urteko neska geienak ondo jakinda claudenik ez degu uste. Ezta legor eta itxaso guzietako ainitz dakitela uste duten uri aundietako emakume asko ere, aitaturako sendagilleak dionez. Senar emazteeri dagokienean, beren artean egoki izanda, zergatik ainbeste ezjakin? Nolabaiteko egokieza dala uste dalako, neska mutilen alkarganatzeak dakarzkina arrixku ta naigabeak esanaz gurasoak beren alabak gertutzen dituztelako.

Ar-emeen alkarganatzea, aberekerira bultzatzen dun berezko indar bat da; neska txukun batentzat ez da egoki, etxean esaten zaio nes-kari. Gero alaba maitemintzen da, ezkontzen da. Bereala, erreza ez dana, bere uste guziak aldatu bear ditu. Ba liteke senarrakin sendo ta estu bat egin nai izatea biotzeko maitasunez, bañan aragiz bat egitekoa ona izan ez litekelakoan, emazteak gogoia zalantzan ipintzen du, kezka nabaitzen du, barrengo pakerik ez du.

Ezkontza nai genduke il arterañokoa, urteetan ez tarte aundikoa, maitasunezkoa, osasunezkoa, zuzena, zintzoa, pake-bidezkoa.

Neska: ezkondu arte, urratu gabe, zaindu zazu zure neskatx lorea. Abere gisa bere naia eginda alde egiten dunaren besoetan ez erori; ez da gauza itxusigorik. Geroko negarrak ez luteke sendatuko zauria.

Senar-emazteak, ezkontzean, egintza ongi betetzeko kezkarik gabe, gogo batez biak pil-pil, batak besteari maite maite atsegin ematen, seme jator baten azia ereiten, gañez eginda oñazea ematerañoakoa izaten dan gozoz beren biotzak betetzen. Aragiz bat egitea, alkar bearezkoa danetik sortzen dan nai izatea, bien artean gozotasun aundie-
nez orrela beteko da. Emazteak ez du egon bear bildurrez beti, senarra-
ri zai. Berak ere azaldu bear du, samurki, nai dula, senarra maite
dula; kalterik ez dio egingo onekin. Au ez da aberekeria. Gozatzea,
egokiena dan bezela, bien artean batbatekoa izan ez ba da senarra
neke eginda bezela beste aldera begira ez da jarriko; emazteari, kalte
egin ote liokelakoan, pozik ez lioke emango.

Emakumeak maitasunezkoak diran samurtasuna, alkar ikutzea, be-
sarkatzea, musu ematea, laztanak bear ditu piztutzeko; senarrak
maite dun agerpide auek opa ditu. Bestela, abere antzera ajolik ez
zaiola usteko luke, ez lioke ondo lagunduko. Jai auek, beren gelan,
bakarrik daudela.

Orañaldian aldaketa aundiak ikusten ditugu. Guzia ona danik
ezin esan degu; emakumeak, ondartzetan, bularrak estali gabe ager-
tzen zaizkigu. Oraindaño gaiztakeriz kutsutu gabeko neskatxak, is-
pillu berrikeri onen aurrean, zer esango digute?

Neskatxa euskaldunak: lizunkerietatik urrutiratu zaitezte.

Esaten da aur asko jaiotzen dirala; guzientzat ez dala naiko ogirik;
laister etzateko aña lekurik ere ez. Au ez gertatzeko, zerbait onik
asmatuko ote da?

MUXIKA'TAR KINDIN,

Buenos Aires-Dagonilla-16.

TEONDO

Beste inork baño len, neronek aitor dezadan: *teondo* itz berriya det. Onetxegatik: EGAN aldizkariaren orrietan au aurkitu det: "Ta te-belarraren ura dator irugarren mallan". (Ikus EGAN, 1963, 1-3, 115' garren orrialdean goi-goyen).

Egunero dakusazkit. Begi betegarri ditudan egaltxo auek, alegia. Menditxo eta muñotxo alaiak. Iya-iya te'a besterik ez batzutan beintzat. Bañan te ori ez da belarra. Tarteka-tarteka iya zugatz egin dedin arte uzten diote. Orrela, *ondo* esan dezagun. *Teondoa*. Sagarrondo eta intxaurrondo eta aranondo bezela.

Teondoari azi dedin gutxitan uzten diote. Teondorik garayena ere gizon eta erdi-edo azi oi da. Euskalerrian arta-zuztarrak luzêna añatsu.

Te izen au engalandarrak Txina'tik artu zuten. Ain zuzen ere Fukien'go eskualdetik. Txina'n iparraldean *mandarin* (agintari) izkuntzan *txa* esaten dute. Yapandarrek txineratik artutako itza onela darabilte: *o txia*. Fukiendarrena *hoclo* izkeran dago: *te*.

Emen te-orria urtean iru aldiz biltzen dute. Kimua moztuz, adar-xoa beatzez iñausi. Guraizez batzutan. Iru ostoko muturra izaten onena. Adarra luzetxo danean, kimua bost ostokoa-edo iñauten ba'dute, bilduketa orrek eske gutxigo oi du. Saltzaleak estuago ibiltzen dira. Udaberriko bildu-aldia izaten da bikañena.

Te'a ontzeko lanak luze eta ardura aundikoak dira.

ETXEBERRIA'TAR P., S. I.

Formosa: 1964-11-8.

Zinkunegi Sendagillea (1886-1964)

Zinkunegi ta Arruti'tar Jose Indalezio, Errexildarra jaiotez (1886-IV-29), Zarautzen il da (1964-I-9'an.). Valladolid'en ikasi eban medikutzarako. Aya'ko Marzelina Zabala'kin eskondu zan, 1914'n. (Zazpi seme alaba euki dabez, 5 mutil eta 2 neska. Mutilik zarren biak 22 urtegaz il dira, 1939'an zarrena eta 1941'n. bigarrena.) Kato-ljko aundia eta euskaltzale txikiagoa ez. Euskaltzaindiko urgazle, Idazle ugaria, itzultzale batez be. Itzulitako lan pillo bat itzi deusku argitaratu barik. Bere buruz egindako batzuk be bai.

Ona emen batzuen izenakin errenkada bat: (1)

1. *Irizpidea*. (Balmes'en "El Criterio". Itzulpena. Argitaratua.)
2. *Erraondoko azkenengo atabalaria*. (Arturo Campion'en "El último tamborilero de Erraondo". Itzulpena. Argitaratua.)
3. *Popatxo*. (Arturo Campion'ena. Itzulpena. Argitaratua.)
4. *Jan Pier Bidart*. (Arturo Campion'ena. Itzulpena. 1914'garren urteko gerrateko ipuia. Argitaratua.)
5. *Pedro Mari*. (Itzulpena. Antzerkia. Argitaratua? Gerra aurretik antzeztu zuten Zarautz'en.)
6. *Oneraspen bidea*. (Itzulpena. Sales'tar Pantzezka Deunaren "Introduction à la Vie Dévote". Argitaratu barik oraindikan.)
7. *Mari Duce*. (Nere jarraibide Jesus Mari'ren Semea Chaminade Aba Gurgarriaren gogoeraz Neubert'tar Emili Aba Miren'dar-rak egiña. Itzulpena. Argitaratu barik.)
8. *Ferval Apaizaren Ixilpekoa*. (Itzulpena. Eleberria, nobela. Silvain Roche'ren "Le secret de l'Abbé Ferval". *Témoignage Chrétien* aldizkaritik artua. Argitaratu barik oraindikan.)

(1) Argitaratuen barri Estornes Lasa'tar Beñat-en artxibutik artu dot. Argi-ratu barik dagozanen barri Kepa Zinkunegi Zabala'k bialdu deust, neuk eska-tuta, bere aitaren bizitzako zeatasun batzuekin batera. Georgetown'eko Unibersi-dadean dagoalako orain Jon Bilbao, ezin izan dot ikusi onen Bibliographi argita-ratu bakoa.

9. *Nora eraldu zuten Petrus, maitasunak eta aztikeriak. Aubers'ko Aselea.* (Elezarra. Pantzeratik itzulia, Argitaratu barik.)
10. *Ibarrola.* (Emanuel Robles'en "Montserrat". Arzeluz'tar Ander "Luzear"-ek pantzeratik euskerara itzultzen asi ta Zinkunegi'tar Joseba'k bukatua. Antzerkia, Argitaratu barik.)
11. *Aur eskuntza.* (Gertatzen diranak, Juan Bardina sendagilleak egiña: a) *Aurren biotza*, b) *Agurtzane itz-yario da*, c) *Rakel azaluts (ipokrita)... nai ta ez*, d) *Norberoikeri urratzallea*, e) *Zomorroa, Sorgiñak eta Txerrenak.* Argitaratu barik.)
12. *Yon'ek edaria zergatik utzi zun?* (Itzulpena. Jacinto Benavente'k erderaz egiña, Argitaratu barik.)
13. *Ugorkeriaren aurkako irakaskintza.* (Itzulpena. Dumuid Sendagillearena. Argitaratu barik.)
14. *Franklin'en esanak.* (Itzulpena. Argitaratu barik.)
15. *Kistoa sendian.* (Ezkonduentzat gogaketak. Zinkunegik bere buruz egiña, Argitaratu barik.)
16. *Euskal iztegia.* (Amaitu barik utzi dau.)
17. *Zigor.*
18. *Osasun bidearen amarkuna.* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
19. *Ume erretzalleak.* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
20. *Asmatzen?* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
21. *Edari ugorduneri buruz amar iritzi.* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
22. *Osasunaren amar aginduak.* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
23. *Ugorra (alkoola).* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
24. *Yate edateari buruz esakun yakingarriak.* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
25. *Aurren osasun ona adiraxten duten aztarnak.* (Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
26. *Illak il.* (Ipuia. Zinkunegirena. Argitaratu barik.)
27. *Eusko Abenda. Bere sendotasuna len, orain eta gero.* (Zinkunegirena. Argitaratua.)
28. *Kirolak, ¿ongile ala kaltegarri?* (Zinkunegirena. Argitaratua.)
29. *Keça Deunaren ollaskoa.* (Zinkunegirena. Argitaratua.)
30. *Kozko Muñoa.* (Zinkunegirena. Argitaratua.)
31. *Academia de la Lengua Vasca. ¿Es posible y conveniente su creación?* (Zinkunegirena. Argitaratua.)

N. ALZOLA.

Dima'ko Soloeta Aba Kaputxinoa

Ordenan, Dima'ko Fernando Aba txit Agurgarria.

Baña sendiz, Soloeta-Iturrondobeitia'tar Saturnino.

Yαιο, Arratia, Dima'ko "Bargondia" auzoan, 1881'ko Zezeillaren 11-an.

17 urtetan, Bilbo, Basurtu'ko Kaputxinoen komentuan sartu fraide.

Ordurako, latin ta latin-ikaste garaia dagozkion ikaskizunak egiñak ebazan Zorrontza'ko (Amorebieta'ko) "prezeptoria" batean.

Aldi areitan, olango "prezeptoria" asko egoan, an-emenka banaturik; ta areitan ikasten eben, gero abadegaietxe nagusira yoateko, filosofia ta teoloxia ikasten.

Soloeta Aba, abadegaietxera orde, Basurtu'ko Kaputxinoen komentura zan.

Urte bat "nobiziaduan" egin, Ordenak aginduten ei dauan lez; ta gero, filosofia ta teoloxia, Gaztela'ko Kaputxino-komentuetan, ikasi ebazan.

Dirala bost edo sei urte, Madrillen, Kaputxinoen komentuan, aren ikaskide izandako lagunak, gaztelarrak, esaten eben, izugarrizko buru argi ta sakona ta izugarrizko oroimen on ta gogorra agertu ebazala ikastaro osoan, gitxi-gitxik lez.

"Gure urteetan igarotako bururik argienetakoa", esaten oi eben.

Ikastaroa, doi-doi, amaituta eukala, España'ko Ordena barruan, "Probintzi-en" berezipen barria egin zan.

Bizkaia, Gaztelagaz batuta egola, lengotik berezi ta Napparroa'ra ta Gipuzkoa'ra batu eben: Bizkaia "Probintzia"; baña Bilbo, ez.

Orra ba, Soloeta Aba ere, alde onetara etorria Gaztela'tik.

Orañik abadetu barik, urte bat egon zan Ondarrabi'ko Kaputxinoen komentuan, filosofoen irakasle (1907-1908).

1908'ko Epallaren 13-an abadetu; ta 19-an, Jose Deunaren yai-egunear, lenengo mezea esan eban Dima'ko parrokian.

Eta udagoienean, Suiza, Friburgo'ko eliz-goi-ikastolara bialdu eben Nagusiek, legeak obeto ta geiago ikasteko.

An egoan orduan, irakasleen artean, entzute aundikoa zan Getino Aba; ta onek "el vasco" deitzen eutson arreri; ta arreri bakarrik, bera bakarrik ezpazan be emengoa.

1908-1909, Friburgo'ko goi-ikastolan; ta 1909'ko Azillaren 20-an, Argentina'rako itxasontzia artu eban.

Udako oporketatik, Azillaren azkenaldirañoko bitartetxo ori be, Ondarrabi'ko komentuan bizi izan.

Eztakit Ondarrabi'n bizi zan 1907-1908 aldi artan, ala bigarren aldi onetan edo bietan; baña bai, Ondarrabi'n egoala, Urkixo'tar Julio jaunagaz artu-emonak izan ebazala.

Berak utzi eutson jaun oneri, Añibarro'k bizkaieratutako "Geroko gero", Ondarrabi'ko Kaputxinoen komentuan egoana. Ta geroago, barriz, Urkixo jaunak komentu artara biurtu ebana.

Argentina'ra yonan; ta laster atara eban euskal-aditzari buruz gutuntxoa. Au, Urkixo jaunari opatua dago. Gutuntxo onen izen-burua beerago dakuskezu.

Be-Ameriketetan 18 urte igaro ebazan. Orreitatik 15 Argentina'n; ta 3 Chile'n.

Buenos Aires'ko "Euskal-Etxea" ikastetxe entzutetsuan, 13 urtez, irakasle.

An Argentina'n be, artu-emon aundiak euki ebazan euskaldunakaz, ta biotzez ta gogoz lagundu be euskal-buruai.

Olan, euskoei buruz bi tomodun liburu mamitsu, ederra idatzi eban Juan Sebastian Jaka jaunagaz. Bardin Amorrortu jaun argitaraldiaz; ta Uriarte, "Baskonia" aldizkariaren yaube ta artezkari ta idazle-buruagaz; diru-kontutan, Argentina'n ain ezaguna izan zan Olariaga euskaldun jaunagaz. Yaun onek, oker ezpanadi, bere kontu, argitara eban "Ami vasco" gutuna, milla ta millak iyeki, eunka.

Donostia'r Yoseba Andoni Abak be, Argentina'ra zanean Blazy kallonjeagaz, Euskal-Erriari buruz mintzaldiak entzunaraztera, laguntzallu sutsu ta argia arkitu eban Soloeta Abagan.

Argentina'n, ganera, idatzi be egiten eban paperetan ta aldizkarietan, geienean Eusko-Erriaz.

Ta liburu batzu be argitara ebazan.

Ona emen:

I. CURSO PRIMERO DEL IDIOMA BASKO / ESCRITO POR EL / Rdo. P. Soloeta-Dima / Franciscano, O.M.C. / PROFESOR DE EUZKERA EN LOS INSTITUTOS / DE / EUSKAL-ECHEA, ARGENTINA / EN DIALECTO GIPUZKUANO

/ 1912 / Tip. de LA BASKONIA—BELGRANO, 1389 / BUENOS AIRES.

Además de este "CURSO PRIMERO DEL IDIOMA BASKO" publicó el P. Fernando de Dima otro "Curso segundo del idioma basko" según se desprende del prólogo (pág. 8): "Esta carencia de gramáticas me ha movido a arreglar y publicar dos obritas intituladas: "Curso primero del idioma basko" y "Curso segundo del idioma basko". Esta obrita no ha llegado a mis manos.

Bibl.: AOFMC 29 (1913) 351; RIEV 7 (1913) 286-287.

Lecároz, BCapuchinos.

(Boletín Oficial de la Provincia Capuchina de Navarra-Cantabria-Aragón, 1954, pág. 203.)

2. Conjugación Sintética / DEL / VERBO BASKO / COMENZADO POR CONSONANTE / POR EL R. P. SOLOETA DIMA / FRANCISCANO O.M.C. / Al desinteresado e ilustre publicista basko, Sr. Don Julio Urquijo / dedica estas cuartillas.— El autor. / BUENOS AIRES / IMP. "LA EUSKARIA" CORRIENTES 3151 / 1913.

58 p. 17,5 cm.

Esta obrita es la recopilación de artículos que fueron publicados en "La Euskaria" de Buenos Aires.

Bibl.: AOFMC 29 (1913) 351; RIEV 8 (1914) 176-177.

Roma, BSan Lorenzo 18/25.

(Boletín Oficial de la Provincia Capuchina de Navarra-Cantabria-Aragón, lelengoan bezela.)

3. "LE PETIT BASQUE" / COURS ELEMENTAIRE DE GRAMMAIRE BASQUE / DIALECTE LABOURDIN / PARLE / R. P. SOLOETA-DIMA / Professeur de langue basque au collège. Euskal-Echea / (REPUBLIQUE ARGENTINE) / "Non, jamais il n'y eut, ni, nous l'espérons, il n'y aura de Pyrénées pour les Basques". (Haristoy, IIe, 49.) / BUENOS AIRES / IMP. VINCENY. BOSSIO & CIA.—CORRIENTES 3.151 / 1913.

148 p. il., lám., fot., mapa. 21 cm.

Bibl.: AOFMC 30 (1914) 251; EuskEsn 4 (1914) 51.

Roma, BSan Lorenzo 36-D-28.

(Boletín Oficial de la Provincia Capuchina de Navarra-Cantabria-Aragón, lelengoan bezela.)

4. ENSAYO DE LA UNIFICACION / DE / DIALECTOS BASKOS / POR EL / P. SOLOETA-DIMA / Capuchino Profesor de Euskal-Echea (Argentina) / BUENOS AIRES / TIP. "LA BASKONIA".—BELGRANO 1.389/1922.

173 p., 1 h., 17,5 cm.

Bibl.: AOFMC 39 (1923) 208; RIEV 13 (1922) 666; RazFe 66 (1923) 518-519.

Lecároz, BCapuchinos Y b.

(Boletín Oficial de la Provincia Capuchina de Navarra-Cantabria-Aragón, Ielengoan bezela.)

AOFMC = Analecta Ordinis Fratrum Minorum Capuccinorum. Roma.

Txile-Arjentina'ko Nagusiek ezagun eben aren balioa; ta orra, kómentu aundienetako baten Nagusi izendatu eben, Txile-Santiago'ko Nagusi alegia.

Orduan Txile-Arjentina bat ziran; orain bi zatitan dagozala berezirik, aldez Arjentina, aldez Txile.

Santiago'ko Nagusi zalarik, aren aomena zabaldu egin zan Ordena barruan, Nagusi legez.

Iru urte ondoren, Txile-Arjentina'ko aolkulari egin eben; ta ganera, Buenos Aires-Nueva Pompeya'ko Nagusi ta parroko.

Nueva Pompeya da Txile-Arjentina'ko Kaputxinoen komentuen artean lenena.

Ta ganera, "Nueva Pompeya'ko Andre-Mari'ren" basilika, Arjentina osoan, txit entzuna ta ezaguna.

Baña biotzean etxakon laket, Nagusi izatea.

... ..

Ama bizi yakola-ta, 1927-an itzuli bat egin eban Bizkai'ra. Aita, gaztetan bera fraide sartu ta laster, il yakon.

Bizkai'an ebillela, Euskaltzaindia'k deitu eban batzarren batera; ta yoan be egin zan. Gomute on-ona eukan batzar aretaz.

Erroma'ra be yoan zan. Eta eztakigu argi; baña, edo Euskalerrian edo Erroma'n, sortu yakon Txina'ra yoateko asmoa, Arjentina'ra ordez.

Illabete oneitan aldatu ei yakon gogoa, aldez Arjentina'ra ez itzul-tezko; ta aldez Txina'ra yoateko, ara ordez.

Ta Nagusiek emon eutsien baimena. Ta 1928-an abiatu Txina'rako bidean. Bakarrik.

Ta Txina-Pingliang'go mixiolariak uste ez ebela, euren artean ager-tu zan bakar-bakarrik, poz-pozik ta osasun on-onean.

47 urte ebazan orduan. Indartsu ta gazte-gazte egoan.

Lerro laburretan, aren mixiolari-bizitza abzaltzea, 26 urtez egin ebana, ezta gauza erraza.

Bizitza arrigarria, lan-lanpetua beti.

Mixioleku barriak idegi ebazan; bidealdi luze ta neketsuak egin, kristau-sendiak ikertzen; ta leku urrin ta oianetako lur-zulo ta bizitokietan igesiak ziran kristau-sendiak topeu ta topeu ibilli, egun asko ta luzeetako bidealdiak egiñaz.

Onelango bidealdi bat edo beste, "L'Osservatore Romano" berak be argitara eban, euskaldun mixiolaria txit goretsiz. Idazkai areik, Nagusiak bialduak ziran egunkari artara.

Naiko da yakitea, txinarrak eurek, naiz kristauak, naiz kristau etziranak, begirune ta itzal aundia eutsoela. Batez be, kristauak maite-maite eben.

Lurbira osoan entzuna izan zan, zelan "gorriek" eroan eben eureka, mendi ta toki bakartietara, 1933-garren urtean.

Kingyang'go uri aundian egoan Soloeta Aba orduan, Anai lagun-zalle bategaz; bien artean, Mixio barria irazten.

Domeka batez, urrena egoen beste Mixio batera yoatea gogoratu yaken.

Mixio oneri "Sanshelipu" eritxon; eta Kingyang'dik 15 kilometro urrin egoen, baserrien artean. Kristauak, baserri orreitan, bizi ziran; ta mixiolari bat bakarra zan.

Orra domeka gauan, "gorrien" talde aundi bat, oianetatik urtenda, arin-arin, laster-laster, galapan ibilli-ta, argia urratu baño len, Mixiora ziran. Ta iru mixiolariak, lotu-ta, eurekaz eroan ebezan.

Soloeta Abak arren egin eutsien "gorriek", beste biak uzteko; eta norbait eroatekotan, bera bakarrik eroateko.

Ene...!! Izugarrizko nekeak yazanazo eutsoezan...!!

Makillaka be yo egin eben. Kordel batzuekaz eskegi be bai; esku liak, batean loturik, atzeko aldera edo sorbalda aldera; ta kordelagaz estutu bi atzamar, bata bestearen ganean ipini-ta; ta olan dingilik euki arbola batetik...

Zelango miñak gorputz guztian...!!

Eta "gorriekaz" egon zan illabete biak, Azaroa ta Lotazilla izan ziran...!!

Gauetan lur eze, leitua besterik ez, lo egiteko...!

Orregatik gauak, jinasia egiñaz, igaroten ebazan.

Egun batzuetan, barriz, bide luzeak egin bear arin-arin ta oñez, gobernuaren gudariak, "gorriek" atzetik, yarraitzen eutsielako.

Azkenez, 1934'ko Urtarrillaren 6-7-an, ariñago yoa bear izan eben "gorriek", gudari areik inguratu nai ebezalako.

Eta "gorriek" ain arin zoazela, atzean geratu zan Soloeta Aba. Eta "gorriek" ez eben il, tiro bat berari bota-ta. Ta gudariiek Mixiora barriro ekarri eben.

Nagusien aginduz, liburu ederra idatzi eban ber-berak gero Mixioan, "gorrien" eskumendean egon izan zan garaiko kondaira ta gertakizunak kontatuz.

Ona liburuaren izena :

Mi / Cautiverio / bajo el Dragón Rojo / (Dramático / relato / de un / Misionero / Argentino) / Memorias del R. P. / Fernando Soloeta de Dima / Misionero Capuchino en Kansu, / China. / PP. Capuchinos / Nueva Pompeya / Buenos Aires / [s. d.]

2 h.p., [7]-122 p.

Cubierta grabada a varios colores.

Bibl.: AOFMC 52 (1936) 60; ColFranc 7 (1937) 693-964; NPomp 21 (1946) 320.

Roma, BSan Lorenzo 24-K-42.

(Boletín Oficial de la Provincia Capuchina de Navarra-Cantabria-Aragón, 1954, pág. 204.)

Arjentina'n egoala, "arjentino" egin zan; ta Arjentina'ko gobernuak emondako garbitasuna beragaz eroaten eban. Ta legez, beti "arjentino" lez erakusten eban bere burua.

Gizon ixilla zan; ondo sufritzen eban; baña badakit, etzegoela pozik, norbaitek aldatu egin eutsolako liburua, gauza batzuk kenduz eta beste batzu ipiñiz.

Geroago, Iraizoz'ko Polikarpo Abak itzuli eban euskerara, ondo-ondo, berak bakarrik dezaken legez; ta orduko *Zeruko* ateraten eben, folletin lez.

Baña 1936-an sortu ta agertu zan zoritxarreko guda arrek *Argia*-n ori besuntsitu ta ezabatu eban. Ta olan argitara barik geratu zan.

Polikarpo Abak egiten eban itzulpena be, zerbait aldatuta egon arengandik egiña zan.

Egiatzko paperak ikusi be, ez bide zituan ikusi.

1933 ta 1934 t. a., "gorri" areik zapalduak egozen; baña etziran geldi egoten.

Urteak ta urteak lanean yarraí eben; ta azkenez, 1950-garrene-rako, eurena eben Txina guztia.

Ta laster asi ziran mixiolariak yazartzen, askatasuna kentzen, etxe barruetara sartzen, geroago edo lenago danak kanpora botatzeko Txina'tik.

Urte bat osoa euki eben itxi-ta Soloeta Aba Yurre'tar Yulen Abagaz, Mixio bardiñean; baña gela ezbarðiñetan. Kanpora ezin urtenaz, beti zaiñak atean; bazkaltzeko bakarrik batera etorri oi zirala.

Olan urte bat baño geiago, gela barruan itxi-ta egon-da, biak batera bota ebezan indarrez.

Azkenak izan ziran, Txina'ko Kaputxino euskaldunen Mixiotik urtetan,

Larrañaga gotzai yaun guztiz Agurgarria ta beste mixiolariak, illabete batzu lenago, yoanak ziran gura ta gura ez.

Soloeta ta Yurre Abak, biak batera ziran Manila'ra, 1954'ko Zezeillaren 3-an, Blas Deunaren egunean.

Ta Soloeta Aba Manila'n gelditu zan, an be baiziran Mixiolari Kaputxino euskaldunak-eta.

Ta an il da 1964'ko Bagillaren (Garagarrillaren) 21-an.

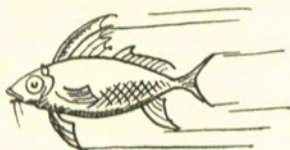
83 urte...!!

Buruz azkarra, argia ta sakona, gitxi lez.

Eta biotzez oraiñik aundiagoa ta goragoa.

Goian Bego...!!

AITA JULIAN YURREKOA.

Textu Zaharrak

Zahar-kutsu ta lainoz inguraturik bizi geran euskaldunok ez gera ain zahar-zale agertu inoiz ere izkuntzari dagozkion gauzetan beintzat. Ala ere lanturik asko io izan dugu mendez-mende antxiñako agiri zaharrik euskeraz idatzita agertzen etzelako. Zarra benetan lantu-miñ ori, amaxeigarren mendetikoa gutxienez, eta agiri zarren eskasia nolarebait betetzeko, asmatzera iarri zitzaizkigun garai artako istorilariak baita geroagokoak ere: or daude “Andramendi”-ko agiriak, or “Leloren Kantua”, arrezkerokorik ez aipatzeko.

Egia da izan, egia samifia, gure arbasoek etzutela euskerarik erabilli beren artu-eman, batzarre eta bestelako agirietan: euskeraren gauzezatasuna ezur-muinetaraino sartua zeukaten or nunbait, eta geroztiko euskaldunok ere eritasun ilgarri orren mendea irauten dugu damurik. Gurea bezin izkuntz apalak ala nola katalana eta romanera berriak agirietan mintzo zirenean ere, aizeak zeraman euskera larrutx orietan aztarna iraunkorrik utzi gabe.

Ala ere ez tira uste bezin urriak euskerazko antxiñako agiriak eta egia auxe iarten digu argi asko begien aurrean Mitxelena iaunak argitaratu duen *Textos Arcaicos Vascos* liburu benetan ernagarri eta iakingarriak. Amazazpigarren menderartekoak bilduta ematen dizkigu liburu ortan, arrezkerokoak beste liburu baten emateko asmoarekin.

Textu geienok an-or sakabanatuta arkitzen ziran eta etzan errexa euskal-idazle askorentzat textuok irakurri eta ikertzea. Liburu orretan irakurri ditut nik lenengoz, osorik beintzat, euskal-textu ez gutxi eta beste ainbeste gertatuko zitzaien beste askori ere ziur aski. Izan ere, nola eskuratu gai ortaz ari izan diran ainbeste liburu eta aldizkari? Liburuak dakarren bibliografiari gain-begiratu bat ematea aski duzute egiteko zail ortaz iabetzeko. Idazkun asko, geienak ez esateko, erdi andeatu eta lardaxkatuta iritxi dira gure garai ontara, maiz kopisten erruz, sarri idatzi zitutenen zabarkeriz eta buruausterik asko sortu izan ditute aien muiña ta esan-naia argitan iartzeko. Ikerlari

geienak arrotzak ziran eta etzuten euskera bear bezin sakon ezagutzen. Euskaldunak ere ari izan dira lan ortan; oiei, askotan, linguistika eta filologi iakintzaren gurpillak palta zitzaizkien bear bezela textuok miatu eta adierazteko. Orain berriz, iakintza biok, euskerarena alegia eta filologi-linguistikarena zearo menderatuta dauzkan iakitun bat etorri zaigu argi berriz textuok iazten. Lan gaitza egin digu Mitxelenak oian itsu ortan bideak nolarebait zulatzen.

Eztu ezer adierazi ordea sakonki textuok miatu gabe, ezta ere beste askoren esanak barren-barrenetik aztertu gabe. Baña iakintza ta umiltasuna elkarren besotik ibilli oi dira eta maiz, Mitxelenak herak, zalantzan iarten ditu iruzkin eta azalpenak. Ezin zitekean bestela izan ere. Itzaurrean bertan esaten digu "eztaukala geiegizko ilusiorik bere adierazpen eta irakurpenetan, ala ere alik eta zeaztasun geienak bildu nai izan dituela textuen inguruan irakurleak berez erre-xago erabaki dezan".

Erromatarren garaiko idazkunak, naizta latin pixka bat iakin, gure adieraz-almenen gaineratik daude. Nolanai ere Mitxelena bere-ekin aitortu bear dugu Akitaniako idazkun askotxotan ageri zaizkigun giza-izen eta iainko-izenak euskal kutsu aundia dutela. Erdimendeko agiriak toki-izen eta giza-izenei dagozkie geienbat. Naparroako Monastegi zaarretako larrutxetan bilduak geienak. Sail ontan sartzeko ere mutur zorrotza bear da, gurea berriz kamutsa izaki. Baña gure abizenen iatorria miatu-zale diranek aberastasun aundia arkituko dute liburu ontan eta iturri garbiak ere bai esan kirtanak alderatzeko. Amaxeigarren mendeko agiriak urbillagotik dagozkigu eta oietxek dira, izan ere, ugari eta luzeenak: euskeraz mintzo zaizkigu esaera motx eta olerki ez ain laburretan.

Textu ez-ezagunik ezta palta bilduma orretan baña batez ere lengo textu ezagunak ematen dizkigu osoturik idazle azkar eta erabat ikerle zorrotzak. "Santailia"-koan eskerrak Mitxelenari "zizarre ke-iarioak" "zidar" istatsuz ordeztu al izan ditugu, baita "zalagarda" zaratatsuak ere bere lekuan tinkatu. "Perutxoren kanta"-ren inguruan ezezagunak zitzaizkigun itz eta esaerak bildu ditu, naizta "Aztobizarra" zearo moztu ez. Neretat kantatxo artan eztago "astobizarrik" ez eta "Aztobizarik" "aztor(e) bizkor" baizik, Mitxelenak berak eta Lekuonak diotenez. Oñatiko "Don Jakob'en illeta"-ko izkirimiria argi berriz ageri zaigu. Oraindañoko komentari eta irakurpenak, nik irakurri ditudanak beintzat (azkena B. A. E. V.-en Odriozolarena), oso baitira illunak. Aipagarria, baita ere, "Refranes y Sentencias"-en geigarritzat bezala damakigun saio ederra

"Mondragoiko erreketarenak", asko zor dio Mitxelenari. Baña emen zerbait esan nai genuke: 38'garren neurtitzeko "oyn arroc" ni beintzat, ez nautela batere asetzen. Izen-ondo bitxi arkitzen dut

“arroc” edo “arrooc” igesi dioazan oineri ezarteko, ezpaitira eban-gelioko (?) *oin doatsuak* bezelakoak. Nik “*oyneztarroc zirean luma*” irakurriko nuke. Orra zergatik: kantuan bertan, eta lerro batzuk go-rago ageri zaizkigu “*Bergararroc*” 23’gn. neurtitzean, “*Gamboarroc*” 30’garrenean eta “*Sandaili*”-koan “*Lazcauarroc*”. “*Cirean*”, berriz, 28’gn. bertsuan ageri da: “*Aen bizarrac icara cirean*”, beraz olerkiaren bilbeak ematen digu nolarebait osatze ortarako aztarrena. Ondo dakit “*Ozaetaco jaun gazteac*” itsatsita daraman *K* egillea dela naste orren iturria. *K* ori kenduta askoz ere *luminos* (barkatu zerugoitik Orixen) eta argiagō geldituko litzake textuā:

.....

Oyneztarroc cirean luma!
Ozaetaco jaun gaztea
Laster batean igaro zan
Uraz alde bestea (bestera)...

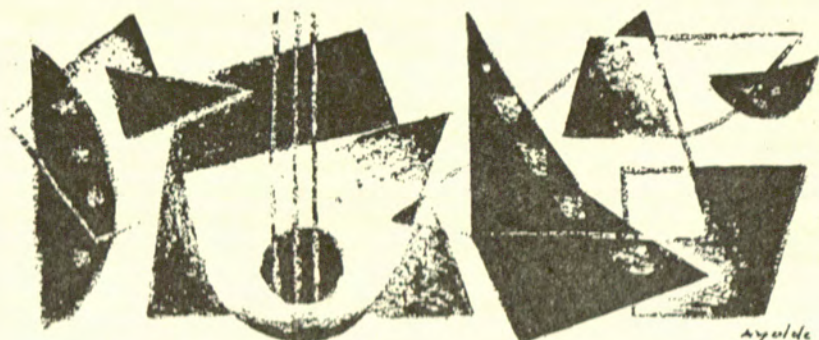
48’garren neurtitzeko “*Ara bere*” dagon-dagonean utziko nuke nik, Villasante Aitak ain ederki argitara digun Añibarroren *Voces Bascongadas-en*, 117’gn. orrialdean: OTRO SI, *ytem* erdal-itzen ondoan auxe dio: *c. are gueiago*; *b. ara bere, ara gueiago*. Argi dago beraz: “*Ara bere lasterka, naiz, lasterrago*”. 50’gn. bertsuko “*axey-cat*” illuna da benetan. Nik uste mataxa ori nolarebait ariltzeko Gue-rarak zionera biurtu bearko dugula: “*Beraxe*” edo orrelako zerbaite-ra. Iakintsuei dagokie korapillo ori askatzea, ez ni bezelako arloteari.

Liburu gutxi irakurri izan ditut ain zirikagarriak. Neri beintzat lotan nagola ere zirika ari zaizkit an agertzen diran esaera illunak. Ezin genezake bazterrean utzi euskera zaarra maite dugunok. iñola ere. Eta ementxe, textu zaar oietan, beste iñun baiño argiago ikusi genezake euskeraren batasuna: mendeetan barrenago eta are batuago ageri zaigu gure izkuntza.

Mesede aundia benetan Mitxelenak liburu onekin egin diguna. Lendik ere zor aundietan geunden *Fonética histórica vasca*, *Apellidos vascos* eta *Historia de la literatura vasca* obra aundien egillea-rekin. Betor “*ordu onean*” bigarren bilduma ere zorrak area-gotzeko. Bidenabar eskerrik onena agertu nai genioke “*Editorial Minotauro*”-ri ere, alako liburu txukunetan ain gai mamitsu eta sakonak ematen ari zaigulako euskera eta euskaltasuna maite ditugunon atse-giñerako.

ANDIMA.

Caracas'en Uztailaz 1-1964.

naas - maas

FEIJOO jakintsuaren hil-urteurrena

Berreun urte dira Benito Jerónimo FEIJOO pralle beneditano ospetsua, Oviedon hil zela. *Orense-Casdemiro*-n sortua 1676-an; Samos-en eta Oviedon, Pralletegiko buruzagi izana. Denbora illun eta gibelatu haietako pentsalari zorrotz eta argi bat bezala agertzen zaigu bere izkiributan. Eta aitzinerat segitu gabe derragun, bere sorterri Galizia-ko maitalea izan zela, eta izkuntza propioaren defendatzaile bizkorra; eta berdin, erdara-izkuntzaren garbitzearen abantailan etzuela ainbeste siñesten.

Jakinduri eta ezaumen edatuenetariko bat izan zen; ez ordukoen arabera, oraiko bereko baizik. Artuemanetan egon zen, orduko Frantziako jakintsu askorekin. Ausardi haundi batekin izkiriatu zuen: *“Yo, ciudadano libre de la República literaria, escucharé siempre con preferencia a toda autoridad privada, lo que me dicta la experiencia y la razón.”* Berreun urten ondotik, oraiko jende erdi ikasiek berek, elukete esan hau aise onartuko; hemen Euskalherrian beñiñein.

TEATRO CRITICO eta CARTAS ERUDITAS bere bi obra haundietan, azaldu zuen bere jakitate edatua; orotako jakin-naia zen; *Illuntzeak- Kometak- Mirariak- Astrologia judiciaria- Almanakak- Urrunetako elexarrak- Intxisuak- El toro de Sanmarcos*, eta ainbeste halako siñeskeri eta ustekerietaz mintzatu zen luzeki, zozoak argitu naiez. Folklore-zaleek bereziki, atsegin handiak in iastatuko dituzte, orduko oitura bitxi hori-en herriak.

* * *

Euskaltzaindiko Biltzarrak LOIOLA-n

Joan den Agorran, LOIOLA-n egin ziran euskal bilkuretan, itzaldi mamitsuak aditu ziran. Euskera idatzia nola bidatu; euskera mintzatua nola piztu, etxean, eskolategian, Irradioan, Elizan; gai hokeri buruz mintzatu ziren, Larzabal, A. Goikoetxea, M. Lekuona (irakurtu zen hunen itzaldia), Goenaga, Bastarrika, Lojendio, Irigaray; eta izena aaztu zaigun bizkaitar Irakasle iaio batek mintzaldi erne eta bixi bat.

* * *

Andere *Labquerie* hil

Mixel LABEGUERIE sendakina, aalduna eta Euskalzaleen Biltzarreko Buruzagi denaren andere gaztea hil izan da supituki Kanbon. Pariserat senar- emazteak abian ziren memento berean. Bere adiskide eta ezagun guztiek arrituta jakin zuten berri deitoragarria; eta hemengo adiskideek bihotzmin haundiena erakutsi nai diote (Meza bat ere atera zioten joan den igande batez, Donostiako Santa Teresa elizan) bai berari eta bere bost aur gaizoeri, hala nola gisa berean, bi aldeetako senideeri.

Kanboko elizan eta Uztaritzeko hilerrian egin elizkizunetara, Euskalherriko eta kanpoko jende oste gaitza bildu zen, aundieria eta agintari askoen artean.

* * *

Donostiako Euskal bestak

Beti bezala, Iraillean, hiri nagusian, 15 egunez ospatu ziren, ainbeste herri-josteta eta ikusgarrien artean, txoilik Teatroa, itzaldiak eta aur euskaldunen etsaminak azalduko ditugu hemen. Carrasquedo-Olarraren *Garo-usaia* komedia, ikusi ginuen jokatzin; GAROA obratik ederki antolatua, euskera bizi eta natural batean. Egilleak behar izan du dudarik gabe, Txomin Agirrerri segitu; bainan naiago izan genuke guk Ioanes artzaia, egiazkoagoa agertu baledi; xuriak bezala, zer-bait beltz ere emanez.

Etxeko nagusi euskaldun batendako leunkeri geiegi, gure iduriko; eta hau dena Carrasquedo-ren lana batere gutietsi gabe, aitzitik. Jokolari guztiak ederki aritu ziren, bainan Etxaniz andereak bizkaitarrez egin papera, denen gustokoa izan zen; euskalki bateko komedian, beste euskalkiko zatibat sartzea, azierto aundia da. Basarrik oiala altxatu baino leen, itz egoki batzu esan zituen. M. Dolores Agirrerri eta gaiñerako-eri ere eskuzarta ozen bat.

Gai huntarik, HERRIA astekarian artikulo batzu idatzi ditu *Kostatarr*a izengoitiko batek. Egia da iparraldeko Euskalherria, industria puska baten beharretan dagola, gazteriaz ustu baino leen; hau iñola ere ezin da ukatu. Baina artikulistak berak aitortzen du... *dirual ezduela erresumarik... ez sendimendukeririk*. Euskal gazteria, beraz, atxikiko duten industrialari baiño euskalzaleago diren kapitalista horiek, nun daude?... Hortan da ene ustez, korapillo guztia.

Kasu industriakin! euskal gazteak hemen geldí arazi ordez, erdaldun geiago ekartzea bailitake; Endaian, Baionan, Legazpian, Errenlerin, Eibarren eta beste herri askotan bezala.

Euskal langilleak obesteko, *Nafarroa-Leitze*-ko ola batean hartutako biderei jarraiki beharko; han nausi-gidariak izan dute bihotz, eta hiriko kontseilukoek ere indar, baldinkizun batzuen pean, lur eta abantailak eskeintzeko; eta hala eskualdeko mutillak etxe ingurutan atxiki.

*Kostatarr*a, *Davant* eta borondate oneko beste lagunek, industriak sartu baino lehen, on lukete gure ORIA eta URUMEA ibaietako bazter ustelduak usaintzea; eta Legazpia, Elgoibar, Ernani, Galdakao, Lejona, edo beste erri batzuetan barna paseiu bat egitea; 15 urte hoketan egin duten aldakuntza negargarria ikusteko. Aberastasuna onartu ditake, beste kalteak baztertuz.

* * *

UNAMUNO-ren ohorez

Bilbotar ospetsuaren sortze-urteurrena dela kausa, euskarazko artikuloak ere agertu dira Z. ARGIA-n, eta ez gutti hala ere. Joan den EGAN-en eman nuen berriaz gaiñera, ezdut geiago esango. Txoilki aipatu nai dut *Valverde* idazlari trebearen erdarazko *Unamuno y el vascuence* artikuloa. Bertan, arrazoi askorekin jakintsuaren bidegabekeri batzu azaltzen ditu; eta hau ezta ttipiena; *...aprended a la vez a encarnar vuestro pensamiento en una lengua de cultura, dejando la milenaria de nuestros padres...*

Askok uste dute bilbotarra, Pedagogian ere jakintsu bat izan zela, baina esakun hortatik ikusten dugu, bere begiak lañotuak izan zituela, eta GOETHE batek, leenago, nabaitu zuen egia, etzuela igerri. Hau da; *izkuntza bat xehe ikasteko, beste bat ikastea zela biderik oberena*. Orái azkenik pedagogoek badakite euskera (edo beste bat) jakitea, traba bat izan ordez, abantail aundia dela beste izkuntza bat ikasteko. Baiña iduriz, egia hau Unamunori etzizaion burutik pasatu.

Itzaldietan, asiera Artetxek eman zuen, erdaraz (euskaraz ere zerbait), zuzen zirikatuz, hemendik edo handik. Euskarazkoa Arestik eman zuen Errikoetxe zaarrean halaber, Poesia erritarra-ri buruz: bereziki aipatuz *Curros ENRIQUES* galiziano olerkari aundiaren adixkidantzak gure BILINTX-ekin; haren olerki sentikor eta sakon bat irakurtuz, karlisten bigarren gudualdien denborakoa.

Euskal eskolategietako aurren etsaminak (bi egunez) pasatu ziztuzten euskaltzain jaunek, Errikoetxe zaarrean; eta hau da iñolaz ere, Besta guzietarako ariketa nagusia; euskararen geroa, aur horietan baidatza; uste dugu etzaiola, bear luken ardurarik ematen.

10 urtez beitikoetan, Ramon Agirre, M. Koro Navarro eta M. Koro Iradi, izan ziran sarituak; eta 10 urtez goitikoetan, Xabier Agirre, Eneko Busto etsa Garbiñe Anza.

Ipuin-txapelgoan, *Bujanda* Inozenziok irabazi zuen leen saria, eta *Zubikarai*-ek bigarrena. Bertso-olerki txapelgoan, Ambrosio *Zaturain*-ek leeneko saria, eta *Urruzola*-k bigarrena.

* * *

Bertsularien txapelgoak

Euskaltzaindiak gidaturik, aurtan egin dira Gipuzkoan 5 bertsulari bilkura. Andoaíñekoan, ados gelditu ziren Garmendia eta Iburguren; Mondragoen, Gabilondo eta Egilegor, leen eta bigarren; Oiartzun-en, Lizaso (erri bertakoa) eta Echeverria, Lasarten bizi dena; Azkoitian, Uztapide gaztea eta Aizpurua; Beasaíñen, Intxausti eta Aranzadi. Egiteko gelditzen dira, Eibarren eta Tolosan.

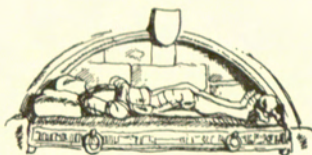
NAFARROAN egin dira: *Lesakan*, Arozamena bi anaiak geldituz leena eta bigarrena; *Berueten* irabazi zuen Narbartek, bertsularien txapelgoa; eta azken saiaketa Iruñeko Teatro Gayarren egin zen, txapeldun geldituz *Narberte*, eta bigarren, Arozamena Mikel (doi-doia Madariaga ondoan). Gero *Tres Reyes* Ostatu ederrean *Amigos del País* delakoak, oturuntze bat eskeini zien bertsularieri; berreun bazkaltiar baiño geiago bilduz, umore ederrenean, kanta, soiñu eta itzaldien artean.

Bizkaian ere zaletasun handi batekin egin dira txapelgoak, *Gernikan*, *Igorren*, *Urkiolan* eta azkena *Ondarroan*; bertsularien txapeldun geldituz, Lopategi eta Mugartegi. Euskalherri oroko azken bilkura, Donostian eginen da Eguerri inguruko egun batean.

* * *

DONOSTIAKO AGORA elkargoak egin euskal nobela txapelketan, 25 mila pezetetako sari joria, borroka estuen ondotik irabazi zuen, Sebastian SALABERRIA idazlari berriak, NERONEK TIRAKO NIZKIN obrarendako; gure gerla denborako oroitzapenak kondatzen dituena, misterioik gabeko izkuntza-mintzatu batean.

APAT-ECHABARNE.

Gipuzkoa'ko Moko-fiñen *Boletina*'ren bigarren zenbakia azaldu zari, Gaizki da guk esatea, baña lendabizikoari baño arrera are ohea egin dio jendeak bigarren oni,

Onatx beraren arkibidea :

I. Agradeciendo. II. De cómo el mejor champagne francés se hace con vino de Galicia (Javier de Aramburu). III. La mendreska (A. Arrúe). Cóctel de cabezas (José María Satrustegui). IV. La estacionalidad de la cocica vasca (José María Busca (Isusi)). V. Sugerencia de creación en San Sebastián de una Feria Nacional del Vino (A. V. L.). VI. Investigación en torno a la sopa de tortuga (J. M. B.). VII. Menús de la vieja Europa. VIII. ¡Qué bueno es comer bien! IX. Recetas de dos platos premiados en los Concursos Organizados por la Cofradía Vasca de Gastronomía. X. Dos viejos platos de la cocina vasca (José María Busca Isusi). XI. Una carta estrepitosa. XII. Entrefilettes. XIII. Bibliografía: Sesenta denominaciones guipuzcoanas de platos vascos,

* * *

Gipuzkoa'ko Moko-fiñen Elkarteak berak eraturako aurtengo jan-edan-txapelketetan, sukaldari auek gelditu ziran garaille :

Profesionalen txapelketan, Isidro Torres ta José Luis Escudero, lengoradua Donostia'ko erara zeritzan jakiaekin neskameen txapel-

ketan berriz, Mari Carmen Vargas, ta Gipuzkoa'ko jan-edan-elkarteen artekoan, Ramon Urtiaga, Donostia'ko *Aitzaki*'koa.

* * *

Jose Mari Busca Isusi'k argitaratu digu oraintsu liburutxo berri bat, *Guía para la recolección de setos en el País Vasco* deritza.

Perretxikuei buruz makiñabat gauza ta xeetasun ernagarri bada-karzuki. Baita errezeta batzuek ere.

Zorionak, Jose Mari!

* * *

Raymond Oliver frantzes sukaldari ta idazle ezagunak, bere *La Gastronomie à travers le monde* liburuan (Paris, Librairie Hachette, 1963), ta Chile'ko edariei buruz, dio:

“*Rosés: Chacolí, vin nouveau rosé.*”

* * *

Frantzia'ko Villars zeritzan Marechal'ak, suizatar gerra-mutil sa-lo bat omen zuan bere mendean.

Ta bein batez deitu ta galdegin omen zion:

—Aizak, i: zenbat azpizun jango itukek?

—Gutxi. Bost-sei-bat-edo...

—Ta aari-ankak?

—Asko ez. Zortzi-bat geienaz.

—Ta ollaskoak?

—Eztakit bada... Dozenatxo bat?

—Ta usakumeak?

—Berrogei-bat; baliteke, bear bada, berrogei ta amar.

—Ta larra-txoriak?

—Larra-txoriak? Dan-danak, jauna!

* * *

Naparroa'ko erri txiki batean zan, Bertsolari-txapelketa bat joku-tu ondoren, ta bertako Aitamentua'k gonbidatuta (1), epai-maic-koak afari-merianda bat egin genduan.

(1) Gure auzoko Joxe'k esaten du, *gonbidatu* itza *gonbidatzallak* gonbida paga-tzen duanean erabili bear dala, ta *invitatu* itza, berriz, pagatzen duanean.

Oi dan bezala, gure artean bagenduan eleiz-gizon bat. *Sake* onekoa gañera. Egun artan beintzat bera gelditu zan guzcion garaille *bete-lanean*.

Ta *berdindu-samartu* zanean, erriko Kontzejal batek esan zion erdiparrez:

—*Makineri* ona, e? Urte askoan...

* * *

Gure atal ontan ere omenalditxo bat egin nai genioke Domingo Agirre aundiari. Guziok ongi dakizuten bezala, aurtin ospatzen baidegu, euskal-novela-egille garaienaren jaiotzaren eungarren urteurrena. Onena izango degu, noski, bertan *Garoa*'ren “Bi arpegiak” deritzatzen zatiaren errenkada batzuek ezartzea. Euskalduner jan-edanetarako zaletasunari buruz, auek bezalako errenkada egokiak oso gutxi idatzi baitira.

Ona emen itzez itz:

“Euskal gizasemeak, bazkari on baten aurrean, errez laga oiditu alde batera naigabe ta zeregin guztiak.

Batez ere naigabea barru sartu ezpazaio ta zeregiña gerorako edo urrengorako utzi albaleike.

Onak eta jatunak omen gera ta...

Onak, onak... Ori geuk aitatzea baño beste batzuek agertzea obeko degu. Jatunak gerana bai, gauza garbi ziuerra da, norbere gorarik eztakar ta neronek azaldu dezaket. Ezta orregatik iñor lotsatuko, ez. ¡Bai zera lotsatu! Ollasko ta illar berrien oroitzaz zearo poztu, ezañiak miatzkatzen jarri. Orain dala ordubete ikusi det gizon guri potrolla bat. “¡Eztezu txilborra makala!”, esan diot. ¿Eta badakizu zer erantzun ditan, irakurle? “*Kostata*. Alduanak dauka”.

Al izatea gure atsegiñ. Al izan ezkerero, iñondik badegu, apukorik bada, ezin gindezke eguneroko babarrunak janda egon. Ez, aukera danean, amarretakoa, amaiketakoa, lauretakoa, azken ordukoa, dena dator ongi, ta gure urdallak ezta beñere ezetzik esango.

Ta mutillak gera gu apukoak billatzen. Aurraren jaiotza, auzokoa-eren eriotza, ezagunaren Meza berria, lagun baten etorrera, adiskideari agur egitea, urlia edo urliziari egun-onak ematea; txerria ill dutelako, erbia atxitu degulako, eskalluak ekarri dituztelako, arkumea merke *dabillelako*; gaztetan indar egiteagatik eta zartzan indarra ez galtzeagatik; neguan otzari gogor egin daiozun ta udan izerdiak bigundu ez gaitzan; Gabonak dirala, Iñauteriak dirala, zezanak edo adarrak dirala; *San Juanak*, *San Pedroak*, *Andre Mariak*, edozeñ doneren jaiak, edozer eratako jolasak... beti daukagu zerbaiten apukoa ta beti jan

egin bear, asko jan, galanki edan, zintzurreraño bete, ok egin, ase, ito ta upeldu.

Jatunak alderdi guztietan dira, baña egingo nuke eztala iñon Euskalerrian beste ollo-jale ta Txanton Piperri.

Ezagutzen det bazkari *eder* bategatik Murtziaraño joango litzakean zalduna. Badakit zeñek, apari andi bat eginda bereala, amar saieski jan zituan; badakit zeñek, amarretan, kana ta erdi lukainka.

¿Orrelakoak bat edo beste daudela? Bost edo sei milla gutxienez; itxura duten guztiak eta itxurarik eztuten asko.

Ta ez atxurle ta nekazariak bakarrik; ez, sagardotegian, “amalau-garrena” edo “amaseigarrena” eskatzen dakitenak bakarrik: urietako jaun azkar burutsuak ere bai.

Makiña bat bidar nabaitu izan ditut gizonik argi ta langillienak, arlo astunen erdian bertan, Azpeiti ortik eta Durango emetik, Donostin ondo ta Iruñian merke, olloa gora ta eperra hera, Urumeako izokia ta Berastegiko amuarraia, albisterik arduratsuenak emango balituzkete bezela, non obeto jaten dan alkarri erakusten ta jakirik gozoena zer ta nola dan adierazten.

Gaixoagana ekarri degun sendakiñari entzun diot, eskuak garbitzen zegoan bitartean, azatan egositako ollagorra baño jaki oberik eztala. Sendakiñ orrek, toki askotako eltzeak ikusi ditu, izen andiko lauortza dauka; gaisoai begiratzen bai, baña, ostaturik onenetan, lagun arte jan-batzar alaiak gertatzen ere badaki, ta berak dionean, ollagor egosia ezta txarra izango”.

* * *

“Penizilinak sendatzen du gizona, baña ardoak zoriontsu biurtu”.
Alexander Fleming.

A. A.

A D A B A K I A K

PAPER ZAHARRETAN BEGIRA.— Euskerazko eskutitzak, gutunak, letrak edo kartak ez dira beñiere ugariegiak izan, batez ere agintarien artean idatzitakoak. Emen dakarguna ez da oso zaharra, ez baitu mende t'erdi edo baizik. Bidali, Urruñako "merak" bidali zion Pasaiako (ez Pasaiko) "alkateari". Lehen ere, ain zuzen, iritxi dira guregana Urruñako balderna-apez eta ziñegotziek Ondarribia'koei egin zizkietenak, 1680-an. Ikus S. Mugica, RIEV 2, 1908, 725 ss.

Onako au, 1815-ekoa, onera dakargu, EGAN-en atea zabalik arkituko dituelakoan. Gogoan dauzkagu Aingeru Irigaray'k emen argitaratu zituenak (1955, 1-2, 10 ss.): aiek zaharragoak ziran, ordea, 1622 ingurukoak, eta orrenbestez oraingoa baiño jakingarriagoak.

Onako au, beste ainbeste gauza bezala, Julio de Urkixo jaunaren paperetan zegoen. Nundik artu zuen, dirudienez, ez du iñun esaten. Paperak berak, zearka, itz oek dakartzki ertz batean: *Marzo 1815 Urruñ del alcalde s(ob)re 2 buyes robados en hesa.*

Urrugnan Marchoaren 11^{an}, 1815^{an}.

Urrugnaco Mairac

Passayaco Yaun alcatiari

Yauna

Errecibitu nuben bere demboran gan den Vrtharrillaren seyan escribatceco ohoria eguin cinnautan lettra, ceinna baitcen nic orobat gan den abendoren [*sic*] 28^{an} escribatu cintudanaren erreputa, idi ebaxi baten suyetian herri huntan Aguerreco yabiari, ceinna içatu baitcen hilla eta saldua çure hirico fornidores eta cr[...] arguitan emana. Dioçu çure erran lettran entretenu ondoan affera hortaz çure aintcinneco alcate yaunarequin ordena emana içatu cela erran den fornidorrei aguertceco idi haren contuba eta pagatceco haren montanta ceinna passatu behar baitcinduben M. Ciprienen escubetarat nic othoistu cintudan beçala.

Iccussiric ez cindubela çure promessa bethecten, Yaun alcatia pressat[...]a idiaren yabiari escribatu nautçun berriz galdeguiteco çure autoritatetic behar den yusticia holaco cassuban. Lettra hura exatuqui erremetituba içatu citçaitçun eta ene erreclamantionia legitimoa cen arren ichiltassuna gardatu duçu ceinnac eguiasqui suprenitu bainau eta ceinna secular ez bainuben eguinen holaco cassuban edo bertce cein nahi denetan ceinnetan ene laguntça baliatuco ahal baitçiçaitçun. Gauçac estatu hortan cirelaric Aguerreco yaunac soffritcen çuben çor citçayoenaren escasias idiarentçat eta bertce alde hortan sartu gabe çure ganat ethortceco eguin tuben biyayetaco despendiac alcate yauna. Nola Yose Vitorio eta Franciscu Goicoechia çure hirico fornidorrac ohoinça hortaco co entac precio apalian erossi dutelacoan eta saldu questione den idia nola diot gan den asteasquenian hemengo mercatuban causitcen baitciren aguer araci nituben ene aintcinnerat pagamendubaren galdeguiteco, bainnan arroçoin funts gabe batçuben gainnian ceinnen gatic pretenitcen baitute errecursa içatia idia saldu diotenaren ganat. Galde eguin diotet eta contentatu nais pausa arastias M. Levaillant herri huntaco habitantaren escutan berrehun pezetaco suma bat idi ebaxiac balio çuben arren hainitz guehiago dembora hartan. Diru hori bere toquian egonen da Yaun alcatia, çuc erregelatcen eta ordenatcen duçuinno cer pagatu behar duten salbo hequien errecursa ohoinnaren contra eta eguiasqui ungui urus here burubac estimatu behar litu[...]te ceren ezditusten perseguitcen eta ceren contentatcen diren hequien paga arastias batcubec [*sic*] eta bertciac mereciten duten demboran crimaren handitassunaren arabera eta gure leguien arabera galerac.

Orai Yaun alcatia, galdeguiten dut çure Yusticiatic ceinna billatcen baitut dubela aspaldi erreguela deçaçun eta ordena Vitorio eta Goycoetchiari pagatciac beriala, nahiago ezbadute Yustician sar nadin hequin contra eta has deçadan affera bat ceinnac obligatuco bainau hequien guida arastias Bayonnarat erregueren Yaun Percuradoriaren aintcinnerat ceinna ecin debecatuco baita hequien condemnatcetic gastu handitarat eta dembora bateco pressondeguirat çure ganic dependitcen da hequiei desagradamendu hori evitatcia.

Offreitcen darosquitçut Yaun alcatia, ene serbitçubac parte huntan eta salutatcen çaitut consideratione perfet batequin.

Balanqué
Maire.

Aldatzaillea, F. AROZENA.

IRITZI BAT.—Guztiok, nere ustez, euskera nundik jasoko, nundik zabalduko gabiltza. Batzuek euskeraz itz-egiañaz, beren etxe ta lagun arteetan. Beste batzuek, idazlanetan, Batzuek garbizaletasuna goralduz. Beste batzuek, zelan edo alan, errian erara idatziaz. Emen zaldi bati “caballua” erriak deitzen ba’dio “caballua” esanaz. An, erriak lengusuari “primoa” deitzen badio, “primoa” deituaz. Eta orrella, orra or, emengo “primoa” eta ango “caballua” sartzen ba’ditugu gure izkuntza mintzatuan ez eze, idatzian ere, orra or nun galdu zaizkigun euskel itz jator bi, gure “pueblo soberanuaren” izenean.

Ni garbizalea naiz, baña etzait iruditzen garbizale izan bear danik zaldi bati zaldi deituzeko, lengusu bati, lengusu, edo leio bati, leio.

Aurreri txikitxoak diran bitartean, *pupu* egin dezu, edo *nan* zazu eta orrelakoak esan oi diegu, baña pixka bat azitzen diranean, eztiugu *pupu* esaten, *min* baizik. Eta *nan* ere ez *jan* edo *yan* baño.

Eta itz berriren bat asmatu bear baldin ba’da, asmatu egiten da; telefonua, atomoa, telebisiñua olako itz mordolloak erabili bage. Ortarako dago Euskaltzaindia.

EGA.

EUSKAL-IZENAK.—*Herria* astekaritik izen-zerrenda bat zabaldu dute orritxo batean, agintarien eskabidez 1957-an Baiona’ko Auzitegian aurkeztua. Onela deritza: “Les prénoms basques légalement admissibles au registre des naissances”.

Pertson-izenen auzia latza eta garratza izan da gure artean aspaldidanik. Xamurrenetarik bat aipatzeko, or daukagu 1933-an *Euskera* aldizkarian —Euskaltzaindiaren barruan, beraz— Azkue’k, Altube’k eta “Orixe”-k elkarrekin izan zuten eztabaida.

Herria-k argitara duen izen-zerrenda ez da —euskera jatorrean nolabait adierazi bear badugu— agitz sistematikoa; bai, ordea, eta zearo gaiñera, katolikoa. Orotarik baitu, batetik eta bestetik: zahar eta berri, erriko eta atzerriko, kondairadun eta iñutzako. Elkarren ondoan daude, esate baterako, *Joanes*, *Joani*, *Jon* eta Zuberora’ko *Johañe*.

Bilduma onek, daraman joeraz, badu beste baten egitea. Ikus 1958-ko EGAN-en, 57-59 orrialdeetan, “Arrugaray”-k eman zuen —edo zuten— iritzia “Euskal izenetaz”. Or bildurik zeuden izen guztiak ere ez baitziran iturburu batekoak.

Oraingo izen-zerrendari gagozkiola, ez dala osoa egileek berek aitortzen dute: ez dago beraz esankizunik alde orretatik. Zerbait esatekotan, besterik egotziko genioke: orrenbeste izen ttipi, xume eta ñimiño arkitzeak arriturik utzi gaituela. Ez dute, oker ez bageaude, *Betiri*-rik sartu; bai, ordea, *Bettiri* eta *Betti* eta, *Petri*-ren aldamenean, *Peru*, *Perotch*, *Peritz*, *Periko* eta *Pello* (*Pelle?*), saindu berberari ba-

dagozkio guztiok. Eta, oriek aski ez diralarik, ona gaiñera, gutxienez, *Piarres, Piarri, Piarrño, Pier, Pierra, Pierres, Pierchume (Pieilla?)* eta *Kepa*.

Alaz guztiz ere, onak izan arren oro, badirudi ez dirala guztiak elkarren ondoan ezartzekoak mailla berean, zein bere lekuan baizik, ez baitira berdin —aldi eta egokiera berdiñetan— erabiltzen, gaztelaniaz *José* eta *Pepe* berdin erabiltzen ez diran moduan.

Uskeria bat, azkenik. *Eneka* dator zerrenda orretako “emazte izenen” artean, *Eneko*-ren emakumezko edo andrazko kidea dalakoan, noski. Izen ori, ordea —emakumezko *Eneka*-z ari gera—, ez da beñiere azaltzen aintziñako aigirietan. Orren lekuan, miresgarri badirudi ere, beste au agertzen da: *Onneca*. *Enneco*-ren antzekoa izanik —naiz, bukaeraz kanpora ere, berdiña ez izan—, onek bearko ere du izan emazterik ez duen *Enneco*-ren ezkontidea.

Orrela pentsatzen zuen —eta bidez, dirudienez— “Arrugaray”-k *Oneka* erderazko “Iñiga”-ren bitartez itzuli zuenean, Erderaz ere, ordea, *Uéñega* (*Onneca*-ren ondorengoa) agertzen da aintziña, bai; baiña ez dirudi orren ondoan *Yéñega*-rik (geroago *Iñiga*) arki ditekianik.

Itz bitan bukatzeko, ontzat artzekoa iruditzen zaigu izen-zerrenda au batasunera bidean, besterik ez balitz ere, eta pake-bidean jartzen gaituelako. Baita ere, gaiñera, baztertuegiak geneuzkan izen zaharrei ohore berri eman dielako. Beste orrenbeste egin du Yon Etxaide'k oraintsu argitara dan *Gorrotoa lege* eleberrian.

REGOYOS DURANGO'N.—Gauza jakia da Darío de Regoyos Durango'n bizi izan zala. Uri onetan pintau ebazan laukoak ez tira gitxi; eta bat baño geiago oso ezagunak, kalendarioetan eta liburuetan argitaratu ditubezalako joan diran azkenengo urteetan.

On Juan Olazaran durangar abade idazleak idatzi dau Regoyos'eri buruz aurtengo San Antoniñoetako programan. Ondarribi'n, Irun'en, Orduña'n, eta Las Arenas'etan egon eta gero eldu ei-zan Durango'ra, 1903'gn. urtean.

Ezkurdi-aurreko kalearen 32'gn. atean bizi izan ei-zan urte batzuetan. (Kale orrek orain Zumalakarregi jeneralaren izena daroa, eta lenago Olmedal kalea esaten jakon, bafia Durango-inguruetakoak Ezkurdi esaten deutse beti.)

“Frantzesia” esaten ei-etseen durengarrak Regoyos'eri, kanpotarakin frantzesez berbetan iñoz entzun eutseelako.

Lan asko egin eban Durango'n bertan eta inguruetan. Batez be kale-baztarretan, Castejon'en jauregiaren aurrean, Andra Maria'ko eleizaurrean, Durango'ko kaleak (esne-saltzalle, merkatura joaten ziran baserritarrak, eleizpeko martxanterak...), ingurutako mendiak

(Zubiaurretarrak Garaï'tik pintau dabeezan Anboto, Untzillaitz, Mugarra...) oso begiko ebazan, eta or gelditu dira lauko ederretan pintauta.

Gizon apala eta ikasi onekoa zan. Bein be ez ei-zan asarratzen emeak-eta eulien moduan ingurura etorriarren.

Egokia izango litzake Regoyos'ek Durango'n eta Durango-inguruetan egin ebazan laukoen barri jakitea: bakoitzaren gaiak, neurriak, nun aurkitzen diran orain, etabar. Regoyos'en lauko-faltsoak, guzurrezkoak, agertzen asi dirala esan eustan museo bateko zuzendari batek. Diru asko balio dabe, ta jakiña, lotsabakokeriak egiteko prest dagoz batoren batzuk, ikusten danez. Komeni da, ba, lenbaitlen Regoyos'en benetako laukoen barri emotea.

N. A.G.

GABRIEL ARESTI'RI.—*Zeruko Argia*-n (75-garren zenbakian) ziri bat sartu didazun arren, ez nator beste ziri bat sartzera, neure burua zuritzera baizik. Neroni ere, zure antzera, Lizardi-zalea bainaiz, askotan agertu dudan bezala, Bilbao'n esan nuena gora-behera.

“Gauza tekniko asko esplikatu” omen nituen, diozunez, “gehienek konprenitu ezkenituenak”. Konprenitu etzenituztenak, alegia. Neronen ere, bear bada, ez neuzkan ongi konprenituak eta, orrexegatik beragatik, ez naiz berriz emen asiko bazterrak aspertzen.

Lizardi'ri dioakionez soil-soillik berrituko dut emen auzia. Euskeraz ika ari geralarik, guztiok dakigumez, bi adizki-sail erabiltzen ditugu: bata *k*-duna, vokal-artean *k* orren ordeaz utsa agertzen bada ere, eta bestea *n*-duna. Orrela bereizten ditugu *zai*k eta *zain*, *duk* eta *dun*, *nauk* eta *naun*, *zioat* eta *zionat*, eta beste ezin konta ahala.

Noiz erabiltzen ditugu batzuek eta noiz besteak? Erantzuna guztiok dakigunez, badirudi alfer litzakeala orrezaz mintzatzea: *zai*k, *duk*, *zioat* gizaseme batekin ari geranean esan oi ditugu; *zain*, *dun*, *zionat*, berriz, emakume batekin ari geranean.

Maizegi, ordea, ongien dakizkigun erantzunak ez dira izaten ez osoak ez zeatzak. Aspaldidanik arkitu dute filosofoek bistan dagoena ez dagoela beti argi, ez agian geienetan ere, eta orrelaxe ikus dezakegu Descartes burutsua Jainkoa ba dela —eta enganatuko ez gaituen Jainkoa, gaiñera— erakutsi bearrean, oiñak ba dituela —eta oiñetan zapatak— siñetsiko baldin badu.

Gure auzi onetan ere, astiroago begiratzen badiogu, nekerik gabe ikusiko dugu ba direla nolanaiko izakiak, gorputz-dunak eta gorputzikgabeak, ez direnak, ez gizonezkoak eta ez emakumezkoak ez ezik, ez arrak eta ez emeak ere. Eta, alaz guztiz ere, gerta ditekeala gu aiekin ika mintzatzea.

Zer gertatzen da orrelakoetan? Bateren batek erantzuna prest edukiko du. badakit. Baiña, eta barka bezait delako orrek, bere erantzunak deus gutxi balio duela esango nioke. Gramatika, eta gramatika-barrutian gabiltza orain, jakite enpiriko bat besterik ez da eta, enpirikoa den ezkerro, zer gertatzen den ikusi bear dugu eta ez zer gertatu bear litzakean. Gertatzen dena, gafiñera, ikusia dago, Lafon jaunak, *Via Domitia*-n (1957, 2-9), argitara zuen artikulu bati eskerrak.

Euskal-literatura aztertu zuen or Lafon'ek: liburu ikasiak eta lan-
duak ez ezik, baita erri-ipuiak eta erri-kantak ere. Eta euskal-literaturak, ao batez, erantzun garbia eman zion.

Ar dezagun, adibidez, Leizarraga erdalzale amorratua, baiña ita-
noa beste iñork baiño geiago sartu duena gure literaturan, eta ona zer
gertatzen den, Lafon'en itzez: "tous les personnages, divins et hu-
mains, sont tutoyés, au masculin ou au féminin selon leur sexe: Dieu
est tutoyé au masculin... Liçarrague traite comme masculin tout nom
qui ne désigne pas une *personne* de sexe féminin". Orrela, "gizonez-
koak", "arrak" dira Leizarraga'gan *Bethlehem, Capernaum, Ierusa-
lem(e), arima, hiria, oliua* "olibondoa, olibatzea", *escua, beguia, itsa-
soa, mendia, marzuzera* "masustondoa". Bein bakarrik egiten du uts,
Babylon-i emakume-antzera mintzatzen zaionean, eta ez da arritzeko
paillarda eta *alhargun* ez den *reguina* baita.

Orixe berbera gertatzen da Dechepare'gan (*O heuscara, lauda eza:
Garacico herria*), 1596-ko *Refranes y Sentencias*-etan (*Ardura enoc
yre gura*), Oihenart'en errefrau eta neurtitzetan (*Agur, ô sur curu-
zea, ... iustago equisquic, et'aisinago gaiskiguiler vztec pena*), Zabala
eta Mogeldarren alegietan, Etchahun'en bertsoetan, Cerquand'ek jaso
duen pipitaki batean, Elissamburu'ren olerkietan, Salaberry'k eta Fran-
cisque-Michel'ek bildurikako kantetan, Mayi Ariztia'ren ipuietan eta
abar, eta abar.

Legez kontrako adibideak, Lafon'ek dionez, gutxi dira eta erraz
esplika ditezkeanak, erderaren eragiña dela medio: Elissamburu'ren
"Apecha eta lorea" (*La pauvre fleur disait au papillon céleste...*),
Lardizabal'ek (ez, ordea, Duvoisin'ek eta Uriarte'k) sugeari zorrotzen
dion *lurra jango den* ura eta, batez ere, Mendigatxa'ren ipuietan ager-
tzen diren franko.

Ertronkariarrak, noski, erdera zeukan gogoan *txitxitera, inñurria*
eta beste zenbait "ematzen" dituenen (1). Inguruko erderetan izenen

(1) Gauzatxo batean dabil oker Lafon, ene ustez: Mendigatxa'gan *olabeorra*
emakumezkoa eta *garagarra* gizonezkoa direla dionean, gaztelani'az biak (*cizaña* eta
cebada) emakumezkoak izan arren. Erdal-akademikoren batentzat bai, bear bada, baiña
ez Mendigatxa'rentzat eta Bidangoztarrentzat: oentzat "olabeorra" *la ballueca* baitzen
eta "garagarra", berriz, *el ordio*.

gramatika-saillak eratzen baitu izakien “ar-emetasuna”, bestera baiño geiago, oraiñengo A. García Calvo’k erakutsi duen bezala: “Y, sin embargo, parece bastante claro que el hecho de que el melón sea el marido de la sandía y la naranja la mujer del limón entre nosotros no debe ser lo que les ha dado el género masculino y femenino, respectivamente, a los nombres de tales frutos, sino más bien la consecuencia de la diversidad de género gramatical que tales nombres ofrecían...; que de ahí mismo viene que entre nosotros el sol se llame Lorenzo y la luna Catalina, pero se inviertan los papeles del noviazgo o quede reducido a fraternal pareja según el género de los nombres de ambos astros en la lengua de que la imaginación mítica se sirva.” (2)

Lafon’ek ez zuen orratik ikusi Lizardi’reñ irudimen mito-sortzaillea ere gramatikaren mirabe izan zela: erdal-gramatikaren mirabe, ordea, ez euskal-gramatikaren. Orrela, geienetan, Udaberria “neskaxa urdin-yantzia” da; Negua, “agurea”, ez atsoa, Mitxeleta udazkenean “atsotu” bazaigu ere; Eguzkia, “yaun orail eder” eta “errege”; “Andra”, berriz, Lurra; Egun “begi-urdiña”, Gau “amaren” semea. Eta, batez ere, “mintzo yoria”, “izkuntza larrekoa”, “Aberriaren abots ezta”, neskaxa ezkonberri bihurturik! Zer esango ote zukean Dechepare zaharrak orrelakorik entzun balu?

Lizardi’k, beraz, zerak nortzean, izan du bere eredia, baiña eredu ori ez du ari zen izkuntzan arkitu, bestetan baizik: gogamenaren kolikorik gordeenean, gutxi uste zuelarik, zelatan zeukan izkuntza “atzean”. Eta bi izkuntzatan, naiz geiagotan, mintzatu bear duenari maiz gertatuko zaio orrelakorik, nai badu eta nai ez badu. Bai baitakigu baztertzen gogoaren argi-une laburretan agertzen den arrotz gaitsetsia, baiña ez neurri berean uxatzen barren-gazteluko zoko galdue-tan barreiu dabiltzan iratxo illaunak. Illunbeko jendeak ziria sartuko dio, bein eta berriro ere, argi-semeari.

“Mixelena jaunak —dionu— dioena gora-behera, pagadiaren freskura atsedenean nire arima pausatzen jarraikiko dut, goiak egur ezearen kea izanen du kolore.” Eta Mixelenak berak ere orixe egingo du, bere itzak gora-behera, eta orixe egin bear, ez baitute itzok gure olerkaria ez goratzen ez beheitzen. Geienez ere, aren jokabideak ulertzen laguntzen ahal dute.

Edozeiñi gerta lekiok e orrelakorik eta edozeiñi gerta lekiokena ezin da izan pekatu larria. Pekatu au, gaiñera, orain ikusi dudanez, beste idazle batek ere egin zuen, aspaldixko gaiñera: Axular andiak.

Leizarraga’k, lehen bidenabar aipatu dudanez, onelaxe mintzarazten du aberatsa: *Eta erranen draucat neure arimari, Arimá, badituc on*

(2) “La feminidad del camino”, *Emerita* 32 (1964), 49-56.

handiac anhitz vrthetaco[t]zat bilduac: reposita adi, ian eçac, edan eçac, eta atseguin har eçac, "Et dicam animae meae: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare" (Lc. 12, 19).

Erdalzaleak gogor egin zion, bada, *anima, âme* eta *alma* femininoren indar elkartuari. Axular garbiak, berriz, ez zuen orrenbestetarako kemenik izan. Ikus nola mintzaten zaion Aingiru begiraillea lurrean zaindu duen arimari (560-561 orr.): *Ha gaiztoa, ene neccagarria... Amaren sabeletic iltqui intcen pontutic, pontu hunetaraino, bethi ere iarraiqui natçain, eznatçain behin ere apartatu. Anhitz enseiu eguin dinat, hire horretaric beguiratceco, eta orai daramanan bide gaixtoaren huts eraguiteco... Ceren nola baituen... heure burua heure escuco, hala eguin dun heure placera...: garaitu naun, eztun nitçaz conturic eguin... Galdu dinat nic neure trabaillua, eta bai hic ere, secula fin gabe cotçat heure burua.*

Eta aski da, noski, onezkero onezaz.

MITXELENA.

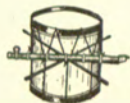
UDABE ABADEA, BONAPARTE'REN LANKIDE. — Ezta aitatzen Bonaparte'ren lankideen artean Udabe abadea. Nik eztot beintzat ikusi inñun aipamen ori, baña Baiona'ko omenaldian Vilallonga'tar On Jose Maria'k erakutsi euskun liburu bat, argitaratzen asia bai baña amaitu bakoia. Udabe'rena zan,

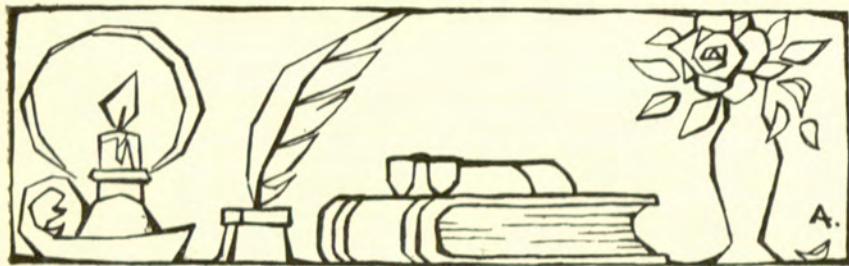
Irun'go gaisotegiko kapellaua izan zan Udabe, eta Tolosarra zala jaiotez, uste dot. Udabe abizeneko beste kapellau bat be egon zan Irun'go gaisotegian, eta Irundar zarrak gogoratzen dira beragaz, baña au etzan Bonaparte'ren lankidea, beste bat baño. Eztakit aideak izan ziran ala ez.

Emen daukagu, ba, Bonaparte'ren bizitza ta lanai buruz liburu on bat egiten danerako, isillik itxi bear eztan izen bat.

Noiz egingo ete da liburu ori? Gure Unibersidatea'ri itxaron bear-ko ete deutsagu bertako ikasleren batek bere gain artu dagian, graduak artzeko beartzat?

N. A.G.

LIBURVAK

GABRIEL ARESTI. *Harri eta herri*. Kuliska Sorta, 55-gn. zenbakia. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1964.

Seguru nago *Harri ta Herri*-ren kontrarioak ere ez direla libratuko Arestiren influentzitik euren kritikak eta erantzunak prestatzean. Beraz nere iritzi hau idazterakoan kontuaren gainean nago, nere boz berezia ez dezadan gal.

Beste arrisku bat ere ikusten dut: alegia, *Harri ta Herri*-z mintzatean, Arestiri buruz aritzea, haren gai berezia azturik. Ontan ez naiz segur ez ote naizen eroriko.

Orain ez dut denbora galdu nai ideia arruntekin, bi arrixku hauek zer adierazten diguten esanaz. Gutxienez esan diteke egilleak personalitate aundia duela.

Baiñan zergatik erabiltzen dut "arrixku" itza, esate baterako "ohore"-ren orde, idazle baten ahalmeneren ezaugarriarik aundiena eragiteko indar ori dalarik? Lenen, nere laudorioak, naiz egiatiak izan, garrantsirik ez dutelakotz. Beraz, sobera daudez. Bigarren, zeren iduri baitzait lurriñak goraiatu ez baiñan belztu egiten dutela *Harri ta herri* poema, bere arritasunezko tankera ederrean. Irugarren, zeren egiazki sinisten baitut arrixku hoiek arrixku direla eta ez bakarrik egillearen nortasunaren adierazgarri. Lizardiren eta Loramendiren arrastoa gure egunotan oraindío ain nabarmen ikusirik, bildur dut Arestiren kutsuaz ez ote geran kutsatuko beste ainbeste denborako. Esan nai dut Aresti bat dugula, eta naiko ozen bere boza, milla poeta txikiren marmarraren bear izateko. Gaurko poesiak nai ta nai ez eskatzen duela Arestiren eta gizarte-poesiaren tankera hau? Bai, bear bada, baiñan nik, egia esan, molesti pitin bat sentitzen dut, J. San

Martinek bezela, ainbeste premiatzen nautenean gaurkotasun orretara. Ta badirudi San Martinek ainbeste maite duen aldaketa ortar gaurkotasunera saltoka ta besterik gabe irixten dela. Hau esatean, San Martinen kontra ez nago. Bear bada, bera baiño areago joan nai dut esanaz gaurkotasun ori ez dela lortzen ideiak eta kezak soilik erabiliaz, baizikan idaz-tankerak, estiloak ere gaurkoa izan bear duela. Ta ontan ideietan baiño atzeratuago gabiltza, agian zaillago delako. Nik ez nioke ideien gaurkotasunari jaramon sobera eginen, ezpanu Arestingan ikusten gure izkuntza gaurko izpirituaren moldetara biurtzeko alegiña ta egiña. Lizardiren poesi-mundua adierazteko balio ez badu Arestiren idazkerak, are gutxiago letorkioke egoki Arestiren munduari Lizardirena. Ajola gutxi dio literatura baten aurrerapenerako egunean eguneko problemak arrotzen badira soilik, idazkerari alako jite ta biurgune berezi bat ematen ez bazaio. Sintaxisa gora-bera (ez dut onetan deus ere ulertzen, ezpada jaiotzetik ikasi nuena), Aresti da lenen ausartu dena euskerarekin esperientzi apur hauek egitera, eta zorionez ez du uts egin. Arestik euskera bortxatu egiten du eta agian zenbaitetan min eman, ikusi baitu euskeraren gorputza gogorturik dagoela. Hemingway, Steinbeck eta Joyceren esperientziak gure izkuntzan egiteko daude eta haien maillara iritxi artio, euskaltzale zintzo eta prestuak izango dute eskandalo geiago oraindik.

Idea haueri indar eman nai badiet, ez dut *Harri ta herri*-ren funtsa gutxiesten. Arestik badu iada denok galdu dugun zerbait: egia esateko griña. Egia esateko amorrua galdu dugun ezkeroz, egia aulak, eguneroko egi-erdiak, aoz-ao uxaturikakoak soilik komeni zaizkigu. Gure estamu delikatuak bigarren edo irugarren maillako autore izpiritual iñozoak onartzen zituzten bakarrik. Eta euskal-idazleak ere bortxaturik zeuden euskaldun prestu ta zintzoen iduri serio eta demokratazalearen imitaterat. Egia esateko, ez ginduzten diruz ortara bortxatu, baizikan moralaren prestijio utsez eta gure erriaren ohorea gordetzearren. Bitartean iñor etzan ausartzen gure badaezpadako kristautasunaren ambiguitatea, nobiziaduen azetika dudakoa, euskaldunaren euskotasun beratua, euskeraren gizarte-egoera probetua, burgesen gutizia amorratua... argitara ematera. Hauek eta gaiñerako gaiak tabu izanik, metafisika utsa edo bertsoak egitera bearturik geunden.

Bi era daude munduaren lotsa izkutua agerian ezartzeko: edo profeten moduan, aldarrika, ozenki, ukabilka egiak boteaz edo ezer esaten ez duenaren moduan, bere inguru-munduaren kontuak emanaz, kontabilidade bat eramaten den bezain serio, zeatz eta inportik gabe. Oteiza euskaldunak Euskalerra salatzen badu, ez du gutxiago salatzen Kafka juduak. Geienbat, Aresti lenengo moduan mintzatzen da, ta ortarako eskubide osoa du. Alare baditu beste milla aurpegi ustegabeko, predikari aspergarri izatetik begiratzen dutenak. Ta ustega-

beko joera hauek dira idazle onen alderik interesanteenak. Arestik bere baitan daraman bufoiak eman bear ditu (ala espero dut) ustegabeko sustuak eta solasak. Lau kopla zuhurrak betiko esanak daude, baiñan gaiñerako bost eroak eman dezakete suma ere ezin dezakegun mundu berria... Ni bost kopla zoroen fruitu ugari eta ondo elduen esperoan geratzen naiz. Ez dut esan nai ezer borobillik lortu ez duela, baiñan etorkizunerako material ugari eta bikaiñak biltzen ari delakoan nago. Eta Arestiri sinisten diot "bere ordua ez dela oraindik allegatu" dionean.

Arestiren gizarte-sentipenak ez du gaurko positivismo berriaren formalismoarekin zer ikusirik. Ta realismoari gogo onez eta borondatez amor ematen badio, idazle garaien nihilismoa ere bere izaeran erroturik somatzen dut. Emen dago, nere ustez, Arestiren alde izkutu ta aberatsena. Ez nintzake batere arrituko egunen batean, luzaro gabe, Hikmet eta Joyceren tartean ikusiko bagendu. Baiña hau, bear bada, aruntzegi joatea da.

MIKEL LASA.

A. IRIGARAY. *¿Se trata de la Doctrina de Sancho de Elso?* Iruñean, 1963'garren urtean. 5 orrialde 3 argazkiokorri.

Naparroako liburutegi batean agertu dan antxiñako Dotriña-liburu baten ondakin-zati batzuk argitaratzen deuskuz A. Irigaray Euskaltzain naparrak. Eztirudi gauza aundia danik, baña besterik ezian baliteke oraindik illun dagozan gauza batzuk garbi jakiteko argitasun pixka bat ekartzeko izatea.

Iruñean eta bere inguruetan berba egiten zan euskera ei-dirudi. XVI'garren gizaldiaren azkenaldekoa edo XVII'garreneko asierakoa izatea ba-eiliteke. 1626'garren urteko Beriaynena baño aurreragokoa bai. Elsoko Santxorena ote-da? Baliteke, baña Irigaray jauna ezta ausartzen baietz-ezetzik esaten, bidezko danez oraindikan beintzat, ba Elsoren Dotriña argitaratu zanetik (1561'an Nicolas Antoniok diñoanez) Beriaynenaren bitartean beste dotriña-liburu batzuk agertuko ote-zirala esateko zioak badaukaguz, Venegas de Figueroa gotzafiak diñoena oiñarriztat arturik.

Beriaynenakin eta Elizaldenakin (1735) parean iminten dauz zati-barriok, alkarren artean antzik daukeen ikusteko.

Argazkiz argitaratzen ditu aurkitu diran orri-zatiok, eta Elizalderen Dotriñearen ale-bakar ezagunaren aurreko orrialdea.

Asko esatea ete-da oraindiñoko ezagutzen eztoguzan makiña bat gauza aurkituko direala Naparroako artxibu ta liburutegietan? Ulzurrunek, Satrustegik, eta Irigirayk aurkitu dabeezanak ikusi ta gero, eztot uste larregi ausartzea ditekeanik au esatea.

N. A.G.

Aita A. Gachiteguy, Laborantzaki injenierria, eta L. Aguerre. LABORANTZA. LABORANTZATIK HOBEBI BIZITZEKO. Editions Ezkila. Notre Dame de Belloc, 1963. Gráficas Navarras. Pamplona (España). 234 orrialde.

Sector deprimido (nola esango genduke euskeraz? *Eremu apaldua*, edo...) deitu zion nekazaritari Aita Santu Joan 23 garrenak. Guztiok ikusten degu nolako kenka larrian aurkitzen den gure artean ere. Zenbat baserri ustu diren urte auetan. Alako histura bat sartu zaie gure baserritarrei biotzean. Or daude ainbeste baserri-etxe mutilzarrez beteak, etorkizunik gabe.

Ba dakit nik gaitz onen sustraiak era askotakoak direla eta ez naiz emen sustrai oien billa asiko. Mugaz beste aldeko Euskalerrriak eta emengoak ere ezdituzte bearbada problema berdintsuak. Baiña nekazaritzaren beherapen onek ba du (besteak beste direla) sorburu bat ezin ukatuzkoa. Beste ofizioak ikasi egiten direla, alegia, eta au ez. Lantegiak eta industri guztiak ba dituzte beren teknikuak eta gizon karreradunak, aurrerapenen atzetik dabilzanak. Metodu berriak, tresna berriak, era berriak irtetzen dira etengabe, eta oei kaso egin gabe gaur eztago ezer. Nekazari gaixoa iñungo eskolarik gabe aritu izan da. Eta orrela eztago jarraitzerik. Sail ontan, beste sailletan bezala, buruz jokatu bear da. Ortarako nekazari-eskolak bear dira. Eta eskola oietarako liburuak antolatatu bear dira.

Belokeko fraide-etxeari zor dio Euskalerrriak lan aundi au. Aita A. Gachiteguy (*ingeniero agrónomo* da bera) eta L. Aguerre kanonigoaren artean burutua. Nekazari-eskoletan testu bezala erabiltzeko egiña. Edergarri, marrazki, numero eta estadistikaz ongi ornitua. Ez naiz ni nor liburu onen muiñaz iritzia emateko, baiña egungo jakintzak eskatzen duen zeaztasun guztiaz egiña dirudi, azal eta mamiz. Nekazari batek egungo egunean jakin behar dituen jakingarriak esplikatzen dira. Irakasle trebe batek orri auek ikasleai kurso batean xeatuz, errez konprenitzen da nolako mesedea egin lezaieken. Auek dira

liburuaren atal nagusiak: Lurra, Landareak, Kabaleak, Laborarien arteko Antolamenduak, Konduak.

Ni emen Arantzazun irakasle nagoen denboran, makiña bat gazte ikusi izan dut praille-karrera utzi dutenak. Baiña naiz ta nekazarien seme izan geienak, eztut bat bakarra ezagutu nekazari izatera biurtu denik. Beren burua zerbait jantzia ikusten dutenean, beste bide bat artzen dute. Orduan ezjakiñak bakarrik izan bear al dute nekazari? Nere arterako egoten naiz pentsatzen: Noiz aterako al dek gazteren bat asmo onekin? "Ni nekazari izango nauk, nere aita bezalaxe, baiña hura baiño buru gehiagorekin. Eta hortarako behar diren jakintza guztiak ikasiko dizkiat"... Horrela bakar bakarrik altxa lezake burua nekazaritzak.

Gorago ere esan det. Ango eta emengo problemak bearbada ez tira berdin-berdiñak izango. Ala ere zer mesede egingo liguken liburu onek emengo euskerara aldatuta, nekazaritza berrizatzeko eta sartu den pesimismo beltzetik irtetzen laguntzeko!

A. L. VILLASANTE.

MIKELA ELICEGUI-ANTONIO ZAVALA, S. I. *Pello Errotaren bizitza, bere alabak kontautu*. [Auspoa Liburutegiaren 32'garren Zenbakia]. Donostiako "Gráficas Izarra" moldiztegiaren egiña, 1963'an. 174 orrialde 2 argazkiორი.

Gaztela-Zarreko zelaietatik ziar automobilian bigun bigun goaizala irakurri dot liburu au. Eta nik bakarrik ez, nire lagun batzuk be bai, apurka ta txandaka. Beste batzuetan baño egokiagoak egin jataz Burgos-Valladolideko azkenbako zelaiuna betikuak, liburu oneri eskerrak.

Gure artean orainarte personen bizitzak idazteko erabili eztogun teknika bategaz emoten deusku Aita Zavalak Pello Errotaren bizitza-liburu au, bere alaba Mikela Elizegik kontautu.

Berbatik berbara eta kontzientziz emoten dauz liburu onetan manetofonaz arturiko kontakizunak. Esaeraz egiten direan laburpenak osotuta bai, jakiña, jakintsuen ikasteetarako eztirealako, jendeak erreztasunez irakurtzeko baño.

Dokumentu luze bat dozu liburu au. Pello Errotaren alaba Mikela agiten dau testigutzea, eta Aita Andoniok Eskribau-Notariotzea. Or gelditzen dira ba Asteasuko errotari-bertsolariaren bizitzako go-

rabera geienak edo asko bai beintzat, bere etxeko ta etxeartekoenakin batera. Beste onenbeste egin izan balitz bere garaian beste batzuekin (Etchahunekin esate baterako eta bat aipatzearren), gaur ezgeunkean ibili bearrik izango lauso kentzen lenago bertsolarien bizitzaen barri jakiteko.

Aberatsa eta bizia da Kataliñ Elizegiren euskera. Makiña bat berba diñoskuz euskal iztegirako balio dabeenak (errotako tresnaenak-eta batez be) eta esaeretan-da gramatikarako be bai. Batez be beraren euskeratik ikusi geinke zelako bizitasunagaz idatzi leikean, erriko euskera bizia ta bizkorra oiñarriztat arturik. Au da matrallakoa emoten deuskuna liburu onek, etxean ikasi genduan euskera bizia eta indartsua baztertu eta beste bide batzuetatik joan gareanontzako! Kiri-kiño ta Urruzuno jatortaz orain burura eta biotzera.

Errijakintzako gai asko be badago liburuan, Etnoloji arloan dabil-tzanentzat probetxugarri izango direanak biar-etzi.

Argazkiorri bik apaintzen dabe liburua. Lenengoa Pello Errota-ren erretratu da, 1915'garren urtean Eibarko Ojangurenak egin eutsona, jesarrita bere etxeurrean. Mikela alabearena bigarrena, 1963'garren urtean erretratauta 94 urtekin (1).

Badakit pixka bat zenbat kostatzen dan onelako lanak egitea manetofonaz, atsegiñez eta pozik egiñarren. Au bada gure Aita Antonio Zavala biergiñ aundiaren lanik aundiena liburu onetan, artxibu ta liburutegietan artu ta iminten dabezan oar ugariak be badauke euren meritua, eurak aberastu ta biribiltzen dabeelako bizitza-liburu eder au.

N. A.G.

(1) Azken orduan, liburu onen bi albiste genituen eskuartearen eta biok argitaratzea erabaki dugu, liburuak ongi merezi dituelakoan (EGAN-ekoek).

MIKELA ELICEGUI, ANTONIO ZAVALA, S. I. *Pello Errotaren bizitza bere alabak kontatua*, Auspoa Liburutegia 32, 1963. *Pello Errotak jarritako bertsoak bere alabaren argibideekin*, Auspoa Liburutegia 33, 1963.

Aspaldi ez duela (ikus EGAN 1962, 309-310 orr.) Aita Zavala'k Txirrita bertsolariari jaso zion bezain oroitarri iraukorra eraiki dio orain beste bertsolari andi bati: Pello Errota'ri. *Monumentum aere perennius* da, egiaz, ori, arako goierriar ark esango zukean bezala.

Pello Errota'ren laurogei ta amalau urteko alaba Mikela'k kontatu ala jaso eta aldatu ditu paperera Aita Zavala'k bertsolariaren esanak eta egiñak. Eta bigarren liburuan bildu dituen Pello Errota'ren bertsoak ere alabak azaltzen dizkigu, noiz eta no'la sortuak izan ziren agertuaz.

Eta ba du oraindik gure langille trebeak beste bi liburutako gaia. Urrengoan, irugarrenean, emango dizkigu Pello'ren "bertso pasadizo ta ateraldi guziak" erriaren aotik —ez alabagandik— jaso dituen bezala, eta azkenik, laugarrenean, *Pello Errotaren itzala* izenarekin, onen azi eta ondorengo diren bertsolarien bertsoak.

"Lau liburu auek —dio Aita Zavala'k— gordeko al dute Pello Errotaren izena gure artean betiko!" Bai, noski, eta ez da bide oberik orretarako. Euskaldunik deiño eta are euskaldunen izenak irauten dueiño izen orri josia egongo da gure bertsolariarena.

Eta ontara eldu geran ezkeru, ez dut ixildu nai, naiz oraingoz orretaz mintzatzeko astirik ez dudan, Aita Zavala'k erderaz argitara berria duen liburu ederra: *Bosquejo de historia del bersolarismo*, Colección Auñamendi, 37, 1964.

PIARRES LARZABAL. *Senpere'n gertatua*. Auspoa Liburutegia, 34, 1964.

Larzabal apaiz jaunaren izena ongi ezaguna da gure artean, eta merezi onez ezaguna, bere teatro-lanei eskerrak. Bere antzerkiak, besterenak ez bezala, errikoiak eta ikasiak baitira, jende landu eta jende arruntarentzat egiñak.

Maiz ikusiak eta txalotuak izan dira, bai Bidasoa'z alde onetako euskaldunen artean ere, bere lanak eta orietan ezagunenetako bat da noski orain "Auspoa"-k argitara dakarren *Senpere'n gertatua* deritzan au. *Suspense* geiegirik gabeko gizon-iltzea —lehen itzek salatzen baitute egillea—, baiña arimen barrunbean ekaitz eta zurrunbilloak sortzen dituena.

Gauza jakifiña da, sarri esaten ez bada ere, Larzabal deritzan langille purrukatu ori zabar xamarra dela, zabarra eta utzia, bere teatro-lanak inprentara eramaten. Zabarkeriaren erremedioa orain arkitu du, orratik, orrenbeste euskal-ondasun biltzen eta bildu-ala barreiatzen ari

zaigun "Auspoa"-n, lehen ere *Iru ziren* eta *Herriko bozak* argitaratu zuten bilduman. Ikus EGAN 1962, 306-307 orr.

Sempre'n gertatua "Lapurdiko eta Gipuzkoako euskeraz" agertu da, eta gipuzkeraz moldatu duena Aita Luis Villasante Euskaltzaindikoa dugu. Arki ote diteke antolatzaile oberik?

L. M.

FAUSTO AROCENA. *Diccionario Biográfico Vasco. I, Guipúzcoa*. Editorial Auñamendi. San Sebastián [1963]. 215 págs.

Auñamendi Liburu-xortaren 32'garren Zenbakian argitaratu dabe liburu au. Milla berreun eta irurogeita bost txarteletan, beste ainbeste (batzuk gora bera) gipuzkoar ospetsuren bizitzak agertzen dira, labur-labur. Ertilariak, irakasleak, eleizgizonak, idazleak, gudagizonak, itxasgizonak, osagilleak, legegizonak, santuak, etabar. Eztagoz danak or, jakiña, eta gitxiago be ez; aipagarrienak bakarrik, larregi ez luzatzearren liburuak.

Zori ona euki dabe euskal idazle ta euskalari pillo batek. Ogei ta amarretik gora dira: *Agirre* Asteasukoa (Agirre-Aundia abizenarekin aitatzen da emen), *Aizkibel*, *Antia*, *Aita Arana*, *Arin*, *Arrue*, *Aspiazu*, *Bengoetxea* ("Pernando Amezketarra"), *Bizkarrondo* ("Bilintx"), *Erro*, *J. Bizente Etxegaray*, *Garibay*, *Gerriko* biak (abadea eta jesuita), *Iparagirre*, *Iztueta*, *Zaldibiko Jauregi*, *Aita Kardaberatz*, *Lardizabal*, *Lariz*, *Larramendi*, *Aita Larroka*, *Milia Lasturkoa*, *Manterola*, *Meagher*, *Aita Mendiburu*, *J. A. Mogel*, *Munibe*, *Otaegi*, *Aita Palasio*, *Paskual-Iturriaga*, *Julian Txurruka*, *Aita Ubillos*...

Beste liburu baterako itxiten dira gure mendekoak. Ezta aitatzen orregaitik Soroa, esaterako, XIX gizaldikoa izan arren, gurearen asieran il zalako.

Balio aundiko oiñarriak dira onelako liburuak, gero aundiagoak eta osotuagoak egiteko. Egingo da egunen batean Euskalerriko gizon ospatsuen bizitza-liburuak. Gipuzkoakoena egiteordurako Arozenaren onek laguntza aundia emongo dau. Orduan beste euskalari geiago be iniñiko dira. Vinson, Aita Arana eta beste euskal bibliographo ta euskal literaturaren kondairagilleen liburuetan badago bai nun aukeratu. Bizenta Mogel debarra, Aita Etxeberria oyartzuarra eta orrelako beste batzuk aitzu barik, gero bigarren eta irugarren maillakoak be bai.

Geigarri moduan 537'gn. txartelari: Delaunet'ek eztau aitatzten Motrikuko Gaztañaga itxasontzigifia Txurrukatarren liburuan, eta baleiteke neure erruagaitik izatea ori, bear zituan barri guztiak ezneutsazalako emon denporaz. Andonio Gaztañeta Iturribalzaga Txurrukatarren aidekoa zan izan be, Oñako lelengo baroiaren osabea. Baroi ori Peru'n jaioa zan, Ica urian, Iturribalzaga Montalibet Juan Joseph eukan izena, eta motrikuar baten semea zan. Baroi onen illoba bat eskondu zan Txurrukatar batekin XVIII gizaldian.

726'gn. txartelari: Onek arritu nau. Banekien neure lenagokoak Zumarragatik etorriak zirala jaioterrira, baña amesetan be ez neban egingo gure jaioterriaren abizeneko bat aurkitzea Zumarragan.

Gure lenagoko aitaita zarren izenak goratu dauz Arozenak, eta gaur txalogarria da egin dabena liburu onekin.

Bigarrenaren zai gelditzen gara orain.

N. A. G.

JOSE VICENTE DE ECHAGARAY. *Festara (Bere bertso guzien bilduma)*. Biltzalea: A. Zavała, S. I. Auspoa Liburutegia, 35-36, 1964.

Jose Vicente de Echagaray (1773-1855) donostiarraren izena nahasi xamar dabil egungo euskaldunon oroimenean, geroago etorri diren Etxegarai argien ospea dala bide edo: bazela badakigu, baiña ez, zenbaitzuk beintzat, nor zen, ezta nongoa zen ere. Nere *Historia de la literatura vasca*-n ez bide da bere aipamenik arkitzen; ezta ere, oker ez banago, Aita Villasante'ren izen berdifiekko liburu aberatsagoan. Eta, alaz guztiz, bere bertsoetarik zenbait hizi-bizirik daude, Donosti-inguru onetan beintzat. Lekuko izan bedi, lekukorik bear balitz, bilduma oni izena maillebatu dion zortziko ezaguna:

*Festarik bear bada
bego Donostia,
betikoa du fama
ondo merezia:
bestetan ez bezela
emen gasteria
amaren sabeletik
dator ikasia.*

Echagaray izan genduen luzaroan aldi bateko Donostia'ren txori kantaria. Artean ondu zituen bertsoak erre zituen 1813-ko su kixkalgarri aien ondoren, berak deitoratu zituen jaioterriaren ordu beltzak eta jai-egun atsegiñak alaitu, batez ere. Arengan asten da gureganaiño etengabe datorren Donostia'ko festa ugarien ari atsegiña. Eta arengan asten da, noski (Aita Meagher bazterten badugu), Donostia'ko euskal-idazleen arraza bortitza: Baroja zaharra, Bilintx, Soroa, Altzaga eta beste ainbeste ta ainbesterena.

Aita Zavala'ri eskerrak, agerian dago orain Donostia'k eta Euskal-erri osoak Echagaray'ganako duen zor larria. Eta, naiz bere bertsoak erritarrak alaitzeko egiñak izan, gertariak eta egunak eskatzen zuen neurrian, atsegiñez irakurriko ditugu, eta beifere ez onurarik gabe, antziñako gauzetan oraingoan iturburua billatzen dugunok.

Esan dezadan, bidenabar, Echagaray'ren erdal-bertsoak ere euskerazkoekin nahaste eman dituela biltzailleak. Ala bear ere. Trebeagoa omen zen euskeraz, Manterola'k dionez, baiña erderazkoak ere badute beren "xaltxa", onako ijitoen aoan ipintzen dituen oek bezalaxe:

Viva la gente gitana,
viva zu garbo y zu zal,
naide espresie su calañia,
que es de mucha caliá.
¡Pue no ez ná!
¡Al avío! camaráas,
¡Arsa y ole! a trazquilá
y al compá
entonemo
un cantá.

L. M.

LUIS MICHELENA, *Textos Arcaicos Vascos*. (Ediciones Minotauro. "Biblioteca Vasca: VIII"). Madrid, 1964.

Berreun eta sei orrialdedun liburu batean bilduta, emen daukoguz gure euskeraren errestu zar batzuk, orainarte ezagutzen diranik geienak, dan-danak ezpadagoz be.

Onura aundikoek badira izkuntzaren kondaira jakiteko bat bera itxi barik errestu guztiak, Literaturarentzako gitxiago eztira izango

bertan aurkitzen doguzan pitxia asko. Asko diñot, bai, ba liburu aundia etzan, edo beintzat geuk gure gendukean besteko aundia iruditzen etxakun onetan textu asko aurkitzen doguz.

Iru zatitan ipinten ditu egilleak. Asi erromatarren illobi-arrietako izenakin lenengokoan (amabi), eta Erdi-Arokoakin jarraitzen dau bigarrenean (ogei ta sei izenburu: zortzi leku-izen eta persona-izenen ganean, eta amazortzi glosakin eta glosa erdiekin). Azkenik, XVI-XVII-XVIII gizaldeetako esku-idatziak eta argitaratuak (ogei ta berderatzi itz-neurtu, amalau itz-lauz egiñiko eta amabi esaera-eta).

Lenengo zatiko amabiak onexek dira: Araneko Escuñaakoa, St. Beatekoa, Eupekoa, Arguenoskoa, Boucoukca, Gourdanekoa, Ardiegekkoa, St. Aventinekoa, Louchonekoa, Bordereskoa, Atarratzekoa, eta Lergakoa.

Bigarren zatikoak beste atal bitan erdibitzen ditu: Lenengokoan aztertzen dabezanak: Elorrioko Argiñetakoak, Abadiño eta Izurtzakoak, Burgos inguruko Villabasconeskoak (945-959-956 urteetakoek), Samillanekoak, Arabako erri-izenak (1025 urtekoek), Elorrioko Elizabarrikoak, Naparroakoak (XIII gizaldikoak), (1284). Bigarrenean: Belorado aldekoak, Iratxeko glosak eta Samillanekoak, Busturiko Andra Mari Azpekoarena (1051), Aralarrekkoa (1074), Iruñekoa (1095), Leirekoa (1104), Aralarrekkoa (1125), Zamarzekoa (1167); Aimery Picauden iztegitxoa, Naparroako Legezarrenak, Gonzalo Berceorenak, Naparroako Legezarrenak, Gonzalo Berceorenak, Naparroako erri-ototzak, euskerazko itzak gutunetan, "Las Bienandanzas y Fortunas" ---ekoak, Arnold von Arffen iztegitxoa (1496 edo 1499).

Bigarren zatia: a) *Itz-neurtauak*: Beotibarrekkoa, Akondiakoa, Urrexolakoa, Martin Ibañez Labierukoaren illobikoa, Milia Lasturrekoarenak, Pedro Abendañurena (1443), Mondragoe erre ebeenekoak, Olasorena, Martin Bañez Artazubiagakoarena, Sandailiakoa, Salinaseko kondearena, Juan Lazkanorena, Naparroako kondestablearena, Diego Lopez Harokoarena, Perutxorena, Chanfarronena, Sorabillakoena, Juan Amenduxkoarena (1564), Migel Sueskuenena, Iruñean saritu ebeezanak 1609'an (Pedro Ezcurrarena, Migel Aldazena eta Joan Elizalderena), Portaleko Martinena, Elorriokoa, Juana Ines Kururtzeko mojearenak, Orreagako Andra Mariarenak, Tolosakoak, Fabri Peyrascena (1638), Micoletarenak (1653), Felipe-Laugarrenari egiñak (1666), eta Jesu-Kristoren Jaiotzakoak. b) *Itz-lauz egiñikoen ganean*: Bai fedea, Durangoko Frantziskotar-mojen profesarena, D. Jacob Gebarakoarena, Marineo Siculoren iztegitxoa, Rabelaisena, Ezkontzako "promesak", Carlos-Bostgarrena eta mandazaiarenak, Eskutitzak (Beltran Echauxekoarena 1584, eta Martin Seinichena, 1626), Andramendikoak, Echaibek dakarren Ave-Maria, Naparroako Kredoa-Sinistasendut, Isastik dakarren Salve-Regina, Astruen aurka Frantziskotarrak egin ebee-

zan sermoiak, Nikolas Zubiak dakarren Aita-Gurea *c) Danetik, ainbat gauza labor*: Santillanako Markesarena, Aita Sarasolak Simancaseko Artxiguan aurkitu ebana, Estellako Fray Diegoren etxe-koena, Getxokoena, Zarautzekoena, Andoaingo Lizaurtarrena, Eibar-Mallabiko Malleatarrena, Motrikuko Illumbetarrena, Tolosako Zal-dibiatarrena, Garibaik diñoan Fray-Bizenteren esaerea, Garibai abizenarena, Getxoko Sarriatarrena, etabar. 1506'gko "Refranes y Sentencias", Isastirenak, eta azkenik Jacques Belakoarenak. Iztegi bat gero, azkenengo amasei orrialdeetan seireun-bat inguru itzekin.

Irakurlearen arbigidetzat egillearen itzurreagaz asten da, eta zuzenbidetzat bibliographia eta laburpen on batzukin.

Etxura egokian dago irarlana, ondo eta garbi egiña, Donostiako Izarra Etxean.

Euskal-kulturaren agertu diran liburuetatik onenetariko bat dogu au, Mitxelenaren au. Ikasle asi naz gaur berakin, eta eztoz uste ba-karra izango naizenik.

N. A. G.

AGUSTIN CARDABERAZ, S. I. *Euskeraren berri onak*. Auspoa Liburutegia 37, 1964.

Aita Cardaberaz iztun erraz eta ugari agertzen zaigu utzi zizkigun liburu guzietan, Etzen ain garbia edo, dirudienez, garbitasunak etzion Aita Mendiburu'ri adiña ajola.

Liburu orien artean, ordea, bat da berezia eta berezitasun ori dela bide arras ezaguna: *Euskeraren berri onak* deritzana eta "Auspoa"-k orain berrero, laugarren aldiz, argitara duena.

Gaia du berezia liburu orrek, gaiñerako guztiak erlijiozkoak baitira eta au bakarrik bestelakoa, euskeraren berri emateko eta euskeraz ongi mintzatzeko eta idazteko egiña. Eta orri eskerrak franko gauza ikas dezakegu gure izkuntzaren garai artako izaeraz eta egoeraz.

Liburu orrekin batean —lehen argitaraldian 63 orrialde besterik ez zituen liburuxka baita— beste bat argitara du "Auspoa"-k: *Aita Agustín Cardaberaz Jaincoaren serbitzari andiaren berri laburrac* izenarekin "apaiz batec" euskeraz eman zuena Durango'n, Elosu'renean, 1908-garren urtean. Ederki baiño ederkiago dator, beraz, Cardaberaz'en obrarik ezagunenetariko onekin batean egillearen bizitzaren berri ere ikas dezagun. Ez baitugu aren lanik ulertuko zer nolako gogoak eta asmoak eragiten zion ez badakigu.

SEBASTIAN SALAVERRIA. *Neronek tirako nizkin*. Auspoa Liburutegia, 38, 1964.

Liburu onek, onezkero guztiok dakigunez, eraman du aurtengo "Agora"-ren "Guipuzcoa" eleberrisaria. Eta burruka larrian eraman gaiñera —orrenbeste esan dezaket, noski—, ez baitzuen etsai indartsuren faltarik.

Saria ez ezik, irakurleak ere eraman ditu bere ondoan, batari eta besteari entzuten diodana sinetsi bear badut. Nola ez sinetsi, gaiñera, neroni ere liburu-~~au~~ burutik burura atsegiñez beterik irakurri dute-itakoa baldin banaiz?

Itz bitan esana dago non datzan *Neronek tirako nizkin*-en gozoa eta indarra. Gure artean eunka eta millaka ditugun erriko gizon apal orietako bat mintzatzen zaigu Sebastian Salaverria'ren aoz, gizon argia, ez ikasiegia eta ez ezjakiña. Orrexek kontatzen dizkigu, argi eta bizi, bere bizitzako gertaerak eta gorabeherak, Oiartzun'go jaiotetxetik asi eta azken gerrateko ezbearrak eta naigabeak burutu arte.

Irakurgai erraza eta atsegiña au, iñon errazik eta atsegiñik baldin bada, eta batez ere bizia dariona. Eleberriak lekuko izan bear duela diotenak badira, besterik baiño lehenago. Dena dela, lekukoak ere bear dira, gutxienez, eta nekez arkituko dugu onelako lekukotasun eta testigutza zintzoagorik. Orrelako zerbaiten egarriak geunden aspaldian gure Euskal-errian.

Eleberrion ondoan, ez du iñork ukatuko bertso-paperen egi-
lleak bestetarako ere gauza direnik.

L. M.

Ondarruko Kantak. [Ondarroako "Acción Católica"-ko emakumeak Zarautzeko "Itxaropena"-ren moldiztegiaren argitaratua, 1964'garren urtean]. 200 orrialde.

Bakotxak bere gurariak daukoz, eta auxe da gustora artu dodan liburu bat. Artu ta irakurri, eta irakurri ta kantau biak batera.

Egillearen izen barik dagozan apaingarri politekin azalean, ogei ta zortzi kantu dakartza barruan. Ondarroakoak geienak; alakoren batzuk Bizkaian ezagutuak direanak be bai, eta Euskal-erri guztian eta euskaldunik badago munduki azkenengo baztarretan kantetan

dana be bai. Eztot uste larregi esatea danik au, ba "Boga-Boga" kantetan eztakien euskaldunik ba-otedago iñun? Sartu da bai kantu au gure erriko kantaen artean, batoren bat sartu bada!

Liburu onetan ikusten danez, aberatsa da Ondarroako eleizkanta pilloa. Gero, errikantak eta bertso-barriakin borobiltzen dira ogei ta zortzirok.

Egintza Katolikako Andrazkoek gauza ederra egin dabe euskerraren alde. Eta euskerearen alde bakarrik ez, beste alde on batzuk be badaukoz onelako kanta-liburu ba argitaratzeak-eta.

Bai, len be esan dot iñoz, eta ez naz aspertuko esaten pozteko izango leitzakela Ondarrukoek egin dabeena eredutzat artuta besterri batzuetan be bes ainbeste egingo baleitzake.

Ondarroa ;Boga Boga...! Maiatza-Bagilla, 1964. [28 orrialdedun Zenbakia, Txomin Agirreren omenez egiña].

Apaingarriz eta irakurgaiz beteta dator "*Ondarroa ;Boga Boga...!*" aldizkaria aurtengo Udabarrian; Txomin Agirre Badiola zarenaren omenez, zenbaki lodian.

Garoa eta *Kresala*-ren zati batzuk eta Agirreren olerki ta kontu batzuk argitaratzen dira bertan, lenago eta oraingo idazle pillo baten irakurgaiekin batera. Gorostiaga, Zubikaray, Kamiñazpi, Araxes, Gama, Erkiaga, Onaindia, Mitxelena, Clavería, Corraera-Lazaro, San Martin, Iparkale, Olaizola, Villasante, Arrue, Bitaño, Lojendio, ta Iturriaren lanak eta Ibarzabal, Enbeita, Urtubixa, Azpillaga, Lopategui, Uztapide, Basarri ta Mugartegiren bertsoak.

Bidezko danez, danak goratzen dabe Agirre ta bere euskal lana, baña ezta dana txapligoerreta utsa, ta gitxiago be ez, jakintzaz eta zentzunez egindako kritika bat baño geiago dira orko lanen artean agertu direanak-eta.

Eun-Urte-Betetze onetan Belaustegik eta Zubikaraik Agirreri egin deutseen Kantu barria be argitaratzen da, musika ta guzti.

Euskaltzaleen liburutegietan eukitea merezi daben zenbaki polita da. Bier ederra egin deusku Zubikaraik berau antolatzen eta Ondarroko Erriko Agintarien laguntzarekin argitaratzen. Danon eskerronek eta zorionak irabazi dauz.

N. A.G.

BERTSOLARIAK. *Amar urteko bertso-paperak (1954-1963)*. Auspoa Liburutegia, 39, 1964.

Bertsolarien laguntzaille eta ezagutarazle gailena dugun Aita Zavala'k —betiko Aita Zavala'k— bildu ditu liburuxka polit onetan azken amar urte onetako bertso-paperak.

Bertso-paper oriek ez dute noski, orain aspaldi ez dela zuten emanik eta eskerik. Bizi dira, alaz ere, eta luzaroan iraungo ahal dute oraindik! Eta besterik uste duenak aski du emen bilduak irakurtzea bere iritzia aldatzeko.

Or arki ditezke egungo eguneko geienak, gaurkoak ez ezik betikoak direnak ahaztu gabe: “Mutil zarra ta neska zarra”, “Enamoratu baten gogoa” eta “Ama euskera”, “Astronauta eta atomika”-ren aldamenean.

Egilleak ere guztitarikoak dira: paper-gille ixillak, plaza-gizonak eta azkenik oraindik orain idazle trebe agertu zaigun Sebastian Salaberria.

JESUS MARIA DE AROZAMENA. *Donostia, capital de San Sebastián*. Colección Auñamendi, 35. San Sebastián, 1964.

Arozamena idazle ezaguna da aspaldidanik, erderaz batez ere, baiña bai euskeraz ere. Emen bertan, EGAN onen orrietan, agertu izan baitira bere euskal-bertsoak.

Maiz erabilli izan dituen Donostia zaharreko —atzoko eta erenungo— oroitzapenak darabilzki berriz, erri-min atsegiñez igortzirrikako oroitzapen gozoak.

Donostia'tik ain urbil jaioa naizelako edo, ezin dezaket neure burua donostiartzat jo, kaxkariña izatea ez baita aski orretarako. Ez naiz, beraz, emen Arozamena'k ematen dituen Donostia zaharraren berriak aztertzen asiko. Auxe esango dut, ordea: ez dagoela gorderik berri orietan Donostia'ren euskal-sustraiak eta erroa. Ez dago gorderik, ageri-agerian laño. Eta euskal-literaturari gagozkiola, or agertzen zaizkigu oso eta bizi, beste askoren artean, Echagaray “Iñauterrien olerkaria”, Bilintx, On Toribio eta On Avelino. Eskeintzen dizkigu berriak, gaiñera, ez ditu maiz aski liburuetan arkitu.

Liburu atsegiña, benetan, donostiarrentzat eta donostiar ez diren guztientzat.

L. MITXELENA.

PEDRO DE AXULAR, *Gero (Después)*. Introducción, edición y traducción de LUIS VILLASANTE, O.F.M. (de la Academia de la Lengua Vasca). Espirituales Españoles, serie A, tomo XVI. Juan Flors, Editor. Barcelona. 1964.

Oraintxe irten da argitara *Gero* berriz ere, baiña oraingo aldian euskeraz eta erderaz, Aita Villasante'ren erdal-itzulpenarekin, Pedro Sainz Rodríguez eta Luis Sala Balust buruzagi dituen liburu-sail ezagun batean.

Euskal-testoa Axular'ena da, oraingo idazkerara antolatzea beste aldakuntzarik gabe, lehen aldiz agertu zen bezalaxe, eta azpian darama, orriz orri-erdal-itzulpena, Sarrera, argitaratze-lanak eta itzulpena erabat Aita Villasante'renak dira eta badakigu guztiok zein sakon eta errotik ezagutzen duen onek euskal-literaturaren bitxirik aberatsen au.

Besterik ez oraingoz, astirik ere ez dago eta. Auxe bakarrik: salgai dagoela edizio berri au, argi eta ederki egiña Barcelona'n, bai Euskaltzaindiaren etxean Bilbao'n, bai "Julio de Urkixo" Mintegian Donostia'n eta baita ere Arantzazu'n bertan.

L. M.

- Xavier Diharce, O.S.B. (Iratzeder) - Gabriel Lerchundi, O.S.B., SALMOAK*. Edition Ezkila. Notre Dame de Belloc, 1963. Ordorica Anaien lantegietan Bilbaon argitaratua; 854 orrialde.
- Iratzeder-Lertzundi, SALMOAK. Bastarrika tar I*. Aita beneditarrak gipuzkoeratuak. Talleres Gráficos Ordorica. Bilbao, 1963; 365 orrialde.
- Iratzeder-Lerchundi, SALMOAK. Biz aieratzalle A. Line Akesolo*. Gráficas Bilbao. Bilbao, 1964; 262 orrialde.

Asko zor dio Euskalerrriak Belokeko fraide-etxeari, eta egunetik egunera zor ori berretuz dijoa. Oker ezpanago, etorkizun aundiko lana da oraingo au. Elizak bere Liturgian berebiziko estimutan izan ditu Salmoak. Testamentu Zaarreko otoitz-liburu au, otoitz-libururik ederrera bezala erabilli izan du beti. Orain euskeraz eman dizkigute Salmoak, eta beren doinu ta guzti gainera, gizataldeak kanta al ditzan. Geiegikeria gabe esan diteke Iratzederrek itzulpen miragarri bat lortu

duela. Ez nuen siñistuko ikusi ezpanu, testu beneragarri oiek orren-
besteko indar, gozo ta argitasun euskeraz izan zezaketenik. Doiñuaz
iritzia emateko, musika-kontuan ni baiño trebeago den batek bearko
luke itzegin, baiña Iratzederren letra eta Lerchundiren doiñuak eziu
hobeki ezkonduak datoz. Diskoetan ere emanak izan dira salmo oie-
tako batzuk, eta salgai daude. Maiz jartzen dizkigute guri emen Aran-
tzazun goizean jaikitzerakoan, eta arras ederrak dira.

Gipuzkoerazko edizioa Aita Baztarririk egin du, Iratzederrena
oiñarriztat arturik; eta Akesolo karmeldarra izan da bizkaierazkoaren
egille. Oso egokiak auek ere. Baiña bi liburuxka auetan letra utsa
dator. Doiñuetarako lapurdierazko liburu gotorrera jo bear.

LABORANTZA eta SALMOAK. Ori da oiñarriko obrak gure
Euskalerriri ematea!

- Aita Gabriel Lerchundi*, IRAKURGAIK NOLA KANTA.
(*Othoizlari* n.º 38. Supplément n.º 1) Editions Ezkila. Abbaye
Notre Dame de Belloc. 1964. Imprim éen Espagne, Imprinta
Offset Navarro; 40 orrialde.
- IRAKURGAIK I. *Mendekostetik eta Hamahirugarren igande-
raino*. Editions Ezkila. Abbaye Notre Dame de Belloc, 1964.
Imprimé en Espagne, Imprinta Offset Navarro; 103 orrialde.

Konzilio onek, denek dakigunez, atea zabaldu du Liturgiaren egin-
tzetan erriko izkuntzak erabilli ditezzen, zati berezi batzuetan bederen.
Eta Belokeko beneditanoak eztira lo egon, An dute Aita Lerchundi,
musikalari trebea. Lehenbiziko liburuxkan meza nagusietako epistola
eta ebanjelioak euskeraz kantatzeko era erakusten du, ejenpluak eta
behar diren oharkizun eta argitasunak emanez.

Bigarreanean, berriz, Epistola eta Ebanjelio oien testua ematen da,
aurreko liburuxkan erakusten diren doiñuekin kanta ditezzen. Hemen
Mendekostetik eta Hamahirugarren iganderainoko epistolak eta eban-
jelioak datoz.

Othoizlari N 39 (Supplément) IRAKURGAIAK II. *Mendekoste ondoko Hamalaugarrenetik eta Hogoi-ta-lauharren iganderaino*. Editions Ezkila, Abbaye N. D. de Belloc, 1964. Imprimé en Espagne, Imprinteria Offset Navarro; 182 orrialde.

Irakurgaien bigarren liburuxka ontan Mendekoste ondoko 14 garren igandetik 24 garrenera arteko epistolak eta ebanjelioak datoz. *De Tempore* deritzaion saillekoak dakazki lehenbizi, eta gero Santuen aldiko pesta egun aundi batzuetakoak ere bai. Adibidez, Kristo Errege, Santu guztien Eguna, Errosario Santuko jaia, Illeen eguneko mezak, eta azkenik ezkontzako meza.

A. L. VILLASANTE.

EUSKERA ETA LITURGIA

Azkeneko irurogei urtez Eliza kezkatu bizi izan da nundik eta nola bizi araziko Liturgia. 1903'an, Pio aita santu amargarrenak asi zun Elizaren berritze ori bere Motu Proprio "Tra le sollecitudini" agerraraziz. Onela zion: ... "bear-bearrezkoa da erriaren sarrera misteriorik gorenkoetan eta Elizaren otoiitzean". Arrezkero, Elizak geldiro-geldiro, orain emen eta gero an, agertu du bere maitasuna bere legeak bigunduz eta ulergarriagoak egiñez. Eskola berriak, liturgi gaietarako bereiziak zuzenduak izan dira, gutxi-asko, nun-nai, Gizon jakintsu asko indar ustu dira Elizaren nai ori burutzen.

Lan guzti oien arnari bikaña jaso du azkenean kristau erriak: Vaticanoko bigarren Batzarraren Liturgi Konstituzioa. Errialde guzietan asiko dira, beraz, urte askoen lanak azaltzen. Eta Euskalerriner? Esukeraz, zer? Zer egin degu azkeneko irurogei urte auetan? Eta, orain bertan, zer ari gera?

Euskaldunok, oso esaneko gera. Bañan, orixe da errexena! Erromak esaten duna bete bear da lenik eta guztien gain; eta, euskera ere

Erromak emango ote digu? Eliza atzeratutzat jotzen degu; eta euskaldunen artean, oraindik atzerago, noski. Eliza osoan, iritxi geratu mugara irixteko, azpitik batek baño geiagok lan egin bear izan dute. Guztiak gu bezela gelditu balira...

Jokaera, edo geldiera!, onen errua guztion da noski; bañan, batez ere, goi maillatan egon eta bizi diranena. Indarrak oien eskuetan bait-daude, eta berak artu bear dituzte neurriak lanak zabaltzeko eskuetan dituzten indar oietan.

1947'ko azaroaren 28'an, Frantzin rituala bi izkuntzetan iritxi zuten: latinez eta pratsesez. Garai artan bertan, Bayonako Gotzaiak: Albert Terrier, eskatu zun baimena Erromara, euskalerrin, euskeraz eta latinez errezatzeko. Erromak emandako erantzunak "beste" gauz asko erakusten dizkigu. Orduan, Liturgi gaietan Nagusi egiten zuna Españin Aita santu ordeko izana, Cicognani, zan. Eta erantzuna au izan zan: "zuei baimen ori ematen baitdizuegu, beste aldeko euskaldunak ere eskatu egingo dute".

Orain, gauzak garbiago daude. Beste errialdek dituzten eskubideak ere baditugu guk. Bañan, ixillik lana egitea maite ez degulako, orain ezertxo ere egin gabe gaude. Noski, lasterka, zerbait egingo da. Narkoa al da? Beste erriak jakintsu aundiak izan arren, alkatu denen indarrak, orraztu bein ta berriz, galdetu erriari, oker dagona zuzendu, illun zegona argitu... eta beti lanean jarraitzen dute. Gure artean, ez dago indarririk alkatu bearrik!!! Batek lasterka egiten duma denak ondo artu bear dute! Eta ondorio... jakiña! Euskera zalla, erriak ezer ulertzen ez duna. Ortarako, latifia ere or genuken! Itxura besterik ez betetzekotan, euskera izan edo aramea, berdiña litzaiyuke.

Euskera zalla baño ohea ez da "errexegia" ere. Itzulpenak ezdezazke edonork bere gain artu. D. Manuel Lekuonak orrela dio: "Mintzaerak, bizia izateko, mintzaera errikoya bear du izan. Bañan, "errikoyak" ez bait-du esan nai "arlotea". Erderaz esango litzaketen bezela *lenguaje popular*, ez dala, alegia, *lenguaje chabacano*. Mintzaera arlotea, errikoya da, ori bai, oso errikoya; bañan ba'da mintzaera errikoi bat ere, arlotea ez dana. Arlotetasunaz kanpora eta arlotetasunaren gainetik, ba'da mintzaera errikoi bat, txukuna, garbia, egokia... Eta ain xuxen, Liturgiako mintzaerak olakoxea izan bear du: txukuna, egokia. Iru arrazoi-bidegatik:

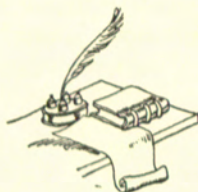
- a) Jaungoikoaren itzari zor zayon itzalagatik;
- b) Elizari eta Liturgiari zor zayon itzalagatik;
- c) Entzuleai zor zayen itzalagatik.

Iru arrazoi-bide oyek, mintzaera txukun eta egokia eskatzen dute gure itzulpenetarako.”

Eta bildur gera itzulpen guziak ez dirala ez txukun eta ez egoki izango. Eta gure arrazoiak baditugu orrela aitortzeko. Erriari zerbait zor zaiola deritzait, eta ondo litzake guztiak jakitea nortzuk diran itzulpen oietan ari diranak, eta ze bide damazkiten beren lanetan. Mezatako irakurgaiak ondo dijoaztelakoan nago. Bañan, ori ai da guztia? Meza-erdikoa kendu ezker gañetiko guzia itzul-bearra izango da. Noizko izango ditugu itzulketa oiek? Eta nola itzuliak?

Ez da arritzekoa, euskaldun apaizak, erriaren kristau-bizita berritzen saiatu bear diranak, oso kezkatu izatea.

MARCOS AMUNDARAIN
beneditarra

Dominique Peillen 1964 urteko Domingo Agirre Novela-Sariaren Irabazle

Aurten Txomin Peillen-i eman zaio Domingo Agirre novela saria. Bizkaiko Ahorro Kaxak Euskal Akademiarekin bat egiñik sortua duena. "Gauaz ibiltzen dana" deritza saria irabazi duen obrari. Juradua osatu dutenak Gabriel Aresti, Juan San Martin eta Alfonso Irigoyen izan dira eta ago batez eman dute erabakia.

Txomin Peillen Parisen jaio eta bizi dan gazte bat da, guraso zuherotarren semea. Euskal izkuntza batua ondo menderatua du, bere jatorriko izkera besteeetatik berezientakoa izanagatik eta gaiñera kultura zabalaren jabe da.

Datorren urterako Toribio Alzaga teatro-sarira dei egiten da orainarteko oñiarri berberakin eta lanak bialtzeko epea 1965 uztaillaren 20-an bukatzen da.

R. DESCARTES'en

Gogamena ongi zuzentzeko
ta yakintzaetan egia billatzeko
IKASBIDEEN BURUZKO ITZALDIA.

LAUGARREN ZATIA

Ez dakit an egin nitun lenengo gogarteez mintzatu bear natzaizuen ain metapisizkoak eta oi ez bezelakoak baitira ta ez zazkie, apika, guziaz on izango. Alaere, artu ditudan oiñarriak aski sendoak diranentz ebatzi al dedin, gogarpen orietzaz zerbait esatera, nola-edo-ala, beartua nauzute. Ekanduai buruz, guziz ezbaikoak diran iritziaz batzutan dudagabekoak bai'liran yarraitu bear diegula ateman izan nun, eta au esanik dugu lengo zatian; baiñan, egia ikuskatzea beste ariketarik orduan ez nularik, bestera izan bear nula uste izan nun, eta ezbai txikiena zegola irudi lekidaken guzia gezur-zuritzat astandu, ori eginda gero ezbaierik gabekoa izango litzaken zerbait nire siñestean gelditzen ote zan ikusteko. Orrela, batzutan zentzumenek iruzur egiten diguten ezkeru, aiek irudi-erazten diguten bezelakoa dan gauzarik ez dagola balizkatu nai nun; geometiri-gai bakunenez ari izatean ere utsak eta paralogismuak egiten dituten gizonak ba-diran ezkeru, beste edozein bezain utseginkorra nintzala uste izan nun eta lenago egiztabidetzat euki nitun arrazoi guziak astandu egin nituen aizuntzat; eta, azkenik, ernai gaudelarik datozkigun gogoetak oro lotan ere, bat ere egiazkorik ez dala, etorri dakizkigukela gogoraturik, ordurarte ene gogoan sartu gauzak oro, ene ametsetako lillurak baiño

egiazkoagoak ez zirala iruditzea erabaki nun. Laster ateman nun, ordea, orrela, oro aizuna dala gogoan erabilli nai nularik, ori gogoan nerabillan nerau zerbait izatea bearrezkoa zala; ta egia au: "gogoetan ari naiz, beraz ba-naiz", siñesgogorren balizkatze nabarmenenak ere, ura naiz, beraz "ba-naiz", siñesgogorren balizkatze nabarmenenak ere, ura ezin kordoka-arazteraiñoko sendo ta tinkoa zala oartuta, billatzen ari nintzan pillosopiaren lenengo oiñarriztat, kezka gabe, artu nezakela.

Orren ondoren, ni nintzana aztertu nun oartuki, ta gorputzik ez neukala ta arkitzen nintzan mundurik ez lekurik ez zegola iruditu bai, baiñan, ura gora-bera, ni ez izatea iruditu ezin nula ikusirik eta, aitzitik, beste gauzak bai-egia ez-egia izateaz gogoeta egiten nuntetik bertatik ni izatea oso argi ta agiriki ba-zetorrela, ta gogoeta egitez azterteaz beste bage, amestu izan nun gaiñerako guzia egin izan arren, ni ba-nintzala siñesteko biderik ez nula ikusirik, artatik eza-gutu nun ni sorkari bat nintzala bere izaera edo dantasun osoa gogoetan ari izatea dana ta, izateko, lekurik bear ez duna, ez ta ikugaizko gauza batetik ere ez doana; beraz, nerau, ots, naizena izan egiten naun gogo au, gorputzaz oso bestelakoa da, bai ta au baiño ezauterrezagoa ere, ta gorputza ez ba'litz ere, gogoa beti izango litzake dan guzia.

Orren ondoren, begi eman nion, erabatez, esakizun batek egiazko ta agiria izateko bear dunari; ta orrelakoa ba-zala nekin bat idoro berria nun ezker, agiritasun ori zertan datzan yakin bear nula ere uste izan nun. Ta oartu izan nularik "gogoetan ari naiz, beraz ba-naiz" esakizunean egia diodala segurutzen didanik ez dagola, baiña gogoetan aritzeko izatea bearra dugula argi-argi dakusadala, erabaki nun erabateko arau au ontzat artu nezakela; guziz argi ta garbi bururatzen zaizkigun gauzak egiazkoak dirala; baiña ba-dagola zenbait korapillo argiro bururatzen zaizkigunak zeintzu diran ongi oartzean.

Orren ondoren, gogoratu zitzaidan ezbaiean nengon ezker, nire izaera oso betegiña ez zala, txit argiro bainekusan ezagutzea ezbaiean egotea baiño betegintzarre aundiagoa zala; ta otu zitzaidan billatzea nondik ikasi izan nun ni baiño betegiñago dan zerbaitetzaz gogoeta egiten; eta argi-argi ezagutu nun, izan ere, betegiñagoa zan izaeraren baten bidez izan bear zuala. Nitaz lekoreko zenbait gauzaz, ots, zerua, lurra, argia, beroa ta beste milla batzuez nitun gogoetai buruz, nondik zetoan yakiteak ez niñun kezkarazten, gogoeta orietan, ene irudiz, ni baiño gorengo egiten zitun ezer ez ikusirik, siñetsi al bai-nun, baldin egiazkoak ba'ziran, nire izaeraren menpekoak zirala, berak alako

betegintzarrea ba-dulako, ta baldin ez ba'ziran, ezerezetikoak nitun, ots, ba-zeudela nire baitan, uskor naizen aldetik. Baiñan ezin gerta liteke beste ainbeste nire izatea baiño betegiñagoa dan izate baten bulkoaz; agirian eziña baitzan bulko ori utsetik etortzea. Ta betegiñagoa betegiñezagoaren ondore ta menpekoea dala uste izatean, ezer ezetik zerbait etorri litekela uste izatean baiño yazargo gutxiagorik ez dagon ezker, ezin zitekean ere neronengandikoa izan. Orrela, ba, bakarrik gerta liteke ni baiño egiazki betegiñagoa, bai ta ere nik amestu nitzaken betegintzarre guzien yabe zan izaera batek, ots, itz batetan, Yainkoak nigan ura yarri izatea. Oni gaiñeratu nion, nik ez neuzkan zenbait betegintzarre ezagutzen nitun ezker, ni ez nintzala izatedun bakarra (emen, zuen baimenaz, eskolako itzak erabilliko ditut naierara) ta ni menpeko nintzaion eta neukan guzia argandik nireganatua nun beste sorkariren bat izatea bear-bearra zala; ni, ba, bakarra ta beste edozeiñekiko buruyabe izan ba'nintz, Izate betegiñaren erkide nintzan gutxia neronengandikoa izateraiño, euki nezakean ere, neronez, bide beretik ez neukala nekin guzia, ta orrela amaigabe, betiereko, aldakaitz, aloroko nerau izan eta, erabat Yainkoagan oartu al nitun betegintzarreak oro euki. Oraintsu egin ditudan arrazoien arauz, ba, Yainkoaren izaera ezagutzeko, nireak ezagutu dezaken aiñan, aski nun nire baitan bulkoren bat idorotzen nun gauza guziaz begi ematea ta aiek eukitzea betegintzarre zanentz ikustea, ta ziur nengon zenbait uts darakustenetako bat ere Yainkoagan ez zegola, baiña beste guziak ba-zeudela; orrela, ba-nekusan zalantza, zuzikakeria, goibeltasuna ta orien antzekoak ezin ditekezela Yainkoagan izan, nerau ere asko poz-tuko bai-nintzake aietatik aske izateaz. Orren gain, nik ba-nitun zenbait gauza ukigai ta gorputzdunekiko bulkoak; ametsetan ari nintzala ta nekusan eta uste nun guzia gezurrezkoa zala balizkatu ba'nu ere, ezin nun ukatu, ala ere, bulko oriek nire gogamenean egiatan zirala. Baiñan, adimenezko izatea gorputzezkoaz bestelakoa dala nire baitan guziz argiro ezaguturik, ta edozein osatzek menpekotasuna aitortzen duela gogoraturik, eta menpekotasuna uts bat dala, agirian, artatik ezagutzen nun ezin zitekeala Yaungoikoagan betegintzarre bat izan izaera bi oriez osatua izatea ta, beraz, Yainkoa osatua ez zala; baiña munduan zenbait gorputz, edota zenbait adimen edo guziz betegiñak ez ziran beste izate batzu baldin ba'ziran, aien izateak Yainkoa'ren alaren menpeko izan bear zula, lipar batez ere ezin iraun zularik ura gabe.

Gero beste egia batzu ikuskatu nai nitun; eta geometirilarien gaia gogotan arturik, niri bururatzen zitzaidana gorputz yarraiki baten antzo edo luzeraz, zabaleraz ta goralgoz naiz apalgoz baztergabeki edatutako gune bat, iduri ta aundigo bereziak euki ditzaken eta alde

guzietarantz igi edo alda ditekezan zati batzutan uzi ditekena, geometrilariak guzi ori balizkatzen baitute beren gaiean, aien agerbide bakanetako batzu ikuskatu nitun eta, agerbide oriei mundu guziak ematen dion ziurtasun aundi ori agiri bururatzan zaizkigulako oiñarrian baik ez datzala oarturik, len esaniko arauari yarra, oartu nintzan ere, ez zegola aietan aien gaiaren izatasuna seguratzan zidan ezer ere; ongi bainekusan, adibidez, baldin triangulu bat balizkatu ezker, ezinbestekoa dala iru anguluak bi artez bezainbatekoak izatea; baiña munduan triangulu bat ere ba-dagola aitor lezaidakenik ez nekusan; aitzitik, Izate betegin baten neukan bulkoa berriro azterkatzen ba'nun, izatasuna beragan sartua badaukala arkitzen nun, triangulu baten bulkoan bere anguluak bi artez bezainbatekoak izatea daukagun bezelaxe; edo borobil batenean, bere zatiak oro erditik bitarte berean daudela, ta agiriago ere; ta, beraz, Yainkoa dan izate betegin ori ba-dala edo bizi dala, geometriko agerbide bat izan ditekene bezain egia da, beñik-bein.

Baiña Yainkoa zer dan, eta gogoia zer dan ere ezagutzea gaitza dala siñesten duten batzu baldin ba'dira, gauza ikugaien gaiñetik beren gogoia yasotzen ez dutelako da, ta guzia irudimenaz ebaztera ain oituak daudelarik, gauza ikugaiekiko gogoeta-bide berezia dana, irudi ez ditekene guzia adigarri ez dala uste dute. Ta ori agiri-agiri dago pillosopuek berek eskolaetan egiazat artzen duten esakunean, ezer ez dagola adimenean lenago zentzuan izan ez danik; zentzuan, ala ere, Yainkoaren eta gogoaren bulkoak bein ere ez dira izan, ziurki. Ta ba-deritzat bulko oriek aditzeko beren irudimena erabilli nai dutenak, soiñuak entzuteko edo usaiñak artzeko begiak erabilli nai lituketanak bezelakoak dirala; ta ba-dago ere aien eta auen artean alde au: ikusmenak bere gaien egiaren segurantza gutxiago ematen ez digula, usaimenak eta entzumenak beren gaiena baiño; ez irudimenak ez zentzumenek, ordea, adimena bitarteko ez ba'dute, iñoiz gauza bat ere ezin on egin dezaigukete.

Azkenik, ekarri ditudan arrazoiak gora-bera, Yainkoa ta gogoaren izatea aski siñesten ez duten gizonak baldin ba'dira, nai dut yakin dezatela, agian ziurragotzat yotzen duten beste gaiñerako gauzak, ots, gorputz bat ba-dutela, izarrak eta lurbira bat ba-dirala, ta orien antzeko beste batzu, ziurrezagoak dirala, alaere, ta gauza oriek, iñork, bitxi bat baldin ez ba'da, zalantzan ezin yarri ditzakeneraiñoiko ziurtzat gure barnean ba'dauzkagu ere, ori gora-bera, metapisiatzko egia batetzaz ari danean, ezin uka diteke, eragabea izan ezik, ez dala ziur-ziur egoteko zio naikoa beste gorputz bat dugula ta beste izar batzu ta beste lurbil bat ikusten ditugula, era berean ametsetan irudi deza-

kegula oartu izatea ori orrela ez dalarik. Nola yakingo dugu, ba, ametsetan datorkigun gogoetak besteak baiño gezurrezkoagoak dirala, askotan aiek auek baiño bizi-ezago ta argi-ezagoak' ez baitira? Ta buruyantzienak asko ta asko ikasten ari ba'dira ere, ez dut uste ez-bai au kentzeko izpide naikoa eman dezaketarik, Yainkoa izatea lenik balizkatzen ez ba'dute. Aurrenik, ba, lenago artu dudan arau ori, ots, guziz argi ta garbi bururutzen zaizkigun gauzak oro egiazkoak dirala; arau orrek berorrek bere eskiertasuna artzen du Yainkoa badanetik edo bizi danetik, eta izate betegin bat danetik, eta gugan dagon guzia beragandik datorrenetik; ortatik dator gure bulko edo eza-gutzak, argi ta agiriak diranean, gauza izatedunak eta Yainkoa'gandikoak diran aifian, egiazkoak besterik ezin izan ditekezela. Orretara ezkerro, gezurrik daukaten bulkoak ba ditugu maiz, aietan zerbait illun eta naspildun dagolako da ta ortan ezer ezaz kutsaturik daude. Esan nai baita, orrela gugan naspildurik ba'daude, guzizko betegiñak ez geralako dala. Ta agiri da ez dugula narda gutxiago gezurra edo utsa, orrelakoak diran aldetik, Yainkoa'gandikoak dirala onartzeko, egia edo betegintzarrea utsetik datorrela onartzeko baiño. Baiña gure baitan izatedun eta egizkoa dan guzia izaki betegin eta amaigabe batengandik datorrela ez ba'geneki, ordun gure bulkoak oso argi ta garbiak ba'lira ere, ez genuke egiazkoak betegintzarrea dutela guri siñestarazteko argibiderik.

Orrela, ba, Yainkoa'ren eta gogoaren ezagutzak arau onen egiaz aitor eman digun ezkerro, oso errez ezagun dezakegu, lotan egiten ditugun ametsek, ernai gaudenean ditugun gogaetaen egiaz zalantzan yarri bear ez gaitutela, iñola ere. Ta gerta ba'ledi iñork lotan bulko guziz argi bat izatea, esaterako, geometirilari batek agerbide berri bat asma ba'leza, ura egizkoa izango litzake bere ametsa gora-bera; ta gure ametsetako oker sarritakoenari buruz —gure lekoreko zentzumenek zenbait gai ager-erazten dizkiguten era berean, aiek ere guri ager-eraztean datzana— ez da axola bulko orien egiaz ez siñesteko bide ematen ba'digu, ernai gaudenean ere iruzur egin baitezaigukete, sarritan; min-oria dutenek guzia laru dakusaten bezela, edo izarrak eta beste gauza oso urruti batzu dirana baiño askoz txikiagoak iruditzen zaizkigun legez. Labur-sur, naiz ernai gaudela naiz lotan, gure gogamenaren agiriari baizik siñetsi bear ez diogulako. Ta gomazute ongi gure gogamenarena diodala, ez gure irudimenarena ala zentzumenena; orrelaxe ere, eguzkia oso argiro dakusagula ta ez dugu orregatik uste izan bear dakusagun kaizukoa danik; eta guziz argi amestu dezakegu leoi buru bat auntz baten gorputzari itsasia, baiñan ez dago ortatik zertan atera munduan kimera bat dala; gogamenak ez baitigu esaten orrela ikusten edo amesten duguna egia danik, baiña

ba-diosku gure bulko edo ezagutza guziek egizko oiñarriren bat euki bear dutela; eziña litzake ta, oso betegin eta egiazkoa dan Yainkoak, ori gabe gure baitan aiek ipintzea; ta gure gogoetak amets egiten dugunean itzarrrik gaudenean bezain agiri ta osoak bein ere ez diran ezkeru, nai ta batzutan gure iduripenak lotan, ernerik bezain bizi ta areago ere izan arren, ori dala ta gogamenak ba-diosku gure oldozketa guziak egizkoak ezin ditezkelarik, guzizko betegiñak ez baikera, egia arkitu bear da ziur-ziurki ametsetan dagizkigunetan baiño geiago, itzarririk gaudenean ditugun aietan.

BOSKARREN ZATIA

Atsegin artuko nuke yarraitzeaz eta orrako lenengo orietatik atera nitun beste egien katea emen azaltzeaz; ortarako, ordea, gaitzitu nai ez ditudan yakintsuak eztabadakutzen ari diran zenbait gaiez mintzatu bearko nuken ezkeru, uste dut obe dukedala oriek uztea ta, bakkarrrik, zeintzu diran esatea erabat, erri-xeak argibide berezi geiago artzea onurakorra litzakenentz ebatzea yakintsuenai uzteko (1). Beti euki nauzute tinko, Yainkoa ta gogoaren izatea egizatzeke oraintsu erabilli dudan gogoeta-oiñarria besterik ez balizkatzeke artu nun erabakian eta geometirilarien egiztabideak baiño argiago ta ziurrago iruditzen ez zitzaidan gauza bat ere egiazkotzat ez artzean eta, aantik, badut bekoki esateko pillosopian yotzen oi diran korapillo nagosiai buruz, aldi gutxitan nire gogo naikotzeke bidea arkitu ez ezen, bai ta Yainkoak izadian ezarri ta gure gogoengan irarri ditun alako legeak ere oartu ditudala, eta aietaz aski ausnartu ezkeru, munduan dagon ala egiten dan guzian zeatz-zeatz betetzen diranik ezin dugu zalantzan yarri. Gero, lege orien yarraigoa gogoraturik, ikasia nun, baita ikasi uste izan nun guzia baiño egia onurakorrago ta garrantzi aundiagoko batzu argi egin ditudala deritzat.

Baiñan, alako begiruneak dirala bide da ta, argitaratu ezin dudan idazlan batean aietako nagusiak azaltzeke alegiñak egin ditudalarik, idazlan orrek daukana labur esatea obe duket aiek ezaute-razteke. Artan ipiñi gogo izan nun, ura idatzi baiño len, ikugaiezko gauzaen izaerari buruz yakin uste nun guzia. Baiña margolariek iduri legun batean gauza tinko baten alde bereziak eman ez ditzaketelarik, argitarantz itzultzen duten nagusietako bat autatu ta gaiñerakoak itzaletan, ots, nagusiari so egiten zaionean ikusi diteke-

(1) Galileo'ren gaiztespena dauka emen gogoan.

zan eran, ematen dituten bezela, orrela ere, gogamenean neukan guzia itzaldian ipiñiko ez ote nun beldurrez, argiaz bururatzen zitzaidana zabalki azaldu besterik ez nun egin; gero, ortatik bide artuta, eguzkiaz eta zirkingabeko izarrez zerbait gaiñeratu nun; argi guzitsua orrako orietatik baitator, ura bidaltzen duten zeruez, islatzen duten izarbelez, izar adartsuez eta lurbiraz; eta bereziki lurbiraren gaiñean dauden gauza guziez, koloredunak ala gardenak ala argitsuak diranak; eta, azkenik, ikusle dan gizonaz. Ta gauza guzi oriek apur bat itzaltzeko ta nire iritziak aisekiago agertzeko, yakintsuen artean artutako aburuai yarraitzera ala ezeztatzer a beartua izan gabe, erabaki nun onako mundu au aien eztabaidai utzi ta beste berri batean gertatuko litzakenaz mintzatzea, baldin Yainkoak'k balizkako lekuneetan ura antolatzeko gai aski orain sortarazten ba'lu, ta gai orren zati bereziaz berdiñezki ta era gabe eragiñaz, olerkariek amets dezaketen bezain kaos edo naspil bat eraztuko ba'lu, gero izaerari bere egunoroko laguntza eman besterik egiten ez zula, berak ezarritako legeen arauz lanean ari izatea uzten ziola. Orrela, lenik, gai ori xeatu ta ura iruditzeko alegiña egin nun, munduan ezer argiago ta adi-errezagorik ez egoteraiñoko eratan, ene ustez, lenago Yainkoaz ta gogoaz esan duguna ez ba'da. Balizkatu ere bainun, argi ta garbi, artan ez dagola eskolak eztabadakutzen ari diran era edo tasun orietako bat ere, ez ta erabatez gure gogoai ain berezko izanik, ez dakigulakoa egin ere ezin dezakegun gauzarik. Izadi-legeak zeintzu ziran ikus-erazi nitun, gaiñera; ta nire arrazoiak Yainkoaren betegintzarre amaigabeen gaiñean baiño beste yasoin batean abetzen ez nitula, ezbairen bat euki genezaken guzi aiek argi egiteko ari izan nintzan, eta alakoak dirala ta Yainkoak mundu batzu irazan ba'litu ere, aiek osoro beteko ez ziran bat ere izan ez litekela ikus-erazteko alegiñak egin nitun. Onen ondoren, kaos orren zati aundiena, lege oriei yarraituz, gure zeruen antzeko egiten zun alako eran atondu ta eratu bear zala erakutsi nun; nola, bitartean, aren zatietako batzuek lurbira bat, eta beste batzuek izarbelak eta izar adartsuak, eta beste batzuek eguzki bat eta zirkingabeko izarrak antolatu bear zituten. Eta emen, argiaren gaiaz zabaltzen nintzala, azaldu nun zearo eguzkian eta izarretan izan bear zana zein zan, eta nola andik zeruetako uts baztergabeetan zear igarotzen zan, eta nola dirdiratzten zan izarbel eta izar-adartsuetatik ludiirantz. Zeru ta argizagi orien izate, egoera, igigune ta tasun berezi guziaz buruz zenbait gauza gaiñeratu ere nitun, eta orrela uste nun aski esan izan nula, mundu ontakoetan nik amesten nitun beste mundu ortakoen guziz antzeko izan bear edo, beñik-bein, irudi al ez dezaken ezer ere oartzen ez dala ezagutu zedin. Ortik, lurraz bereziki mintzatzera etorri nintzan; nola Yainkoak ura osatzen zun aztarik ipiñi gabe, argi ta garbi balizkatu ba'nun ere, ori gora-bera, bere atal guziak aren

erdirantz zuzentzen zirala; nola ur eta eguratsa aren gaiñaldean izanik, zeru ta argizagien ezarkerak, illargiarenak, batik-bat, gure itsasoetan oartzten dan bezelakoxe urgora ta urbera bat eragin bear zula, ta orren gain, bai urezko bai eguratsezko alako izpura, sortaldetik sartaldera doana, tropikuen artean oartzten dana bezelakoa; nola mendiak, itsasoak, iturriak eta ibaiak eratu litekezan, eta meastak meatzetan sortu, ta ozkorroak landaetan azi, ta erabat, nasi edo osatuak dertizaten gauza guzi oriek sortu. Ta beste gauza batzuen artean, argizagien ondoren, sua ez ba'da, argi ekarri dezaken besterik munduan ezagutzen ez nun ezkeru, alegiñak egin nitun argiro adirazteko aren izaerari dagokion guzia, nola sortzen dan, nola elikatzen, nola batzutan bero argi gabe ematen dun eta beste batzutan argi berorik gabe; nola eman ditzaieken zenbait kolore zenbait gauzai ta beste zenbait tasun ere; nola iraungi ditzaken geientsuak edo errauts eta ke biurtu; ta, azkenik, nola errauts orietatik, bere egitearen indar soillez, leiarra eratzten dun; errautsak leiar biurtze ori, izadian gertatzen diranetako beste edozein baiño arrigarriago iruditzen zitzaidalarik, atsegin bereziaz zeekatu nulako.

Ala-ere, gauza guzi orietatik ez nun atera nai nik azaltzen nun eraz mundu au sortua izan dala, askoz egiantzekoagoa dalako, asieratik Yainkoak izan bear zuan bezelaxe yarri zula. Egia da, ordea, ta teologo geienek onartua dugu aburu au, Yainkoak iraun-erazten dun egingtza, irazan duna bera dala; ta onela dalarik, asieran kaosena beste tankerarik eman ez ba'lio ere, izadi-legeak ezarri izateaz. ta ark oi dunez ari izateko bere laguntza ari emateaz, siñetsi diteke, irazapenaren mirariaren kalte gabe, gaiezko utsak diran gauzak oro, orain ikusten ditugun bezelakoak gerta zitezkeala, aldiarekin; eta aien izatea bururatzeko askoz errezagoa da, onela, gutxi-gutxika yaiotzen ikusten ditugunean, guziz egiñak daudela begi ematen diegunean baiño.

Arima gabeko gorputzen eta landareen zeapenetik abereenera, ta bereziki gizonenera igaro nintzan. Baiña, gaiñerakoez mintzatzen nintzan era berean, aietaz itz egiteko ezagutza naikoa oraindik ez neukala; ots, eragilleen bidez egiñak agertuz, ta izaerak zein azitatik eta nola ekarri bear ditun ikus-eraziz, Yainkoak gizon baten gorputza gureetako baten oso antzeko eratu zula balizkatzeaz naikotu nintzan, bai aren atzbegien lekoreko itxuran, bai aren atalen barruko tankeran, azaldua nun gaiaz bakarrik ura osatuz, ta asieran gogo adimendunik ez zemaiola, ezta gogo adimendun naiz oarmendun bezela erabilli lezaken beste gauzarik ere ez-baiña aren biotzean azaldu ditudan argi gabeko su orietako bat pizkortuz, igartu gabe gorde dan albitza berotzen dunaren edo ardo berriak kupelean lapa ta guzi uzten diranean iraki-erazten dunaren izaera berdiñekotzat neukana. Azterkatzen nitula, ba, orri yarraituz, gorputz ortan izan litekezan iñarkunak, gure

baitan izan ditezkan guziak berberak zirala arkitzen nun, guk aietaz gogoetarik egiten ez dugula ta, beraz, gure gogoak, ots, gorputzaz bestelakoa dan zati orrek, eta len esan dugunez, gogoeta egitea beste izaerarik ez duna artara ezertan laguntzen ez dula; ta iñarkun oriek guziak berberak diralarik, adimen gabeko abereak gure antzekoak dirala esan diteke; ezin arki diteke, ordea, gogamenaren menpeko izanik, gizonak geran adetik dagozkigun bakarrak diranetako bat ere; oriek, ordea, geroago arkitzen nitun Yainkoak gogo adimendun bat irazan eta nik azaltzen nun alako eran gorputzari iratxeki ziola balizkatuz.

Baiña, gai au nola erabilli nun ikus dedin, ipiñiko dut emen biotzaren eta talka-zaiñen igigunearen azalpena; ori aberetan oartzen dan lenbiziko ta erabatekoena izanik, errez aterako da ortatik beste guziez zer oldoztu bear dan. Eta esango dudana ulertzea errezago izan dedin nai nuke anatomia-ezagutzarik ez dutenek, au irakurri baiño len, birikak dauzkan abere aundiren baten biotza beren aurrean ebai-erazteko lana ar dezaten, guzian baita gizonarenaren antzekotsua, ta artau dauden bi gela edo utsuneak ikus ditzatela; lenik, eskumaldean dagona, ta ontara yotzen dute bi odi oso zabalak, ots, zain sakona, odolaren ontzi nagusia ta gaiñerako beste zain guziak adartzat ditun zuzatzen-ensorra bezela dana; ta zain urdiñarena, orrela gaizki izendatua, izan ere, talka-zain bat dalako, biotzetik irten eta gero birikaetan zear orotatik zabaltzen diran adar batzutan banakatzen dana; bigarrenik ezker aldean dagona, ta ontara yotzen dute era berean bi odik, lengoak bezain zabalak eta geiagokoak ere, ots, zaingorriarena, ta au ere gaizki izendatua dugu, birikaetatik datorren zain bat besterik ez dalako; birikaetan zain-urdiñarenekin nastuak diran adar batzutan banatzen da ta artzen dan atsa sartzen dan bidea, birika-odia deritzana; ta talka-zain nagusia biotzetik irten eta bere adar guziak gorputz osoan barna banakatzen dituna. Nai nuke ere, ongi erakutsi zitzaietela amaika larrutxoak beste ainbeste atetxo iduri, utsune bi orietan dauden lau zuloak iriki ta itxi egiten dutenak, ots: iru, zain sakonaren sarguan, eta ain ederki ezarriak daude ta, ezin diote iñola ere eragotzi odolari biotzeko eskumaldeko utsunean sartzea ta, ala-ere, irtetea eragotzen diote zearo; iru, zain urdiñaren sarbidean, aurkako eran ezarriak daudenak eta utsune ontan dagon odola birikaetan igarotzea laketzen dutenak, ez, ordea, birikaetan dagona utsune ortara berriz sartzea: bi, zain gorriarenaren sarbidean, birikaetatik biotzeko eskuma aldeko utsuneraiño odolari yoaten uzten bai, baiñan itzul-tzea galerazten diotenak; eta iru, zain urdin aundiaren sarbidean, odolari biotzetik ateratzen uzten, baiña berriz sartzea eragotzen diotenak. Eta ez da larrutxo auen zenbakiari buruz beste zergatikorik billatu bear, au baizik: zain gorrizko zaiñeko zuloa arkitzen dan le-

kuagatik arrautz-antzekoa izanik, birekin itxi diteke berera; besteak, obukiak izanik, irurekin obeki itxi ditekezan artean. Gaiñera, nai nuke gogotan ar dezaten zain-urdin aundia ta zain-urdiñezko zaiña, zain-gorritzko zaiña ta zain sakona baiño gogorkiago ta sendokiago egiñak dirala, ta azkeneko bi oriek, biotzean sartu baiño len, biotz-belarriak deritzaten eta onen antzekoaren aragiz osatutako bi zorro bezelakotsu eratuz zabaltzen dirala; ta beti bero geiago dagola biotzean gorputzeko beste edozein zatitan baiño; ta, azkenik, bero au dala bide, aren utsuneetan odol tantaren bat sar ba'dadi, bereala puztutzen da ta arrotzen, isurkari guziak egiten dutenez bero-bero dagon edozein ontzitan tantaka erortzen diranean.

Au esan ezkeru, biotzaren igigunea azaltzeko ez dut besterik gaiñeratu bear au baizik: aren utsuneak odolez beterik ez daudenean, zain sakonetiko odola sartzan ezinbestez eskumaldekoan, eta odoltzarra ezkeraldekoan, eta ainbat geiago ontzi bi oriek beti beterik daudela, ta aien zuloak, biotzerantz zuzenduak daudenak, ezin egon ditekezala zipozturik orduan; baiña bi odol tanta orrela sartu diraneko, utsune bakoitzean bana, tanta auek oso lodiak izan bear dutenak, sartzan diran zuloak guziz zabalak baitira ta etortzen diran ontziak odolez bete-beteak daudelako, edatu ta zabaldu egiten dira arkitzen duten beroaren beroaz; ta au dala ta, biotz osoa anpatzen dute ta datozen bi ontzien sarbidean dauden bost atetxoak bultzatu ta itxi egiten ditute, biotzera odol geiago yexeta galerazten dutelarik; eta geroago ta zabaltzenago dira ta orrela beste bi ontzien sarbidean dauden beste sei atetxoak bultzatu ta iriki egiten ditute, ta aietatik ateratzen dira orduan, zain-urdiñezko zaiñeko ta zain aundiko adar guzietan eta beteratsu biotzean puzgo bat dakartela; biotza berealakoan erterazten da, bai ta bere talka-zaiñak ere aietan sartu dan odola otzitu egiten dalako, ta sei atetxoak itxi egiten dira, berriz, eta zain sakoneko ta talka-zain sabiduneko bostak, berriz iriki egiten dira, beste bi odol tantari igarobide ematen dietela, ta aiek bereala lengoek bezelaxe biotza ta talka-zaiñak anpaerazten ditute. Eta odola, biotzean sartu baiño len, belarriak esaten dieten zorro bi orien zear igarotzen dalako, ortatik dator auen igigunea arenari aurkakoa izatea, ta auek erterazten dirala ura anpatzen danean. Gaiñerakoan, matematikako agerbideen indarra ez dazagutenak eta egiazko arrazoiak egi-antzekoetatik berezkatzeko oitura ez dutenak, diodan au azterkatu gabe ukatzera ausartu ez ditezan, oartarazi nai dizuet oraintsu azaldu dudan igigunea bearrez yarraitzen zaiela biotzean agiri diran atalen ezarkerari ta, beatzakin artan artu diteken beroari, ta azturaz ezagun ditoken odolaren izaerari, erloyu baten igigunea bere azta ta txirringaetako egoera ta itxurari darraion bezela.

Galdetzen ba'da, ordea, zaiñetako odola nola amaitzen ez dan,

onela eten gabe biotzean sartzen delarik, eta talka-zaiñak nola geicgi betetzen ez diran, biotzean zear igarotzen dan guzia aietatik datorran ezkerero, ez dut besterik erantzun bear Ingelanda'ko osalari bategen idatzi duna baizik (2). Osalari oni gai ontan korapilloa askatu dulako gorespena eman bear zaio, lenengoz erakutsi baitu talka-zaiñetako muturretan zenbait igarobide txiki daudela, ta aietan zear biotzetik artzen duten odola zaiñetako adar txikietan sartzen dala, andik biotzera artez itzultzeko; odolaren ibilbidea, beraz, betiko yoan-etortze bat dugu. Ta au ederki egiztatzen du sendatzaillen egunoroko oarketaren bidez; aiek, ba, zaiña ebakitzen duten lekuaren gainean besoa ala-olako inderrez lotuz odola ugariago aterazten dute besoa lotu ez ba'lute baiño; ta bestera gertatuko litzake berago esku ta zauriaren artean lotuko ba'lute edo ta, indar aundiz, gaiñetik lotuko ba'lute. Agiri baita, ala-olako indarrez egindako loturak besoan dagon odolari zaiñetan zear biotzera itzultzea eragotzi dezaiokela, ez talka-zaiñetan barna odol berria etortzea, auk zaiñen azpitik dioazalako ta beren larrutxoak gogorrakoak izanik, estutzeko zaillagoak baitira; bai ta ere biotzetik datorran odolak yoera indartsuagoa dulako talka-zaiñetan zear eskurantz igarotzea, eskutik zaiñetan zear biotzerantz itzultzera baiño; ta odola zaiñetako batetan egin dan ebakidura dala ta besotik ateratzen dan ezkerero, bearrezkoa da loturaz peko aldean igarobide batzu egotea, ots, beso-muturren inguruan, odola talka-zaiñetara etorri al dedin. Odolaren ibilbidez diona ere egiztatzen du txit ongi zaiñetako luzean leku berezitan dauden alako larrutxoen lidez, odolari gorputz erditik muturretara yoaten uzten ez diotenak, eta bai bakarrik muturretatik biotzera itzultzen; eta orren gain, oarikasiak ba-darakus gorputzean dagon odol guzia ebaki dan talka-zain bakar batetik irten ditekela aldi gutxitan, nai ta biotzetik urbil-urbillean talka-zaiña lotu dala, ura ta loturaren artean ebakidura egin ba'da ta orrela izanik isuri odola beste leku batetik etorri litekela iruditzeko biderik ez dagola.

Baiña ba-dira beste gauza asko odolaren igigune orren egiazko eragillea esan dudana dala aitor ematen dutenak; orrela, lenbizikorik, talka-zaiñetatik ateratzen dana ta zaiñetatikoaren artean oartzten dan aldea, ezin etorri liteke ontatik baizik: odola biotzean barna igarotzean meetu ta iragazixe dalarik, artatik irten ezkerero meago ta bi-ziago ta beroagoa da, ots, talka-zaiñetan dagola, sartu baiño len-txeago, edo batera doana, zaiñetan dagola. Ta ari ongi eman ezkerero, ikusiko da alde ori ez dala ongi agertzen biotz-inguruan baizik eta ez ainbeste, leku urrutietan; gaiñera, zain talka-zainduna ta talka-zain aundiaren larruaren gogortasunak, odolak zaiñak baiño indar

(2) Harvey'k.

geiagorekin aiek yotzen ditula erakusten du argi. Ta nola azaldu biotz-ekerraldeko utsunea ta talka-zain aundia; eskumaldeko utsunean zear igaro baiño len birikaetan bakarrik egon dan odoltzarra, zain sakonetik artetz datorrena baiño meagoa ez ba'liz eta obeki ta errezago edatzen? Ta zer da sendatzailleek igarri lezákatená, tintiña artzean, baldin ez ba'dakite odola izatez aldatzen dan araura biotzaren beroak ura meetu dezakela len baiño indar eta lastertasun geiagoz naiz gutxiagoz? Eta bero au beste gorputz-ataletara nola zabal-tzen dan azterkatzen ba'dugu, biotzean zear igarotzean berotu ta gero gorputz osoan barna banatzen dan odolaren bidez dala aitortu bear dugu; ta ortatik dator alde batetik baldin odola ken ba'dezagu, beroa kentzen dugula berebat; eta biotza burdin gori bat bezain gartsurik baldin ba'lego ere, ez zan oiñak eta eskuak berotzeko naikoa izango, egiten dun bezela, eten gábe odol berria bidaltzen ez ba'lie. Ontatik ezaguna da ere, atsartzearen egiazko aribidea birikan egurats berria sar-eraztea dala, biotz-eskumaldeko utsunetik datorren odola, ta artan arrotu ta lurrun antzeko biurtua izan dana, loditu ta berriz odol bilaka dedin, ekerraldeko utsunera baiño len, au gabe, ba, artan dagon sutarako azkurri izateko gai ez bailitzake; ta au egiztatzen da, birikariek ez daukaten abereek biotzean utsune bat bakarrik daukatela dakusagulako, ta amaren sabelean daudeño birika-aribide-rik ez duten umeek ba-daukate zain sakonetik biotz-ekerraldeko utsunera odola igarotzen dan zulo bat eta, birikan zear igarotzeke, talka-zaiñezko zaiñetik talka-zain aundira ura doan odi bat. Gaiñera, nola egin liteke yanarien egospena urdaillean, baldin biotzak beroa bidalduko baldin ez ba'lio talka-zaiñen bidez, eta onekin odolaren zati legunen batzu, yanariak urtutzero laguntzen dutenak? Eta yanari orien uriña odol biurtzen dun egintza ez al da ezagutzeko erreza, biotzean zear, berriz eta berriz, igarotzean eun edo herreun aldiz, bear-bada iragazten dala gogoratzen ba'dugu? Ta elikatzea ta gorputzean diran ezabizi berezien sortzea azaltzeko, ez dugu besterik esan bear, au baizik: odolak, arrotzen daean biotzetik talka-zaiñetako mutu-rretarra digaran indarráz, bere zati batzu arkitzen diran azbegien zatien artean geldi-erazten ditu, ta zati oriek aterazten dituten beste batzuen lekua artzen dute; ta arkitzen dituten zulotxoén egoera edo txikitasunaren arauz, batzuek alako lekutara yotzen dute ta beste batzuek beste batzuetara, bestelako eran zulatuak egonda, ale bereziak elkarrengandik banatzeko gauza diran bae ezberdiñetan ikus deza-kegun era berean. Eta, azkenik, guzi ontan oargarriena duguna bizi-atsen sortzea da, aize me-me bat bezelakoak diranak, ala obekiago esateko, gar aratz-aratz eta bizi-bizi bat, eten gabe ta oso ugaria biotzetik burumuiñera goratzen dana ta gero andik, kirioetan barna, gia-

rretara laster egiñaz, gorputz-atal guziaz zirkun eragiten diena; ta odolaren zati eragikor eta sarkorrenak beste edozein lekutara baiño lenago burumuiñerantz nola dioazan azaltzeko ez dugu beste gauzarik asmatu bear, aiek daramatziten talka-zaiñak biotzetik zuzenenik datozenak dirala baizik, eta mekanikaen arauen eraz, izaerarenak berberak baitira gauza batzu alde berera elkarrekin igitzeko yoera dutenean, guzientzako tokirik ez dagola biotz-ekerraldeko utsunetik irten eta burumuiñerako yoera duten guzietan gertatzen dan bezela, azkarrenek aulen eta motelenak bazterka ezarri bear ditute ta, orrela, soilik eldu.

Gauza guziok bereziz azalduak nitun, argitaratzeko asmotan egon nintzan idaz-lanean. Eta orren ondoren, erakutsi ere nun giza-soiñaren kirio ta giarren antolakizunak zein izan bear duen; bizi-atsek barnean daudela, aren atz-begiaz zirkun eragiteko indarra euki dezaten; buruak, ebaki ta bereala igitu ta lurrari aginka dagiola ikusten dan bezela, dagoneko bizitzarik ez duten arren; zein ta zein aldaketa egin bear diran burumuiñean iratzarpentasuna, loa ta ametsak sortzeko; argiak, soiñuek, gozoek, beroak eta lekoreko gauzaen gaiñerako tasunek nola irarri ditzaketen burumuiñean bulko bereziak zentzumeren bidez: goseak, egarriak, eta barrengo beste griña batzuek nola bidaldu ditzateken bereak artara; bulko oriek artzen ditun zentzua zertan euki bear dugun; zertan aiek iraun-erazten dituen oroimena, ta zertan aiek bestela aldatu ta berriak ondu ditzaken irudimena, bai ta era berean, bizi-atsak giarretan banatu ta gorputz-atalai eragin dezaiekena, zentzumen eta barrengo griñai agertzen zazkien gauzai, gure gorputzak, naimena otsemaile ez dularik, egin ditzaken ainbeste igigunetan, ainbeste era ezberdiñetan aiek egokituz. Eta au ez dute, iñola ere, arrigarriztat artuko abere baten gorputzean dauden ezur, giar, kirio, talka-zaiñak, zaiñak eta gaiñerako atalen kopuru aundiaren eretzean, giza-arteziak zati gutxi-gutzirekin zenbat automata edo berez egitzen diran mekanika egin ditzaken dakitenek, baldin gorputz orri, Yainkoaren eskuz egiña izanik, gizonak asma lezateketetako bat ere baiño obekiago eratu, berdiñetsi ere ez diteken eran, ta igigune arrigarriagoak ditun itzulika bati bezela begi ematen ba' diote. Ta emen ekuratu nintzan bereziki, tximu naiz beste edozein abereren atalak eta lekoreko itxura eukiko lituken alako itzulikak ba'legoz, abre orien izaeraren berekoak oso-osoan ez dirala ezagutzeko biderik ez legokela ikus-erazten nula; baiña, gure gorputzen antze-koak izan eta gure egintzak zentzuzki al bezainbat irudikatu zitzate- nak ba'legoz, aldiz, beti eukiko genituke, ori gora-bera, egiazko gizonak ez dirala ezagutzeko bi bide ziur-ziur: lenengoa, iñoiz ere ez litzaketela erabili itzik edo beste zantzurik aiek eratur, guk egiten dugunez, besteai gure gogoetak agertzeko; bururatu al ba'zaigu ere,

itzulika bat itz egiteraiñoko alako eran egiña litzakena, bai ta itz egin dezala ere bere ataletan aldatzeren bat dakarten gorputz-egintzai buruz, esatè baterako, toki batean ikutzen baldin ba'diote, galde dagiala esan rai diotena, ta baldin beste batean min ematen diotela oi u dagiala ta beste orrelako batzu; ala-ere, ezin burura dezakegu itzak bereziki eraztu ditzakenik aren aurrean esan dezaten guziaren esan-naiairi erantzuteko, gizonik zozoenek ere egin dezaketenez; eta bigarrena da, zenbait gauza guk bezain ongi ala obekiago, bearbada, egin ba'litzate ere, uts egingo lutekela beste batzutan ezinbestez, eta ortatik agertuko litzake ez dutela ezagutzaz egiten, aien atalen atontzearen bidez haizik; gogamena, ba, edozein gertaritan gauza izan litzaken lankai orokarra dan bitartean, atal oriek, berriz, antolabide berezi bat bear dute egintza berezi bakoitzerako: ortatik dator zentzuzko eziña izatea itzulika batean ari yardun-erazteko ainbeste ta ainbeste motatako antolabideak egotea, bizitzako gorabera guzietan, gogamenak guri yardun-erazten digun bezelaxe. Ori orrela dala, bi bide orietatik ezagun diteke ere gizon eta abereen artean dagon aldea, guziz oargarria baita ez dala gizonik, naiz zozoena ta ergelena izan, zoroak ere lekoratu gabe, zenbait itz elkarrekin antolatu ta bere gogoetak adirazteko itzaldi bat ondu ez dezakenik; ta, aitzitik, ez da abererik, naiz betegiñena alik zorikienik yaioa ba'litz ere, beste ainbeste dagikienik. Ta ori ez da yazoten abereek atalik ez daukatelako, ikusten baitugu sugetxoriek eta loruek itzak ebaki ditzaketela guk bezela ta, ala-ere, ezin dira mintzatu gu bezela, ots, diotena gogoan darabilte aitor emanaz; gor-mintzulak yaio ta, bestea itz egiteko dauzkaten ataletaz gabetuak diran gizonen, berriz, asmatu oi ditute berenez zenbait agerpide ta, orien bidez, elkar aditzen dute, berekin bizi izanik beren mintzaera ikasi dutenekin. Eta onek, abereek gizonen baiño adimen gutxiago dutela bakarrrik ez-baiñan ezer ere ez dutela egizatzen du; ikusten baita ezer gutxi naikoa dala mintzatzan yakiteko; ta mota bereko abereen artean ezberdintasuna oartzan dan ezker, gizonen artean bezela, batzu beste batzu baiño trebetzeko errezagoak dirala, ez da siñetsi bear bere motan betegiñenetao litzaken tximu naiz loru batek aur bat berdinduko ez lukenik, aien gogoa gureaz guziz bestelako izaerazkoa ez ba'litz. Eta ez dira itzak grifiaen aitor ematen duten izatezko igiguneakin nastu bear, aiek, abereek bezela mekanikaek ere idurika baititzateke, ta ez da uste izan bear ere, antziñako batzuek uste izan zutenez, abereek itz dagitela, guk aien mintzaera ulertzen ez ba'dugu ere. Ori egia ba'litz, aditu bailitekez gurekin beren antzekoakin bezela, gureak bezelatsuko gorputz-atalak dauzkatelako. Guziz oargarria da ere, beren egintza batzutan guk baiño artezi geiago darakusten abere batzu ba-dira ere, ori gora-bera, ba-dakusagu orietxek ezer ere ez darakustela bes-

te askotan; beraz, guk baiño obeki dagiten orrek ez du asmamen du-
tenik egiztatzen; ortara ezkeru, ba, guretako batek baiño geiago eu-
kiko lukete ta gaiñerako gauzak obekiago egingo litukete; aitzitik,
bat ere ez dutela egiatan ematen du ta izaera dala aiengan ari dana,
aien atalen antolbidearen arauz; orrela badakusagu txirringa ta biur-
kaiez soillik osatua dagon erloyu batek, guk gure zugurtzia ta guzti
baiño zeatzago orduak zenbatu ta aldia neurtu dezakela.

Orren ondoren, gogo adimenduna azaldua nun eta erakutsi, ifiola
ere, etorri ez zitekeala ekaiaren almenetik, mintzatu naizen beste gau-
zak bezela, baiña berariz sortua izan bear duela; ta ez dala naikoa gi-
zasoiñean ostaturik egotea, endaizlaria bere ontzian bezela, bere atz-
begiai eragiteko ez ba'da apika; baiña bear dula gorputzari elkartu
ta esturoago baturik egon, gureak bezelatsuko biotzondo ta gurariak
izatea ta orrela egiazkoa gizon bat egiteko. Gaiñerakoan, luzatuxe
naiz gogoaren gaiari buruz, bear-bearrenetakoa dalako; Yainkoa uka-
tzen dutenen okerraren ondoan, len aski ezeztatu uste dudana, ez da-
go gogo aulak onbide artezetik geiago urrutiratzen ditun ezer ere,
abereen gogoak gurearen izaera berberakoa dala ta, geroztik bizitza
onen ostean ez beldurtzekorik ez itxarotekorik ez dugula uste izatea
baiño, eulien eta txindurrien antzera; baldin ba'dakigu, berriz, abe-
reez bestelakoak gerala, gure gogo ezertan ere gorputzaren menpeko
ez dan izaerazkoa dala egiztatzen dituten izpideak askoz obeki adi-
tuko ditugu ta, beraz, arekin iltzera menpetua ez dala; ta ezereztu
dezaken beste eragillerik ez dakusagun ezkeru, ura il-eziña dala uste
izatera etzaten gera, gurez.

SEIGARREN ZATIA

Orain iru urte dirala, gauza guzi oriek dauzkan idaz-lana burutu ta argitara emateko berrikusten asia nintzalarik, begirune zor diedan eta neronen adimenak nire gogoetan baiño nire egintzaetan nagusigo gutxiago ez duten norbaitzuek, beste norbaitek lentxeago argitaratu pisiatzko aburu bat gaitzetsi izan zutela yakin nun (1); ez dut esan nai ni iritzi ortakoa nintzanik; baiñan ura orrela gaitzetsia ikusi baiño len ez nun artan ezer oartu, ene irudiz, ez Erlisionerako ez lege-errirako kaltegarri zanik eta, beraz, baldin gogamenak burutara eman ba'lit, ezerk ere ez zidakean ura idaztea eragotziko. Au zala ta, bildur izan nintzan nireen artean ere, nire buruari ziria sartu nion baten bat ez ote zan, egiztabide ziur-ziurrik gabe, iritzi berririk nire siñestean ez artzeko, ta iñoren kalte bilakatu liteken bat ere ez idazteko, beti euki dudana ardura aundia gora-bera. Eta ori naikoa izan zan idaz-lan ura argitaratzeko nun erabakia niri beartzeko; erabaki ori artzera bultzatu niñuten arrazoiak oso sendoak izan ba'ziran ere, ala-ere, liburu-gintza gorrotatzera beti eraman naun nire yoerak eman zizkidan, berealaxe, beste batzu nire burua askatzeko eginbear artatik. Eta arrazoi oriek, batetik eta bestetik, alakoak dira ta nik emen aiek esatea bakarrik ez, guztiek ere aiek yakitea on izango dute, bear-bada.

Iñoiz ez ditut askotzat euki nire gogotik datozen gauzak; eta darabildan ikasbidetik adimen utsezko yakintzai dagozkien zenbait korapilloren askatzea, edo ta ikasbide orrek irakasten zizkidan arrazoen arauz nire oiturak zuzentzea beste ondoriorik bildu ez dudana bitartean, ez dut ezer idazteko beartua nengonik uste izan. Oiturai buruz, ba, nork bere ezagutzan ain tinko dago ta, buru bezainbat eraberritzaile arkitu litekez, baldin edozeiñi ta ez bakarrik Yainkoak beren errien yabetzat ezarri ditunai, edo ta igarle izateko bearrak diran eskerra ta

(1) Ba-dakigu Galileo izan zala ori.

azkua Argandik artu dutenai zillegi ba'litzaie aiek ezertan aldatzeko ekitea; ta nire gogarteai buruz, oso nire gogoko ba'ziran ere, beste gizonak ere, agian gogokoago zazkien beste batzu ba-ditutela uste izan dut. Baiña pisiako zenbait erabateko berriz yabetu ta korapillo berezi batzutan aiek aztarrenatzen asi nintzaneko, noraiño eraman lezateken eta oraindaiño koan erabili diran oiñarriez zein bestalakoak diran oartu nintzan, eta uste izan dut ezin nula aiek gorderik euki, al dugun gifoan gizon guzien ona billatzera heartzen gaitun legearen aurka oben larria egiteke. Berri oriek irakatsi baitidate bizitzarako guziz onuratsuak diran zenbait ezagutzatara iritxi ditekela; ta eskolaetan irakasten dan adimen utsezko pillosopia orren ordea, arki ditekela egintzazko bat, eta aren bidez, gure nekazaleen langintza bereziak ezagunak ditugun bezain bereziki, suaren, uraren, eguratsaren, argizagien, zeruen eta inguratzen gaituten beste gauzaen indarra ta egikunak oro ezagutzeaz, legozkien erabilkunde guzietan aiek ustiatu genitzake, era berean, orrela izadiaren yaun eta yabe bilakatzen galararik. Ta ori oso naigarria da, lurreko arnariak eta artan dauden ongunde guziak lanik gabe gozatzea emango liguketen aleun lanabasen asmatzeagatik bakarrik ez-baiña, beregainki, osasuna iraun-erazteagatik ere, ura lenbiziko ongia, nonbait, ta bizitzarako beste ongien oiñarria dalako; adimena bera ere, izakeratik eta gorputz-atalen gaitasunetik ainbat doa ta gizonak oraindaiño koan izan diran baiño yakintsuago ta trebeago izan ditezen bideren bat arki ba'litke, ura sendakintzan billatu bear dugu, nik uste. Egia da orain erabiltzen danak onura orren oargarriko gauza gutxi dauzkala; baiñan, ura gutxiesteko gogorik ez dudalarik, ziurtzat daukat artan iñor ez dala, ura lanbidetzat daukatenak ere, aitortzen ez dunik yakintza ortan dakiten guzia utsa dala yakiteko dagonaren aldean, eta aleun eritasunetatik, bai gorputzarenak bai gogoarenak, bai ta zartzarotiko aultasunetik ere yarei egin genezakela gure burua izae-rak yantzi gaitun aien yatorrien eta ongibide guzien ezagutza aski ba'genu. Ta orren bearrezko yakintzaren ikuskatzean nire biziialdi osoa emateko asmoa nularik, eta ari yarraituz, ene irudiz, uts egiteke artara yo bear dun bide bat arkitu nun ezkerro, bizitzaren laburrak edo azturagabeak baldin eragozten ez ba'du, uste nun ez dagola bi eragozpede orien aurka ongibide oberik, arkituko nukean apurra erriari yakin-erazi ta adimen onekoai aurrera yoateko ari ditezan deitzea baizik, bakoitzak bere yoera ta indarren arauz egin bearko ziran ikasketai lagun egiñaz, eta, era berean, aiek ikasiko zuten guzia yakin eraziz, azkenekoak, beren aurretikoek amaitu duten artatik asi, ta orrela zenbaiten bizitzak eta lanak elkartuz, bat bereziki iritxi ditekenera baiño askoz urrutirago, guziak elkarrekin yoan gintekezan.

Bai ta oartu ere nun, oar-ikasketai buruz, ezagutzan aurreratu-ala bearrago ditugula; asieran obe baitugu berez gure zentzumenai ager-

tzen zazkienak eta aietaz gutxi ausnartzen ari ba-gera ere, ez-yakin ezin ditzakegunak erabiltzea, beste bakanago ta landuago batzu billatzea baiño; orrako bakarrago oriek iruzur egiten baitigute askotan, baldin beste arruntagoen yatorriak ez ba'dakizkigu ta aiek menpeko zaizkien kakoak ain bere erako ta ain txikiak baitira geienetan eta aiek oartzea oso zaila dalako. Ontan euki dudan lerroa, ordea, auxe duzute: lenbizikorik, lurbiran dan edo diteken guziaren yatorriak edo lenengo erroak erabat arkitzeko ari izan naiz, ontarako ura sortu dun Yainkoa besterik gogotan artu gabe, ta berenez gure gogoetan dauden alako egi-azietatik, beste leku batetik aiek ateratzen ez nitula. Orren ondoren, erro orietatik etorri ditekezan ondore lehen eta noiznaikoenak zein diran aztertu dut; eta bide orietatik arkitu ditut, nik uste, zeru batzu, argizagi batzu, lur bat, bai ta lur gainean ere, ur, egurats, su, mea-oreak, eta beste gauza batzu, oroetakoena eta bakunenak izanik ezagutzeko errezenak ere diranak. Gero, berezienak ziranetara nai unean, ainbeste ta ain bestelako agertu zitzaizkidan eta uste izan dut ezina dala giza-gogoarentzat lurrean diran gorputz tankera naiz motak berezkatzea, artan egon litekezan beste anitzetatik, Yainkoa'k ala nai ta an yari ba'litu ta, beraz, ezin ditugula ere gure erabilkuntzarako aiek menpera, egiñen bidez, eragilletara yo ta zenbait oarketa berezitan erabiltzen ez ba'ditugu. Orrezkero, ba, nire zentzumenai agertuak ziran gauza guzien gainean nire gogoa berriz igaroaz, ba-dut bekoki esateko ez nula ezer ikusi aietan nik arkitu oiñarrien bidez, aski aiseki azaldu ez ditekenik. Aitortu bear dut ere, ordea, izadiaren almena ain zabal eta aundia ta oiñarri oriek ain bakunak eta erabatekoak izanik, ondore berezi batño oartzen dudaneko, berealakoan ezagutzen dudala, ura aietatik etorri ditekelera era ez-berdin batzutan eta era orietako zeñen bidez datorren arkitzean dut nire neke aundiena geienetan; eta neke ortarako ez dut ongibide au baizik: eman bear dan azalpena au ala beste ura baldin ba'da, ondorea era berean sortu ez dedin alakoak izan ditezana oar-ikaspen batzu billatzea. Gaiñera, ainbesteraiño eldu naiz eta aski ongi ikusten dut, nire ustez, ondore orietarako gauza izan ditekezan oar-ikaspen geienak egiteko artu bear dan ingurua; baiña, badakust ere, ainbeste ta alakoak dirala ta ez nire eskuak ez nire mozkiñak, daukadana baiño millatan geiago ba'neuka ere, ez lirake guziatarako naiko izango, ta orrela ezkero, aurrerantzean geiago ala gutxiago egiteko ongundea dukedan giñoan, onela ere izadiaren ezagutzan geiago ala gutxiago aurreratuko naiz. Guzi au yakin-erazteko asmoa nun nik idatzi liburuxkan, erriak lortu dezaken onura ain argi erakutsiz, gizonen ona erabatez nai duten guziaz, ots, egiaz onbidetsuak eta ez gezurrezko iduriz eta izen on utsez diranai, aiek egindako oar-ikaspenak eta nik oraiño egiteko ditudanen ikuskatzean niri lagun egitera beartzen nitularik.

Ordutik onakoan, ordea, beste arrazoi batzu bururatu zaizkit gogoaldatzera eraman nautenak, bai ta ere, uste izatera garrantzi samarrekotzat yotzen ditudanak oro idazten yarraitu bear dudala, noski, aien egia ager-erazten dudan neurrian, eta irarri bearko ba'nitu ipiñiko nuken ardura berberaz, onela aiek ongi aztertzeako asti geiago izango nukelako bakarrik ez, izan ere, bakoitzak bere buruarendako bakarrik egiten dunari baiño oartukiago begirazten baitio, besteak azterkatu bear dutela uste dunari, baita aiek bururatzean egiazkotzat yo ditudan gauza asko gezurrezkoak zirala ezagutu dut gero, paper gaiñean aiek yartze-
ra yoaterakoan, baiñan erriari on egiteko muga onik ez galtzeko ere, baldin artarako ba-naiz, eta nire idatziak ezertarako ba'dira, izan ere, ni ilda gero aiek eukiko ditutenek egokien uste izango dutenez erabil ditzatekelako. Uste izan nun, ordea, ez nula iñola ere aiek argitaratzea onartu bear bizi nintzalarik, ez bear-bada, sortu litzaten egigoa ta ezta-baidak, ez ta ere irabazi lezaidateken ospeak, dana dala, nire burua ikastun egiteko eman gogo dudan aldia galtzeko biderik eman ez zezaidaten. Izan ere, edozein gizon andarakoen ona billatzera beartua dagola al dun giñoan eta iñorentzat gauza ez dana ezertarako ere ez dala egia ba'da; ala-ere, egia da orobat gure ardurak oraiñaldia baiño arago luzatu bear dirala, ta on dugula orain bizi diranentzat, bearbada, onuragarriak diran gauza batzu aldebat uztea, gure illobai are onuragarriago izango zazkien beste gauza batzu egiteko asmotan dalarik. Izan ere, nai dut yakin dedilla egundaiño ikasi dudan gutxia ezertxo ere ez ñala ez dakidanaren eta ikasi al izatera etsitua ez naizenaren aldean, yakintzaetan egia gutxi-gutxika ager-eraziz doazanai, gertatzen baitzaie aberastutzen asten diranai bezelaxe errezago zaiela, irabazpen aundiak egitea aberastuxe diranean, lenago, beartsuak ziralarik askoz txikiagoak egitea baiño. Berdindu ditekez ere gudalburuakin beren gurendaen arauka indarretan aunditzenago diranak eta yokabide geiago bear dutenak gudaldi baten galtzearen ondoan irauteko, iriburuak artzeko ta lurraldeak menpetzeko garaipen baten ondoan baiño. Izan ere, gudukatzen ari izatea bezela dugu egiaren ezagutzara eltzea galarazten diguten neke ta oker guziak garaitzeko alegiña egitea, ta bat galtzea da erabateko ta bearrezko samarra dan gai bati buruz gezurrezko iritziak onartzea; ta trebetasun askoz aundiagoa bearrezko dugu gero, geunden egoera berean yarri gaitezana, oiñarri ongi tinkatuak ditugunean aurrerapen aundiak egiteko bear duguna baiño. Niri buruz, yakintzaetan zenbait egia baldin arkitu ba'ditut (eta etsita nago liburu onek dauzkan gauzaek, batzu arkitu ditudala egizatutuko dutela), esan dezaket askatu ditudan bospasei korapillo nagusien ondore ta azpikoak besterik ez dirala, ta zoria nire alde euki dudan beste ainbeste guda-katzat euki ditudanak. Eta ez naiz bildur esateko ere auen antzeko beste bizpairu baizik irabazi bear ez ditudala, nire xedean yotzeko ta

nire adiña ez dala ain aurreratua, izaeraren oiturazko ibilbidearen arauz, ortarako bearra dan astia euki ez dezadan. Baiñan, orrexegatik, gelditzen zaidan aldia ongi erabiltzeko dudan itxaroa aundiago ta ura aurreztutzera beartuago nagola uste dut; eta eukiko nituke, nonbait, ura galtzeko bide asko, nire pisiaren sustriak argitaratuko ba'ntu; ain agiriak ba'dira ere ta naikoa ta naikoa baita aiek aditzea aiek siñesteko, ta egiztabideak eman ez ditzakedan bat ere ez ba'dago, ala-ere, gaiñerako gizon guzien iritziakin bat etortzea eziña dan ezkerro, nire lanetik aldenduko nauten egigoak sortuko ditutela usnatzen dut.

Esan diteke egigo oriek onuratsuak izango lirakela, bai neri neronen utsak ezaguterazteko, bai nire baitan zerbait onik ba'nu, gaiñerako gizonek aren ezagutza geiago euki dezaten bide ortatik; eta anitzek batek bakarrik baiño geiago dakusten ezkerro, nire len-egiak erabiltzen asi ba'lediz, lagun egingo lidateke ere beren asmaketaz.

Baiña, nire burua oso utseginkortzat aitortzen ba'dut ere, ta datozkidan aurrengo gogoetetan ustea oso bakanik yartzen dudan arren, ala-ere, egin ditzaidaketen aurka-esanen dudan azturak, aietatik onurarik itxaroteko eragozten dit; askotan azterkatu al izan ditut ifloren iritziak, bai nire adiskidetzakoenak, bai nirekiko ez-axolak zirala uste nitunenak, bai ta maitazarreak ene adiskideai estali lezaiekena agererazteko alegiña egingo zuten zenbaiten gaizkinaiak eta bekaitzak ere: meatz-meatz gertatu da, ordea, niretzat guziz ustegabeko zan aurka-esanen bat niri egitea, nire azi-orrazitik oso urrutiratu gauzaren bat ez ba'litz, eta, beraz, gutxi-gutxitan arkitu dut nire iritzien gaitzesle bat ni baiño zorrotzago, edo bidezko-ezagotzat ez neukana. Ta ez dut bein ere oartu eskolaetan egiten ari diran etzabaidak gora-bera, lenago ez ezagun egia bat ager-erazi dala; bakoitzak garaitzeko alegiña egiten dun artean, geiago diardu egiantza egiztatzeko, bat eta bestearen izpideak aztatzean baiño; ta luzaroan lege-gizon onak izanak. ez dira orregatik gero ebazle obeak.

Besteek nire gogoeta yakitetik aterako duten onurari buruz, ez liteke ere oso aundia izan, ez baititut oraiño aiek ain urrutiraiño eraman, erabilkuntzara egokitzeke baiño len, asko gaiñeratu bearrik ez dezaten bezainbatean. Eta uste dut, arrokeri gabe, esan dezakedala baldin iñor ba'dago aiek azaltzeko gai danik, ni izango naizela beste edozein baiñoagoa; nirea baiño beste adimen askoz obeagoak munduan ez litekezelako ez-baiña, beste batengandik gauza bat ikasten dunak, ezin dezakelako ura bururatu ta beretu asmatu dunak bezain ongi. Ta izan ere, oso egiazkoa dugu ori gai ontan; sarritan, adimen guziz oneko lagunai nire iritzi batzu azaldurik, mintzatzen ari nintzan artean oso argi ulertzen zitutela iruditzen baitzitzaidan, eta ala-ere, berresan ditutenean, oartu naiz ez nintzakeala niretzakotzat aitortu; ainbeste-raiño bestelatu ditute gutxiz-geienetan. Arira datorkit au gure ondo-

rengoai eskatzeko ez ditzatela iñoiz siñetsi beste iñork nigaudikoak dirala esango dizkien gauzak, neronek zabaldu ez ba'ditut; eta ez naiz iñola ere arritzen idazlanak ez ditugun antziñako pillosopuai ezartzen zazkien bitxikeriak dirala ta, ez ta ori dala ta ez dut uste ere aien gogoetak ain zentzugabeak izan diranik, aien aldiko gizon burutsuenak baitziran; gaizki azalduak izan dirala baizik, Ba-dakusagu ere, gutxi-gutxitan gertatu dala aien yarraile batek aiek gainditzea; ta ziurtzat daukat orain Aristotel'i darraizkionetako leiatsuenek beren burua zorionekotzat eukiko lutekela ark euki zun besteko izadi-ezagutza ba'lute, nai ta geiago iñoiz ez eukitzeko baldintza pean ere. Untza bezelakoak dituzute, eusten dien zugatzak baiño gorago ezin ditekena, ta askotan yeixten dana ere, kukularaiño igo ta gero; izan ere, iruditzen baitzait orrelakoak berriz beratzen dirala, ots, ikasteaz gabetzen ba'lira baiño yakitun-ezago bilakatzen dirala, alako eratan; alakoak, ba, egilleak adi-errezki azaltzen dun guzia yakiteaz pozik ez daudela, órren gain, mintzatzen ez dan eta, agian, bein ere gogoan erabilli ez zitun korapillo batzuen askatzea arkitu nai dute aren baitan. Ala-ere, pillosopian aritzeko bide ori eroso-erosoa da nolabaiteko adimena dutenentzat, darabiltziten berezkate ta len-egien illuntasuna dala bide, itz egin baitezakete edozertaz, ba'lekite bezain ausarki, bai ta esaneko berbatan egon ere antzetsuenen eta zorrotzenen aurka, aiei eragiteko biderik ez dagola; ta ortan, ba-dakusan batekin berdiñean burrukatzeko, leze oso illun baten ondarrera etor-erazten dun itu baten antzekoak iruditzen zaizkit; eta esan dezaket olakoek on dutela darabilzkidan pillosopiazko len-egiak nik ez zabaltzea; aiek oso bakun eta agiriak izanik, aien zabaltzeaz liskartzera yetxi diran leze orri leioak iriki ta argi emango ba'nio bezelaxe egingo nukelako. Baiña, buru-yantzienak ere ez dute aiek ezagun nai izateko biderik; izan ere, edozertaz mintzaten yakin eta yakintsu-otsa irabazi nai ba'dute, errezago lortuko dute ori, edotariko gaietan neke aundirik gabe arki diteken egi-antzekoaz naikotzen dirala, batzuren batzutan, gutxi-gutxika baizik ager-erazten ez dan egia billatuz baizik, beste batzuez mintzatzeko muga datorrenean aiek ez dakizkigula zabalki aitortzera' heartzen gaitun egia ori. Baiñan, egi apur bat, dana dakitelako iruditzearen utsalergia baiño naigarriagotzat ba'dute, iñola ere, naigarriagoa danez, eta nirearen antzeko asmo bati yarraitu nai ba'diote, ez dute itzaldi ontan dagoneko esan dudana baiño geiago esan dezaiedan bearrik, izan ere, nik egin dudana baiño aragotzeko gai ba'dira, ainbat geiago izango dira, ziur ere, arkitu uste dudan guzia berenez arkitzeko, ta beti nire azterketak eraz egin ditudan ezkeroraiño ager-erazteko gelditzen zaidana lenago arkitu al izan nuna baiño berez gaitzago ta ezkutuagoa da, eskierki, ta beraz, nire bidez baiño askoz atsegingarriago litzaieke beraien bidez ikastea. Gaiñera, lenbikorik gauza errezak billatu ta goxo-goxo beste zaillago batzutara

igaroaz artuko zutekean oitura, nire irakaspen guziak baiño onuratsua izango zaie. Nerau etsita nago, gero billatu ditudan egia guzien agerbideak nire gaztaroan irakatsi ba'lizkidate, ta aiek ikasteko nekerik izan ez ba'nu, agian, gaur ez nukean besterik yakingo, edo beñik-bein, billatzen ari naizen arauz, beste berri batzu arkitzeko, ene iduriz, ditudan oitura ta erreztasuna ez nitukean eukiko. Ta, itz batez, munduan baldin ba'da egikizun bat asi zunak bezain ongi iñork ere burutu ez dezakena, ari naizen auxe da, nonbait.

Egia da, lan ortarako gauza izan litekezan ikasketai buruz, gizon bat ez dala naikoa guziak egiteko; gizon onek, ordea, ez ditzake ere onuraz erabilli bereak baiño beste eskurik nekezaleenak edo ordaindu lezaieken beste lagun batzuenak, bide oso eragintsua dan sari on baten ustez bere aginduak zeatz-zeatz beteko ditute ta. Izan ere, beren oldez, yakin-naiez edo ikas-miñez, beren laguntza eskeiñi zezaiotenek, geienetan egintza baiño agintza geiago ditutenaz gaiñera, eta batek ere ondore onik egiten ez dun esakizun ederrak baizik ez ditute egiten, zenbait korapilloren azalpen batzu, edo beintzat, alperrikako zurikeri ta izketa artu nai litukete ordainbidez, ziur ere, ta naiz aietan aldi gutxi eman, galduan geldituko zan beti. Ta besteak egin dituten oarketai buruz, yakin-erazi nai ba'litukete ere, ta au ez dute iñoiz egingo isillekoak izendatzen ditutenek, geientsuak ainbeste gora-bera ta gai ez-bearrez osatuak dira ta lanak izango lituke aietan egiazkoa ageri egitea; ta orren gain, ain gaizki azalduak bai ta ain gezurrezkoak arkituko lituke, aien egilleek beren len-egiakin bat datozela iruditzea billatu izan dutelako ta gauza liraken batzu ba'legoz ere, ez luteke nonbait, aiek autatzeko eman bearco luken aldia balio izango. Orrela, ba, munduan ba'lego gauza aundienak eta erriarentzako onenak arkitzeko gai dala genekian gizon bat, eta ori zala ta, gaiñerako gizonak aren asmoa betetzeko ari lagun egiten aleginduko ba'lira, nondik-edo-andik, ez dakust zer besterik egin lezateken aren alde, bearrak izan zitezcan oar-ikaske-taen igorpenak ordaintzera laguntzea baizik, eta, gaiñerakoan, mugaitzekoak aren asti lantsua eragoztera zetozela galeraztea. Baiñan, oi-ez-bezelako gauzak agintzeko ain arroa ez ba'naiz, ez ta erriak nire asmoai buruz axola asko izango dula amestutzeko bezainbateko gogoeta utsez beterik ez nagonaz bestalde, ez dut ere gogo ain makurra, irabazi ez dudala uste liteken laguntza bat iñorgandik gogoz artzeko.

Gogoratze guzi auek elkarrekin dirala ta, ez nun, duela iru urte, esku artean neukan besterik-azaldu naiz, eta bizi naizeiño ain erabatekoa litzaken besterik, ez ta artatik nire pisiako sustraiak eza-gutu litekezanik ez argitaratzea erabaki nun ere. Ordutik onarakoan, ordea, bi arrazoi sortu dira emen zenbait idaz-lan labur, berezi yartze-ra, ta erriari nire egintza ta asmoen berri ematera beartu nautenak. Lenbizikoa, egin ezezkoan, zenbait idatzi irartzeko asmotan nengola

yakin duten batzuek, uste lezateke, agian, artaz gabetzeko izan ditudan zioak nire izen ona illundu dezaketenetarikoak dirala; izan ere, aintza maiteegi ez ba'dut, eta ura gorrotatzen dudala esatera ausartzen ba'naiz ere, gauza guziak baiño geiago onerizten diodan atsedenen aurkakoa dan aldetik, ala-ere, ez dut, bein ere, ezer egin nire egintzak ezkutatzeke, gaizkiak bai'liran, eta ez dut ere ardura asko artu, ez ezaguna egoteko, onela nire buruari kalte egitea uste nulako bakarrik ez, ark alako kezka eman lizadakelako ere, ta orrela, ezaguna izateko ala ez izateko arduraren artean ez-axola beti egon naizelarik irabazi dudan alako entzutea ezin dut eragotzi, ta ori dala ta, uste izan dut entzute ori gaiztoa izan ez dedin, beintzat, alegiña egin bear nula. Au idaztera beartu naun beste arrazoiak auxe duzute: nire burua ikastun egiteko dudan asmoa egunero, geroago ta geiago, atzeratzen doala dakust, bear ditudan eta ifloren laguntza gabe egin ez ditzakedan aleun oar-ikasketa dirala bide, ta nire arrazoietan erriak ardura asko artuko dula itxarotzeraiñoko ametsik egiten ez ba'dut ere, ala-ere, ez dut nai nire buruari zor diodan ezertan uts egin, bide ematen dudala ni baiño geiago bizi izango diranek ogen eman dezaidaten, gauza obe asko egifiñik utzi al izango nitukeala, nire asmoetan nola ta zertan lagundu lezateken aiei adirazteko zabarregia izan ez ba'nintz.

Eta uste izan dut errez zitzaidala gai batzu autatzea eztabada aundirik sortu gabe, ta nire len-egiai buruz nai dudan baiño geiago ageraztera beartu gabe, yakintzaetan noraiñokoa naizen aski argi ikuseraziko dutenak. Ez dakit artan ondore ona egin dudan ala ez, ez baitut ifloren iritziai aurrea artu nai, nerau nire idatziez mintzatuz: baiña, azterkatuko ba'lituzte, atsegin aundia artuko nuke, ta ori egin dezaten bide zabalago emateko, eskatzen diet aurka-esanen bat egiteko gogo dutenai bidal dezaiotela nire liburugiñari, onek el-eraziko dit eta alegiña egingo dut arekin batera nire erantzuna argitaratzeko; orrela irakurleek, bata ta bestea elkarrekin ikusita, aisekiago ebatziko dute egiari buruz. Agintzen ez baitut erantzun luzeak ifloiz egitea, bai, ordea, nire utsak baldin ezagutzen ba'ditut zabalki aitortzea, ta aiek oartu ez ba'ditzaket nire idatzien alde bearra dala uste dudana esango dut laiñoki, beste gai berri baten azalpena gaiñeratu gabe, bata bestearekin mugagabeki ez nastatzeko.

Dioptrique ta *Météores* liburuen astean mintzatzen ari naizen gaurazetako batzuek arritzen ba'zaitute, balizka izendatzen ditudalako ta aiek egiztatzeko gogorik ez dudala dirudilako, izan ezazute guzia oartuki irakurtzeko egonarria, ta naikotuko zeratela uste dut; izan ere, arrazoiak, ene irudiz, onela elkar lotuak daude ta, azkenekoak beren erroak diran lenengoen bidez egiztatuak dauden bezela, lenengo auek, berriz, beren ondoreak diran azkenekoen bidez daude ere. Ta ez da uste izan bear logikuek obu diotsaten utsa egiten dudanik, ondore

oietako geienak guziz egiazkoak dirala azturak erakusten ditularik, ateratzen ditudan erroak, aiek egiztatzeko baiño geiago azaltzeko gauza dira, ta, erro oriek, berriz, ondore auek egiztatzen ditute. Ta balizkak izendatu ba'ditut, itzaldi ontan azaldu ditudan lenengo egietatik aiek atera ditzakedala uste dudala yakin dedin da; baiñan, ain zuzen ere, ez dut ura egin nai izan, bizpairu itz entzun eta beste gabe, beste batek ogei urtez gogoan erabilli dun guzia ba'dakitela uste duten, eta sarkorrangoak eta bizkorrangoak diran neurrian, uts egiteko etziñagoak eta egia ager-erazteko gai-ezagoak ere diran zenbait buru-yantziek, nire oiñarriak dirala uste litzatekenen gaifñean pilosopia bitxiren bat eraikitzeke abagunea ustiatu ta gero niri errua ezarri dakidala eragozteko: nire-nire ditudan iritziai buruz, berriz, berriak dirala ta ez ditut zuritzen, aien arrazoiak ongi gogotan artzen ba'dira, etsita nago gai berei buruz euki ditekizan beste edozeintzu baiño oi-ez-bezelako ezagoak eta bitxiezagooak iruditzeraifñoko bakunak eta zentzunaren arauzkoak arkituko dirala; ta ez naiz illaraintzen ere orietako bat-ez-baten lenbiziko asmatzaillea izateaz; bai, berriz, aiek onartu izateaz, beste iñork esanak ala ez esanak ziralako ez-baiña, gogamenak aien egia siñestarazi dizkidalako bakarrik.

Dioptrique-an azaltzen dudan asmakaria antze-langilleak burutu ez ba'dezakete, ez dut uste, ori gora-bera, ura txarra dala esan ditekunik; izan ere, azaldu ditudan itzulikak, kako batek ere uts egiten ez diela, egiteko ta aokatzeke trebetasun eta oikuntza asko bearra izanik, ez nintzake gutxiago arrituko lenengo aldiz artara yoko ba'lute, norbaitek musika-paper on bat artuaz beste gabe, luta ederki yotzen egun batez ikasi al ba'leza baiño. Ta nire erriko mintzoera dan prantsesez (2) idazten baldin ba'dut, nire irakasleen izkuntza dan latiñez egin ordean, beren izatezko adimena besterik ez darabiltenek, antziñako liburuak soillik siñesten dutenek baiñon obeki nire iritzia ebatziko ditutela koan nagolako da; ta zentzua ikastearekin elkartzen dutenai buruz, nire ebazletzat nai ditudan bakarrak, ez dira, ziur ere, ain latin-zaleak izango, nire izpideak erri-izkeraz azaltzen ditudala ta aiei belarri eman nai ez izateraifño.

Gaifñerakoan, ez dut emen bereziki mintzatu nai, gerokoan yakin-tzaetan egin uste ditudan aurrerapenez, ez erriarekiko nire burua bear-tu, bete dezakedan ziur ez nagon agintzarik ari egiñaz; bakarrik esango dut, ordea, gelditzen zaidan bizi-aldia izadi-ezagutza apur bat yadeste-ko ari izaten ematea erabaki dudala, egundaiño erabilli izanak baiño sendakintzarako arau ziurragoak ateratzeko gauza izan dedin; eta nire yiteak beste edozelako asmoetatik ainbeste indarrez alde eragiten nau-

(2) Prantsesez idatzi zan lenengo pilosopi-liburua dugu *Ikasbideari burusko itzaldia*.

la, beste batzuri kalte egin gabe batzuri on egin ez ditzaikenetakoetatik beregainki, ta alako gertariek aietan sartzera beartu ba'niñu, uste dut ez nintzakela gai azken onera aiek eramateko. Emen egiten dudan aitorpen au ba-dakit ez dala munduan nire burua itzalgarrri egiteko gauza izango; baiñan ez dut ere onela izateko gogorik, eta nire burua zordunagotzat eukiko dut beti ere, eragozpiderik gabe, nire astiez gozatu nadin lagun egin dezaidatenai, munduko aginbide ederrenak eskeiñi ditzaidatenai baiño.

...eta gure heriotzeko orduan

(*Kristau Trajedia*)

LEIT MOTIV: Eta zeruko su urdinetan, Namanen gorputz hila-
ren gaintetik, arrano oso haundi batek zuen hegaz-
egiten. Bazirudien esaten ziola: "Naman! Nire
izenean eztuzu dantzatu. Baina beste askok dan-
tzatuko du!"

Keita Fodeba: *Afrikako egunsenti batean.*

JOKOLARIAK: Aita Clemens. (Munduan Martin Lugaesaresti.)
Aita Seraphicus. (Munduan Serafin Matias.)
Aita Angelicus. (Munduan Aingeru Ortiz de Za-
rate.)
Aita Benedictus. (Munduan Luis Sanz Heredia.)
Aita Albinus. (Munduan Winifredo Oduma.)
Bostak Anaia Kristarren Konpainiakoak.
Eta
Ntxutxuma Bakale, Ndongomanguilako Liberta-
tatearen Aldeko Soldadotzan kapitaina.

LEKUA: Sala zabal bat. Ndongomanguilako misio-etxean
gaude. Eguerdiko argi dirdirante bat ematen dio
zeruak sakristia haretako paret zurieri. Ezke-
rrean, elizara atea. Atzekaldean ate haundi bat,
negroen hirira daramana. Eskuman kolejiora atea.
Sala hori usu askotakoa da. Meza eman behar de-
nean, bertan janzten da sazerdotea. Negro hau-
rrak bertatik sartzen dira kolejiora. Eta fraileak,
beren opor orduetan, bertan egiten dira entretenitu.

DENBORA: Ihaz.

ESKEINTZA: Karlos Santamaria jaunari.

AURRENEKO EGINTZA

ANGELICUS.—Egunaren beroa!

CLEMENS.—Bost urte daramazkitzu Afrikan, eta oraindik etzara ohitu?

ANGELICUS.—Eta nola ohituko naiz!

SERAPHICUS.—Bai, guretzat hemengo beroa oso gauza nekagarria izan da beti. Gure mendietako epeltasunarekin ohiturik, badirudi infernuetako errailetan gaudela, nekez.

ALBINUS.—Zuek, blankoak, gizon aldrebesak zarate. Borondatean etorri zarate honera, gure lurrera, ezen ez derrigorrean, inork ezpaitzaitue eragin. Eta gero, egun guztian kexada eta intziariaka, hemen ezin ditekeela bizi, hemengo urak pikea dirudiela, ilargiak ere eguzkiaren itxura duela, hain beroa baita gaua, eta horrelako beste mila astakeria. Zuen ezpainetatik hainbeste kirtenkeria entzunik, asperturik eta gogaiturik aurkituko da Jesukristo gure Jauna. Bere Aitaren eskumaldean jarririk.

CLEMENS.—Nire Atxondoko bazterrean, Anbototik arratseko aizea datorrenean, krabelinek usain gozoagoa dute.

ANGELICUS.—Bai, Euskalerrria! Zure altzoan gaudenean, etzaitugu maitatzen, eta munduko bazterretatik sakabanaturik, berriz, zureganako amodioak bihotzean ukitzen gaitu.

CLEMENS.—Abadioko erromerietan neska dotoreak daude. Gero Urkiolan senargaia eskatzen diote Aita San Antoniori. Kantabriako partean lore apainak daude. Lore apal eta trankil hoietatik gure haritzaren enborra sortzeak gezurra dirudi.

ANGELICUS.—Arraza zaharra gara, eta arbola zaharrarekin zer gertatzen den badakigu; loreak kolorgetu egiten dira, eta zainak berriz gogortu.

BENEDICTUS.—Bai, zuek, euskaldunak, jente galanta gero! Eskozeseri eta judueri lezioak eta eskolak ematen dizkiezue diru kontuetan. Juduek munduko alderdietan egin zituzten negozioak. Baina zuen lurretara allega orduan, atetan geratu ziren, Balmazedan, Biturian, Lizarran, Tuteran eta Baionan. Kontuak atera zituzten, eta "Hemen zer eginik eztago. Goazen beste alderdi batera!" esanik, zuen haranetan eta mendietan etziren ausartu.

CLEMENS.—Andaluz honi, zer egingen diogu?

ANGELICUS.—Belarriak ebakiko dizkiogu?

SERAPHICUS.—Edo buruko ile guztiak moztuko dizkiogu?

CLEMENS.—Hobe begiak aterarik, barreneko hutsunera tua botatzen badiogu.

SERAPHICUS.—Holako espanturik etzazu gure begietara presenta. Edukazu karitatea. Barrenean ez ezer bota.

- CLEMENS.—Andaluz motza!
- SERAPHICUS.—Nun dago lotsa?
- ANGELICUS.—Hau bekorotza!
- SERAPHICUS.—Gure herriaren etsai hamorratu hau berriz ere bataiatu behar dugu, Kordobika eritziko diogu.
- CLEMENS.—Luis deitzen delako?
- ANGELICUS.—Eta Barakardon edo Gardakanon bizi diren zalameano edo korianoen antzera?
- SERAPHICUS.—Ez inolare! Kordoban jaió zelako! (*Iru euskaldunek barreak egiten dituzte.*)
- BENEDICTUS.—Zuek, bai, arraza bortitza zera! Arraza zaharrak ahulak eta flakoak dira. Mairuaren eta juduaren azterrenik ezta zuen odoletan.
- SERAPHICUS.—Zuen Andaluzian, berriz, nor ama baten semea da.
- BENEDICTUS.—Eta zuen artean, berriz, nor zazpi aitaren semea.
- SERAPHICUS.—Ibero, kelta, fenizio, kartagar, erromano, mandalo, goto, mairu... koktel ederra...
- ALBINUS.—Harekin ezingo duzue hiruon artean, Zuek baino habila-goia da.
- BENEDICTUS.—Zuzen zaude, Albinus bihotzekoa. Hegoaldeko eguzki beroak argitasuna eman dio nire buruari, zorroztasuna nire mihinari.
- SERAPHICUS.—Hemen dago Seneka.
- BENEDICTUS.—Nire herrikidea zen.
- SERAPHICUS.—Baina ez zure gogokidea. Zure gogaidea.
- BENEDICTUS.—Ez, etzen kristaua izan.
- ANGELICUS.—Andaluzian mairuak izan zarate beti...
- BENEDICTUS.—Hori da! Senekak Mekara egin zuen erromeria, eta ez jentil denborako Erromara...
- SERAPHICUS.—Baina eztidazu ukatuko, Europako herri guztien artean zuek zaratela azkenik kristandu zinatenak.
- BENEDICTUS.—Barkatuko didazu, nire Seraphicus bihotzekoa, baina mairuak Andaluziatik izan ziren despatxatuak. Gaurko andaluziarak ezkara orduko mairuen ilobak. Gu gara Gaztelako bekokia, Espainiako abanterria.
- CLEMENS.—Bai, Europako ipurdia.
- BENEDICTUS.—Eta zuek? Donajakuera erromesen lekukotasuna ontzat hartzen badugu, zuek, Kantabriako euskaldunak eta Pirinioetako nafarrak eta Akitani aldeko baskoak, zuek, kantabresak, etzarate leku onean geratzen. Jente basatia, lapurra. Zuen probintzia bati hortik datorkio izena, Lapurdi.
- CLEMENS.—Hemen dago euskal gaietan entenitua!
- BENEDICTUS.—Bai, eskolatua izan naiz horretan ere, euskaldun askorekin tokatu baitzait luzaro bizi izatea. Zuek ere, latinetik hartu

dituzue hitzak, ehundaka eta milaka. Erromako jentiltasunetik harturikakoak, mailegu zaharrak dira, bakea, legea eta abar. Baina kristau hitzak oso berriak dira, eliz latinetik harturikakoak. Argiro ikusten da, beraz, oso berant kristandu zinatela. Nunbait irakurria dut, Aita San Inazio Loiolakoak Manresako haizpean penitentzia egiten zuen bitartean, jentilak zeudela oraindik Oinati aldean. Nire lagun euskaldun batek, erdal literaturan oso sonatua bera, zuek ezagutuko zenukete munduko zer eginetan jakin nahia bazenukate, Gipuzkoan jaiorikako jentil berri harek esaten zidan niri, euskaldunak izan zinatela Europan kristandu zen herririk azkena, eta hain buru gogorak zaratenez geroztik, deskristanduko den herririk azkena ere izanen zaratela. Gure Elizako azken Aita Santuak jarlekua izanen duela Aita San Inazioren denboran jentil zen herrialde haretan, orain harriz eta zimentu harmatuz altzatu duzen Vaticano berri horretan, Arantzazu ezin horretan. Ni kristarra naizen aldetik, eztiot jentil haren esanari amorerik ematen, baina gure Goiko Jaun eternoaren pentsamentu izugarririk Europa deskristantzeko asmo ezin hori pasatuko balitz, arrazoa ematen diot, hain buru gogorak eta gordezaleak baitzarate...

ALBINUS.—Ona izan da hori! Hea nork bilatzen dion arraposturen bat!

BENEDICTUS.—Zuk, Albinus nire maiteak, kasta triste hau nolakoa den eztakizu. Proba gertuak ikusi gabe, etzenden igarriko. Jente tranposoagorik... Mila joko diferente asmatu dituzte, harria jasotzeko, gizonak, idiak edo astoak harria bultzatzeko edo tiratzeko, korrikan egiteko, pilotan, haizkoran, segan, traineretan, bateletan... eta beste mila eta bostehun gehiago, gogoan guztiak batera ezin eduki diraketenak. Bertsoan hari direnean ere, tranpa egiten dute. Bestela esan dezala, hilobitik jaikirik, Joxe Manuel Lujanbiok. Eta joko guzti hoek, apostu egitearren. Ondarrun behin, gerraurrean, etxeak irabazi zizkieten oriotarrek. Elorriotarrek eskuz-eskuko azken finalean, Dohatsuaren erlikiak egin zituzten Azkarateren alde. Zorionez, irabazi egin zuen Azkaratek, eta Bilboko apezpikua etzen enteratu. Zer deritzazu horri, Albinus, gezurra dirudi, ezta?

ALBINUS.—Bai, gezurra dirudi.

BENEDICTUS.—Eta gezurra da. Baina, se non è vero, è bene trovato, egia ezpaldinbada, egiazat ematen dugu, eta kito. Hala diote italiarrek italianoz.

ALBINUS.—Ziri ona sartu diezu.

BENEDICTUS.—Eta oraindik hobeagoa sartuko diet.

CLEMENS.—Bai?

ANGELICUS.—Etzaitetz zure zentzutik atera.

SERAPHICUS.—Astoek arrantza egiten dute.

- BENEDICTUS.**—Euskaldunek, berriz, irrintzi egiten duzue. Zuek, euskaldunek, Darwini kontra egiteagatik, eztuzue zimioaren jatorria; zamariaren jatorria duzue.
- ANGELICUS.**—Adizu, Clemens, gure Benedictusek dioena broma huts bat besterik etzela jakinen ezpagendu, balegoke hasarratzeko nai-koa arrazoi eta sobera kausa.
- ALBINUS.**—Aizea eskatzen duenari, ekaitza datorkio.
- BENEDICTUS.**—Txantzetan esan dut oro, zuen txantzeri jarraikitzeagatik. Kordobika deitu didazue, eta broma merke hori kario pagatu behar zenduten.
- ALBINUS.**—Behar eztuena esaten duenak, nahi eztuena entzuten du.
- CLEMENS.**—Begira gure negrotxuari, Gaztelako errefrau guztiak nola ematen dituen euskeraz.
- BENEDICTUS.**—Utz zaiozue orain gure Albinusi bakean, eta zuen frakasoan nork paga etzazue bila.
- ALBINUS.**—Gure opporraldietan portuko langileak dirudigu. Orain inork entzunen baligu, ezluke gugandik iritzi onik eramanen. Jainkoaren ministrotzako izaera seriosoari eztiogu orain fabore haundirik egiten.
- CLEMENS.**—Gu ere gizonak gara, eta gure artean gizonen moduan portatu behar dugu, alegere eta arrai. Trapakoen eta kamandulakoen portaera, oso tristea, tristeegia iruditzen zait kristau batentzat. “Hil behar dugu, anaia”, orduoro esateak, eztirudi egoki. Hori bada-kigu guk, eta ongi portatzeko horretaz oroitzeak eztirudi mercizimantu haundia. Hain tristerik biziko bagina, ezkenituzke Anaia Kristarrok hainbeste jentil kristanduko.
- ALBINUS.**—Hemen, Afrikan, eztugu oraindik obra haundirik egin.
- ANGELICUS.**—Hainbeste negro dago munduan...
- ALBINUS.**—Ez, uzta haundia dela, eta segalariak gutti garela, etzaidazu orain esan. Jesukristoren hitzak dira, baina hainbeste bider bezala, kristauek atzipatuak.
- ANGELICUS.**—Zer esan nahi duzu horrekin? Misiolariak Afrikara ezkatortzala fede onean?
- ALBINUS.**—Begira, nire anaia, zu etzara negroa, eta etzenduke konpre-nituko. Luzaro egon zara lurralde bero honetan, baina oraindik gutzaz gutti dakizula apostu eginen nuke.
- ANGELICUS.**—Zergatik?
- ALBINUS.**—Argiro dago. Negroa ezagutu nahi baduzu, haren lekuan paratu behar zara. Jar zaitezi nire lekuan, bada.
- ANGELICUS.**—Bai? Eta nola?
- ALBINUS.**—Zuk hemen denbora luzea daramazu. Zuen Euskalerriko Monasterio Nagusian, gauza asko ikasi zenituen karitatearen gainean, Jainkoaren aurrean eztagoela gizon arteko desberdintasunik,

- harek eztakusala larruko kolorerik, eta gainerako kristaukeriak, gainerako deboteriak.
- ANGELICUS.—Ederki, Albinus, interesantea da benetan orain esaten diguzuna.
- ALBINUS.—Pentsa zazu, momentu batez, arraza triste honetan. Zuen-tzat, blankoentzat, negroak gara, eta nola oilo guztiak diren berdin, hala negro guztiak ere berdin gara. Senegales batek behar duena, angolar batentzat ere ona da. Eta bide horretatik ezkoazi inora. Jesukristok esan zuen: “Munduko herri guztiak ebanjelia itza-zue”. Eta herri bat nolakoa den ere jakin gabe, nola duzu eban-jeliatuko?
- BENEDICTUS.—Bere arrazoi pizka ere badaduka gure Albinusek, He-mengo negroen hizkuntza ikasten, ezkara gu tautik ere arduratu.
- ALBINUS.—Bai. Hemen mundu guztiak frantsesez dakiela entzun di-zuet beti. Eta eztakienak ikas dezala, hobe baita, eta errazago, negro guztiek Europako hizkuntza bat ikasi, ezen ez hiruzpalau europeanok Afrikako hizkuntza guztiak.
- CLEMENS.—Eta argudio horretan arrazoi pizka bat dagoela eztidazu ukatuko.
- ALBINUS.—Bai, europeanoentzat. Baina guretzat, desarrazoirik haun-diena da.
- CLEMENS.—Eta zergatik?
- ALBINUS.—Hola eginen baikinake europeatu. Eta eztut uste zerura igotzeko gauza premiazkoa denik hori.
- CLEMENS.—Baina kalterik eztio egiten.
- ANGELICUS.—Eta gure kultura, gure teknika, gure gizazaletasuna lor-tzen baduzue, zerbait irabazi duzue trukean.
- ALBINUS.—Baina guretzat, zer izan da zuen kultura? Goseak hiltzeko bide arinago bat. Zuen teknika? Zuen teknikarekin eta zuen giza-zaletasunaren izenean hil gaituzue. Ez, negroarentzat europeano kulturak eztu balio.
- ANGELICUS.—Baina Europako moduan lasaiagoa da bizimoloea.
- ALBINUS.—Gu gara Hirugarren Mundua. Mundu diferente bat, Euro-pako pentsaerarekin inork konprenituko eztuena.
- SERAPHICUS.—Nik eztizut konprenitzen.
- ALBINUS.—Histori apur bat egin dezagun. Ifarreko Ameriketean, hango estadistikek dioten arauera, berrogei miloi negro daude. Negro hoek orain europeanoak dira, haien lur amarekin edozein lokarri apurturik dadukate. Bihurrerarik eztago. Hango klansman askok Liberia berri bat fundatu nahi lukete Afrikan, baina lehengo saioa-rekin naikoa da. Ezlirake aklimatatuko. Gainera, zergatik eztoazi Amerikako blanko guztiak Europara, bertan Esklabia bat fun-datzerá?

SERAPHICUS.—Eta horrekin zer esan nahi diguzu?

ALBINUS.—Ameriketako negro guztiak esklaboen ilobak direla, Afrikara etorri ziren europeanoak, Ameriketako lur aurkitu berrietan eskuak behar zirela nekazaritzarako. Eta negroz bete ziren itsasontziak. Munduan inoiz izan den tratularitzarik zakarrena izan zen orduan. Kolonbiako kafetegietan negroak behar ziren. Brazileko diamantegietan negroak behar ziren. Luisianako algodoitegietan negroak behar ziren. Esklabo herria. Negro herria. Hori izan da guretzat Europako kultura. Odola, izerdia eta negarra. Zihorra eta heriotza. Europak ezti sekula Afrikari zor hori pagatuko.

BENEDICTUS.—Berlineko rabino bati galdatu zioten behin, hea judu herriak inoiz barkatuko liokeen Alemaniari Dachauko eta Auschwitzeko bidegabea, eta erantzun zuen hori etzela gauza, gauza zela inoiz Alemaniak bere buruari barkatuko liokeen. Antzeko zer bait esan liteke honen gainean ere.

ALBINUS.—Lehen negroak kendu zizkieten Afrikari. Eta gero Afrika kendu zieten negroeri. Europako gorte batean bildu ziren hango gobernariak, eta jeografo on bati deiturik, akort geratu ziren: Zuretzat, Frantzia, hibai honetatik haretaragino: zuretzat, Ingalaterra, gainerakoa. Zuk, Amerika, badadukazu naikoa negro zure altzoan, eta hea nola problema hori konpontzen duzun. Alemaniak eta Austriak gerra galdu dute, eta parterik ezta dukate. Errusiak naikoa buru hauste daduka komunixtekin eta tartaroekin. Ene! Sikeran ere, ez kara ahaztu. Hor daude Beljika, Italia, Portugal eta Espainia. Zatitxu bana emanen diegu, eztezan jenteak esan, ongi konpontzen eztakigula. Ederki! Ezta?

BENEDICTUS.—Baina Albinus nire erraietakoa! Hain ederki mintzatzan, nun ikasi duzu? Marxixta bat dirudizu.

ALBINUS.—Har dezagun orain etsenplo bat. Kongo hibaieko harana, Beljikako kolonia bat izanen da. Eta kontuz! Hango jenteak ongi konformatuko dira, bestela guztiak afusilatua izanen dira. Gero bizirik inor geratzen bada, eta frantzesez ikasten baldin badu, harekin kristau on bat eginen dugu.

BENEDICTUS.—Ederki esana!

ALBINUS.—Baina urteak joan eta urteak etorri, txarki jarri zitzaizkien europeanoeri. Hitleren zorakeria suntsitu zutenean, bortitzki eta gogorrik mintzatu behar ukan zuten demokraziaren eta libertatearen gainean. Gainera, gortinaren ostean, Pepetxu Bibote Haundi zegoen mailuarekin eta igitaiarekin: “Nun dago, bada, demokrazia, Urrezko kostaldean edo gure Uzbekistan superdemokrazituan?” Arrazoia eman zion Kanterburiko dekanoko gorriak, eta orduan pentsatu zuten beren artean: “Gure arregloa eginen dugu. Trebeak gara horretan. Eta negroen bat gure gustukoa ateratzen ezpaldin-

- bada, bere saltsatan egosiko dugu." Eta anaiak, esan zaidazue, hibai batekin nola litekeen nazio bat egin. Berdin arbola edo arroka batekin eginen bagendu!
- BENEDICTUS.**—Eztakizu gauza bat, Albinus? Gauza arriskugarriak esaten dituzula? Anai artean gaude, baina...
- ALBINUS.**—Zuek beti zabiltzate txantzetan. Humore handia dadukazue. Baina hau ezta txantzetakoa. Afrika gaur egunean dupina handi bat da, irakin bizian dagoena. Lurrinaren indarra naikoa bortitz denean, lehertu egingen da. Eta orduan, negro basatien kuraje hasarratu guztia, blankoen kontra oldartuko da. Haientzat kristaua eta blankoa bat da.
- CLEMENS.**—Baina zuk eztuzu hori uste.
- ALBINUS.**—Ni kristaua eta negroa naiz. Ni zuen ondoan egonen naiz beti. Zuen artean, Baina nik uste dudanak, eztio hemen inporta. Inporta du zer usteko duen, bihar edo etzi, edo gaur bertan, ate alase horretan agertuko den negroak.
- CLEMENS.**—Eta beste gauza batez mintzatzeagatik, Aita Sanctus gure Nagusi maitaorra, ezta oraindik hiritik bihurtu. Franko berandutu da.
- ANGELICUS.**—Esan zigun, Tardatzen bazuen ere, trankil egoteko. Zer egin asko zedukan hirian.
- BENEDICTUS.**—Baina halaz ere, gure artean ez edukitzeak bildurtu egiten nau. Koloniako soldadoak erretiratu zirenetik gauza argirik eztago Ndongomanguilan.
- ALBINUS.**—Nork diosku, bada, haren gorputza eztutela Ndongomanguilako baratzetan arbola artez batetik zintzilika jarri?
- CLEMENS.**—Anaia kristarrak oso preziatuak izan gara beti Ndongomanguilan. Aita Sanctus aita bat izan da beti negro guztientzat.
- ALBINUS.**—Ongi eginaren pagua, atzekaldean palua.
- BENEDICTUS.**—Euskal ditxo bat esan dizue orain Albinusek.
- CLEMENS.**—Baina Ndongomanguilako Gobernu berriak segurantza guztiak eman dizkigu. Gizarteko ordena gordeko duela. Arriskurik eztagoela guretzat.
- ANGELICUS.**—Erljioen libertatea deklaratu zuten.
- SERAPHICUS.**—Eta eskolak behar dira, gainera.
- ALBINUS.**—Bai. Baina Gobernuaren kontra errebelatu ziren bart soldadoak,
- BENEDICTUS.**—Anaiak, eta? Zergatik, gure Nagusia etorri arte, eztugu zer egin hau alde batera uzten?
- CLEMENS.**—Nire nerbioak dantzari daude orain, gure Albinus zorionekoari eskerrak.
- ALBINUS.**—Tiroak entzun dira goizean goizik hirian.
- CLEMENS.**—Bai?

BENEDICTUS.—Ahaz zaitetze horretzaz. Hola eztugu ezer konponduko. Albinus, isiltzeko mesedea eginen didazu.

ALBINUS.—Bai.

BENEDICTUS.—Lehen zueri, nire euskaldun bihotzakoeri, apostu bat egin nahi ukan nizuen.

CLEMENS.—Zein?

BENEDICTUS.—Bazkaria kuzinatzea niri tokatzen zait egun. Albinusek, mahaia apaindu behar du, Clemensi eliza eta kolejioa garbitzea tokatzen zaio. Angelicusek ortukaria eta frutak bildu behar ditu biharko. Seraphicusek, azkenik, katixima eman behar die haurreri. Hori da gure lana, ezta?

BESTEAK.—Bai.

BENEDICTUS.—Orduan, poltsuan eginen dugu, nik hiru euskaldunen kontra. Bentzutzen naudenaren lana, nik eginen dut, eta gainera, nirea eta Albinusena. Baina nik hirurak bentzutzen baditut, hiruen artean eginen duzue bosten lana. Ados?

HIRU EUSKALDUNAK.—Bai.

ALBINUS.—Ni ez. Galdu ala irabazi, libre geratuko bainaiz.

BENEDICTUS.—Lehengo harrokeria pagatu behar dute. Zaude isilik.

ALBINUS.—Baina behin galzten baduzu, nire lana eginen duzu.

BENEDICTUS.—Beraz, oraingo nire harrokeria pagatuko dut. (Hirueri.) Prest zaudete?

HIRURAK.—Bai.

(Mahai batera doazi. Eta poltsuan egiten dute burruka. Benedictusek hirurak bentzutuko ditu, bigarrena aurrenekoaren ostean eta hirugarrena bigarrenaren ostean. Burrukan egiten duten artean, deiadar eta garraisia eginen dute, Albinusek beti Benedictusen alde. Honek hiru euskaldunak bromatuko ditu. Besteak, ahal duten moduan difendituko dira. Eta azkenean laurak geratuko dira izerdi patsetan. Bihurtuko dira, eta ate alasean negro bat aurkituko dute, Ndongomanguilako Libertatearen Soldadotzako uniformeaz jantzirik. Sorbaldatik zintzilika, mitraileta ekarriko du.)

ALBINUS.—Ntxutxuma!

CLEMENS.—Gure Ntxutxuma Bakale maitatua herriz ere gurekin dago. Benedikatua izan dadila honera ekarri zaituen izarra.

ANGELICUS.—Hona hemen nola azkenean ardi bide galdua artegira bihurtzen den!

NTXUTXUMA.—Ongi ikusten dut zuen ikasle zahar hau eztuzuela orandik ahaztu.

SERAPHICUS.—Zu, maitea, guk ahaztu? Hori ez inolare. Erdu honera, bihotzkoa, gorputz bortitz eta beltz hori laztandu behar baitut.

BENEDICTUS.—Beti beste eder eta flamenko gure kristandurik zintzoe-

na! (Besarka eta laztantzera doazkio bost fraileak, baina negroak uko egiten die. Aulki batean jesartzen da.)

ALBINUS.—Egia al da soldadoak errebelatu direla bart Ndongoman-guilan?

NTXUTXUMA.—(Tristerik irritzen ditu hortz zuri zuriak.) Nekaturik nator. Deskantsatzen utzidazue.

CLEMENS.—Zer gertatu da?

NTXUTXUMA.—Nekaturik nator egiazki. Bestela ongi probatuko niok Benedictusi, harek baino poltsu bortitzagoa dadukadala. Baina nekaturik nator, arimaz eta gorputzez. Ikustekoak ikusi ditut.

ANGELICUS.—Zer?

SERAPHICUS.—Hitz egizu, bada.

NTXUTXUMA.—Zuentzat notizia txarra dakart. Soldado errebelatuek Aita Sanctus hil dute.

ALBINUS.—Ezta egia izanen!

NTXUTXUMA.—Bai, egia da.

(Bost fraileak kexaka eta aieneka hasiko dira. Haien hitzak eztira ongi entzuten. Elkarren artean nahastatuko dira haien solasak, eta guztien gainetik Ntxutxumaren boza entzunen da: "Zaudete trankil! Trankil zaudete!" Bien bitartean, behera eroriko da oihala.)

BIGARREN EGINTZA

(Aurreneko egintza akabatu baino hamar minutu geroago. Guztia orduan bezala egonen da. Bost fraileak eta negro kapitaina, kadira banatan egonen dira orain jarririk.)

SERAPHICUS.—Baina zergatik? Zergatik egin liteke munduan holako bidegabe bat? Jauna, Zeruko Jaun gloriosoa, zure miseriak neurtu gabean, nola hartzen du kabiera inuzent odola isurtzeak?

ANGELICUS.—Goiko Jaunaren bideak misterioak dira. Haren urrikalmenduarekin kontatzen dugunean, bihotza gogortzen zaio. Orduan Hura maiteen dugunok, zihortuak izaten gara.

BENEDICTUS.—Ezkaitezin trista, anaiak. Orain zeruan dago, eta gutatik otoi ez egiten du. Mundu honetan hainbeste neke eta dolore sufritu ondoren, betiko bizitzaren premia irabazi du. Anaia kristar batentzat, martiritzaren erramu freskoa baino bukaera ederragorik eztago, hura ezpaita bukaera, egiazko hasiera baizik.

ANGELICUS.—Baina orain bakarrik gaude. Aitarik gabe, zer geneidike guk, urrikariok? Amaren magala galdu duen umezurtzaren moduan ibiliko gara negarretan bailera nekagarri honetan.

SERAPHICUS.—Gure bihotza probatu nahi du Jainkoak, baina gure bihotza ahula da, eta gure aitaren burubiderik gabe, ezkara Haren asturuen merezient izanen. Ekaitz honetan galdurikako lau europiano tristeok, nola gobernatuko gara? Kurajea, nundik aterako dugu?

ALBINUS.—Ahuleriatik indarra atera behar dugu.

CLEMENS.—Batzarra egin behar dugu.

SERAPHICUS.—Zertarako?

CLEMENS.—Nagusia berria hautatu behar dugu. Erromatik hautaera datorren bitartean, behinik-behineko nagusi bat behar dugu.

BENEDICTUS.—Geroko utzi beharko da hori. Orain beste gauza bat egin behar dugu, guretzat oso garrantzia haundikoa. Gure nagusia zenaren gorputz hila, jentilen eskuetatik koberatu behar dugu, hari lur santua eman behar diogu.

ANGELICUS.—Bai, etorkizunean erlikia preziatua izanen da. Dudarik eztago santutu eginen dutela Erroman, eta orduan hemen, misio-etxe trakets honen gainean, monasterio eder bat eginen dugu. Hau

Negroak asperturik daude. Orain artean aski sufritu dute. Eta aurrerantzean sufritzeko, eztaude prest. Lur errea egin nahi dute.

Blankotasunaren azken arrastoak suntsitu eta borratu nahi dituzte.

ANGELICUS.—Baina hori bidegabea da.

ALBINUS.—Negro herriak eztu barkatu nahi.

NTXUTXUMA.—Blankoaren ihiza hasi da. Leku guztietatik bilatzen zaituzte. Nun blanko bat aurkitzen duten, hantxe bertan bortxatu eta hil egiten dute. Andrea den ala gizona den, haurra den ala atsoa den, hori ez tute begirutzen. Ndongomanguil aldean, eztago blankoentzat segurantzarik. Beraz zuek, hemendik eskapatuko zarate berehala.

ANGELICUS.—Bai? Eta nola?

NTXUTXUMA.—Jeep batean etorri naiz. Oraingo gobernuak mandatu batekin bigaldu nau mugaren bestekaldera. Pasaporte bat daramat, niretzat eta nirekin etorriko diren guztientzat. Portugesek ongi errezibituko zaituzte.

ANGELICUS.—Baina Portugalen ezta dukagu zer eginik.

ALBINUS.—Ni hemen geratuko naiz, dena dela. Apaiz jantzia erantziz geroztik, niretzat eztago nire herrikideen artean batere arriskurik.

ANGELICUS.—Barka zazu, Ntxutxuma, baina iruditzen zait ez tudala oraindik ongi ulertu. Gauza asko konpreni litezke mundu honetan. Konparazio baterako, Gure Aita Sanctusi gertatu zaiona. Soldado errebelatu berri batzuren artean aurkitu da ezer jakin gabe, eta badakigu munduko bazter guztietako soldado guztiak zer diren: arnoz eta odolez horditzen dira, eta mila soberania eta endemasia egiten dituzte. Baina hortik zuk esan duzunera, alde haundia dago. Gobernu batek, liberal edo sozialixta, nola egin dezake holako ordenamentu zoro bat, larruko kolorean finkatua bakarrik, blanko guztiak hiltzekoa?

NTXUTXUMA.—Gobernu berriak hala agindu du.

ANGELICUS.—Baina nola eta zergatik?

NTXUTXUMA.—Zuen egoera ongi konprenituko eztuzuela iruditzen zait. Gauza penagarria da, nik ezin lauda dezakedana, baina nire laudorioekin edo nire laudoriorik gabe, hola gertatu da. Lege ofiziala ez tala egia da, baina biharko ezta Ndongomanguilan blanko bat ere geratuko. Hemengo azaletik itzalduek izanen zarate. Ni orain artean, ongi konpondu naiz gobernari berriekin, eta soldadotzan lehen nendukan gradoa oraindik kontserbatzen dut. Ni ere kristaua naizela badakizue, naiz eta kristau izen bat onartu nahi ukan ezpanuen ere, Aita Sanctusen eskuetatik hartu nituen bataioko urak eta olioak. Baina ndongo on bat eta kristau on bat izan uste dut, ezpaitira gauza kontrarioak. Beraz, nire gobernuaren zerbitzuepan segitu behar dut.

- SERAPHICUS.—Orduan, bidegabe hauen errudun izanen zara zu ere.
- NTXUTXUMA.—Gaitz erizten didazu. Eznauzu maite, Badakizue esaera zahar bat: Gerrak gerra eskatzen du, Nik nire beharra beteko dut. Mandatu hura beteko dut, eta Herodesek bezala nire eskuak garbitzen ditut.
- ALBINUS.—Katixima ahaztu zaitzu, Ntxutxuma. Eskuak garbitu, Pilatosek egin zituen.
- NTXUTXUMA.—Eta Herodesek eskurik garbitzen etzuela nola dakizu? Baina ezta hau bromatzeko tenorea. Soldado pikete bat abiatu da hiritik honera, zuen bila. Ordu bete barren, hemen aurkituko da. Galtzeko astirik eztago, Arinki prepara zaitetze, bestela misio-etxeko gurutzetik zintzilika agertuko dira zuen lauren gorputz hilak bihar goizean goizik.
- CLEMENS.—Begira, Ntxutxuma, holako gauza bat ezin erabaki diteke terrepente. Zurekin joaten bagara, bizia gordeko dugu, baina bai harekin batera ohorea galduko ere. Gure konpainian holako afertan ezta dukagu hautatzeko eskubiderik edo zuzenik. Bost minutuan erretiratuko gara. Hau gure Aita Nagusiak erabaki behar du. Eta bosten artean Aita Sanctus berri bat hautatuko dugu. Hari obedituko diogu. Hola gauzak erabakitzeko astia emanen diguzu, Ntxutxuma?
- NTXUTXUMA.—Bai, baina kondizio batekin. Aita Albinus eztela erretiratuko.
- CLEMENS.—Zergatik?
- NTXUTXUMA.—Harekin mintzatu behar dudalako bakarrean.
- CLEMENS.—Zuk zer diozu, Aita Albinus?
- ALBINUS.—Ni eznaigo arriskuan. Ezta dukat zergatik ezer erabaki.
- CLEMENS.—Baina halare, kristau apaiza eta anaia kristarra zaren bezala, oraingo batzarrean parte hartu behar duzu.
- ALBINUS.—Orduan zuri ematen dizut nire boza eta botoa.
- CLEMENS.—Akort. (Lau blankoak kolejiora doan atetik ateratzen dira. Bakarrik geratzen dira beste biak.)
- NTXUTXUMA.—Ordu gaitzean aurkitzen zara, Winifredo.
- ALBINUS.—Komentuan sartu nintzenetik bestela deitzen naiz.
- NTXUTXUMA.—Baina niretzat Winifredo Oduma izanen zara beti. Izen horrekin izanen da beti zure aipamena.
- ALBINUS.—Zer nahi duzu nigandik?
- NTXUTXUMA.—Gure artean behar zaitugu, Oduma.
- ALBINUS.—Jainkoaren zerbitzuan nago, Bakale.
- NTXUTXUMA.—Denbora batean ezta ndongoen herrian Jainkorik izanen, Erljio guztiak debekatu dira.
- ALBINUS.—Grado behere batera etorri gara, beraz.

NTXUTXUMA.—Tiraniaren azpian gaude.

ALBINUS.—Nor da, bada, soldado errebelatuen burua?

NTXUTXUMA.—Franfrantzeluz.

ALBINUS.—Naikoa esan duzu.

NTXUTXUMA.—Zure laguna da.

ALBINUS.—Bai zera! Jainkoa eta deabruak behin hasarratu ziren, esan zuen euskaldun bertsolariak, eta ordudanik eztira adiskidetu.

NTXUTXUMA.—Preziosa jarri dio zure buruari.

ALBINUS.—Merke?

NTXUTXUMA.—Kario xamar. Bi mila dolar.

ALBINUS.—Nire anaieri esan diet lehen arriskuan eznaoela.

NTXUTXUMA.—Azti ederra zara, gero!

ALBINUS.—Asto haundia, ene tristea!

NTXUTXUMA.—Entzun zaidazu, Oduma, Franfrantzeluz zororik dago.

Eta haren asmoak zoro batenak dira. Gure herria, gure Ndongo herri maitea, arriskuan dago. Gaurko gure tiranoa ongi ezagutzen duzu zuk, Negrotasunaren Batzar Nagusian naikoa zer esan eduki zenduen harekin, Negrotasuna gauza faltso bat dela probatu zenionean zure heriotza zin egin zuen.

ALBINUS.—Poztu egiten naiz. Hola eztut nire anaiarik trantze gogor honetan abandonatuko.

NTXUTXUMA.—Gauza batzuk esan behar dizkitzut sekretuki. Zure isiltasuna prometitzen didazu?

ALBINUS.—Gure anaien kontra ezer esaten ezpadidazu, bai.

NTXUTXUMA.—Entzun, bada, Ndongomanguilako lehen Gobernu fun-datuz zenean, Libertatearen Alderdikoak ezkinaden akort geratu, gobernu hura frantsesek izendatua eta mantendua izan zelako. Orduan Sozialist Alderdi Batukoekin egin genduen tratua, gobernu behera botatzeko, eta Ndongo herriaren libertatea lortzeko. Urte betean ibili gara hola, tira eta bira, eta azkenean gure jomugara heldu ginen. Atzo bertan dimititu zuen gobernu zaharrak. Eta gure orduan geundela uste ukan genduen.

ALBINUS.—Zuek errebelatu zenituzten soldadoak?

NTXUTXUMA.—Bai. Gure artean gertatzen zena lotsagarria zen. Libertatea deklaratu baino lehen, hautaerak, elezioetara deitu zuten frantsesek. Nori bere botoa eman zioten, eta honela Ndongomanguilako Parlamentuan frantsesek presentatu zituzten deputatuak atera ziren. Gero gobernuan lastozko gizonak jarri zituzten, Europatik zetortzan dekretuak eta legeak firmatu besterik egiten etzutenak. Beraz, oro koloni denboran bezala geratu zen. Egiazko erreboluzio bat egin nahi ukan genduen, Ndongo herriaren alde, Ndongo herria nazio libre bat izan zedin, frantsesek markatu zituz-

ten mugak aldatzeko, eta abar. Gobernuaren kontrako alderdi biak Gobernuko soldadotzan ere, leku asko harturik geunden. Baina iuntaturik, harmetan jarri ginen, gerriletako gerra gogor batean. gero...

ALBINUS.—Gero Franfranbeltz agertu zen...

NTXUTXUMA.—Eta badirudi soldado gehienek haren aginduak obeditzen dituztela. Negroen Inperioa muntatu nahi du. Afrikatik blankeak, arabeak eta hinduarrak despatxatu nahi ditu. Amerikan ere, Karibe itsasoaren inguruan, beste horrenbeste egin nahi du.

ALBINUS.—Bere teoriak egiaztatu nahi ditu, beraz.

NTXUTXUMA.—Zu fraile sartu zinen egunetik, gure partean eztago hura baino beste ideei gizonik. Eta egia esan behar badut, herria haren alde dago. Eta horretarako zaitugu behar, hari kontra egiteko.

ALBINUS.—Baina ni Anaia Kristarren Konpainiari zor natzaio.

NTXUTXUMA.—Zure herriari zor zatzaizkio lehen. Baina hala ezpaltz ere, Franfranbeltz behera botatzen ezpadugu, Ndongomanguilan eztago kristau misiorik urte askotan ikusiko. Gaur guztiak botako dituzte, katolikoak eta protestanteak. Gurekin etorri behar duzu, Oduma. Beste erremediorik ezazu.

ALBINUS.—Nire anaiek zurekin ihes egiten badute, ezta dukat zer esanik. Baina hemen geratzea erabakitzen badute, haiekin geratuko naiz. Jainkoari eskeindu behar diot nire bizia.

NTXUTXUMA.—Hemen geratzen baldin bazara, zure bizitza eztiogu eskeinduko, zure heriotza baizik.

ALBINUS.—Eta nire buruaren gaineko prezioa? Nola konponduko dugu hori?

NTXUTXUMA.—Kobratu egingen dugu.

ALBINUS.—Kobratu?

NTXUTXUMA.—Bai. Ongi pentsatu dut. Bart jente asko hil zen Ndongomanguilan. Eta ongi preparatu nuen gauza atzo. Zure adineko eta tamainiako gizon bat aurkitu nuen hilik karrikan, eta automobileen kargatu nuen. Gorputz hil horri zure arropak jantziko dizkiogu, eta gero esku-bonba bat lehertuko dugu haren aurpegiaren aurrean Honela ezta inork ezagutuko, eta nire hitzari amore eta sineste emanen zaio. Diru hori kobratuko dugu. Eta honela etzaitue bilatuko.

ALBINUS.—Eta ni, nun sartuko naiz?

NTXUTXUMA.—Hori ere konpondua dut. Orain hiru hilabete soldado bat sartu zen gure artean, nire konpainian. Bada ezpadan, zure fotografia bat lortu nuen. Lehen esan dudana soldadoa, ezta inoiz inork ikusi. Ofizialki misio berezietan ibili da beti. Sarjentuaren gradoa du, eta nire lehengusua dela esaten da haren paperetan, Nkulanguiek

Bakale. Soldado hori zu zara. Haren uniformea automobilean dago. Joan zaitezi.

ALBINUS.—Anaieri igurikiko diet.

NTXUTXUMA.—Ez, Eztakigu zer erabakiko duten. Hemen geratzen badira, soldadoek hil eginen dituzte, baina hala ere eztakigu hil baino lehen ezer galdutuko dieten. Orduan dakiten guztia esan dezakete. Eta arrisku horretan etzadukagu zergatik aurki.

ALBINUS.—Zuzen zaude, bai, hala dirudi.

NTXUTXUMA.—Zure anaien pausoak entzuten ditut. Joan zaitezi agudo, sarjentuaren arropa jantz zazu, eta zurea gorputz hilari jantz zaitzazu. Automobiletik mitrailleta bat eta bonba bat hartzazu. Gero hilaren aurpegiaren aurrean leher zazu bonba hori, eta beste gabe joan zaitezi korrikan eta pizkor. Ndongomanguilara daraman kaminoan hirugarren bueltan itxadongo didazu. Hamar minutu barren zurekin ezpanago, lau aitekin estranjeriara joan naizelako izanena da, eta orduan hiriko nire etxean presentaturen zara. Nire andreak badaduzka zure gaineko aginduak.

ALBINUS.—Agur, Bakale. (Eskua luzatzen dio.)

NTXUTXUMA.—Gero arte, Oduma. (Eskua estutzen dio. Badoa Aita Albinus erdiko atetik. Momentu batzutan bakarrik geratzen da Ntxutxuma Bakale. Gerotxuago lau apaizak agertzen dira.) Arinki ibili zarate.

CLEMENS.—Bai. Hautaera ederra izan da.

NTXUTXUMA.—Eta nor izan da hautatua?

CLEMENS.—Hemen geratzearekin eztit fabore handia egin Albinusek. Laurok Albinus hautatu dugu Nagusitzat; haretzaz fidatzen gara, buru belarri. Gainera gugandik jakintsuena eta zuhurrena da. Baina haren botoa libre geratzen zen, eta niri eman zidalako niretzat izan da. Beraz harek lau boto lortu ditu, eta nik bat. Modu honetan Aita Albinusi zerbait gertatzen baldin bazaio, ni izanena naiz hemengo nagusia, eta hori ezta gauza atsegina. Ezta nire gustukoa. Obeditu errazki egiten da, baina agindu ez.

NTXUTXUMA.—Ederki beteko duzu paper hori, grado hori.

CLEMENS.—Zer esan nahi duzu?

NTXUTXUMA.—Aita Albinusi zerbait gertatzen baldin bazaio. (Barre egiten dute.)

CLEMENS.—Apropos, nun dago gure Aita Sanctus berria? Notizia esan behar diogu.

NTXUTXUMA.—Gauza gaitz baten gainean mintzatu gara, eta nirekin hasarratu da. Baratzera joan da, banana bila. Laster etorriko dela.

CLEMENS.—Eta ze gauza gaitz izan da hori?

NTXUTXUMA.—Bada... Gobernu prest egonen litzakeela kristau mi-

sioei bakean uzteko, baina kondizio batekin, Erromako Aita Santuarekin edozein har-eman ebakitzekoarekin.

CLEMENS.—Guk ezkenduke holakorik eginen.

NTXUTXUMA.—Banenkien nik. Gure gobernu berriak Aita Santu beltz bat nahi du Afrika guztirako, eta gure Winifredo Odumagan, zuen Aita Albinusegan pentsatu dute. Horregatik gazteatu diot. Banenkien uko eginen zuela, eta gazteatu egin diot. Gainera, barre egiteko kondizio bat jarri diote. Izenez aldatu behar du, Aita Albinus izan gabe, Aita Niger izateko. (Guztiak luzaro barre egiten dute. Baina haien barre algarak bonba lehertu baten hotsak mututzen ditu.)

CLEMENS.—Zer izan da hori?

ANGELICUS.—Goazin, bada, ikustera.

(Angelicus, Benedictus eta Seraphicus kanpora joaten dira. Ntxutxuma Bakale eta Aita Clemens geratzen dira. Besteen bozak entzuten dira kanpoan: Aita Albinus! Zer gertatu da? Bonba batekin hil dute! Handik doa hiltzalea! Joan gaitezin haren atzera! Harrapa dezagun! Maradikatua!, eta abar.)

CLEMENS.—(Atera joaten da, Handik Ntxutxumari bihurtzen zaio.) Gure Nagusi berria hil dute. Zer eztute gure begiek aurrerantzean ikusiko?

NTXUTXUMA.—Orain zu zara nagusia.

CLEMENS.—Zuek, anaiak, bihur zaitezte! Gizon etoi horrek beste inor hil dezan eztut nahi! Bihur! Itzul! (Hiru apaizak sartzen dira.)

NTXUTXUMA.—Aita Clemens, orain zu zara hemengo nagusia.

CLEMENS.—Bai!

ANGELICUS.—Egia da! Konturatu ere ez nintzen egin.

BENEDICTUS.—Gutti irauin dio nagusitzak gure Albinusi.

NTXUTXUMA.—Barkatuko didazue, baina hamar minutu barren, hemen egonen dira soldadoak. Astirik eztago. Nirekin etorriko zarate ala hemen geratuko? Nork erabakiko du?

BENEDICTUS.—Aita Clemensek.

ANGELICUS.—Bai, hura baita nagusia orain.

SERAPHICUS.—Hari obedituko diogu.

NTXUTXUMA.—Zer diozu zuk, Aita Clemens? (Honek eztu erantzuten. Beste hiru fraileen aurpegiak, urduri eta izerditan, Clemensen aurpegitik negroaren aurpegiara doazi.) Zer diostazu, Aita Clemens? Hemen geratuko zarate?

CLEMENS.—Bai.

NTXUTXUMA.—Eztatortzate, orduan, nirekin?

CLEMENS.—Ez. (Lau fraileak, zutik, eztira mugitzen, Harrizko irudiak dirudite.)

NTXUTXUMA.—(Zer esan ere eztaki.) Hala nahi baduzue, nik eztadukat zer esanik. Derrigorrean etzaituet eramanen. Zer egiten duzuen badakizue. Ni banoa. Agur. (Atera doa, baina biderdian itzultzen da.) Honera etorri naizenean beso zabalik errezibitu nauzue. Joatorduan berriz, eztago horretarako humorerik. Konprenitzen dut. Ni banoa. Agur. (Atera beste pauso batzuk eginik, berriz ere bihurtzen da.) Martiritza kristau zaharren moduan sufrituko duzue. Badakit. Baina nik eztizuet hola hiltzen utziko, arratoiak bazinate bezala. Zuen bizitzak azken momentuan defenditu nahi badituzue, hemen uzten dizuet nire mitrailefa. (Atea zabaldurik, handik esaten die :) Adio! Bonne chance! (Eta badoa. Fraileak, beti zut-zutik, eztira mugitzen. Eta oihala erorten da, geldiro.)

IRUGARREN EGINTZA

(Lau fraileak daude. Ordu laurdena pasatu da, Noizean behin, tiroak eta bonba-hotsak entzunen dira, hurrun. Fraileak trankil daude, zerk igurikitzen dien ezpalekite bezala. Seraphicus mahaira dago jarririk, paper batean zerbait eskribitzen duelarik. Angelicusek atetik begiratzten du urduri. Clemensek bere eliz liburuan irakurtzen du. Eta Benedictusek eztu ezer egiten; hemendik hara paseatzen da.)

BENEDICTUS.—Aste honetan eztugu Madriletik egunkaririk errezibitu. Parisetik etorri dira bakarrik, “France-Observateur” eta “L’Express”. Azken hau punta batetik eta besteragino irakurtzen dut nik. Nire irakurreretan zu baino zabalagoa naiz, Seraphicus. Zuk bakarrik “Ecclesia” eta “L’Osservatore Romano” irakurtzen duzu. Seraphicus, noiz irakurri zenduen azkenik “L’Osservatore Romano”?

SERAPHICUS.—(Eztio kaso haundirik egiten.) Eztakit. Orain hilabete edo, gutti gora behera.

BENEDICTUS.—Bart arradioz entzun nuen, gure Aita Santuak karta biribil berri bat bidaliko diela apezpikueri eta patriarkeri. “Ama eta Maistra” baino mila bider aurreratuagoa. “Bakea Lurrean” izanen du izena. Bazenekien, Seraphicus?

SERAPHICUS.—Ez, Benedictus.

BENEDICTUS.—Nik Apezpikuen Biltzarretik eztut sobera espero. Badakizue Jesukristoren espiritu ito egiten dela purpurartean gehienetan. Niretzat Elizamaren etorkizun eta esperantza guztiak Joane Aita Santuaren hitzetan daude, haren espiritu zabalean. Apezpikuetan eztut sinesten. Niretzat hamabi apezpikutatik, batek eztu Jainkoagan sinesten. Urrean eta zilarrean daduka fedea.

ANGELICUS.—(Atetik hasarraturik.) Nola arraiea diozu hori?

BENEDICTUS.—Zergatik?

ANGELICUS.—Gure katoliko erlijioa ofenditzen duzu.

BENEDICTUS.—Gaurko apezpikuak eztira Jesukristoren hamabi apostoluak baino hobeak eta santuagoak. Eta apostoluen artean, Judas bat baldin egon bazen, apezpikuen artean zeinbat Judas egonen dira? Kontua atera zazu.

CLEMENS.—(Liburua alde batera utzirik.) Zurekin nago, Benedictus, zuzen zaude. Eta apezpikuetan hamabitatik Judasen antzeko bat

baldin badago, apaizon artean, apezpikuek baino guttiago balio dugulako, bostetatik bat dago.

ANGELICUS.—(Urduri.) Bai? Eta gure artean zein da?

CLEMENS.—Ni.

BENEDICTUS.—Baina zer diozu, anaia? Ongi ezagutzen zaitugu, zer zaren badakigu. Itxaroera honek nerbioak larritu dizkitzula ustedut nik.

CLEMENS.—Nire bizitza kontatuko dizuet. Nolako pistia gaiztoa izan naizen, nolako bidegabea kometitu nuen behin, Gauza haek esatearen beti gara lotsa, baina noizean behin, konfesio moduan, lagun artera atera behar dira. Oraingo trantze honetan, penitentzia egin behar dugu. Nirea hau izanen da, nire aitorrera hau; gero zuek juzgatuko duzue Judas bat naizen ala ez.

SERAPHICUS.—Prest gauzkatzu.

CLEMENS.—Nire izena Martin Lugareshi izan zen munduan. Ongi dakizuen bezala, euskalduna naiz, edo gure Benedictusek dioen moduan eta Txiritak kantatu zuen moduan, Kantabriako partekoa, bizkaitarra. Baserritarrak ginen, nekazaleak, laborariak. Baina nik oso guttitan hartu nuen haitzurrik eskuan. Hiru nebarreba ginen, gu, bi bikiak, Juan Mari eta ni, eta neska gazteago bat, Niebes izenekoa. Gure baserria etzen pobrea, baina bai nekoso. Gure aita gerratik etorri zenetik ongi bizitu ginen. Baina gerratean oso gaizki. Aita preso hartu zuten, eta bost urtean libratu ez. Bien bitartean baserriko kontuak amak eraman zituen, gu oso neska-mutil ttikiak ginelako. Bizkaiko lurra nolakoa den badakizue. Beti izan zen Espainiako lurrik pobreena. Horregatik joan zen hainbeste jente Gaztelara lehengo denboretan, eta horregatik joaten da jente gehiago gaur egunean ere Amerikara eta Kaliforniara. Gure amaren indarrak, aita bihurtu baino lehen ahitu ziren, eta anemia izugarri bat harturik, burutik egin zitzaion.

ANGELICUS.—Zeinbat urte zenituen zuk orduan?

CLEMENS.—Zortzi. Handik urte pare batera, nire aitak gartzelan egin zuen promesa bat betetzearren, Epaltzako komentura eraman ninduen, estudiatzera. Gure Seraphicus maiteak handik ezagutzen nau, eta badaki nola, hogetabi urte bete nituenean, apaizaren bizimoduari uko egin nion, eta nola mundura atera nintzen.

SERAPHICUS.—Bai, oroitzen naiz, baina handik bi urtera, komentura sartu zinen berriz atzera.

CLEMENS.—Baina eztaizuz zergatik, Bitartean zer gertatu zen, zer egin nuen, ze bidegabe ikaragarri egin nuen. Judas, nirekin konparaturik, Herodesen haur inuzent bat izan zen.

BENEDICTUS.—Hain haundia izan zen bidegabe hura?

CLEMENS.—Gizon bat hil nuen.

BENEDICTUS.—Kontxo!

CLEMENS.—Baina hori etzen nire bidegabea. Beste gauza oraindik gaiztoago eta etoiago bat dago. Etxera bihurtu nintzen, eta bertan nire familia aurkitu nuen. Aita beti lanean eta lurraren zikoiztasunaren kontra burrukan; ama zororik, mundu aparte batean. Nire anaiak fabrikan egiten zuen lan. Emaztegaia zuen, eta laster ezkonduko zen. Niebes berriz, baserrian geratuko zen, inor baserrira gure arrebarekin ezkontzen baldin bazen. Gure aitak honen gainean bazedukan asmo bat. Etxean morroi bat gendukan, astokilo bat, Pedrujo izenekoa. Eta harekin ezkontarazi nahi zuen Niebes.

BENEDICTUS.—Bizkaian ezta dukazue, beraz, demokraziaren eta libertatearen ideia zehatzik.

CLEMENS.—Baina gure arrebak etzuen mutil hura maitatzen, eta harekin etzuen ezkondu nahi. Beste mutil batez zegoen enamoraturik, gure Juan Mariren lankide, adiskide eta lagun batez, Rafael Valderrama zeritzan andaluz peoi batez.

BENEDICTUS.—Orduan gurekin, kordobikekin, baduzu esperientzia.

CLEMENS.—Hau Sibiliakoa zen, hango kortijo batekoa. Fabrikan peoi egon arren, asko atsegin zuen nekazaritza. Eta gure baserrira ezkontzen baldin bazen, baserria pobretuko etzela uste nuen nik. Baina aitak, Niebesen amodioez enteratu zenean, andaluzarekin mintzatzea debekatu zion. Eta aitaren bildurrez edo errespetoz, despedida eta konjit eman zion.

SERAPHICUS.—Horrelakoak dira gure aberriko alabak, gurasoeri obedient.

CLEMENS.—Baina Rafael etzen konformatu, eta mendekantza bilatu zuen. Gure aitari joan zitzaion, eta mehatxatu egin zion, amore ematen ezpazuen, Niebes hilen zuela. Aitak etzion kasorik egin, eta egun batean, neskaxa baserritik herriko plazara zoalarik, eskopeta bateko kargazoa sartu zion buruan gure arrebari.

ANGELICUS.—Arraio pola!

BENEDICTUS.—Itzalak gara Andaluzian, gero!

CLEMENS.—Gaztelara bidean eskapatu zen hiltzalea, eta haren atzean abiatu ginen bi anaiak, Orduinean harrapatu genduen.

SERAPHICUS.—Bertan hil zenduten?

CLEMENS.—Ez. Gu biak oso berdinak ginen. Arropa berdinekin munduan ezluke inork esanen, nor zen nor. Mendia gora utzi genion, eta gu taferna batean sartu ginen. Hiltzalea hilen nork zuen, musen egin genduen. Nik irabazi nuen. Mendian gora egin nuen, eta Gaztelako zelaiaren hasieran bertan harrapatu nuen berriz ere. Hura

Birjinaren barrenean sartu zen, eta ni ere, haren atzean. Gure Amaren bihotzen bertan hil nuen, ukabil kolpeka.

ANGELICUS.—Eta nola atera zinen libre? Justiziak nola barkatu zinduen?

CLEMENS.—Orduinera joan nintzen. Lehengo tafernan itxadoten zidan anaiak, eta berriz ere egin genduen musean. Galtunak bidegabea pagatzeko erabaki genduen, eta irabazi egin zidan. Juzgatu, kondenatu eta urkatu zuten. Beraz, esaidazue Judas baino mila bider etoiagoa naizen ala eznaizen. Anaia nigatik hil zedija permititu nuen. Esaidazue. (Oro geratzen dira isilik.) Epaltzako komentura bihurturik, Aita Nagusiarekin konfesatu nintzen. Gero justiziara entregatu nintzen, baina ezinduten juzgatu nahi ukan. Horregatik nago hemen.

BENEDICTUS.—Gaizki egina damu baduzu, eztut nik zuregan judas-tasunik ikusten.

ANGELICUS.—Damurik aurkitu etzuelako hil zuen Judasek bere burua. Zure bigarren bekatua, kristauaren moralean, oso haundia da, baina gizon hutsarenean, eztirudi hainbat. Beraz, konfesatu ondoren...

CLEMENS.—Baina konfesioak eztu herlojurik atzera martxan jartzen. Egina barkatua geratzen da, baina ez desegina.

ANGELICUS.—Laster hilen gara, eta dirudidan gizon ona naizela eztut nahi pentsa dezazuen.

CLEMENS.—Kulparen azterrenik gabe dagoenak bota beza lehen harria.

ANGELICUS.—Zure bidagabea haundia izan zen, baina etzen etoia izan.

Bilauaren moduan etzinen portatu. Gizon hura, haren gaizkia bilatzearren etzenduen hil, ezpada harek aurrenez zure arreba hil zuelako. Mendekantza egitate gogorra da, itsusia, baina ez etoia. Gaizkia egiteko atseginagatik etzenduen zuk gaizkirik egin. Baina nik bai. Euskal hitz bitan esplikatuko dut nire okerbidea.

SERAPHICUS.—Zure begira eta zai gaude.

ANGELICUS.—Etxe aberatseko seme galdu bat izan naiz. Gure fabrika oso ezaguna izan da Espainia guztian. Hernani ondoan zegoen, eta bi mila gizoneri ematen genien journala. Gure aita oso zaharra zen, eta negozioetako zuzendaritza nire anaia nagusiak zeraman. Hau injineroa zen, ni baino hamar urte zaharragoa. Gure artean lau arreba zeuden, munduko banalorietan eta huskerietan arduratzen zirenak. Niri andregai bat bilatu zidaten, oso nire gustukoa. Medikuntza estudiatzen nuen, eta urte bete falta zitzaidan. Nire anaia ezkondurik zegoen, lau haurren aita. Oso kontsideratua zen Donostian, gizon prestu eta ohoragarritzat. Baina egun batean guztia abandonatu zuan. Azterrenik utzi gabe desagertu zen. Gure aitak

harengandik gutun llabur bat errezipitu arte, ezkenduen haren gainean ezer ikasi, Parisetik zetorren gutuna. Zirudienez, Gauguinen deia entzun zuen, eta dirua eskatu zion. Pintura ikasteko, dirua behar zuen. Baina aitak ukatu egin zion. Orduan ni paratu ninduen fabrika zuzendari. Eta aitak ezer jakin gabe, Parisera oldartu nintzen, anaiaren bila. Bertan haren notiziak izan arte, hiru aste tardatu nuen. Bertako gorputegian kausitu nuen, itorik, Burua jaurtiki zuen Senara.

CLEMENS.—Zergatik?

ANGELICUS.—Pintoreak ez tira egiten, jaio egiten dira, esplikatu zidan haren lagun batek. Anaiak dirurik izan balu, aldez edo moldez enganatuko zuen bere ilusioa, Baina pobre eta eguneroko jatearen premiarekin... Etxera bihurtzeko beste erremediorik etzuen. Eta kobardetu baino, hil nahiago ukan zuen.

BENEDICTUS.—Trantze ederra!

ANGELICUS.—Etxean ezer esan gabe, beraren chorzketak pagatu nituen eta orain Pariseko kanposantu batean dago enterraturik. Hari lurra eman ondoren, hilerritik atera nintzenean, nire aitari gaizki egiteko gutizia bortitz batek erretzen zidan barrena: "Izorratu eginen dut agure alu madarikatu hori. Anaiak sufritu duen trantzea berarek ere sufrituko du", esaten nion nire buruari, Hendaiaitik Irunera mugako errenteriak pasatzen nituen artean. Zer deritzazu, Clemens nire anaia bihotzkoa?

CLEMENS.—Zentzua galdurik zeunden.

ANGELICUS.—Zentzua, prestutasuna eta kontzientzia. Nire aitaren ondasunak hondatuko nituen. Eta fabrikara heldu nintzenean, merke saldu nuen, kario erosi nuen. Esku beteka gastatu nuen dirua. Langileeri doblera jaso nizkien jornalak. Gesiotegi, hospitale, emazurztegi, aguretegi eta fraile-apaiz guztieri eman nizkien limosnak, bai, karitate faltso eta zabal batean. Estudianteentzat eta artistentzat bekak eta bidaje-poltsak kreatu nituen. Hain doilorki portatu nintzen.

SERAPHICUS.—Eztirudi horrek bilau baten portaera.

ANGELICUS.—Bai, eta orduan ere etzirudien. Filantropoa deitu zidaten. Baina nik eznuen karitaterik egiten, ez. Gure fabrikazioetan ere metodo zoroak enplegatu nituen. Lau injinero eta hiru ekonomixta sartu nituen negozioan. Eta proba guztiak egiten utzi nien. Beraz gure gauzak geroago eta garestiago fabrikatzen ziren. Gure lehengo saltzale on guztiak despediturik, berriak hartu nituen. In-formerik txarrena zekarrena, hura izaten zen ametitua. Eta gero, malkarrot egin baino hiru egun lehenago, bankoetatik diru eta kredito guztiak atera nituen, eta Montekarlorra joan nintzen, bertan emagalduekin eta jokoan gastatzera.

BENEDICTUS.—Hemen dago gure Casanova.

ANGELICUS.—Etzazu txantzetan har. Eznaiz ordutik aurrerantzean Donostiatik agertu. Dirua gastatu arte, Kostalde Urdinean geratu nintzen, eta gero oinez bihurtu nintzen Espainiara. Bartzelonan jakin nuen nire aitak etzuela nire anaiak bezainbeste kuraje izan. Gure malkarrota izugarria izan zen, eta banketxeek ondasun guztiak berenganatu zituzten. Orduan bihotza erretzen zidan damuak, eta Epaltzako komentuan sartu nintzen fraile.

BENEDICTUS.—Zerbait irabazi zenduen.

ANGELICUS.—Bai. Eta nire ordu triste eta beltzetan damu izana damu dut. Gaizki egiten nuenean, nobleki iharduki uste bainuen, eta noblezia haren harro nintzen. Eznintzen ezereen bildur. Baina gero, gaizki egina damu ukan nuenean, nire portaera etoiaz damutu nintzenean, lehen esan dizuet nola Judasen anaia nagusia eta kontse-laria sentitzen naizen.

BENEDICTUS.—Orain niri tokatzen zait.

CLEMENS.—Zer tokatzen zaitzu?

BENEDICTUS.—Konfesatzea.

CLEMENS.—Eztuzu publikoki konfesatu behar.

BENEDICTUS.—Baina nahi dut.

ANGELICUS.—Jarrai dezaiogun, beraz, lau apaiz hil-urrenen konfesioetako arrodari.

BENEDICTUS.—Esaidazue, zeinbat moral dago?

SERAPHICUS.—Bat bakarra, gure Erromako Elizama Santuak agintzen duena.

BENEDICTUS.—Baina naturaren araeuan gauza asko daude, behar ez direnak, eta Elizak agintzen dituenak.

SERAPHICUS.—Konparazio baterako?

BENEDICTUS.—Monogamia.

SERAPHICUS.—Zergatik?

BENEDICTUS.—Naturak eztio gizonari andre bakar batekin larrutan egiteko agintzen. Naturaren legeak andreagana bultzatzen du gizona, baina ez bakarategana. Elizak berretu eta emendatu du naturaren legea.

SERAPHICUS.—Eta horrekin zer esan nahi duzu?

BENEDICTUS.—Moral asko daudela.

SERAPHICUS.—Nola?

BENEDICTUS.—Kontranaturako moralak edozein eginkari zilegitzen dio gizonari. Gizonaren naturako legeak andrearekin agintzen dio. Kristauaren moralak andre bakar batekin. Eta apaizaren moralak ez inorekin egiteko.

SERAPHICUS.—Botoak egiten ditugu.

BENEDICTUS.—Andrearekin ez egiteko eznuen nik botorik egin.

SERAPHICUS.—Zer?

BENEDICTUS.—Arrai batek nola airean hasnasarik ez hartzeko promesa eginen luke?

SERAPHICUS.—Esan nahi duzu...?

BENEDICTUS.—Gizonen arteko amodioa zer den eztakizue?

SERAPHICUS.—Gizon guztiak maitatzeko agindu zigun Jesukristok.

BENEDICTUS.—Baina itsurik zaude? Begira! Mundu honetara jaiotzen garenean, nor bere estigmarekin izaten da seinalatua. Eta niri Sodomako estigmarekin seinalatu zitzaidan.

ANGELICUS.—Zer?

BENEDICTUS.—Etzenduten inoiz igarriko. Horregatik mintzatu naiz lehen moralaren gainean. Zuek kristauaren moraletik igaran zarate apaizaren moralera. Ni herriz apaizarenera kontraturakotik igaran naiz. (Anaiari begiratzen die, baina hauk isildu egiten dira. Benedictusi zuzenean begiratzera eztira ausartzen.) Nitzaz lotsatzen zarate? Baina nik eztizuet zueri gaizkirik egin, anaia onaren moduan iharduki dut nik beti zuekin. Zer egin dizuet? Gauza likitsen bat proposatu dizuet inoiz? Baina, Jauna, Zeruko Jaun errukiiorra, zergatik nire sorbaldak zama astun honekin kargatu dituzu? Zergatik egin ninduzun diferente? (Negar egiten du. Isilaldia. Haren laguner bihurtzen zaie.) Lagunak eznezazue arbuia, eznezazue higuin. Clemens, ezta nire errua, hola izateko kulparik eztadukat nik, Jesus Nazarenoaren Ama benedikatuagatik zin egiten dizut. Nire partetik eztut nik ezer imini, izaera hau jaiotzarekin eman zitzaidan. Nire mutil-denboran... kolejiotik ateratzen ginenean... buruko ileak larritzen zitzaizkidan... nire eskolaideak neskatxen gainean hain itsusiro mintzatzen zirenean... Haien deseok... gutziak..., gurariak..., niretzat, bai, niretzat nardagarriak ziren... Eztuzue konprenitzen? Anaiak, arren, etzazue nigandik bururik itzul. Entzun zaidazue otoi! Zuen buruetan barrena orain pentsamentu gogorrak dabilta, badakit ongi. Komentuan parada onak aurkituko nituela nire nahikunde zikineri libertatea emateko, gizon entlegu meharrek gutzaz beti pentsatzen dutena, karitate falta nagusia. Baina oker zaudete, oso txarki juzgatu nauzue. Nik, Clemens nire anaia bihotzekoa, zuk ezin dezakezun gauza bat ahal dezaket. Haragiaren bekatuak ez zuten egin, ez andrearekin, ez gizonekin. Nire gorpuzia zurea baino garbiagoa da.

CLEMENS.—Urrikaria zara zu benetan, gure bildote mantsoa.

BENEDICTUS.—Kordobako ilargiak arrosaren kolorea du batzutan. Eta gauerdian hari begiratzen nion, Laguna, esaten nion, bide zuzen bat bila zaidazu, arren; esaidazu zer egin behar dudan. Nire gau

haietan sukar ez-ezagun batean itzaltzen nintzen. Nire barrenean ez nion ezeri arraposturik aurkitzen. Eta orduan ezagutu nuen.

SERAPHICUS.—Nor ezagutu zenduen?

BENEDICTUS.—Nire Romeo. Edo nire Julieta. Nire Gide. Nire Wilde.

Nire gurasoek baile batera eraman ninduten, neska batzuk ezagut nitzan. Ordurako hogei urte nituen, eta oraindik ez nintzen neskatxez inoiz arduratu. Gure familian kaso asko izan ziren sodomioak, eta gurasoak nitzaz franko kezkatuak zeuden. Bertan neskatxa bat presentatu zidaten..., eta haren neba. Neba honetzaz asko gustatu nintzen, eta gustatu gabe ere, enamoratu. Neskatxari bisitatzera joan nintzaion maiz etxera, eta adiskidantza haundia egin nuen mutilarekin. Nire barrenean burrukaldi haundiak izan nituen, egun batean niri, argi eta klaro, batera aitzakiarik gabe mintzatu zitzaidan arte: “Zu ere gure manerakoa zara. Bide guztiak erakutsiko dizkizut.”

SERAPHICUS.—Baina hamiltegi sakon haretan etzinen erori.

BENEDICTUS.—Ez. Bide guzti haek itsusiak ziren. Milatan egin zidan harek bere amodioaren zina. Baina nola nik ez nion haragiaren laketik ematen, egunero apurtzen zuen bere zina. Behin batean, “Baina zer deritzazu?”, galdetu zidan, “zertarako eman digu, bada, zuen Jainkoak zihor latzegi hau? Garena gabela, zergatik gure izaerari uko egin? Hibai zikin eta ustel honetan baldin bagaude, solta ditzagun gure urak. Zergatik bilatzen duzu garbitasuna? Putaxkak gara, besterik ez. Eta izaera honekin konformatzen baldin ez pazara, Ofelia, zoazi komentu batera!”

SERAPHICUS.—Zure mundutik egin zenduen ihes.

BENEDICTUS.—Bai. Pentsa zazue. Gogoeta egizue. Zuek monja-komentu batean biziko bazinate, zer eginen zendukete? Zuen garbitasuna gordetzea penitentziarek haundiena izanen litzake. Hori izan da hemengo nire biziera. Eskerrak ematen dizkiot Goiko gure Jaun Jainkoari, nire sufrimentu eta penitentzia honi laster bukaera emanen diolako. (Automobil batzuk entzuten dira kanpoan.) Hor daude, gure bila. Minitu batzuren barrenean, nire bekatuak purgatuko ditut. (Atera doa. Kanpora begiratzen du.) Eztartortza oraindik honerantza. (Musika tresna bakan baten soinuak entzuten dira.) Dantzan egiten dute.

SERAPHICUS.—Haien jainko faltsoeri eskeintzen diote gure sakrifizioa.

BENEDICTUS.—Bai. Hala dirudi. Baina ezta sakrifizio bat, hilketa etoi bat baizik, hoiek eginen dutena. Eztakite. Oraindik inork ez tie esplikatu, gaizkiaren eta ongiaren artean ze diferentzia dagoen.

SERAPHICUS.—Eztute inoiz ikasiko. Jentil basati batzuk dira.

BENEDICTUS.—Bai. Orain ikasiko dute. Nik irakatsiko diet.

SERAPHICUS.—Zer?

BENEDICTUS.—Dantzeri utzi baino lehen, esplikatuko diedala.

SERAPHICUS.—Etzaitetz hemendik atera. Hil eginen zaitue.

BENEDICTUS.—Baina gaizki egiten dutela esanen diet. (Badoa.)

SERAPHICUS.—Ez, ez hemendik atera. (Baina Benedictus kanpoan dago. Seraphicus atean geratzen da.) Ezer esaten utzi gabe hil eginen dute, bai. Mundu hau zikina da, gaiztoa. Jesukristo gurutzean hil zenetik, mundu honetan ezta gizon onik egon. Hoberenak zazpi bider egiten du bekatu egunero. Gogoratzen zara, Angelicus, apaiz egin ginen egunaz? Egun haretan elkárrekin hasarratu eta adiskidetu egin ginen. Nire egunik zorionsuena izan zen hura. Clemensek eztaki. Nire jatorriaz mintzatzea eztut atsegin. Baina negroek Benedictus hil baino lehen, hitz bitan esplikatuko dizut.

CLEMENS.—Zer?

SERAPHICUS.—Anaia Kristarren artean jaio nintzela esan dezaket. Nik umezurtz izan uste nuen. Gure komentuan hamar urtekin sartu ninduten. Nire ama emagaldu bat zen, Bilboko etxe bateko ugazabandrea. Baina nik eznenkien. Eta egun batean, Aingeruk bere amaren heriotzaren berria jakin zuen egunean bertan, ama bat nendukala esan zidaten. Eta ofizio likits haretako izanagatik ere, munduko andrerik prestuena zela, gure denboretako Maria Madalena berri bat. Gogoratzen zara, Aingeru? Madalena eta Kleofe, biak Andredona Mariarekin gurutzearen oinetan belauniko. Ja-jai! Ja-jai! Trinko ederra gara gu! Lau martiri egoki! Gartzelarik ederrenean sartzeko koadrila aproposa! Lapurra, hiltzalea, sodomita eta ama nagusiaren semea! Ja-jai! Ja-jai! (Haren barreari erantzuteko edo, mitraileta baten zaunka gogorra entzuten da.) Hor dago! Negroek, gaizki ala ongi egin, gure anaiari martiritzaren koroa eman diote! Oraintxe beste hiru moldatuko dituzte. Hori da pagua, Benedictusen esplikaerari pagu liberala! Nire amak ere pagua eman zion nire fede onari. Harekin kontenten negoenean, bere senarragandik separatu zen, izen prestu bat eman zigun gizonagandik, ofizio eta negozio zipriztin haretatik atera zuen gizon onagandik. Ordudanik eztut ezertan ere federik eduki. Kristaua izatea ezta naikoa! Kristarrak izan behar dugu! Kristo defenditu behar dugu! Bai zera! Lehen maxelan zaflaten zaituztenean, bigarrena eskeini. Eta gero?

CLEMENS.—Gero beste maxela bat eskeini. Eta beste bat. Eta gero beste bat. Beste maxelarik aurkitu ez arte.

SERAPHICUS.—Nire bizitza errakuntza bat izan da.

CLEMENS.—Ez, Seraphicus, ez. Ez horrela pentsa. Bai, koadrila ederra gara. Baina gure heriotzeko orduan, orain, gu bekatarion alde otoitz egiten du zeruan gure Ama Birjina santuak.

SERAPHICUS.—Baina nire heriotza ezta errakuntza bat izanen. Nire bizitza defenditzeko eskubidea dadukat, eta defenditu egingen naiz. (Ate ostetik Bakalek utzirikako mitraileta hartzen du.) Kobardearen moduan bizi izan banaiz, gizonaren moduan hilen naiz. Ahalik eta beste negro hilēn dut. Agur, mutilak. Infernuan aurkituko nauzue. (Mitrailetaren tiroa ongi muntatu ondoren, atetik kanpora salto batean ateratzen da, Orain artean negro musika entzun da, eta orain isildu egiten da; tiroak entzuten dira. Fraile biak belaunikatzen dira.)

ANGELICUS.—Jainkoak barka beza haren itsumentua. Harengatik otoitz dagigun. (Errezoaren oihartzunak entzuten dira. Geroxeago atea zabaltzen da, eta negro bat agertzen, eskuan ezpata bat dadukala. Haren ostean beste lau soldado negro. Aurrena atean geratzen da, eta beste laurak barrenera sartzen dira. Bi fraile belaunikatuen aurrean afusilamentuko pikete bat egiten dute. Mitrailetak altzatzten dituzte.)

CLEMENS.—(Oso geldiro.) Andredona Maria...

ANGELICUS.—(Oso geldiro.) ...Jainkoaren Ama...

CLEMENS.—(Oso geldiro.) ...otoitz egizu...

ANGELICUS.—(Oso geldiro.) ...gu bekatarion alde...

CLEMENS.—...orain...

ANGELICUS.—...eta...

CLEMENS.—...gure...

ANGELICUS.—...heriotzeko...

CLEMENS.—...orduan.

BIAK.—Amen. (Lurra bekokiarekin ukitu arte makurtzen dira. Atean dagoen negroak garraisi zoro bat egiten du. Eta beste lau negroek beren mitrailetak deskargatzen dituzte auzpez dauden bi fraile makurtuen kontra. Inor hasarra ezta, ezta oihalik erortzen, baina hala ere akabatu egiten da tragedia hau.)

AZKEN OHARRA.—J. Etxaide Itarteren hitz pozgarri bati eskerrak, 1963 urteko maiatzaren bi igandetan izan zen “...Eta Gure Heriotzeko Orduan” tragedia hau eskribitua.

GABRIEL ARESTI.

PUBLICACIONES

DE LA

REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS

(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLORENDA, por Gregorio de Altube.

LA EPOPEYA DEL MAR. por M. Ciriquiain-Gaiztarro. (Agotado).

PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.

HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churrua.

ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.

BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.

LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XVIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.

Ejemplar suelto: 25 Ptas.

Suscripción anual: 60 »

EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.

Suscripción anual: 50 »

Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.

MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 30 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN